

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav pro dějiny umění
Obecná teorie a dějiny umění

Dizertační práce

Aby se pozornost k významu památek obrátila.
Obraz památkové péče v Čechách
v době po založení Ústřední komise

—
In Order to Turn Attention to the Significance of the Monuments.
The Image of Monument Conservation in Bohemia
in the Period after the Establishment of the Central Commission

Mgr. Jaroslav Horáček, DiS.
Praha 2023

Školitel: prof. PhDr. Lubomír Konečný
Konzultant: doc. PhDr. Richard Biegel, Ph.D.

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval své rodině za podporu a trpělivost. Děkuji svému velkorysému Davidovi. Rovněž děkuji vedoucímu práce prof. PhDr. Lubomíru Konečnému a vedoucímu Ústavu pro dějiny umění FF UK doc. Richardu Biegelovi, Ph.D., jenž mě v cílové rovině nenechal práci vzdát. Děkuji všem archivářům a archivářkám za laskavé zpřístupnění fondů, bez čehož by tato práce nevznikla.

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 20. 9. 2023

Mgr. Jaroslav Horáček, DiS., v. r.

Abstrakt

Založení a následné svolání c. k. Ústřední komise pro zachování a zkoumání stavebních památek (*k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*) v letech 1850/1853 představuje významný mezník v dějinách památkové péče zemí tehdejší habsburské monarchie a má své místo i v rámci Evropy. Předkládaná dizertační práce sleduje dopady činnosti Ústřední komise na území Čech v průběhu 50. a na začátku 60. let 19. století, což zhruba odpovídá době předsednictví K. Czoerniga von Czoernhausen. V úvodu je pozornost věnována přehledu dosavadních textů o rané památkové péči, jejich autorům a metodě zpracování tématu. Dále je nastíněna situace ochrany památek vybraných sousedních i vzdálenějších evropských státech (Bádensko, Württembersko, Prusko, Sasko, Štýrsko, Francie). Začátek působení Ústřední komise je spojen s výběrem a jmenováním konzervátorů a korespondentů, kteří zajišťovali činnost v daných lokalitách. Dle spisového materiálu prezidia Českého místodržitelství se podařilo pečlivě popsat proces od výběru kandidátů až k jejich jmenování v roce 1854. V následujících letech jednotliví krajští konzervátoři a později i korespondenti přispívali dle svých možností zprávami i aktivním zásahem k průzkumu a záchraně řady stavebních památek na území Čech. Zásadní roli sehrál konzervátor pro Prahu J. E. Vocel, jehož zájem se přeléval i do ostatních krajů a na něž se obraceli o radu i jiní konzervátoři a představitelé politické správy. Mezi aktivní konzervátory patřili především F. X. Beneš, F. R. Bezděka a J. S. Grüner. Do aktuálních diskuzí na mnoha místech vstupoval v úloze korespondenta B. Grueber, který záležitosti památek vnímal jednak z pozice výkonného architekta a zároveň bez českého vlasteneckého zaujetí. Agendy jednotlivých konzervátorů přinášejí náhled na jednotlivé osobnosti, památky, témata, přístupy a technické možnosti a v celku utvářejí reálný obraz rané památkové péče na území Čech. V závěru se práce zabývá dobovým tiskem a publikovanými texty o památkách, jejich podobě a zaměření k veřejnosti. Krom toho též analyzuje rozpravu Ústřední komise (*Mittheilungen der k. k. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*) s dalšími institucemi a spolky prostřednictvím periodik, v tomto případě s Archeologickým sborem (*Památky archaeologické a místopisné*).

Abstract

The founding and subsequent convening of the Central Commission for the Preservation and Research of Building Monuments (*k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*) in 1850/1853 represents a significant milestone in the history of monument conservation in the countries of the Habsburg Monarchy and has its place in Europe. The present dissertation traces the impact of the Central Commission's activities in Bohemia during the 1850s and early 1860s, which roughly corresponds to the time of K. Czoernig von Czoernhausen's presidency. In the introduction, attention is paid to a review of current texts on early conservation, their authors and the method of treatment of the topic. Then the situation of the preservation of monuments in selected neighbouring and more distant European states (Baden, Württemberg, Prussia, Saxony, Styria, France) is outlined. The beginning of the Central Commission is connected with the recruitment and designation of conservators and correspondents to work at the sites. According to the files of the Presidium of the Bohemian Governorate, the process from the selection of candidates to their designation in 1854 has been carefully described. In the following years, the individual regional

conservators and later the correspondents contributed, according to their abilities, both by reports and by active intervention, to the survey and preservation of many building monuments in Bohemia. The conservator for Prague, J. E. Vocel, played a crucial role, and his interest spread to other regions, where other conservators and representatives of the political administration also turned to him for advice. Among the active conservators were especially F. X. Beneš, F. R. Bezděka and J. S. Grüner. B. Grueber, who perceived the affairs of monuments both from the position of an executive architect and without Czech patriotic bias, entered the actual discussions in many places as a correspondent. The agendas of the individual conservators provide insights into individual personalities, monuments, themes, approaches and technical possibilities and, taken as a whole, form a realistic picture of early conservation in Bohemia. The dissertation concludes with a discussion of the period press and published texts on monuments, their form and their public focus. In addition, it also analyses the debate of the Central Commission (*Mittheilungen der k. k. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*) with other institutions and associations through periodicals, in this case with the Archeologický sbor (*Památky archaeologické a místopisné*).

Klíčová slova

Památková péče – ochrana památek – restaurování – památky – památkáři – konzervátoři – korespondenti – historikové umění – dějiny umění – historiografie – historické stavby – architektura – historismus – 19. století – Praha – Vídeň – Ústřední komise – Centrální komise – vlastenectví – Jan Erazim Vocel – František Thun-Hohenstein – Bernhard Grueber – Karl Czoernig von Czoernhausen – František Xaver Beneš – František Rudolf Bezděka – Antonín Marek – František Schmoranz

Keywords

Monument care – preservation of monuments – restoration – monuments – conservationists – conservators – correspondents – art historians – art history – historiography – historical buildings – architecture – historicism – 19th century – Prague – Vienna – Central Commission – patriotism – Johann Erazim Vocel – Franz Thun-Hohenstein – Bernhard Grueber – Karl Czoernig von Czoernhausen – Franz Xaver Benesch – Franz Rudolph Bezděka – Anton Marek – Franz Schmoranz

Obsah

Poděkování	2
Abstrakt	4
Abstract	4
Klíčová slova	5
Keywords	5
Obsah	6
Seznam zkratk	8
1. Úvod	9
1.1. Texty o památkové péči a jejich charakter	10
1.2. Cíle a metoda práce	16
1.3. Výběr archivních pramenů a jejich charakter	19
2. Kontexty a předpoklady	20
3. Památková péče v režii Ústřední komise	28
3.1. Počátek činnosti Ústřední komise	28
3.2. „Naši“ členové Ústřední komise	29
3.3. Společně nebo vedle sebe: spolky, společnosti a instituce	34
3.4. Impulzy a motivace	37
4. Výběr a jmenování konzervátorů	39
4.1. I. kolo výběru kandidátů – okresní hejtmanství	41
4.2. II. kolo výběru kandidátů – krajské úřady	47
4.3. III. kolo výběru kandidátů – místopředseda Karl Mecséry	51
4.4. IV. kolo výběru kandidátů – Ústřední komise	54
4.5. Jmenování krajských konzervátorů	54
4.6. Rezignace a nová jmenování	55
5. Konzervátoři pro Čechy a jejich činnost	56
5.1. Konzervátoři-duchovní	58
5.1.1. Josef Ackermann – konzervátor Litoměřického kraje	60
5.1.2. Vojtěch Ruffer – konzervátor pro Pražský kraj	62
5.1.3. František Rudolf Bezděka – konzervátor pro Písecký kraj	63
5.1.4. Karel Alois Vinařický – konzervátor pro Budějovický kraj	69
5.1.5. Antonín Marek – konzervátor pro Jičínský kraj	72
5.1.6. Johann Günthner – konzervátor pro Žatecký kraj	77
5.2. Konzervátoři-úředníci a politici	78
5.2.1. Jan Erazim Vocel – konzervátor pro město Prahu	78
5.2.2. František X. Beneš – konzervátor pro Čáslavský kraj	84
5.2.3. Vincenc Růžička – konzervátor pro Boleslavský kraj	88
5.2.4. Franz Kutschera – konzervátor pro Písecký kraj	89

5.2.5. František Slavík – konzervátor pro Plzeňský kraj	89
5.2.6. Josef Sebastian Grüner – konzervátor pro Chebský kraj	91
5.2.7. František Kralert – konzervátor pro Táborský kraj	94
5.2.8. Antonín Slivka ze Slivic – konzervátor pro Královéhradecký kraj	95
5.3. Konzervátoři-stavitelé	98
5.3.1. Anton Jirusch – konzervátor pro Pražský kraj	98
5.3.2. František Schmoranz – konzervátor pro Chrudimský kraj	99
6. Korespondenti	101
6.1. Bernhard Grueber (1807–1882)	103
6.2. Franz Boos-Waldeck (1802–1887)	104
6.3. Anton Prokop Schmitt (1833–1890)	105
7. Věrný obraz památky: možnosti a metody obrazové dokumentace	107
7.1. Sádrové odlitky z hradní kaple v Chebu	109
7.2. Vyobrazení Chebu z pozůstalosti Ludwiga Puttricha	110
7.3. Model pamětního kamene zhotovený z mastku	112
7.4. Monstrance z děkanského chrámu sv. Mikuláše v Chebu	114
7.5. Počátky fotodokumentace památek	115
7.6. Umělci ve službách památkové péče	116
8. Recepce památky v atmosféře vlasteneckých nálad	119
9. Veřejnosti na očích: zprávy o památkách a dobový tisk jako prostředek osvěty	121
9.1. Památky archaeologické a místopisné	131
9.2. Mittheilungen der k. k. Central-Commission	134
10. Závěrem: Co jednou jest zničeno, nedá se více zachovati čili konservovati.	137
Prameny a on-line zdroje	141
Literatura	142
Přílohy – edice vybraných archivních textů	155
[1] Scheigerovo svolání	155
[2] Návrhy kandidátů na konzervátory od policejního ředitele L. Sacher Masocha	156
[3] Nařízení ministra vnitra A. Bacha k ochraně památek	157
[4] Zpráva Jana Erazima Vocela o nálezů středověkých nástěnných maleb v kostele sv. Erasma v Rohozné	158
[5] Popis stavby kostela sv. Erasma v Rohozné od F. Schmoranze	159
[6] Popis maleb v presbytáři kostela sv. Erasma v Rohozné od F. Schmoranze	164
[7] Posudek o rotundě sv. Kříže v Praze od J. E. Vocela	167
[8] Posudek o rotundě sv. Kříže v Praze od architekta F. Schmidta	170
[9] Překlad dnes již nečitelného českého nápisu na vnější straně kaple sv. Kříže menšího v pražské Poštovské ulici od J. E. Vocela	171
[10] Oznámení o přestavbě zámku Hrubá Skála od A. Marka	172
[11] Oznámení o stavebních památkách v Jindřichově Hradci od K. Vinařického	172
[12] Popsání kostela sv. Mikuláše v Lounech od zemského stavebního ředitele J. Wachtela	173
[13] Zpráva o městské bráně v Ústěku od J. Ackermanna	175

[14] Zpráva o hradu Rabí od F. R. Bezděky	177
[15] Zpráva o průběhu demolice Budějovické brány v Písku od F. R. Bezděky	179
[16] Zpráva o kostelu sv. Perta a Pavla v Čestíně od F. X. Beneše	180
[17] Zpráva o Německém domě v Plzni od J. E. Vocela	185
[18] Oznámení o objevených nástěnných malbách v kostele sv. Mikuláše v Chebu od J. S. Grünera	186
[19] Zpráva o zamýšlené demolici Pražské brány v Táboře od F. Kralerta	187
[20] Zpráva o Pražské bráně v Hradci Králové od A. Slivky ze Slivic	189

Seznam zkratek

ADB = Allgemeine Deutsche Biographie
AHMP = Archiv hl. města Prahy
ANM = Archiv Národního muzea
AUK = Archiv Univerzity Karlovy
BLKÖ = Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich
CC = Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale
CUM = Cultus Ministerium
čj. = číslo jednací
fasc. = fascikl
FXB = František Xaver Beneš
JEV = Jan Erazim Vocel
ka = karton
KÚ = KÚ
MSZS = Moravsko-slezská zemědělská společnost
MTT = Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale
NA = Národní archiv
NDB = Neue deutsche Biographie
OH = okresní hejtmanství
OkÚ = okresní úřad
ÖBL = Österreichisches Biographisches Lexikon
OSN = Ottův slovník naučný
PAM = Památky archaeologické a místopisné
PM = prezídium českého místodržitelství
sign. = signatura
SOA = státní oblastní archiv
SOkA = státní okresní archiv

1. Úvod

Do názvu dizertační práce jsem příznačně ocitoval slova Jana Erazima Vocela, jedné z formujících osobností tuzemské rané památkové péče, který jimi uvedl svůj časný příspěvek *Vyvinování křesťanského umění a nejstarší jeho památky zvláště v Čechách*.¹ Jeho provolání lze pokládat do značné míry za předpověď let následujících, kdy se díky jeho vlastnímu úsilí, úsilí dalších badatelů, přičiněním Archeologického sboru a Ústřední komise a dalších okolností pozornost k památkám skutečně obrací a ty se stávají nejen předmětem umělekohistorického bádání, ale i argumentem vlastenecké společnosti. Cesty hledání významu památek ovšem nevedou přímo osluněnými ulicemi, ale spíše se vinou úvozy lemovanými archivními krabicemi, kudy se vydávají jen dostatečně otrlí badatelé. O cestách hledání významu památky v době po založení Ústřední komise a obrazu rodící se památkové péče v Čechách hodlá pojednat předkládaná dizertační práce.

Památková péče v době kolem poloviny 19. století bývá vnímána ambivalentně: na jedné straně prvotní pokusy romantických diletantů bez patřičného univerzitního vzdělání, jimiž tu a tam probleskují náznaky kritického přístupu, navíc stížené provinčností; na straně druhé jako začátek fenoménu a mocný hybatel, který pootáčí stylovou linku umělecké tvorby k historismům, propíše se nesmazatelně do krajin měst a k tomu se stane „pravou rukou“ dějin umění.

Předkládaná disertační práce má svůj předstupeň v diplomové práci, v níž jsem se zabýval osobností Františka X. Beneše, konzervátora pro Čáslavský kraj.² Byla původně zamýšlena jako skromná kapitolka z historiografie (a částečně též metodologie) dějin umění a památkové péče, která měla pojednat lokálně vyhlížející neznámou osobnost rodící se péče o památky. Studium Benešovy písemné pozůstalosti, především jeho vcelku celistvě dochované konzervátorské korespondence, dovolilo sledovat činnost konzervátora prakticky den po dni. Díky podrobnému zpracování několika památkových kauz vykrytalizoval zcela nový a neokoukaný vhled na činnost jednoho z prvních památkářů. Společně s tím se též otevřel nový pohled na téma rané památkové péče na území Čech a úloha Ústřední komise pro zachování a zkoumání stavebních památek jakožto nově založené instituce.

Původní zadání znělo velkoryse: „*Počátky památkové péče a dějin umění v českých zemích*“ s časovým rozpětím, které zahrnovalo více než dvě dekády, tj. od roku 1850, kdy Jan Erazim Vocel získal profesuru české archeologie a dějin umění na pražské univerzitě a kdy současně František Josef I. formálně povolil založení Ústřední komise pro zachování a zkoumání stavebních památek, až do první poloviny 70. let, kdy záhy po sobě zemřelo několik čelních osobností jako F. Thun-Hohenstein (1870), J. E. Vocel (1871), K. V. Zap (1871), a také konzervátorů V. Ruffer (1870), F. R. Bezděka (1871) či J. Günthner (1871). A k tomu Ústřední komise oficiálně rozšířila roku 1872 pole svého zájmu o movité památky. Vzhledem k objemu

---

¹J. E. Vocel, *Vyvinování křesťanského umění a nejstarší jeho památky zvláště v Čechách*. Praha 1852, s. [V].

²J. Horáček, Kapitola z historiografie dějin umění a památkové péče. František X. Beneš (1820–1888). (diplomová práce), Ústav pro dějiny umění, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, obhájeno 2015.

archivních zdrojů a proměněm v přístupu k památkám v průběhu 50. a 60. let 19. století bylo žádoucí časové rozmezí zúžit. Předmětem studia se proto stalo období 50. let, respektive doba předsednictví Karla Czoerniga von Czernhausen v Ústřední komisi v letech 1853–1863, která se jeví z pohledu památkové péče jako vcelku koherentním obdobím s vlastními cíli. Důvodem je i fakt, že zejména v rámci dosavadní tuzemské literatury není toto období dostatečně formulováno a jeho ustanovující úloha je vesměs podceňována.

1.1. Texty o památkové péči a jejich charakter

O poslání Ústřední komise, o její vnitřní organizaci, o kompetencích a struktuře personálního zajištění podávají podrobné informace ročenky, které komise začala vydávat současně se zahájením aktivní činnosti. V prvním ročníku rovněž zveřejnila dokumenty, podle nichž se činnost řídí. Přičteme-li k tomu publikované protokoly z pravidelných jednání komise a dnes již kultovní periodikum *Mittheilungen*, které s měsíční frekvencí publikovalo příspěvky konzervátorů a dalších spolupracovníků o historických památkách na území monarchie, snadno čtenář nabyde po přečtení těchto zdrojů dojem, že vše už je dostatečně popsáno. A k tomu se pojí i neodbytná otázka: Nakolik je vůbec možné objevit něco, co by mohlo tento stav poznání proměnit či aspoň doplnit? S tím se zřejmě muselo vyrovnat několik generací badatelů.

S reflexí dějin tuzemské památkové péče ve smyslu historiografie se začínáme zřetelněji setkávat v 50. letech 20. století, což je možné spojovat s aktuálními otázkami nad rolí a posláním památkové péče v čerstvě nastoleném totalitním režimu. S proměnami památkové péče a záměry předchozích generací památkářů se potřeboval na sklonku života vyrovnat **Zdeněk Wirth** (1878–1961), který sám ještě zažil staré pořadky monarchie jakožto konzervátor Ústřední komise. Během meziválečného období i po únorovém převratu roku 1948 prošel řadou funkcí spojených s památkovou péčí, včetně role předsedy Národní kulturní komise, jejímž jménem rozhodoval o osudech uměleckých konfiskátů. Text, který publikoval v roce 1957, nelze pokládat za standardní historiografickou studii, protože v něm primárně řeší proměny ideového obsahu památky stejně jako proměny přístupu k památkám na pozadí měnících se politických režimů. Přesto zde pracuje s rámcem reálií, jimiž své líčení dotváří. Mluví-li o Ústřední komisi, zvláště v jejích počátcích, vyjadřuje se s neskrývaným despektem („zbahněná odborná činnost komise“) a podrobuje ji tvrdé kritice pro její údajnou neodbornost a nemožnost exekutivně zasahovat do ochrany a údržby památek. Naopak vyzdvihuje činnost tuzemských spolků a společností jako Archeologický sbor a Jednota svatovítská, vyzdvihuje také aktivity českých konzervátorů v čele s J. E. Vocelem, jehož zveřejňované zprávy v *Mittheilungen* již považuje za zralá vědecká pojednání.³ Z hlediska periodizace staví do středu založení Ústřední komise jakožto jeden z hlavních mezníků, kdy z jedné strany k němu směřovaly snahy a tendence motivované dostavbami katedrál v okolních zemích, a na

---

³ Z. Wirth, Vývoj zásad a praxe ochrany památek v období 1800–1950. In: Umění V, Praha 1957, s. 105–116. Citovány zejména strany 105–108.

straně druhé se od něho odvíjí centralizovaná státní památková péče pod taktovkou Vídně, v jejímž rámci se české zájmy prosazovaly jen omezeně. Wirthův text je ideologizující (dokonce používá termín „*památkové hnutí*“, čímž navozuje politický podtext), poplatný době i politickým preferencím autora. Přesto přinesl důležitý impuls, který podnítl zájem budoucích badatelů o potřebu poznání kořenů oboru.

K poznání památkové péče v době působení Ústřední komise záhy přispěl archivář a ředitel Slezského zemského archivu v Opavě **Bohumír Indra** (1912–2003), který svůj zájem zúžil na území Slezska. Vesměs vycházel z dostupných dokumentů Ústřední komise publikovaných v ročenkách, které však obohatil o poznatky ze spisového materiálu fondu zemské vlády slezské v Opavě, díky čemuž mohl detailně popsat postup při jmenování konzervátorů ve Slezsku.⁴ Přiblížil tak rámcově formální podobu výběrového procesu a alespoň v základních obrysech představil osobnosti prvních slezských konzervátorů Fabiana Rokyty a Karla Schwarze.

Introspektivní historiografický výzkum dějin památkové péče zahájil již v 60. letech 20. století historik umění a památkář **Jakub Pavel** (1903–1974), jehož příspěvky výrazně prohloubily poznání domácích dějin oboru, zvláště jeho posmrtně vydaná syntetická studie *Dějiny památkové péče v českých zemích v 19. století*⁵. K tématu rané památkové péče v době kolem založení Ústřední komise Pavel publikoval samostatný příspěvek.⁶ Svě statě vystavěl z příkladových studií či fenomenů, které vyhodnotil jako zásadní pro ilustraci dobové problematiky. Tímto způsobem tematizoval demolici brány ve Slaném a přestavbu Staroměstské radnice v Praze. Na obou případech demonstroval snahy členů Musea Království českého o záchranu stavebních památek v době před založením Ústřední komise a silný dobový zájem o jejich zachování. Na sklonku 60. let, v době po proběhlé okupaci a v důsledku násilně změněných politických poměrů, definoval Pavel památkovou péči jako společenskou nezbytnost a přetavil její narativ do podoby apelu, jímž společnost nabádal, aby se v době krize upnula k ochraně památek coby dokladů minulosti svébytného státu.⁷ Pavel zde prožívá paralelní depresi z bourání historických staveb za josefínských reforem, či ve prospěch industrializace, z pozdějšího purismu, a z asanačních měst; památková péče v jeho podání se tak jeví jako dějiny neustálého ohrožení a zkázy. V přehledové kapitole o dějinách památkové péče se znovu věnuje době kolem roku 1850, kterou ale popisuje jen náznakově a s drobným zkrácením (komise byla převedena pod Ministerstvo kultu roku 1859 nikoliv 1854). Předsedu komise K. Czoerniga považuje překvapivě více za vědce než byrokrata, proto mu připisuje zásluhy na vědeckém směřování komise. Podíl R. Eitelbergera zde neuvádí. Nerozepisuje se zde ani o struktuře komise a činnost konzervátorů pomíjí úplně. Díky svým zkušenostem překladatele z francouzštiny uvádí i kontext z francouzského prostředí, kde byl tou dobou činný

⁴ B. Indra, K organizaci památkové péče ve Slezsku v letech 1850–1945. In: Časopis slezského muzea XI (1962), č. 1, Opava 1962, s. 21–33, zejména s. 21–24.

⁵ J. Pavel, Dějiny památkové péče v českých zemích v 19. století. Od osvícenství do první světové války. In: Sborník archivních prací XXV, Praha 1975, s. 143–293.

⁶ J. Pavel, Z počátků naší památkové péče. In: Acta regionalia 1966–1967, s. 32–47.

⁷ J. Pavel, Ochrana kulturních památek. Společenská nezbytnost památkové péče, Praha 1969.

architekt E. E. Viollet-le-Duc (1814–1879). Odtud se oslím můstkem vrací zpět k architektu Friedrichu Schmidtovi (1825–1891), jeho účasti na dostavbě svatoštěpánského dómu ve Vídni a podílu na zhotovení plánů obnovy hradu Karlštejna. Spojil tak dohromady dvě co do projevů již odlišující se etapy. Spasitelskou úlohu ve finále Pavel spatřuje v nástupu generace vídeňské školy dějin umění, jmenovitě Franze Wickhofa (1853–1909) a zejména Aloise Riegla (1858–1905), který upozornil na vrstevnatost pojmu památky, jenž nekončí u hodnoty historické či hodnoty umělecké doposud spíše založené na pocitovém vnímání než na vědeckém základě.⁸

Ve výše uvedené syntéze Pavel blíže rozpracovává jakožto samostatnou kapitolu proces utváření Ústřední komise, nástup její činnosti i personální obsazení s důrazem na české země. I když zde stejně jako před ním Indra maximálně vytěžil publikované dokumenty a periodika Ústřední komise, obohacuje průběžně svá poznání o pramenné údaje z archivních fondů (nejčastěji Archiv prezidenta republiky, AHMP). Do organizované ochrany památek zde zřetelně započítává aktivity Musea Království českého a jeho Archeologického sboru. V samostatné kapitole se poměrně podrobně zabývá purismem, jeho teorií a poměrem k historizujícím slohům, což dokládá případovými studiemi dostaveb Karlštejna a svatovítské katedrály. Úskalím zvoleného strukturování kapitol bohužel zůstává místy jejich vzájemná separovanost; každá kapitola vesměs zastává svou nahlížečskou pozici, jednou je to Ústřední komise, jindy Archeologický sbor. V případě kapitoly o purismu je téma nahlíženo stran samotných architektů (Viollet-le-Duc, Schmidt, Mocker) a vcelku nelogicky jsou sem vklíněny statě o *Památkách archaeologických a místopisných* a J. E. Vocelovi jakožto přední vědecké osobnosti té doby.⁹ Přes to všechno zůstává doposud Pavlova studie nejkompexnějším syntetickým přehledem vývoje tuzemské památkové péče.

Na Pavlovy texty plynule navázal historik umění **Vlastimil Vinter**, který se tématům z dějin památkové péče věnoval už od raných 60. let, se obdobím kolem poloviny 19. století zabýval zejména ve svém pojednání *Úvod do dějin a teorie památkové péče*, které vyšly ve formátu vysokoškolských skript.¹⁰ Ve faktograficky hutném textu rytmicky sestavuje řetězec vybraných událostí napříč Evropou, mnohdy bez užšího propojení či kontextu. Z toho důvodu nezabíhá do detailů a omezuje se na základní výčet. V kooperaci s **Jiřinou Nesvadbíkovou** sestavili na začátku 80. let skripta *K vývoji památkové péče na území Československa*, které Nesvadbíková doplnila o cennou edici vybraných dobových dokumentů, ilustrujících proměny dobového právního rámce.¹¹ Do výběru zahrnuje především nejvyšší rozhodnutí, ministerské výnosy a výnosy

---

⁸ *Totéž*, s. 14–18.

⁹ J. Pavel, viz pozn. 5, s. 219–224.

¹⁰ V. Vinter, *Úvod do dějin a teorie památkové péče I–II*, Praha 1971. Zejména kapitoly Památková péče jako společenská myšlenka i činnost a její vývoj od francouzské buržoázní revoluce, s. 24–36, Vývoj památkové péče v 2. polovině 19. století, s. 36–47.

¹¹ J. Nesvadbíková, Z. Wirth, V. Vinter, *K vývoji památkové péče na území Československa I–III*, Praha 1983. Období kolem roku 1850 postihuje 1. a 2. díl.

Ústřední komise, jejichž přepisy byly do té doby roztroušené po periodikách, sbornících a sbírkách zákonů.

V kontextu dějin památkové péče je třeba zmínit i kulturního historika a propagátora památek **Huga Rokytu** (1912–1999), který se inkriminovaného období několikrát dotkl ve svých textech. Již na začátku 60. let publikoval příspěvek o Josefu Helfertovi (1791–1847), v němž zachytil éru před založením Ústřední komise.¹² Současně zveřejnil i drobnou biografickou upomínku na svého prastrýce Fabiana Rokytu (1818–1868), jednoho z prvně jmenovaných konzervátorů Ústřední komise ve Slezsku. Při té příležitosti přislíbil sestavit podrobnější studii o působení prvních konzervátorů.¹³ Do Rokytova pojetí památkové péče vstupují motivy církve a víry (v článku o Helfertovi používá termín památkový kult), totéž dokládá i text o Vincenci Weintridovi, profesoru náboženských věd, který se věnoval mapování památek.¹⁴ Rovněž se stal celoživotním propagátorem Adalberta Stiftera (1805–1868) a jeho díla, o němž bude ještě řeč.

K recentním autorům textů z dějin památkové péče se počítá památkář **Vratislav Nejedlý**, jenž období po založení Ústřední komise zahrnul do cyklu příspěvků systematicky pojednávajících o vývoji památkové péče v průběhu 19. a první čtvrtiny 20. století, které většinou akcentují prostředí Moravy. Nutno poznamenat, že Nejedlého přístup je do značné míry formován požadavky na zpracování evidence kulturních památek a jejich hodnocení stran státní památkové péče v době 70. a 80. let 20. století. Nejedlý chápe tehdejší památkovou péči jako paralelní proud k tvůrčímu historismu. Sleduje proto dobové opravy památek, kde klade důraz na výsledek provedeného zásahu, v případě nerealizovaných projektů na navrhovaný přístup. Následně vyhodnocuje, zda je konzervativní ve smyslu zachování původních forem a hmoty, nebo kreativní se zapojením architektony invence a soudobého vkusu, což v důsledku přináší poněkud černobílé nazírání celé problematiky.

Období 50. až 70. let 19. století nazývá jako „*protohistorické období památkové péče*“, což se jeví jako protimluv vzhledem k původnímu významu pojmu *protohistorie*, které se vztahuje k dějinnému období, k němuž je dochováno jen malé množství soudobých písemných pramenů. Oproti tomu konstatuje, že „*množství dochovaného materiálu je tak velké, že jeho vyčerpávající zpracování, zhodnocení a využití by znamenalo nadměrné zatížení textu kaleidoskopickou třídí detailů, což není smyslem tohoto příspěvku.*“¹⁵ Významnou část příspěvku se autor podivuje, že mnoho oprav a přestaveb historických staveb proběhlo bez vědomí konzervátorů a Ústřední komise, což považuje za charakteristické pro danou dobu. Zasvěceného čtenáře ale nepřekvapí, že k tomuto

¹² H. Rokyta, Josef Helfert (1791–1847) a začátky kultu památek v českých zemích. In: Umění, roč. 9, č. 5, Praha 1961, s. 484–492.

¹³ Tentýž, Dr. Fabian Rokyta (1818–1868). K stopadesátému výročí narození. In: Časopis Společnosti přátel starožitností, roč. 69, č. 1, Praha 1961, s. 42.

¹⁴ Tentýž, Vincenc Weintridt a začátky péče o památky v Rakousku a na Moravě v době předbřeznové. In: Umění, roč. 12, č. 1, Praha 1964, s. 86–93.

¹⁵ V. Nejedlý, Památková péče na Moravě I. In: Umění, roč. 31, č. 3, Praha 1983, s. 259–268.

jevu docházelo i v pozdější době a dochází k tomu i v časech pokročilého 21. století. Nejvíce vypovídající o působení Ústřední komise na Moravě se jeví případ dokumentace a návrhu obnovy rotundy sv. Kateřiny ve Znojmě, o níž projevovali zájem badatelé už od raných 20. let 19. století, mezi nimi K. V. Zap, A. v. Wolfskron, M. Trapp a další. Poněkud násilná se jeví snaha o srovnání situací na Moravě a v Čechách; české prostředí bylo v 50. letech již poháněno motorem českého vlastenectví a hledáním dokladů o kultuře a historii českého národa, nežto Morava se ještě ve značné míře pohybovala (i vzhledem k blízkosti Vídní) v konzervativnějších mezích zemského patriotismu. Diskutabilní je i tvrzení ohledně absence výrazné moravské osobnosti formátu Vocela; dosavadní vědeckou reputaci Ch. d'Elverta autor vesměs ztrhal argumentem, že zastával post starosty Brna v době, kdy probíhaly demolice městských hradeb a regotizace tamního kostela sv. Jakuba. A podcenit nelze ani osobnost zmíněného A. v. Wolfskrona. Z hlediska pojetí příspěvek v průběhu lavíruje mezi dějinami památkové péče a soupisem dobových stavebních oprav a úprav.

Vzápětí se Nejedlý k památkové péči v období 1850–1918 vrátil v příspěvku, v němž resumuje vnitřní organizaci Ústřední komise dle ročenky, *Mittheilungen* a instrukcí pro konzervátory, korespondenty a stavební úředníky. Zde se zaměřil na významný jev, a to zapojení stavebních úřadů do památkové agendy, což má svůj přímý předstupeň v angažmá vídeňské stavební správy vedené architektky P. Nobilem a W. P. Sprengerem. Následně upozorňuje na spolupráci konzervátora a stavebního úředníka, jejíž budoucí výzkum (v tomto případě heuristická práce) může pomoci lépe postihnout záměr oprav jednotlivých památek.¹⁶ V příloze pak podává výčet konzervátorů působících v daném období na území Moravy. V podobném směru publikuje i roku 1994, kdy období po založení Ústřední komise přibližuje letmou zmínkou dvou konkrétních staveb, které neunikly hledáčku komise, a to kostel v Hustopečích u Brna a fresky v chrámu na Velehradě.¹⁷ U příležitosti 150. výročí založení Ústřední komise líčí opět v kontextu moravského prostředí její organizační strukturu.¹⁸ Při té příležitosti konstatuje, že působení komise mělo pro Moravu větší význam než dosavadní činnost institucí z Čech, což pro 50. léta není zcela přesné, protože oproti třinácti českým konzervátorům byl pro oblast Moravy roku 1854 jmenován pouze jediný zemský konzervátor Bedřich Silva-Tarouca (1816–1881), jehož zájmy se navíc klonily k nejrůznějším kulturním činnostem na úkor konzervátorské agendy. Naopak na území Moravy působily spolky a společnosti, které podporovaly poznávání památek a kompenzovaly tak omezené aktivity komise. Neopominutelný podíl na tematizaci moravských (a slezských) památek měla zejména Historicko-statistická sekce Moravsko-slezské zemědělské společnosti, která vydávala i vlastní periodikum. Nejedlý činnost této a dalších spolků neuvádí, což

---

¹⁶ Tentýž, K organizaci památkové péče na Moravě v letech 1850–1918. In: Umělecko-historický sborník. Brno 1985, s. 51–66.

¹⁷ Tentýž, K dějinám památkové péče na Moravě – od počátku 20. století do zániku rakousko-uherské monarchie. In: Zprávy památkové péče, roč. 54, Praha 1994, s. 351–367.

¹⁸ Tentýž, Obrysy přístupů k památkové péči na Moravě do poloviny 20. století. In: Ivan Reholka (ed.), Památková péče na Moravě, 150 let od vzniku první státní instituce na ochranu památek. Brno 2002, s. 11–35.

může v krajním případě vést k mylné představě, že Ústřední komise měla na Moravě pro památkovou péči monopol.

Pozoruhodnou monotematickou studii, která si zaslouží vyzdvihnout, je Nejedlého text věnovaný dobové péči o sochy na Karlově mostě v Praze.¹⁹ Příspěvek se ovšem víc než historiografii památkové péče věnuje mapování dobových restaurátorských zásahů a technik, ovšem díky archivní rešerši Pavla Zahradníka dovoluje nahlížet téma do detailů. Stěžejní zápletka příspěvku se odvíjí kolem názorového střetu o způsobu opravy sousoší sv. Ignáce, sv. Luitgardy a sv. Kajetána. Jablkem sváru se stal požadavek závěrečného nátěru jmenovaných soch olejovou barvou, který měl dle tehdejšího názoru zajistit konzervaci soch.

Ze zahraničních autorů se problematice dějin památkové péče v době kolem založení Ústřední komise věnoval **Walter Frodl**, který se značnou pečlivostí a využitím archivních fondů popsal proces vznikání Ústřední komise po formální stránce.²⁰ Posledním uceleným příspěvkem k dějinám památkové péče na území Čech přinesla syntetická práce o rakouské památkové péči od **Theodora Brücklera** z roku 2020.²¹ Inspirativní je zejména členění práce podle předsednictví Ústřední komise, což se v důsledku promítlo i do záběru předkládané dizertační práce. Brückler mimo jiné vyvrací vcelku neoprávněnou kritiku od Maxe Dvořáka, který vyčítal ranému období Ústřední komise přílišnou byrokracii. Tento názor zastával ještě v 50. letech i Z. Wirth. Byrokracie a napojení ke struktuře politických a stavebních úřadů bylo při prosazování zájmů komise bytostně důležité. Mělo to ovšem podmínku, míra spolupráce závisela do značné míry na ochotě vedoucích představitelů těchto úřadů. Komentuje též postavení konzervátorů a korespondentů před veřejností; napříč monarchií se kolikrát dostávali do střetů s vlastníky stavebních památek při prosazování památkářských zájmů, protože byli ignorováni coby služebníci státu. Na rozdíl od tuzemských autorů přičítá Brückler úspěchy komise nikoliv instituci jako takové, ale výrazným osobnostem, které usedly na začátku do jejího vnitřního vedení s K. Czoernigem v čele. Teprve v posledních letech Czoernigova předsednictví se v rámci komise více prosadili architekti F. Schmidt, E. van der Nüll a R. Eitelberger, který se stal členem komise roku 1860. Brücklerova práce sice přináší i postřehy týkající se jednotlivých korunních zemí – Čechy nevyjímaje –, zastává pozici výkladu z rakouské strany a tudíž pomíjí vlastenecké motivace, které konzervátorskou agendu na české straně výrazně stimulovaly.

Výše uvedení autoři textů o tuzemské památkové péči se v průběhu času vypořádávali s řadou obtíží, jejichž břímě v důsledku dopadá i na tuto práci. Bez ohledu na

¹⁹ *Tentýž*, K vývoji péče o sochy na Karlově mostě v Praze. In: Zprávy památkové péče, roč. 68, Praha 2008, s. 44–51.

²⁰ *W. Frodl*, Idee und Verwirklichung. Das Werden der staatlichen Denkmalpflege in Österreich. Wien 1988.

²¹ *Th. Brückler*, Zur Geschichte der österreichischen Denkmalpflege. Die Ära Helfert, Teil 1: 1863–1891. Wien 2020. Zejména kapitola Die Central-Commission unter Carl Freiherr Czoernig von Czernhausen (1853 bis 1863), S. 19–53.

konkrétní situaci daného autora a jeho textu, většina z nich (s výjimkou Frodla a Brücklera), které jsme zde uvedli, prezentovala památkovou péči v době po založení Ústřední komise prakticky stejným způsobem, a to popisem ideálního stavu dle zveřejněných dokumentů a instrukcí, jenž ale není (ani nemůže být) věrným otiskem reality. Z hlediska metodologie jde v podstatě o interpretační stereotyp. Tyto stylisticky umě zpracované statě pak snadno nahrávají domněnce, že stav poznání této etapy je již dostatečně badatelsky zhodnocen.

Výrazným rysem tuzemského bádání o tomto období dějin památkové péče je poměrně nízká úroveň vytěžení dostupných archivních fondů. Zároveň se texty vyznačují neshodou na tom, co je či má být předmětem dějin památkové péče. Jsou to dějiny stavebních památek a jejich oprav? Jsou to jen ty kauzy, které proběhly za účasti nebo aspoň s vědomím Ústřední komise? Nakolik lze do diskurzu zahrnovat aktivity ostatních spolků a společností?

1.2. Cíle a metoda práce

Hlavní osa dizertační práce sleduje aktivní projevy působení Ústřední komise v Čechách jakožto jedné z korunních zemí Habsburské monarchie s důrazem na zúčastněné osobnosti a míru jejich zapojení. E. H. Gombrich uvedl svůj kultovní *Příběh umění* slovy: „Umění ve skutečnosti neexistuje. Existují pouze umělci.“²² Odtud pramení takřka kacířské rozhodnutí postavit do středu dění právě konzervátory, korespondenty a vůbec osoby zapojené do činnosti kolem průzkumu a záchrany památek. Dosavadní přístup k dějinám tuzemské památkové péče totiž zdůrazňuje ve větší míře památku jako takovou a způsob, jak s ní bylo nakládáno, respektive výsledek restaurátorského zásahu či opravy. V takových případech zapojení jednotlivých postav nabírá místy jen epizodní charakter a neříká často nic o tom, zda se například daný konzervátor rozhodoval v průběhu své profesní dráhy konzistentně, nebo se jednalo o rozhodnutí ojedinělé. Zájmu tudíž dlouho unikala úloha konzervátorů a korespondentů a jejich zapojení do průzkumu (nejen) stavebních památek a jejich případné záchrany. Z toho důvodu představuje jeden z cílů na jedné straně podrobné popsání procesu výběru vhodných kandidátů a jejich jmenování do funkce a na straně druhé rozbor jejich činnosti. Právě konzervátorská agenda jednotlivých aktérů dovoluje nahlížet reálné kroky k průzkumu a záchraně dotčených památek, jejich metodu práce, technické možnosti a míru nasazení.

Rodící se úřední památková péče, související konzervátorská agenda i obecný zájem o památku je v průběhu 50. let výrazně prostoupen vlastenectvím a snahami o poznání vlastních národních dějin, z čehož plyne i určité dvojí dobové chápání památkové péče: české straně poskytla konzervátorská činnost vcelku bezpečnou zónu pro pěstování českého vlastenectví. Rakouská strana sledovala více formální linku v potřebě sestavení statistiky památek na území monarchie a jejich odborného zhodnocení. V souvislosti s tím se ale rovněž pokusila posilovat identifikaci

---

²² E. H. Gombrich, *Příběh umění* (český překlad z původního 16. vydání z roku 1995). Praha 2003, s. 15.

jednotlivých národů s rakouským státem a zaváděním pojmů jako *stavitelská díla rakouského císařství*, *dějiny rakouského císařství* apod. do obecného povědomí. Navíc bylo do vnitřního vedení Ústřední komise hned zpočátku jmenováno několik osobností se vztahy k Čechám, nad nimiž vyvstal celkem zásadní metodologický otazník v tom smyslu, nakolik jsou takové postavy ještě součástí tuzemských dějin památkové péče?

Ústřední komise nebyla jedinou institucí zajímající se o památky a místopis. V Čechách aktivně působil na poli památkové péče Archeologický sbor zřízený při Museu Království českého, na sousední Moravě Moravsko-slezská zemědělská společnost a v korunních zemích a zahraničí fungovala řada dalších spolků či institucí, které svoje aktivity navzájem sledovaly prostřednictvím vlastních periodik. To ovšem kontrastuje s dosavadními interpretacemi tuzemských autorů (zejména ve 2. polovině 20. století), které ranou památkovou péči na území Čech vykreslují spíše v provinčním měřítku. Právě dobová periodika zveřejňující témata památek a zejména dialog mezi Ústřední komisí a Archeologickým sborem prostřednictvím vlastních periodik ukazuje jednak ambici zpřístupňovat záležitosti památek i širší veřejnosti a zároveň koriguje zažitý provinciálně laděný náhled.

J. Pavel ve své syntetické práci vyjmenoval všech čtrnáct českých konzervátorů jmenovaných roku 1854, ale vzhledem k rozsahu jeho studie se jejich vlastní agendě věnoval jen velmi okrajově a dotčené lokality zmínil bez hlubšího rozboru. Dochované zprávy konzervátorů dovoluují takřka bezprostřední vhléd přímo do středu kauzy a umožňují sledovat počínání konzervátora a dalších zúčastněných stran. A zde je to místo, kde svým výzkumem navazují na práci předchozích autorů. Ranou památkovou péči v Čeckých zemích totiž neztělesňuje pouze J. E. Vocel, F. Schmoranz či B. Grueber, kteří mají to štěstí, že díky svým výrazným aktivitám se jim dostalo pozornosti v podobě monografií. Skupinu konzervátorů neoddělitelně doplňují i méně známá či úplně neznámá jména, která ve sledovaném příběhu zanechala jen mělkou stopu. Z toho důvodu se jevílo žádoucí zmapovat aktivity všech prvně jmenovaných konzervátorů a korespondentů, což do výsledného obrazu památkové péče vnáší žádoucí pestrost.

S poukazem na předcházející publikované texty jsem se rozhodl k vypracování dizertační práce zvolit evidentně tu časově nejnáročnější cestu, a to skrze archivní průzkum a studium spisového materiálu a úřední korespondence, které však v důsledku hrají z hlediska reinterpretace tématu klíčovou roli. Skrze primární zdroje jsem se pokusil po baxandallovsku vhlédnout do doby 50. let 19. století a pokusit se přiblížit a více pochopit motivace zúčastněných osob. Tímto výrazně heuristickým přístupem jednak navazují na práci historika umění J. Pavla, ale také na rakouské autory Frodla a Brücklera, kteří své texty vystavěli na pečlivé práci s prameny. Z množství prostudovaných archivní textů jsem pak vybral ty, které pregnantně ilustrují postoje zúčastněných stran v dané záležitosti či výmluvně reprezentují obvyklý narativ autora a sestavil jejich edici v příloze této práce.

K tomu je třeba dodat, že dílčí výsledky svého badatelského projektu jsem průběžně publikoval ve formě recenzovaných příspěvků. Prvně jsem využil k připomenutí osobnosti konzervátora Čáslavského kraje F. X. Beneše jeho jubilejní dvousté výročí narození a při té příležitosti upozornil na jeho dokumentační aktivity spojené s chrámem Nanebevzetí P. Marie v Sedlci u Kutné Hory a přilehlým konventem. V tamní velké hale proběhl (neúspěšný) pokus o pořízení fotografické dokumentace malířské výzdoby staticky narušeného stropu, který hrozil zřícením. Tím se řadí k jedním z prvních pokusů o využití fotografie při terénní dokumentaci ohrožené památky.²³ V další studii jsem sledoval průběh zániku středověkého kostela sv. Petra a Pavla v Čestíně za účasti Ústřední komise a dalších úřadů, který odhaluje limity konzervátorského úřadu při jednání s dotčenými stranami ve snaze o záchranu románské stavební památky.²⁴ Předmětem dalšího příspěvku se stala spolupráce výrazných osobností konzervátora J. E. Vocela a korespondenta B. Gruebera na dokumentaci lokality v Tetíně.²⁵ Pro kolektivní monografii o dějinách Ústavu pro dějiny umění jsem zpracoval životopisné medailony J. E. Vocela a A. Woltmanna.²⁶ S příspěvkem věnovaným F. X. Benešovi coby příkladu osobnosti konzervátora Ústřední komise jsem vystoupil na mezinárodní konferenci *Od c. k. Ústrednej komisie k európskemu kultúrnemu dedičstvu. 165. výročie začatia činnosti c. k. Ústrednej komisie pre zachovanie a výskum umeleckých pamiatok (1853 – 2018)* a následně byl publikován.²⁷ Konferenčně jsem rovněž prezentoval postavu Františka Schmoranze v kontextu první generace konzervátorů na konferenci *František Schmoranz starší (1814–1902) architekt, stavitel a památkář*.²⁸ Naposledy jsem vystoupil na workshopu *Kulturní dědictví? Teritoriální a národnostní chápání památek v Čechách v 19. a v raném 20. století (Kulturerbe? Territoriale und nationale Sicht auf die Denkmale Böhmens im 19. und frühen 20. Jahrhundert)* s příspěvkem o procesu výběru a jmenování krajských konzervátorů v Čechách.²⁹ V průběhu roku 2019 jsem absolvoval studijní pobyt na Universitát Heidelberg (Institut für europäische Kunstgeschichte) za podpory *Baden-Württemberg Stiftung*, který mi umožnil studium německojazyčných textů k dějinám památkové péče. Téma dějin památkové péče a literaturu jsem konzultoval s bývalým zemským konzervátorem dr. Johannesem Wilhelmem.

---

²³ J. Horáček, Jubileum Františka X. Beneše: průkopník památkové péče v Čechách a jeho konzervátorské aktivity v klášteře v Sedlci u Kutné Hory. In: *Památky středních Čech*, roč. 30, č. 1, Praha 2016, s. 35–42.

²⁴ Tentýž, Starý kostel sv. Petra a Pavla v Čestíně a jeho zánik ve světle archivní korespondence. In: *Památky středních Čech*, roč. 31, č. 1, Praha 2017, s. 45–52.

²⁵ Tentýž, Tetín v hledáčku rané památkové péče. In: *Památky středních Čech*, roč. 35, č. 1, Praha 2021, s. 1–7.

²⁶ Tentýž, Jan E. Vocel, Alfred Woltmann (životopisné medailony). In: R. Biegel, R. Prahl, J. Bachtík, *Století Ústavu pro dějiny umění na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy*, Praha 2020, s. 60–70.

²⁷ Tentýž, František Xaver Beneš (1816–1888), konzervátor Ústřední komise. Neznámá osobnost počátků památkové péče v Čechách. In: *Monumentorum tutela* 30, Bratislava 2020, s. 85–94.

²⁸ Příspěvek nese název *František Schmoranz a první generace konzervátorů Ústřední komise*. Program konference dostupný on-line: <https://www.npu.cz/portal/akce/2020/pozvanka-konference.pdf> (vyhledáno dne 17. 9. 2023)

²⁹ Příspěvek nese název *Jmenování krajských konzervátorů pro Čechy v kontextu státní byrokracie / Die Ernennung von Kreiskonservatoren für Böhmen im Kontext der Staatsbürokratie*. Program workshopu dostupný on-line: <https://www.udu.cas.cz/cz/akce/kulturni-dedictvi> (vyhledáno dne 17. 9. 2023).

1.3. Výběr archivních pramenů a jejich charakter

Hlavním zdrojem pro předkládanou dizertační práci představují úřední korespondence Ústřední komise, Českého místodržitelství a dalších úřadů, které mají vesměs charakter spisového materiálu. Stěžejní zdroj informací poskytl fond **Památkový úřad Vídeň** (NA)³⁰, v němž jsou inkorporovány spisy Ústřední komise, včetně těch nejstarších z 50. let, které jsou obvykle značeny jako *Alte Registratur*. Současná podoba zpracování fondu reflektuje řazení dle lokalit, díky čemuž lze sledovat proměny zájmu o danou lokalitu či konkrétní památku v některých případech kontinuálně od 50. let 19. století až do doby před vznikem Československé republiky v roce 1918. Většina spisů je opatřena referátníkem s přiděleným jednacím číslem a často i druhotně připsanými čísly navazujících či předcházejících spisů, které tak usnadňují sledování jejich chronologie. Referátníky jako takové představují opomíjený zdroj informací, krom krátké anotace spisu v řadě případů obsahují i shrnutí závěrů z projednání záležitosti Ústřední komisí, či dokonce koncept odpovědi, jež byla posléze vypravěna. Místy se vyskytující osobní vpisky či korektury představeného komise K. Czoerniga nastiňují jeho přímou účast na projednávání konkrétních kauz. Dále se zde nacházejí informace o připojených přílohách, nejčastěji o zaslaných plánových dokumentacích, kresbách a fotografiích; ty byly ze spisu často vyjímány velmi pravděpodobně už v době činnosti Ústřední komise a jejich existence či případně aktuální místo uložení není jisté. Jádrem spisu obvykle představuje konzervátorská zpráva, korespondence od dotčených úřadů (vesměs stavební úřady, městské úřady a magistráty) či nóty z prezídia Českého místodržitelství, v některých případech vlastnoručně signované místodržitelem. Ve většině případů se daný spis věnuje konkrétní lokalitě avizované již na referátníku, badatelské úskalí velmi často přináší korespondence J. E. Vocela, který do svých zpráv obvykle zahrnoval informace o dalších památkách. Tento fond je badatelsky využíván vesměs za účelem průzkumu stavebního vývoje jednotlivých stavebních památek.

Doposud zcela opomenutým zdrojem je **České místodržitelství – prezídium** (NA)³¹, přesněji jednací protokol prezídia, v němž je zahrnuta úřední korespondence týkající se ochrany památek na území Čech. Právě prezídium místodržitelství se do značné míry podílelo na vyhledávání a výběru kandidátů na post krajských konzervátorů, k čemuž se zde zachoval soubor související korespondence s podřízenými krajskými úřady a okresními hejtmanstvími. Následující korespondence z příštích let postihuje agendu k záležitostem jednotlivých památek, do jejichž jednání vstoupil místodržitel ať už s požadavkem na zhotovení posudku nebo svou autoritou korigoval rozhodnutí podřízených úřadů. Právě jednací protokol prezídia a místodržitelství korespondence odhaluje překvapivě hojnou účast místodržitele v záležitostech památkové péče, což bylo doposud badateli opomíjeno. Závažné je to i z toho důvodu, že čeští místodržitelé K. Mecséry, později A. Forgách a E. von Kellersperg měli pro ochranu

³⁰ Národní archiv, fond Památkový úřad Vídeň 1852–1918, č. NAD 236.

³¹ Národní archiv, fond České místodržitelství – prezídium 1850–1920, č. NAD 873/2.

stavebních památek značné pochopení a Ústřední komise v nich nacházela partnera do diskuze.

Stran místní správy pomohl dokreslit situaci jednotlivých památek a zapojení jednotlivých stran fond Magistrát hl. m. Prahy I (prezídium rady a magistrátu), a to v případě odstranění Krocínovy kašny na Staroměstském náměstí a situaci kolem oprav jižního křídla Staroměstské radnice. Cenné podklady k poznání osobností vybraných konzervátorů umožnily jejich osobní fondy. Jmenovitě: J. E. Vocel (Ústav dějin Univerzity Karlovy – Archiv Univerzity Karlovy), F. X. Beneš (Archiv Národního muzea), F. R. Bezděka (Literární archiv Památníku národního písemnictví), A. N. Vlasák (Archiv Národního muzea), Josef Ackermann (SOA Litoměřice, fond Kapitulka Litoměřice).

2. Kontexty a předpoklady

Kořeny zájmu o starožitnosti a vlasteneckou historii sahají hluboko napříč první polovinou 19. století: 1796 byla založena *Společnost vlasteneckých přátel umění v Čechách*, 1818 *Vlastenecké muzeum* a 1842 byl pod jeho křídly ustaven *Archeologický sbor*. Tato prostě natažená linie propojuje nejvýraznější institucionální záchytné body, které doprovázely a zároveň podporovaly tuzemská úsilí o poznání a záchranu památek před příchodem Ústřední komise. Do veřejného života se rovněž na mnoha stranách promítaly zkušenosti, které otřásaly zeměmi monarchie i napříč Evropou. Vřavy francouzské revoluce, josefínské rušení klášterů i Napoleonova vojenská tažení po sobě zanechaly spoušť a byl to právě romantismus následující doby, který dovolil unikat z kruté reality do ideálního světa kdesi v minulosti. Poškozené či přímo zničené historické stavby, které po sobě neklidná doba zanechala, vzbudily zvýšený zájem o poznání jejich dějin i volání po zavedení účinnější ochrany historických památek coby dokladů minulosti národa.

Systematická ochrana památek s potřebnou záštitou nevyrostla na zelené louce. Už během první poloviny 19. století se shledáváme v okolních evropských státech s osobnostmi, které jako individuality zasahovaly do existence vybraných historických staveb. Ozvuky těchto činů se nesly Evropou a vybízely k následování. Například v **Bádensku** tamní stavební ředitel *Friedrich Weinbrenner* (1766–1826) dokázal roku 1807 zachránit před demolicí tou dobou již zrušený benediktinský klášter sv. Blasia. Krom toho o pět let později inicioval u bádenského velkovévody Karla Ludvíka Friedricha vydání dekretu k ochraně stavebních památek. Podobně i Weinbrennerův žák *Georg Moller* (1784–1825) coby dvorní architekt v Darmstadtu zamezil roku 1810 již dlouho plánovanému zbourání slavné brány v Lorsch a podobně jako jeho učitel obdržel roku 1818 od hesenského velkovévody Ludvíka I. Hesensko-Darmstadského dekret na ochranu památek, který navíc vyžadoval i jejich systematické sepsání.³² Teprve roku 1853 byl jmenován oficiálním úředním konzervátorem pro velkovévodství bádenské Weinbrennerův žák a dvorní malíř *August von Bayer* (1803–1875), který na rozdíl od svého učitele více lpěl na romantických představách a estetickém hodnocení památek než na jejich průzkumu a

³² A. Hubel, *Denkmalpflege. Geschichte, Themen, Aufgaben, eine Einführung*. Stuttgart 2011 (3. vydání), S. 44–45.

záchraně.³³ **V sousedním Württembersku** památkářské snahy vyzrály v osobě *Konrada Dietricha Haßlera* (1803–1873), který – podobně jako v Čechách J. E. Vocel – ztělesňuje prototyp soudobého památkáře a který je považován za otce württemberské památkové péče.³⁴ Studoval protestantskou teologii, filozofii a orientalistiku v Tübingenu, Lipsku a Paříži. Už roku 1841 vstoupil do Spolku pro umění a starověk v Ulmu a Horním Švábsku (*Verein für Kunst und Altertum in Ulm und Oberschwaben*), jemuž v letech 1850–1868 předsedal. Prošel také krátkou politickou kariérou poslance württemberského parlamentu a 1848 hájil na frankfurtském Národním shromáždění zájmy monarchie.³⁵ Haßler od 40. let usiloval především o dostavbu chrámu v Ulmu, což se mu povedlo i díky jeho nálezům stavebních plánů věže od stavitelského mistra Matthäuse Böblingera z konce 15. století na půdě tamní stavební hutě.³⁶

V Prusku se o organizaci péče o památky pokusil již roku 1815 *K. F. Schinkel* (1781–1841)³⁷ Teprve roku 1843 pruský král Friedrich Vilém IV. založil úřad konzervátora uměleckých památek podřízený ministerstvu kultu, který měl působit jako specializovaný odborný orgán. Prvně jmenovaným konzervátorem byl ustanoven Schinkelův žák *Ferdinand von Quast* (1807–1877). K jeho prvním úkolům patřilo shromáždění veškerých dostupných informací o stavu památek v Pruském království, podle nichž by bylo možné následně pořídit jejich soupis. Krom toho byl oprávněn vydávat posudky k žádostem na opravu či demolici památek; rovněž měl udržovat kontakty s historickými spolky a institucemi. Komplikace mu ale přinesla jeho nižší úřednická hodnost stavebního rady 4. třídy v rámci tehdejší hierarchie, což se projevilo hned zpočátku. Quast provedl průzkum v biskupském paláci v Trevíru a vzápětí králi předložil návrh na odpovídající stavební obnovu včetně vlastních plánů. S projekty na přestavbu přišli i další architekti a stavební úředníci, z čehož vzešly vleklé spory „o správný návrh“. Konzervátor Quast více soustřeďoval pozornost k jednotlivým stavebním památkám a projekci stavebních úprav než k primárnímu úkolu zajištění jejich soupisu. Podle francouzského vzoru měl podniknout dotazníkovou akci pro získání potřebných informací, ale po neúspěšných pokusech od toho ministerstvo kultu upustilo.³⁸

Podnik bavorského krále Ludvíka I. z roku 1835 na založení úřadu generálního inspektora středověkých sochařských památek (*Generalinspektor der plastischen Denkmäler des Mittelalters*) nelze považovat za zcela úspěšný. *Sulpiz Boisserée* (1783–1854) z úřadu již po roce rezignoval ze zdravotních důvodů a jeho nástupce architekt *Friedrich von Gärtner* (1791–1847) byl natolik zaneprázdňen projekty jiných nových staveb, že na výkon úřadu inpektora nezbýval čas. Po

---

³³ *F. von Weech*, Bayer August von (biografický medailon). In: ADB, Bd. 46 (1902), S. 277–278. Dostupné on-line: <https://daten.digital-sammlungen.de/bsb00008404/images/index.html?seite=279> (vyhledáno dne 12. 9. 2023).

³⁴ *F. Raberg*, Konrad Dietrich Haßler und das Ulmer Münster. Württembergs erster Landeskonservator rettete als „Reisender für das größte Haus Deutschlands“ das Wahrzeichen der Donaustadt. In: *Denkmalpflege in Baden-Württemberg*, Jg. 38 (2009), Nr. 2, S. 59–67. — K osobnostem A. von Bayera a K. D. Haßlera v kontextu památkové péče v Badensku a Württembersku in: *H. Krins*, Die Gründung der staatlichen Denkmalpflege in Baden und Württemberg. In: *Tamtéž*, Jg. 12 (1983), Nr. 2, S. 34–42.

³⁵ *M. Huber*, Haßler, Konrad Dieterich (biografický medailon). In: *Neue Deutsche Biographie* 8 (1969), S. 51–52. Dostupné on-line: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd101056583.html#ndbcontent> (vyhledáno dne 12. 9. 2023).

³⁶ *F. Raberg*, viz pozn. 34, S. 63.

³⁷ *A. Hubel*, viz pozn. 32, S. 73–74.

³⁸ *Totéž*, S. 74–76.

jeho smrti v roce 1847 zůstalo místo neobsazené.³⁹ Během 1. poloviny 19. století se průběžně pozornost upínala ke katedrále v Bamberku; pozdně románská stavba (vysvěcená 1237) s bohatým barokním interiérem z poloviny 17. století byla obohacena v letech 1813–1817 o klasicistní vybavení, k tomu bílá výmalba se zlacenými prvky. Ludvík I. už roku 1826 požadoval celkovou stylovou očistu interiéru: redukci vybavení a stěny v odstínu kamene. Realizaci svěřil malíři *F. K. Rupprechtovi* (1779–1831), který plnil zadání do puntíku. Tehdy tamní sochařská výzdoba ze 13. století včetně slavného bamberského jezdce přišla o polychromii a byla očištěna až na kámen. Na začátku 30. let navázal norimberský architekt *K. A. Heideloff* (1789–1865), jehož přístup se od předchůdce diametrálně lišil. Při dostavbě směřoval ke stavu, jak mohla katedrála ve středověku vypadat, k čemuž přispívaly mnohé jeho průzkumy částí stavby. To se ale nesetkalo s pochopením u Ludvíka I., který Heideloffa brzy odvolal a nahradil jej loajálním *F. von Gärtnerem*, jenž se vrátil k původnímu Rupprechtovu radikálnímu konceptu. Jen krátce před slavnostním znovuotevřením v roce 1837 katedrálu navštívil pozdější pruský král Friedrich Vilém IV., Schinkelův přítel, a neodpustil si kritiku na způsob provedení opravy, kterou označil za příliš jednotvárnou.⁴⁰

Z Porýní rezonovala napříč kontinentem velkolepá dostavba katedrály sv. Petra v Kolíně nad Rýnem, která se stala předlohou a inspirací pro obdobné akce v okolních zemích, Čechy nevyjímaje. Literární kritik a filozof *Josef Görres* (1776–1848) uvažoval o katedrále v symbolické rovině: nenaplněné sny o německé jednotě připodobnil kolínské katedrále, kterou středověk do současnosti zanechal v torzálním stavu. Touha po sjednoceném Německu ovšem sílila a začala se promítat právě do kolínského dómu, který se během 19. století proměnil do památky národního významu. Panovalo přesvědčení, že kdyby se podařilo katedrálu dostavět, jistě by se podařilo dosáhnout i národní jednoty.⁴¹ I zde se podařilo dohledat plány průčelí ze 14. století – jednu polovinu objevil 1814 G. Moller v Darmstadtu, druhou polovinu získal o dva roky později S. Boisserée. Podle nich vypracoval K. F. Schinkel překresbu v trojrozměrném zobrazení. I zde došlo záhy ke střetu dvou rozdílných přístupů. Umělecký spolek pro Porýní a Vestfálsko (*Kunstverein für die Rheinlande und Westfalen*) chtěl do chóru katedrály osadit monumentální oltářní obraz od nazarénského malíře *Friedricha Overbecka* (1789–1869). S. Boisserée coby znalec středověkého umění a kolínské katedrály protestoval, což nakonec skončilo kompromisem a umístěním obrazu do boční kaple. Čerstvě korunovaný král Friedrich Vilém IV. roku 1840 veřejně vyjádřil přání katedrálu dostavět. O rok později byl ustaven spolek pro stavbu katedrály, jehož členské řady se rychle rozrostly a k tomu se podařilo získat dostatek prostředků k zahájení prací. Slavnostní položení základního kamene se uskutečnilo 4. 9. 1842 a mistrem stavby se stal Schinkelův žák *Friedrich Zwirner* (1802–1861), jenž se držel původního středověkého konceptu a forem. Oproti tomu ve volnějším pojetí vytvořil roku 1848 kolínský sochař Christian Mohr část sochařské výzdoby podle návrhů Ludwiga Schwanthalera. A podobně tomu bylo u vitráží, které na středověk esteticky navázaly, ale jejich struktura se od té středověké již liší.⁴² V podstatě se jednalo o soudobá díla v historizujícím hávu.

---

³⁹ Totéž, S. 73–74.

⁴⁰ Totéž, S. 47–52.

⁴¹ Totéž, S. 60.

⁴² Totéž, S. 57–63.

Bezprostředním podnětem k založení vlastivědného spolku v Drážďanech se stala událost rozprodeje skel středověkých vitráží z mariánského kostela ve Cvikově (Zwickau), která vyvolala obecné rozhořčení mezi příznivci památek. Stanovy Královského saského spolku pro zkoumání a zachování vlasteneckých starožitností (*Königlich Sächsischen Vereins für Erforschung und Erhaltung vaterländischer Alterthümer*) byly zveřejněny v lednu 1825. Z činnosti historické sekce vzešel roku 1830 dokonce návrh zákona (koncipovaný dle hesenského nařízení z roku 1808) proti svévolnému ničení a odstraňování památek, který mimo jiného hovořil o tom, že starožitnosti a umělecké poklady jsou společným majetkem vzdělaného lidstva, svěřeným statkem, který stát nemůže ponechat rozmarům majitelů. Návrh také uvažoval o tom, že by měly být památky evidovány soudními orgány za účasti duchovních a zamýšlené úpravy na památkách by měly napříště podléhat souhlasu vrchního kuratoria a finančnímu sboru a zemské vládě. V případě sporů měl rozhodnout král. Zemská vláda nakonec od přijetí takového návrhu upustila s odůvodněním, že příliš omezuje vlastnická práva a zdůrazňuje roli úřadů. V srpnu 1852 proběhl v Drážďanech sjezd německých historických a vlastivědných spolků, jež zahájil konzervátor Ferdinand von Quast. Ze sjezdu vzešla mimo jiných dvě zásadní rozhodnutí: jednak bylo potvrzeno založení Germánského muzea v Norimberku a dále pak byl ustaven ústřední výbor německých spolků, který vzápětí žádal německé vlády o zaměstnání konzervátorů na plný úvazek a podporu pro zpracování soupisu památek. Proběhlý sjezd měl tudíž do budoucna značný dopad.⁴³ V roce 1840 vydal Královský saský spolek brožuru pro přátele církevních památek v Saském království, v níž se snažil poskytnout metodickou pomoc při vyhledávání a případném sběru památek. Zároveň ji lze považovat za hypotetickou předchůdkyni Vocelovy přítučky *O starožitnostech českých a potřebě chrániti je před zkázou z roku 1845*.

Na rozdíl od Pruska (ale i Rakouska), kde si záležitosti památkové péče přisvojoval stát a jeho úřady, byla v Sasku ochrana památek politice více vzdálená; byla definována spíše jako kulturní potřeba podporovaná celým národem.⁴⁴ Čechy se v té době ocitaly na rozhraní těchto dvou přístupů, kdy první byl realitou a druhý spíše zbožným přáním.

Od 30. let postupně krystalizovala v Sasku vůdčí osobnost architekta *Gottfrieda Sempera* (1803–1879). Coby mnichovský žák F. von Gärtnera se již roku 1826 účastnil průzkumu katedrály v Řezně a vůbec věnoval pozornost středověkým a renesančním památkám. Roku 1834 nastoupil učitelské místo na drážďanské Akademii výtvarných umění. Krátce po svém příchodu do Drážďan se stal členem Spolku saských přátel starověku (*Verein der sächsischen Alterthums-Freunde*), následně připojeným pod Královský saský spolek pro zkoumání a zachování vlastivědných památek. Pro tento spolek Semper vypracoval posudky na obnovu několika středověkých staveb: kostel P. Marie ve Cvikově (1838), Míšeňský dóm (1843), městský kostel a radnice v Ožici (Oschatz) (1843/1844) a klášterní kostel v Kamenci (Kamenz).⁴⁵

---

⁴³ H. Magirius, *Geschichte der Denkmalpflege Sachsen (Von den Anfängen bis zum Neubeginn 1945)*. Berlin 1989, S. 52–57.

⁴⁴ Totéž, S. 57.

⁴⁵ Totéž, S. 63–67.

Semperův posudek na výše zmíněný kostel ve Cvikově byl de facto průlomový ve smyslu zaměření se na stylovou „správnost“. Stavba s románským jádrem, byla pozdně goticky přestavená do podoby halového chrámu, který prošel řadou dalších pozdějších stavebních úprav, včetně dominantní věže. Semper navázal na dřívější záměr F. Gutwassera a pomýšlel na odstranění dřevěných barokních ochozů v severní lodi, které zakrývaly pozdně gotickou galerii, stejně tak i na přemístění kazatelny o dva pilíře východně. A balustrádu na varhanní kruchtě navrhoval kamennou, aby lépe ladila s uvedenými galeriemi, a interiér scelil nátěrem v kamenném odstínu. Semperovi ale záleželo i na zachování epitařů a obrazů z 16. a 17. století, což nebylo do té doby zcela obvyklé; většinou byla při renovaci interiérů odstraňována téměř všechna pozdější výzdoba včetně vybavení a stěny se prostě obílily. Takto bylo dříve postupováno například v kostele sv. Tomáše v Lipsku (1814–1815), v katedrále ve Freibergu (1829) a kostele sv. Žofie v Drážďanech (1834). Ke stylové čistotě směřoval i Ludwig Puttrich (1783–1856) ve svých publikacích o středověkých stavbách, kde prosazoval jejich doplňování ve stylu doby vzniku. Obdobnou argumentaci je možné sledovat i v Semperově posudku k Míšeňskému dómu (1843). Zejména kritizoval předchozí posudek od lipského stavebního ředitele A. Geutebrücka, který zamýšlel obvyklým postupem zabezpečit a zachovat pouze stavbu. Krom toho Semper nesouhlasil s navrženou plošinou do té doby nedokončených věží západního průčelí. Semperova cesta ke stylovému přizpůsobení respektive narovnání (asimilaci) stavebního zásahu a dané památky ilustrují i vyjádření k dalším objektům jako kostel sv. Barbory v Eschdorfu (při návrhu varhanního prospektu reflektoval pozdně gotické formy chóru), klášterní kostel v Kamenci (na zvonici navrhl cihlový štít v duchu pozdně gotického tvarosloví). Obnovu kostela sv. Egidia v Ožici (dokončenou roku 1849) nakonec realizoval K. A. Heideloff, který jak do architektury tak do vybavení promítl individuální novogotické formy a dostavbou západního dvojvěží dosáhl patetického účinku. Zde už ale nemluvíme o pouhé konzervaci památky. – Oproti tomu Semper realizoval rekonstrukci ožické radnice, k jejíž obnově přistupoval o něco střídmeji než Heideloff k sousednímu kostelu. Pojal ji jako reprezentativní renesanční stavbu, které dostavěl zvýšenou boční věž.⁴⁶

Poněkud kritičtěji Semper nahlížel budovy drážďanského Zwingeru a jejich barokní podobu od Mathäuse Daniela Pöppelmana (1662–1736); v souladu se svými současníky ji považoval za přerostlou renesanci a jakožto stylovou degeneraci ji zamýšlel uvést do kontrastu s tvaroslovím vrcholné renesance coby stylového ideálu. To se projevilo v jeho návrzích a projekcích přilehlého náměstí z let 1835–1846 vycházejících z antických principů; zejména ve 40. letech se více odpoutává od architektury Zwingeru a podporuje dominanci nových monumentálních budov obrazárny a dvorního divadla. Umocnil tím kontrast s jemnou elegancí starších budov, což je zároveň významný krok z hlediska urbanismu a památkové péče: Semper v podstatě upustil od dřívějších představ o stylovém očištění Zwingeru a proporčním navázání u nových staveb.⁴⁷

Pro ranou památkovou péči na území Saska představuje G. Semper nanejvýš formativní a mimořádně komplexní osobnost vnášející do soudobé rozpravy zcela nové otázky. Během své kariéry prošel fázemi od prosté konzervace přes restaurování a očištění historické stavby až

---

⁴⁶ Totéž, S. 67–69.

⁴⁷ Totéž, S. 69–73.

po práci s proporcermi a demonstraci kontrastů. Sempera zajímal historický sloh, funkce a účel stavby. I díky jeho autoritě se ve třetí čtvrtině 19. století v Sasku stále plně neprosadil akademický historismus, i když se pozornost již výrazně odkláněla od jednotlivých památek k historicky orientovaným stylovým ideálům.⁴⁸

Zavítáme-li do zemí Rakouské monarchie, pak **ve Štýrsku** postupně vyvířala osobnost *Josefa Scheigera* (1801–1886), pozdějšího konzervátora Ústřední komise pro území Štýrska.⁴⁹ Jeho životopis a kariéra poštovního úředníka (později ředitele pošt ve Štýrském Hradci) se zájmem o historii a památky představuje v podstatě dobové topoi, v jehož schématu bychom našli četné podobnosti i s osobnostmi českých konzervátorů. Jeho prvotní literární pokusy zaměřené kulturněhistoricky časem směřovaly více k archeologii a topografii; zvláštní zálibu projevoval u fortifikací, hradů a pevností, o nichž často publikoval. Určující byl pro Scheigera též odklon od romantického snění, což se projevilo v zaměření jím vydávaných brožur; od návodů na výlety po krajině se později posunul k textům prakticky zaměřeným na ochranu památek či požární prevenci.⁵⁰ V 50. letech na to navázal texty o vlivu rostlinstva na poškozování zřícenin, pojednáním o čištění památek a ochraně hradů a zámků.⁵¹ Scheigerovo jméno ovšem zarezonovalo napříč monarchií roku 1856, kdy Ústřední komise rozeslala ostatním konzervátorům jeho svolání k záchraně památek [1], jež je výmluvným projevem dobového aktivismu v oblasti záchraně památek.

Generální inspekce historických památek (*Commission des Monuments historiques*) byla **ve Francii** založena již roku 1830 a jen pár let poté se stal inspektorem historických památek Francie (*Inspecteur des monuments historiques de France*) spisovatel *Prosper Mérimée* (1803–1870). Památkové péči významně přispěl ustanovením skupiny fotografů, které vyslal po Francii s úkolem zdokumentovat důležité pamětihodné stavby tzv. monument historique. – Když roku 1840 hrozilo zřícení klášterního kostela St. Madeleine ve Vézelay v Burgundsku a se zdálo, že zkáza je již nevyhnutelná, tehdy zakázku na opravu přijal mladičkový šestadvacetiletý architekt *E. E. Viollet-le-Duc* (1814–1879). Díky svým brilantním znalostem originálních stavebních konstrukcí a technik se mu podařilo stavbu zachránit. Respektoval strukturu středověké stavby, přidával jen to nezbytné, čímž si zajistil respekt mezi ostatními architekty a už o pár let později přijal nabídku na obnovu pařížské katedrály Notre-Dame, jejíž dokončení se překlenulo až do první poloviny 60. let. Zde nastává posun v přístupu, Viollet-le-Duc stavbu dokonale prozkoumal, ale některé stavební prvky se již rozhodl vyměnit či doplnit. Nahradil kupříkladu chybějící postavy portálů a královské galerie na západním průčelí replikami a

⁴⁸ Totéž, S. 69–73.

⁴⁹ K osobnosti J. Scheigera podrobněji v biografických medailonech: Scheiger, Joseph Edler von (biografický medailon). In: BLKÖ, Theil 29, Wien 1875, S. 169–171. — Scheiger Josef von (biografický medailon). In: ÖBL 1815–1950, Bd. 10, Wien 1994, S. 64–65. — *F. Ilwof*, Josef Edler von Scheiger. In: Mittheilungen des historischen Vereines für Steiermark, Bd 42, Gratz 1894, S. 231–256.

⁵⁰ Zejména tyto brožury: *J. Scheiger*, Der Fußreisende in Österreich, Wien 1829. — *Tentýž*, Andeutungen zu einigen Ausflügen im Viertel unter dem Wienerwalde, und seinen nächsten Umgebungen. Wien 1828. — *Tentýž*, Ueber Schutz und Hilfe gegen Feuersbrünste. Wien 1835.

⁵¹ *J. Scheiger*, Von dem Einflusse der Pflanzen auf die Zerstörung der Ruinen. In: Berichte und Mittheilungen des Alterthums-Vereines zu Wien. Bd 2, Wien 1857. S. 1–6. — *Tentýž*, Ueber Reinigung der Alterthümer. In: Mittheilungen des Historischen Vereines für Steiermark, Hft 7, Gratz 1857, S. 97–110. — *Tentýž*, Andeutungen über Erhaltung und Herstellung alter Burgen und Schlösser. Gratz 1853.

doplnil je o prvky, které tam ale předtím nikdy nebyly. A podobně potupoval i v dalších částech katedrály – kde byla stavba příliš prostá, přibýly nové detaily, nedokončené části byly dotvořeny, nepravidelnosti vyrovnány a nehodící se přístavby odstraněny ve prospěch výsledného ušlechtilého celku. Ve snaze zasahovat do struktury stavební památky a vylepšovat ji ve smyslu čistoty slohu se Viollet-le-Duc vzdaloval od původní idey šetrného přístupu ke středověké památce. – Viollet-le-Duc byl jako architekt zavalen zakázkami na restaurace církevních i světských staveb. Stav jejich dochování nerozhodoval. Od roku 1855 přestavoval vcelku zchátralé město Carcassonne do podoby takřka ideálního středověkého města se vším, co k němu patří. A v letech 1857–1870 proměnil zříceninu hradu Pierrefond z konce 14. století do podoby dokonale pohádkového hradu. Své poznatky o středověkých stavbách Viollet-le-Duc shrnul a postupně zveřejňoval v monumentálním desetisvazkovém díle *Slovník francouzské architektury od 11. do 16. století*⁵², které zaznamenalo mohutný ohlas napříč Evropou. V 70. letech na Viollet-le-Ducův puristický přístup v Čechách plně navázal architekt Josef Mocker (1835–1899).

Oklikou jsme se vrátili zpět do Čech, kde na dostavbu katedrály sv. Víta v Praze pomýšlel již dlouhé roky **Václav Michal Pešina z Čechorodu** (1782–1859). Během první poloviny 19. století proběhla řada návrhů na dostavbu, které ale zůstaly pouze v podobě studií a návrhů. Pešinova motivace je od začátku obalena příběhem jeho snového vidění: v den výročí 484 let (21. 11. 1828) od položení základního kamene katedrály se Pešinovi měl zdát sen, v němž se ujal povinnosti dostavět katedrálu. Sen se mu několikrát vrátil, a to i po jeho přesídlení do Prahy v roce 1832. Rozhodl se proto, že učiní pro dostavbu katedrály, co jen bude moci. Návrh na dostavení chrámu, vypracovaný roku v 1834 vídeňským architektem Karlem Řivnáčem⁵³, představil Pešina kancléři Metternichovi s prosbou podpory tohoto záměru. Metternich na svém porýnském zámku v Johannisbergu zprostředkoval Pešinovi setkání s architektem F. Zwirnerem, který se tou dobou již angažoval na dostavbě katedrály v Kolíně nad Rýnem.⁵⁴

Pražský stavitel *Josef Ondřej Kranner* (1801–1871) už roku 1842 přislíbil zhotovení stavebních plánů na zamýšlenou dostavbu chrámu včetně rozpočtu nákladů. A rok nato předložil F. Thun na zemském sněmu návrh na založení spolku, který by se realizace projektu chopil. Thunův návrh podpořili další osobnosti, jako Gustav Lamberg, Albert Nostic, Karel Auersperg, František Arnošt Harrach a další. Se založením následně souhlasil i císař Ferdinand V., vyžádal si ale potřebnou dokumentaci stavby. V den 500. výročí položení základního kamene katedrály se konala ustavující valná hromada, jíž se zúčastnilo množství osobností kulturního a politického života a při níž byl ustaven prozatímní výbor s F. Thunem v čele. Byl též předložen návrh stanov, o jehož české znění se postarali V. V. Tomek, J. Jungmann a K. J.

---

⁵² E. E. *Viollet-le-Duc*, Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle. Tome 1–10, Paris 1854–1868.

⁵³ Též Karl Rziwnatz. Je známý též jako autor návrhu kaple sv. Václava ve Výsluní (1851–1857), kostela Proměnění Páně v Josefově Dolu (1857, realizace 1862–1865) a též byl vyzván k vypracování soutěžního návrhu na stavbu Národního divadla v Praze (1862). In: *Architektura českých Němců 1848–1891 / Architektur der Deutschen in Böhmen 1848–1891*. Dostupné on-line na: <https://cizidum.umprum.cz/cz/home/architect/540> (vyhledáno 16. 3. 2023).

⁵⁴ Okolnosti založení Jednoty svatovítské přehledně in: *M. Kostílková, T. Petrasová*, Jednota pro dostavění Chrámu sv. Víta na Hradě pražském I. 1842–1871 (*Fontes historiae artium VIII*), Praha 1999, s. 5–16. — srov. E. *Tonner*, Stavitelé chrámu sv. Víta. In: *Zlatá Praha II*, roč. 5, č. 35, Praha 1888, s. 555–558. Dostupné on-line: <https://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=ZlataPrahaII/5.1887-1888/35/555.png> (vyhledáno 16. 9. 2023)

Erben. Tuto verzi ale roku 1846 Gubernium zamítlo s odůvodněním, že nebyly dodrženy všechny předem požadované podmínky pro založení spolku. Další průtahy způsobily jednak revoluční události roku 1848 ale i zásah pražského arcibiskupa.⁵⁵ Už roku 1850 totiž začala Katolická jednota v Praze pořádat sbírku na stavbu nového kostela sv. Cyrila a Metoděje v Karlíně, předpokládalo se, že právě souběh několika velkých veřejných sbírek na podporu (do)stavby pražských chrámů by mohl roztržít pozornost dárců. I přes snahu o regulaci byla o pár let později (1854) vyhlášena veřejná sbírka na novostavbu vídeňského Votivního kostela, jež byla podporována i místní politickou správou. Definitivního ustavení se Jednota dočkala až 22. 5. 1859, toho se ale hlavní iniciátor V. M. Pešina nedomohl, zemřel o dva týdny dříve. Už v den ustavení činil peněžitý majetek spolku pouhých 13 646 zl. 90 kr., z toho důvodu bylo v zájmu spolku získávat další přispívající členy, kteří by pomohli zvýšit stav účtu. Pražský kardinál Bedřich Schwarzenberg v září 1860 dokonce záměr podpořil pastýřským listem, v němž vyzval všechny poutníky do svatovítského chrámu k přispění na jeho dostavbu.⁵⁶

Ještě před definitivním ustavením Jednoty navštívil v roce 1857 Prahu konzervátor a znalec středověkého umění **Franz Bock** (1823–1899) z Kolína nad Rýnem, který do metropole zavítal za zcela konkrétním účelem, a to prozkoumat svatovítský poklad. Díky stipendiu od porýnského ministerstva obchodu podnikl studijní cestu po Evropě, při níž se zaměřoval na studium církevního umění a řemesla. Navštívil díky tomu Milán, Benátky a Monzu.⁵⁷ Do Prahy zavítal s podporou Ústřední komise, jíž přislíbil sepsat příspěvek k publikování.⁵⁸ Arcibiskup Bedřich Schwarzenberg jej na začátku června vřele uvítal a poskytl mu potřebné zázemí.⁵⁹ Už na konci června měl Bock vypracovaný popis katedrálního pokladu o rozsahu asi 120 stran včetně kreseb.⁶⁰ A v polovině července jej předložil komisi kompletní včetně nákresů a dalších příloh. Přesněji zaslal 25 kusů kreseb pražského katedrálního pokladu, několik črt (pauz) a fotografií, dále 13 kreseb předmětů ze svatovítské katedrály a kostela v Emauzích (detaily nástěnných maleb) a konečně náčrty kreseb pražského katedrálního pokladu. Rukopis také obsahuje i 2 inventáře, které Bock našel. K tomu ještě pár kopií (sádrových odlitků) několika blíže neurčených předmětů. Bock v Praze zůstal osm dní a pak pokračoval do Salzburku prohlédnout si tamní katedrální poklad.⁶¹

Z předchozího přehledu je zřejmé, že debatu týkající se historických staveb napříč Evropou během první poloviny 19. století stimulovaly rozpravy o osudech nedokončených středověkých chrámů, vize na jejich dostavbu a vůbec nejrůznější projekce, představy a sny o ideálních podobách dokončených či poškozených staveb. A na druhé straně do debaty vstupovala činnost historických spolků a společností, v jejichž řadách krystalizovaly osobnosti pozdějších konzervátorů. Než došlo k oficiálnímu zahájení dostavby, upřeli badatelé a konzervátoři svou

---

⁵⁵ M. Kostílková, T. Petrasová, viz pozn. 54, s. 8.

⁵⁶ Totéž, s. 8–11.

⁵⁷ NA, PÚ/R, ka 71, složka Praha-Hradčany, chrám sv. Víta, korespondence, K. Weiss – CC, odesláno 13. 7. 1857, čj. 293/CC.

⁵⁸ Franz Bock, Die Inschriften und Büsten der Gallerie im Dome von St. Veit zu Prag. In: MTT, Jg. 2, Nr. 7 (Juli), Wien 1857, S. 185–186.

⁵⁹ NA, PÚ/R, ka 71, složka Praha – chrám sv. Víta, korespondence, B. Schwarzenberg – C. Czoernig, odesláno 2. 6. 1857, čj. ad 219/[CC].

⁶⁰ Tamtéž, korespondence, C Weiss – CC, odesláno 27. 6. 1857, ad. čj. 259.

⁶¹ Tamtéž, korespondence, K. Weiss – CC, odesláno 13. 7. 1857, čj. 293/CC.

pozornost na pamětihodné stavby menšího rozsahu, do nichž promítaly své představy o potřebách záchrany vlasteneckých památek.

3. Památková péče v režii Ústřední komise

3.1. Počátek činnosti Ústřední komise

Jakmile byla Ústřední komise roku 1853 svolána, ustaveny orgány vnitřního vedení dle předem schválených dokumentů, zahájila komise aktivní činnost. Prímým vzhledem na jednání Ústřední komise představují protokoly z jejích pravidelných schůzek, na nichž byly prezentovány zprávy a podněty od konzervátorů a projednávány stanoviska k těmto oznámením. První schůze měly vesměs organizační charakter, projednávaly se záležitosti jako přípravy instrukcí pro konzervátory a jejich budoucí jmenování. Přesto se pozvolna do jednání dostávala témata jednotlivých památek. Podněty vesměs přicházely od místodržitelů či dalších vyšších úředníků. Prvně se objevily požadavky na záchranu oltářů ze **Zwettlu** a kamenného sloupu u Wiener-Neustadt zv. **Spinnerin am Kreuz**. Bylo upozorněno na zchátralý farní kostel v **Levoči** a předneseno oznámení o probíhajících restaurátorských pracech na **Kefemarktském oltáři**. Přečtena byla také zpráva o získání kreseb pozoruhodného **opatského kostela v Jáku** v Uhrách, jemuž následně věnoval pozornost Rudolf Eitelberger. Komise rovněž vyjádřila nesouhlas se zamýšlenou přístavbou **Diocleciánova paláce ve Splitu** a pozornosti neunikla ani tamní **katedrála**. V Závěru roku byla na podnět dolnorakouského místodržitele projednávána umělecká hodnota a stav starobylé **kaple sv. Tří Králů v Tullnu an der Donau**. Zazněla i zpráva o nutnosti restaurovat umělecky cenný strop v cisterciáckém klášteře v hornorakouském **Schlierbachu**. Na sousední Moravě bylo třeba posoudit zchátralou **věž při horní městské bráně ve Znojmě**. Archeolog *Adolf von Wolfskron* (1808–1863) ve svém posudku shledal, že věž nevykazuje zvláštní historickou a uměleckou hodnotu, pročež i komise upustila od záměru podporovat její zachování.⁶² Mezi jmenovanými památkami vystoupila i prosba českého místodržitele o posouzení vhodnosti přemístění **Krocínovy kašny** z pražského Staroměstského náměstí, kterou zcela předvídatelně odprezentoval František Thun. A na jeho žádost komise také zaujala stanovisko, že jakékoliv její přemístění by mohlo ohrozit její už tak špatný stav.⁶³

Rokem 1854 už začínají na jednáních komise vystupovat i čerstvě jmenovaní konzervátoři – byť jen prostřednictvím svých zpráv. Například konzervátor Scheiger navrhoval **zachování starobylého schodiště** (Doppelwendeltreppe) v císařském hradu ve Štýrském Hradci, který je tou dobou opravován.⁶⁴ Současně se iniciativou spisovatele abbé Jacopo Pirona (1789–1870) z Udina otevírá komisi rozsáhlé téma v podobě **dokumentace památek v Aquileii** a přípravy na budoucí vydání ilustrovaného soupisu, na němž by se měl mimo jiných podílet kanovník a kustod archivu kolegiátní

⁶² Sitzungs-Protokolle der K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale (Im Jahre: 1853–1857), Wien 1858. S. 1–5.

⁶³ Totéž, S. 6.

⁶⁴ Totéž, S. 7, 8.

kapituly v Cividale Lorenzo d'Orlandi (1798–1877) a konzervátor pro oblast Rakouského přimoří Pietro Kandler (1804–1872)⁶⁵.⁶⁶

Prostor pro památky z Čech při jednání komise zajišťoval svými četnými zprávami především aktivní Vocel. Už v druhé polovině července 1854 podal komisi informace o staroměstské mostecké věži, jejíž nově doplněné prvky měly být opatřeny šedým nátěrem, a též o záměru městské brány v Táboře.⁶⁷

3.2. „Naši“ členové Ústřední komise

Po založení Ústřední komise, respektive při jejím svolání v roce 1853, usedlo do křesel vnitřního vedení několik výrazných osobností s prokazatelnými vazbami k Čechům, z toho důvodu nelze tento aspekt ponechat zcela bez povšimnutí. Už jen proto, že i tato práce je územně vymezena. Za daných okolností by mohlo takové zjištění pomoci osvětlit některé situace památkářské agendy a mimo to jde o zajímavou dokreslující informaci. Jak se ale pokusíme následně doložit, v některých případech má takové zjištění jen marginální význam a o to menší dopad na výsledek.

Slovo „naši“ v názvu kapitoly jsem dal do uvozovek záměrně, abych uvedl určitý metodologický stereotyp, který dlouhodobě hází pomyslné klacky pod nohy ohledně vytýčení zájmu dějin tuzemské památkové péče směrem k jejich aktérům. Přesněji řečeno jedná se o akcentování původu či vztahu dané osobnosti k Čechům, které se pohybuje v rozmezí od geografického původu osoby až k národnostním a etnickým poměrům. Podnět k tomuto metodologickému vstupu zavedl soubor příspěvků Mileny Bartlové *Naše, národní umění*.⁶⁸ Během 20. století nabíraly uměleckohistorické texty včetně těch o dějinách památkové péče nacionální rétoriku s četnými přívlastky *český a národní*, která zřejmě kulminovala v 80. letech 20. století ve statích *Kapitol českého dějepisu umění*. Důvodem bylo jednak setrvávání v již zažitých obrozeneckých kolejích, bažících si ve sledování vlastní národní linie. To zahánělo autory do interpretačních slepých uliček, neboť výrazných *českých* osobností, které překročily regionální význam, bylo v ranku rané památkové péče jako šafránu a dějiny oboru by se tím povážlivě vylidnily. Obecně známý fakt o tom, že tuzemská památková péče vyrostla na rakouských základech byl dobově v rámci nastaveného diskursu změkčován zhruba v těchto intencích: *mezi výraznými osobnostmi památkové péče sice nacházíme mnoho Němců a Rakušanů, ale řada z nich se narodila v Čechách nebo na Moravě, takže nejsou úplní cizinci, naopak jsou tak trochu našinci*. Čili dle tohoto klíče Rudolf Eitelberger von Edelberg je rodák z Olomouce, je tedy Moravák, proto je tak trochu náš.

⁶⁵ *Toncich F.* Kandler Pietro (biografický medailon). In: ÖBL (Online-Edition), Lfg. 10 (20.12.2021). Přístupné on-line: https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_K/Kandler_Peter_1804_1872.xml (Vyhledáno 3. 8. 2023).

⁶⁶ Sitzungs-Protokolle, viz pozn. 62, S. 11.

⁶⁷ Totéž, S. 15–16.

⁶⁸ *M. Bartlová*, *Naše, národní umění*. Studie z dějin dějepisu umění. Brno 2009. Odkazují se zejména na stati *Naše, národní umění*, s. 5–20 a *Život a dílo Josefa Opitzze*, s. 85–98, které se věnují problematice národních a národnostních otázek, projevům nacionalismu v dějepisu umění a dopadům na osobu historika umění.

V čele komise stanul sekční šéf **Karl Czoernig von Czernhausen** (1804–1889), narozený v nejsevernějším cípu Čech na česko-polsko-německém trojmezí v obci Černousy, kde jeho otec Karl Czoernig st. pracoval ve službách hraběcí rodiny Clam-Gallasů. Gymnazijní léta strávil v Jičíně a Praze, odkud dále pokračoval na univerzitních studiích v Praze a ve Vídni. V roce 1828 vstoupil do státních služeb, od listopadu 1848 zastával při Ministerstvu obchodu, řemesel a veřejných staveb funkci ředitele administrativní statistiky a dva roky později byl jmenován na pozici sekčního šéfa.⁶⁹ Díky Czoernigovým vynikajícím organizačním schopnostem rozprostřela Ústřední komise svou činnost po celé monarchii, čímž průzkum doposud neznámých památek a jejich ochrana dostal pevný základ. Dochovaná korespondence či záznamy jednání komise, která byla vedena Czoernigovým jménem, nelze vysledovat jednoznačné stopy zvýšeného zájmu o památky na území Čech, neřku-li enormní příklon k tématům z Čech. Czoernig vystupoval jako loajální státní úředník, jehož posláním bylo naplňovat cíle komise ve vyhledávání a průzkumu stavebních památek monarchie.

Dalším členem komise s vazbou na české prostředí byl malíř **Christian Ruben** (1805–1875). Prošel malířským školením v Düsseldorfu a Mnichově a na začátku 40. let podnikl studijní cestu do Říma. Díky E. Nostitzovi a F. Thun-Hohensteinovi⁷⁰ jej Společnost vlasteneckých přátel umění jmenovala roku 1841 ředitelem pražské akademie a pod jeho vedením proběhla i její reorganizace. V letech 1848–1852 dle jeho skic provedli žáci dvanáct výjevů z českých dějin v pražském letohrádku královny Anny. Ruben rovněž vypracoval návrh pomníku maršála Radeckého pro Malostranské náměstí (1853). Téhož roku Ruben odešel do Vídně, kde byl jmenován ředitelem akademie s obdobným požadavkem – realizovat její reorganizaci.

Dostupná korespondence a zápisy z jednání Ústřední komise naznačují, že Ruben do probíhajících jednání vstupoval jen příležitostně, nebo jeho příspěvky do diskuze nebyly natolik významné, aby se dostaly do zápisů. Prvně přispěl na jednání komise roku 1853 s posudkem na dvojici oltářů z kláštera ve Zwettlu, tou dobou uložených ve Vídni. Uvedl, že jde o díla vysoké umělecké kvality, které reprezentují „*období vrcholného rozvoje německého umění*“, proto je nezbytné zajistit za pomoci ministerstva jeho zachování.⁷¹ Oproti tomu, když se k projednání Ústřední komise dostala roku 1857 zpráva o chátrajícím křídlovém oltáři z kostela sv. Petra a Pavla v Dubanech,

---

⁶⁹ Czoernig Freiherr von Czernhausen, Karl (biografický medailon). In: *Constantin von Wurzbach*, Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. 3. Theil, Wien 1858, S. 117–120.

⁷⁰ M. Zemanová, „Můj drahý příteli“ nebo vlastně „vážený pane řediteli“. Vztah hraběte Františka Thun-Hohensteina a Christiana Rubena ve světle vzájemné korespondence. In: Ústecký sborník historický, č. 1–2, Ústí nad Labem 2013, s. 21–38.

⁷¹ Sitzungs-Protokolle, viz pozn. 62, S. 2.

Ruben stejně jako většina členů komise vzal oznámení pouze na vědomí.⁷²

Jediným členem vnitřního vedení Ústřední komise, který v rámci její agendy projevoval aktivní zájem o památky na území Čech, byl **František Thun-Hohenstein** (1809–1870).⁷³ S vyjednáváním při záchraně historických staveb a propagováním společenské potřeby na jejich ochranu měl Thun bohaté osobní zkušenosti již ze 40. let. To byl i případ Staroměstské radnice. Kontroverzní Nobileho přestavba počítala s celkovou proměnou dosavadní stavby, což vzbudilo rozpaky a pohoršení u magistrátu i před veřejností. Počítalo se totiž také se zbořením gotické kaple s arkýřem a dalších starobyklých částí budovy. Těsně před Vánoci roku 1840, tedy v době, kdy bylo nové východní křídlo radnice již pod střechou, vyzvala Společnost vlasteneckých přátel umění Františka Thuna, aby za spoluúčasti Společností vlasteneckého musea vypracoval architektonicko-umělecký rozbor přestavby radnice, který byl adresován přímo císaři Ferdinandovi.

A byl to opět Thun, který po předchozí výzvě přišel na podzim 1842 s konceptem na zřízení Archeologického sboru na způsob již zavedené Matice české, která s úspěchem podporovala vydávání českých knih. Thun se ale rozhlížel i za hranicemi Čech a shledal, že vhodným předobrazem sboru by mohl být saský Antiquar-Verein. Sbor měl mimo jiné usilovat o soupis památek jak stavebních tak i z ostatních oborů umění, měl působit osvětově a k tomu dle možností zamezovat bourání památek či jejich rozchvacování. Následujícího roku se František Thun stal jedním z členů výboru Archeologického sboru, spolu s ním tam zasedli i J. E. Vocel coby redaktor muzejního časopisu, stavitel Josef Kranner a Matyáš Kalina z Jäthensteinu.⁷⁴ Věcně vzato dávalo Thunovo členství v Ústřední komisi skutečně smysl, neboť měl ze svých zkušeností co nabídnout a jeho nepřehlédnutelné vnímání českých vlasteneckých zájmů nebylo v ranku památkové péče na překážku.

Kromě řádných členů Ústřední komise jsou tu ještě dvě osobnosti s vazbami k Čechám, u nichž by bylo možné očekávat zvýšený zájem o tuzemské památky. Prvním je inženýr-asistent Ministerstva obchodu, řemesel a veřejných staveb se jednání Ústřední komise účastnil (byť nebyl řádným členem komise) i **Ludwig Johann Zettl** (1821–1891), rodák z obce Velké Zboží u Poděbrad.⁷⁵ Absolvoval Polytechnické ústavy v

---

⁷² Franz Thun, od něhož bylo možné stanovisko očekávat, byl tou dobou nemocen. Jediný, kdo se v cirkuláři vyjádřil, byl Joseph Arneth, podle něhož by měl být popis oltáře publikován a lokálním úřadům doporučeno, aby se postaraly o jeho záchranu, neboť se jedná o „pěkné dílo“. In: NA, PÚ/R, složka Dubany, cirkulář, (Arnethova poznámka je datována 11. 5. 1855), čj. 97/[CC].

⁷³ Osobnosti F. Thun-Hohensteina a jeho kulturním aktivitám se systematicky věnuje ve svých studiích Marcela Zemanová Oubrechtová. Zejména *M. Zemanová*, viz pozn. 70. — *Tatáž*, Idea dostavby chrámu sv. Víta na Pražském hradě v době předbřeznové jako svatý trojhlas náboženského, vlasteneckého a uměleckého významu. In: *Víra, kultura a společnost: náboženské kultury v českých zemích 19. a 20. století*, Červený Kostelec 2012, s. 359–389.

⁷⁴ *Jakub Pavel*, Z počátků naší památkové péče. In: *Acta regionalia. Sborník vlastivědných prací 1966–1967*, s. 43–46.

⁷⁵ Též J. Zettl, L. Zettl, Johann Zettl, od roku 1882 Ritter von Zettl. Zettl, Ludwig Ritter von (biografický medailon). In: *Constantin von Wurzbach*, BLKÖ. Theil 59, Wien 1890, S. 351.

Praze a Vídní a ve studiích pokračoval i na vídeňské Akademii. Jeho účast je ve spisovém materiálu doložena v roce 1854, tehdy byl přítomen při projednávání kandidátů na české konzervátory. Za jeho přítomnosti se též projednávala záležitost záchranu tzv. Německého domu v Plzni a kostela sv. Erasma v Rohozné. Ani v jeho případě není možné doložit aktivní zapojení ve prospěch památek z Čech. Společně s konzervátorem F. X. Benešem provedli dokumentaci a zaměření chrámu Nanebevzetí P. Marie v Sedlci u Kutné Hory.⁷⁶ Po pár měsících se jeho kontakt s Ústřední komisí náhle vytrácí ve prospěch dalšího profesního růstu a později i vlastní projekční činnosti.

Další postavou stojící na předělu české a rakouské historiografie představuje osobnost Adalberta Stiftera. A tím vyvstává i otázka, nakolik jej počítat do diskurzu dějin tuzemské památkové péče? O jeho literárních a uměleckých aktivitách včetně kontaktů s dalšími osobnostmi kulturního života bylo publikováno z české strany mnoho textů, oproti tomu jeho konzervátorská činnost zůstává českými badateli prakticky netknuta. Doposud jediným monografickým pojednáním o Stifterových konzervátorských aktivitách zůstává práce rakouského badatele Otto Jungmaira z roku 1973.⁷⁷ Konzervátor pro oblast Horních Rakous **Adalbert Stifter** (1805–1868) se narodil v Horní Plané. Po gymnazijních letech strávených v Kremsmünsteru pokračoval studiem práv na Vídeňské univerzitě. Projevoval značné pedagogické nadání, které bohatě zúročil; coby soukromý učitel si opatroval prostředky na univerzitní studia. Později (od roku 1841) působil jako domácí učitel v rodině kancléře Klemense Václava Metternicha na západočeském Kynžvartu. V 50. letech dosáhl postu školního inspektora a rady. V té době jej Ústřední komise jmenovala jedním ze svých konzervátorů.⁷⁸

Zřejmě nejvýraznějším Stifterovým konzervátorským počinem zůstává záchrana proslulého tzv. Kefemarktského oltáře z kostela sv. Wolfganga v obci Kefemarkt nedaleko Lince, o němž publikoval samostatnou studii už roku 1853.⁷⁹ Příčiněním hornorakouského místodržitele v té době již probíhaly restaurátorské práce, jež byly svěřeny řezbářům Johannu Rintovi (1814–1900) a jeho synu Josefovi.⁸⁰ Stifter provedl

---

Dostupné on-line: <http://www.literature.at/viewer.alo?objid=12543&page=356&scale=3.33&viewmode=fullscreen> (vyhledáno 28. 7. 2023). Ludwig Zettl (heslo). In: Architektenlexikon. Wien 1770–1945. Dostupné on-line: <http://www.architektenlexikon.at/de/1338.htm> (vyhledáno 29. 7. 2023).

⁷⁶ Die Kirche zu Sedletz in Böhmen. (Nach Berichten des k. k. Conservators Franz Benesch und des k. k. Ingenieurs J. Zettl.). In: MTT, Jg. 1, Nr. 2 (Februar 1856), Wien 1856, S. 25–26.

⁷⁷ O. Jungmair, Adalbert Stifter als Denkmalpfleger. Linz 1973.

⁷⁸ Stifter Adalbert (biografický medailon). In: ÖBL 1815–1950, Bd. 13 (Lfg. 61, 2009), S. 259f. Dostupné on-line: <https://biographien.ac.at/ID-O.3053424-1> (Vyhledáno dne 1. 8. 2023).

⁷⁹ Adalbert Stifter, Ueber den geschnitzten Hochaltar in der Kirche zu Kefermarkt. Linz, 1853. Dostupné on-line: https://www.zobodat.at/pdf/JOM_13_0001-0019.pdf (Vyhledáno 1. 8. 2023).

⁸⁰ Zcela na okraj je třeba zmínit pár informací i o těchto řezbářích. Oba Rintové byli rodáci z východočeského Kuksu. Po té, co se o Johannových řezbářských dovednostech dozvěděl Karl Mecséry, který si u něj objednal pohár s loveckými motivy, začaly přicházet další objednatelé. Jedním z nich byl například Johann Heinrich Buquoy (1781–1851), pro něhož restauroval část mobiliáře na hradu Rožmberk. V letech 1852–1855 Rintové restaurovali pod Stifterovým dohledem zmiňovaný Kefemarktský oltář. Díky stipendiu, k němuž jim dopomohl právě Adalbert Stifter, se mohli oba řezbáři odejít studovat do Mnichova na Akademii výtvarných umění. Po návratu ze studií a díky předchozím zkušenostem jim

důkladné popsání celku i jednotlivých částí oltářního retáblu a se značnou pečlivostí popsal jeho četná poškození. Samotné dřevo bylo totiž značně rozrušeno červotočem a trhlinami. Některé části byly v minulosti dokonce rozstříleny broky, které zůstaly zavrtány ve dřevu. Při uměleckohistorickém hodnocení akcentoval obecně sílící požadavek slohové čistoty; respektive shledával mistrovství skryté v jednoduchosti ale zároveň bohatství uměleckého výrazu .

„[Kefemarktský oltář] dokonale naplňuje hlavní charakteristiku tohoto typu stavby, kde se objevuje ve své nejdokonalejší podobě, a to jednoduchost celkového dojmu a bohatost detailů. Těžko si lze představit něco jednoduššího než linie oltáře a jeho hlavních částí, které jsou ve své strohosti tak lehké a rozmáchlé. Na první pohled působí celek jako obraz v očích. Těžko si však lze představit něco různorodějšího, propracovanějšího, početnějšího a členitějšího než detaily oltáře.“⁸¹

S neobyčejnou horlivostí a razancí, podepřenou o nacionální přístup odsoudil prakticky vše, co i sebeméně narušovalo originální koncept středověkého uměleckého díla v jeho celistvosti. Proto *copový sloh* ostatních pozdějších částí interiéru (kazatelna, chór a oratoř) vyhodnotil jako strohý a hrubý a tudíž nepatřičný.

„A co je nejextrémnější – hlavní postava, postava svatého Wolfganga, byla zcela pozlacena, dostala novou, nevýslovně podlou a odpudivě smyslnou tvář a byla natřena červenou a bílou barvou a dostala též modrý, krásně oholený plnovous. Při pohledu na takové věci se člověk téměř nevyhnutelně zmocní pocit hořkého opovržení nad dobou, která toto mohla a dovolila. Z toho vyplývá dvojitá povinnost zachovat stará umělecká díla, protože mohou nastat doby úpadku, v nichž může zaniknout nejskvělejší majetek národu a přes které je třeba jej zachránit pro lepší časy. A právě takové pokleslé doby jsou ze své podstaty nejvíce náchylné k tomu, aby svou nevkusností a hrubostí přelepovaly a kazily umělecká díla [...]“⁸²

I v závěru svého hodnocení Stifter setrval v ryze nacionálním duchu, tedy Kefemarktský oltář je „umělecké dílo prvního řádu, umělecké dílo veškerého německého národa z doby jeho nejkrásnějšího uměleckého rozkvětu“.⁸³ A také, že „kostel a oltář na Kefermarktu jsou postaveny ve středověkém německém (tzv. gotickém) stylu“.⁸⁴

Rozsahem kritiky se Stifter do značné míry vymaňuje z obvyklého průměru, k němuž řadíme i většinu českých konzervátorů; ti se v tomto směru vesměs drželi poněkud zpátky a spíše se vyhýbali jakýchkoliv kontroverzí, které by mohly před úřady zavánět

---

byly v letech 1858–1862 svěřeny restaurátorské práce na tvz. Pacherově oltáři v St. Wolfgangu. Krom toho realizovali i další zakázky v Rakousku a Čechách (České Budějovice, Nezamyslice, Kaplice). Soupis díla a literatury in: Benno Ulm, Rint Johann (biografický medailon), in: ÖBL 1815–1950. Band 9, Wien 1988, S. 170–171. Dostupné on-line: https://www.biographien.ac.at/oebl_9/170.pdf, https://www.biographien.ac.at/oebl_9/171.pdf (Vyhledáno dne 3. 8. 2023).

⁸¹ Adalbert Stifter, Ueber den geschnitzten Hochaltar in der Kirche zu Kefermarkt. Linz, 1853, S. 9. Dostupné on-line: https://www.zobodat.at/pdf/JOM_13_0001-0019.pdf (Vyhledáno 1. 8. 2023).

⁸² Totéž, S. 16

⁸³ Totéž, S. 13.

⁸⁴ Totéž, S. 8.

příliš otevřeným projevem českého vlastenectví. Co do razance a míry kritiky se mu v Čechách pouze přiblížil trojlístek těch nejaktivnějších, a to Vocel, Beneš a Bezděka.

3.3. Společně nebo vedle sebe: spolky, společnosti a instituce

V době uvedení Ústřední komise na jeviště evropské památkové péče, bylo evidentní, že představení nebude pokračovat jako hra pro jednoho herce, byť ambice komise sehrát ústřední zastřešující úlohu nad zeměmi v područí Rakouské monarchie je od počátku zřejmá a zrcadlí se i v jejím názvu. Na scéně tou dobou deklamovaly vlastní party i další spolky a uskupení s více méně podobnými vidinami na poznání a záchranu památek. A další postupně přibývaly. Cíl byl stejný, pohnutky se ovšem lišily.

Obecně se interpretují důvody k založení Ústřední komise jako naplnění potřeby oficiální instituce zaštiťující průzkum a ochranu památek v zemích habsburské monarchie po vzoru již existujících památkových institucí po Evropě. Navíc zpravidla bývá akcentován zakladatelský podíl Rudolfa Eitelbergera, jehož zásluhou dostala památková péče vědecké základy, díky nimž se mohla dále rozvíjet. To je ovšem jedna strana mince, neboť založení Ústřední komise je možné (v kontextu jednotlivých korunních zemí) interpretovat i jako politickou strategii, jako jeden z prostředků, který měl pomoci upevnění a sjednocení struktur uvnitř monarchie. V porevoluční době bylo zapotřebí se vypořádat s následky událostí roku 1848 a stabilizovat jednotlivé národy, které nepřestávaly potajmu snít vlastenecké sny o národní emancipaci a přiznání práv na svobodné sebeurčení. Řešením mělo být posílení identifikace jedince s rakouským státem. V ideálním případě by měl být Čech pouze obyvatelem daného území, bez ohledu na jeho mateřský jazyk (či etnikum), ale co do příslušnosti by se měl identifikovat jako Rakušan.⁸⁵ Centrálně řízený orgán, který by dohlížel na průzkum a ochranu uměleckých památek na území jednotlivých korunních zemí a udával mu jasně definovaný rámec, měl být jakousi jednou z pojistek před nečekanou eskalací horlivého vlastenectví, které by mohlo vyvolat další nepokoje.⁸⁶

Předchozí tezi podporuje už pouhá přítomnost Karla Czoerniga, který usedl do předsednického křesla Ústřední komise. Tou dobou zastával post sekčního šéfa pro

---

⁸⁵ Například už roku 1853 vydává Josef Jireček česky psanou čítanku pro 4. třídu nižšího gymnázia, a to s tím záměrem, aby se „v myslích mladých krajanův probudilo a utužilo vědomí velikosti Rakouska, kteréž jako žádný stát posud na světě největší rozmanitost spojuje v jednotu. Velikolepá myšlenka státu takového již dostatečná jest sama sebou, aby v těch, kdo jeho jsou, upevnila oddanost a lásku k němu i ke vznešenému rodu panovnickému, jehož péčemi Rakousko tím se stalo, čím nyní jest.“ V jednotlivých kapitolách přetiskuje texty různých literátů na historická témata jednotlivých korunních zemí. In: J. Jireček, *Obrazy z rakouských zemí národův a dějin. Čítací kniha pro 4. třídu nižšího gymnázia*. Praha 1853, s. nepag. — Podobně uvažuje i J. A. Helfert pozdější předseda Ústřední komise, jenž téhož roku vydává svou práci o národních dějinách. „[...] společné národní cítění podpoří rozvíjení [rakouských] národních dějin a naopak národní dějiny pozvednou obecné národní cítění; pak naše literatura vynese na světlo národní dílo, jaké mají Anglie a Francie v mistrovských dílech svých velkých historiků.“ In: J. A. Helfert, *Über Nationalgeschichte und den gegenwärtigen Stand ihrer Pflege in Oesterreich*. Prag 1853, S. 64.

⁸⁶ Otto Urban, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982. Zejména kapitola *Hřbitovní kvítí*, s. 123–134.

administrativní statistiku Ministerstva obchodu, čili byl vysokým státním úředníkem s předchozí politickou zkušeností. Loajalitu k habsburskému domu a monarchii projevil i roce 1848. Na Frankfurtském národním shromáždění se Czoernig řadil ke konzervativní pravici, k frakci zv. Café Milani (společně s ministrem obchodu K. L. Bruckem), která hájila zachování statusu monarchie jednotlivých států říše, stejně jako zachování vlastních ústav. Ve svém memorandu⁸⁷ zároveň bojoval proti odtržení německých i neněmeckých provincií od Rakouska.⁸⁸ Již od konce 20. let se věnoval topografii a statistice, zpracoval statistické tabulky a posléze i národopisné mapy Rakouské monarchie.⁸⁹ Právě statistiku lze pokládat za průsečík, v němž našel byrokrat Czoernig společnou řeč s historikem umění Eitelbergerem.

V době, kdy došlo k faktickému svolání Ústřední komise v roce 1853, měl za sebou **Archeologický sbor** již celou dekádu činnosti. Impulzem k jeho zřízení byly předchozí vesměs marné snahy o záchranu městské brány ve Slaném i protesty proti přestavbě východního křídla pražské staroměstské radnice. Okolnosti si žádaly ustavení spolku zaměřeného přímo na průzkum a záchranu tuzemských památek. Jedním z hlavních hybatelů se stal F. Thun-Hohenstein, který na výzvu Společnosti vlasteneckého muzea formuloval program a zaměření sboru. Archeologický sbor byl od počátku úzce spojen s Museem, což se odráželo i na sbírkotvorných ambicích sborů. Sbíráni památek a jejich pozůstatků byl chápán jako jedna z možností jejich záchrany, čímž se primárně sbor odlišoval od záměrů Ústřední komise, která předně usilovala o sbírání obrazového materiálu, dokladů k jednotlivým památkám jakožto vhodných podkladů pro následné zpracování soupisu památkového fondu. Před sborem se rýsovalo několik úkolů: 1. práce na pokud možno úplném seznamu památek v Čechách (stavitelských i z jiných oborů), 2. veřejně propagovat památky a povzbuzovat zájem o ně a jejich poznávání, 3. dle možností usilovat o záchranu památek a jejich vývoz ze země⁹⁰

V Praze fungoval též spolek *Arcadia* zaměřující se na literaturu a umění, k jehož založení zavedl podnět F. B. Mikovec a který v roce 1861 uspořádal v prostorách Staroměstské radnice vůbec první výstavu českých starožitností. O této události psal denní tisk v Praze i zahraničí.⁹¹

Takřka souběžně s Ústřední komisí se zrodila iniciativa na založení spolku s prakticky totožnými cíli, byť zaměřenými na území Vídně. Spolek *Alterthumsverein zu Wien* byl

---

⁸⁷ [K. Czoernig,] Zur Orientirung in der österreichischen Frage. [Frankfurt a. M.] 1848. Dostupné on-line: <https://books.google.cz/books?id=aYVvKAAAACAAJ&lpg=PA1&dq=czoernig%20Zur%20Orientierung%20in%20der%20%C3%B6sterreichischen%20Frage.%20Von%20einem%20%C3%B6sterreichischen%20Abgeordneten.&hl=cs&pg=PA1#v=onepage&q=czoernig%20Zur%20Orientierung%20in%20der%20%C3%B6sterreichischen%20Frage.%20Von%20einem%20%C3%B6sterreichischen%20Abgeordneten.&f=false> (vyhledáno 10. 9. 2023).

⁸⁸ Czoernig Freiherr von Czernhausen Karl (biografický medailon). In: *BLKÖ*, Theil 3, Wien 1858, S. 119.

⁸⁹ NA, PM, ka 64, sign. 6-1-7, oznámení (Rakouský národopis), HM (Czoernig) – PM, s. d. [1850], čj. ad 3794/850.

⁹⁰ J. Pavel, viz pozn. 74, s. 43–46.

⁹¹ Local- und Provinzialchronik. (Eine böhmische Alterthumsausstellung in Prag). In: *Bohemia*, Jg. 34, Nr. 141 (16. 6. 1861), Prag 1861, S. 1332. — Rundschau auf dem Gebiete der Kunst. In: *Salzburger Postzeitung*, Nr. 120 (24. 12. 1861), Salzburg 1861, S. 452.

založen 1853 a konstituován na jaře následujícího roku. Jeho účelem byla především podpora bádání dějin města Vídně a šíření nabytých poznatků. Současně s *Mittheilungen* začal spolek vydávat roku 1856 i vlastní periodikum *Bericht und Mittheilungen des Alterthums-Vereines zu Wien*. Že se *Alterthumsverein* nehodlal obmezovat hranicemi Vídně, bylo zřejmé již na začátku, kdy jeho výbor formuloval oficiální žádost adresovanou císaři prostřednictvím Ministerstva obchodu. V ní žádá o podporu zachování uměleckých památek v Rakousku. Následkem toho se Ústřední komise rozhodla prostřednictvím Ministerstva školství iniciovat osvětu o památkách ve výuce na reálkách, gymnáziích a univerzitách.⁹² V členských řadách se objevují jména členů Ústřední komise (J. Arneth, A. Comesina, K. Czoernig, F. Thun-Hohenstein), významných badatelů (R. Eitelberger, J. D. Böhm), politiků (A. von Baumgartner, A. von Bach, K. W. Metternich-Winneburg) a mnoho dalších osobností.⁹³

Na sousední Moravě podporovala zájem o stavební památky *Moravsko-slezská zemědělská společnost* (*Mährisch-schlesische Ackerbaugesellschaft*, *Mährisch-schlesische Landwirtschaftsgesellschaft*, nebo též *K. k. mähr.-schles. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde*), respektive její historicko-statistická sekce, založená při reorganizaci roku 1849.⁹⁴ Pod vedením *Christiana d'Elverta* (1803–1896) se sekce na členské základně významně rozrostla. Vedení totiž usilovalo o vytvoření sítě kontaktů napříč odbornými i politickými kruhy. Účel byl prostý: zajistit si potřebnou pozornost na vysokých postech i odborných kruzích a upevnit tím pozici instituce. Mezi čestnými členy nalezneme členy vedení Ústřední komise (J. Arneth, K. Czoernig, G. Heider, E. Sacken, K. Weiss), činovníky Archeologického sboru (K. J. Erben, V. Hanka, F. B. Mikovec, V. V. Tomek, J. E. Vocel, P. J. Šafařík, K. V. Zap), ale i vlivné politiky (A. von Bach, C. von Bruck, L. Lažanský, L. Thun-Hohenstein, G. von Toggenburg) a další vědecké osobnosti (především R. Eitelberger von Edelberg). Ambice o mezinárodní úroveň signalizují i jména badatelů z ostatních evropských zemí (*Maria Vincenz Süß*, ředitel Muzea v Salzburku; *Aime Champollion-Figeae*, ředitel v odd. pro archivy Ministerstva vnitra v Paříži; *Carl Biedermann*, profesor ve Výmaru; *Carl Christian Rafn*, historik a královský rozpočtový rada v Kodani; *Karl Wilhelm von Lancizolle*, ředitel pruského státního archivu v Berlíně ad.). Ústřední komise průběžně sledovala činnost Zemědělské společnosti spíše z pragmatických důvodů kvůli vydávaným publikacím⁹⁵, což dosvědčuje i jejich vzájemná korespondence, v níž se dojednávala výměna vlastních periodik.⁹⁶ Zemědělská společnost například Ústřední komisi zaslala pohledy na Špilberk a hrad Boskovice.⁹⁷ Christian d'Elvert se komise též dotazoval,

⁹² Sitzungs-Protokolle, viz pozn. 62, S. 2.

⁹³ Verzeichniss der Mitglieder des Alterthumsvereines zu Wien. In: Berichte und Mittheilungen des Alterthums-Vereines zu Wien, Bd. 1, Wien 1856. S. XII–XIX.

⁹⁴ *Ivo Barteček*, Moravskoslezská společnost pro zvelebení orby, přírodovědy a vlastivědy a Christian d'Elvert. In: Historická Olomouc, roč. 11, Olomouc 1998, s. 263–267.

⁹⁵ Sitzungs-Protokolle, viz pozn. 62, S. 12.

⁹⁶ Dochovaná korespondence Zemědělské společnosti s Ústřední komisí pochází z let 1854–1856. In: NA, PÚ/R, ka 115, složka Moravská zemědělská společnost.

⁹⁷ Tamtéž, korespondence, Moravská zemědělská společnost (d'Elvert) – CC (Czoernig), odesláno 11. 2. 1856, čj. 54/[CC], 50.

zda by nezpracovala soupis již vydaných publikací týkajících se umění a starověku, které vyšly v korunních zemích, neboť má v úmyslu to udělat pro oblast Moravy a rakouského Slezska.⁹⁸

3.4. Impulzy a motivace

První roky po založení komise se nesly ve znamení nutných organizačních příprav. Jakmile komise zahájila roku 1853 činnost, nestala se pouze pasivním orgánem spoléhajícím na soustavnou aktivitu svých externích činovníků – konzervátorů a korespondentů. Czoernig jakožto předseda si byl vědom toho, že úspěch závisí do značné míry na schopnostech konzervátorů nejen přesvědčit místní úředníky a další účastníky jednání o důvodech zavedení nové památkářské agendy, ale též je do agendy zapojit.

V rámci korespondenční komunikace povzbuzovala Ústřední komise své lokální činovníky k další činnosti. Jednou z prvních pobídek představuje zpráva štýrského konzervátora Josefa Scheigera (1801–1886) z roku 1855, kterou se komise rozhodla rozšířit mezi ostatní konzervátory jako tzv. **Scheigerovo povolání k záchraně památek**⁹⁹ [1]. Konzervátorem Scheigerem otrásl vandalský čin, jehož se dopustili stavební dělníci ve Štýrském Hradci: ve výkopu odkryté kosterní pozůstatky a staré nádoby v zápětí rozbili a znovu zahrabali. Scheiger vyzval 26. dubna 1855 výbor tamních občanských stavitelů k důsledné spolupráci v záležitosti záchrany památek: V případě nálezů starobylých předmětů při stavebních pracích neprodleně informovat konzervátora a zajistit místo nálezů do jeho příchodu, především žádné předměty neodnášet či zcela odstraňovat. Dále upozornil stavebníky a předáky na skutečnost, že zásah konzervátora neznamena žádný nárok na nalezené předměty. Naopak bude konzervátor usilovat o získání přiměřeného uznání a odměny pro ty, kteří se úspěšně zasadí o zachování nalezených předmětů a zabránění jejich odnesení. Nelze očekávat od stavebníků a předáků dostatečné obeznámení v oblasti umění, aby posoudili hodnotu odkrytých starožitností, proto bude třeba co nejvíce usilovat o vzájemnou spolupráci při objevování a uchovávání takových pozůstatků starověku.¹⁰⁰

Ústřední komise vyhodnotila Scheigerovo počínání jako příklad hodný následování, který se v důsledku netýká pouze archeologických nálezů (v dnešním slova smyslu), ale památek obecně. Jeho opis rozeslala na začátku ledna 1856 i ostatním konzervátorům s tím, že ponechává na uvážení daného konzervátora, zda podnikne ve svěřeném území podobnou výzvu ke stavitelům.¹⁰¹ Czoernig k Scheigerovu textu připojil i opis Bachova ministerského nařízení [3], které jednoznačně ukládalo potřebu záchrany památek a nabádalo k uplatnění možného úředního vlivu k

⁹⁸ Tamtéž, korespondence, Moravská zemědělská společnost (d'Elvert – CC (Czoernig), odesláno 21. 5. 1856, čj. 147/[CC], 207.

⁹⁹ ANM, FXB, ka 4, inv. č. 167, opis Scheigerova povolání z 3. 1. 1856, odesláno 18. 1. 1856, čj. 118/[CC].

¹⁰⁰ Totéž.

¹⁰¹ Tamtéž, korespondence, CC (Czoernig) – F. X. Beneš, odesláno 18. 1. 1856, čj. 118/[CC].

zamezení jejich devastace.¹⁰² Jediným konzervátorem v Čechách, který prokazatelně následoval Scheigerovo svolání, byl J. E. Vocel; text rozeslal pražským stavitelům a svůj krok podpořil i osobními schůzkami s některými z nich.¹⁰³

Výtečné manažerské nadání Czoernig prokázal schopností delegovat úkoly na spolupracovníky Ústřední komise a motivovat je k vlastním aktivitám ve prospěch komise. Rozbíhající se činnost komise na sebe začala strhávat pozornost zvenčí a rostl i zájem o to pochopit, co vlastně obnáší téma památek a jejich ochrany. Často i z pragmatických důvodů. Na to konto několik členů komise uspořádalo přednášky pro uzavřené skupiny posluchačů i laickou veřejnost. Ve Vídni proslvil Rudolf Eitelberger celkem deset přednášek o křesťanských stavebních stylech ve středověku a ve Štýrském Hradci zemský archeolog Karl Haas (1825–1880) přednášel o středověkém umění. V Terstu konzervátor Pietro Kandler (1804–1872) zahájil sérii přednášek, jichž se zúčastnili četní prominenti města včetně místodržitele Karla von Mertense, před nimiž hovořil o římském amfiteatru v Pule. A pozadu nezůstala ani Praha. Zdejší arcibiskup Bedřich Schwarzenberg vyzval bohoslovce čtvrtého ročníku k účasti na Vocelových přednáškách o archeologii.¹⁰⁴

Czoernig také usiloval o brzké zapojení Ústřední komise do již zavedené struktury spolků a společností s podobným zaměřením. K tomu využil její slibně se rozvíjející vydavatelskou činnost a navázal s řadou z nich oboustrannou výměnu publikací, a to v rámci monarchie i v dalších evropských zemích. V rámci monarchie to byly především vídeňské instituce jako Akademie věd a *Alterthumsverein*, dále brněnská Moravskoslezská zemědělská společnost (resp. její historicko-statistická sekce), *Ferdinandeum* v Innsbrucku, Jihoslovanská společnost pro dějiny a starověk v Záhřebu, Archeologický sbor Musea Království českého v Praze, *Francisco-Carolinum* v Linci, Spolek pro vlastivědu Sedmíhradska v Sibini, Historický spolek Štýrska, Společnost Jagellonské university v Krakově, *Karolinum-Augusteum* v Salcburku, Historický spolek Kraňska, Spolek pro dějiny Korutanska. Z evropských zemí výměna publikací probíhala s Germánským muzeem v Norimberku, s Numismatickou společností v Berlíně, s württenberským spolkem pro starověk ve Stuttgartu, se Společnostmi pro vlastenecké starožitnosti v Curychu a Basileji, s vestfálskými Spolkem pro starověk v Münstru, Padebornu a Hannoveru, s hornobavorským Historickým spolkem v Mnichově, s porýmským Spolkem pro archeologii, se Spolkem pro dějiny Meklenburska ve Schwerinu, s Historickým spolkem pěti měst (Luzern, Uri, Schwyz, Unterwalden a Zug), a se Spolkem pro starověk velkovévodství bádenského v Karlsruhe. V době, kdy Czoernig vyjmenovával početné navázané styky (tj. již na začátku roku 1857), vyjednávání pokračovala mimo jiné i s Komisí pro památkovou statistiku v Paříži.¹⁰⁵ Czoernigovy plány na propojení Ústřední komise do sítě tuzemských i evropských „památkových“ organizací byly nanejvýš velkorysé a

¹⁰² Tamtéž, kopie nařízení Ministerstva vnitra z 2. 12. 1855 (opis 3. 1. 1856), čj. 11157/M.I.

¹⁰³ NA, PÚ/R, ka 68, složka Praha I – Staroměstské nám., Krocínova kašna, korespondence, J. E. Vocel – CC, 12. 3. 1856, čj. ad 81/[CC].

¹⁰⁴ Notizen. (Anregungen zum archäologischen Studium in Oesterreich.). In: MTT, Jg. 2, Nr. 1, S. 21–22.

¹⁰⁵ Totéž.

nastavená výměna publikací občas probíhala s obtížemi, o čemž svědčí například několik urgencí od Moravskoslezské zemědělské společnosti, která přislíbené publikace netrpělivě vyčkávala.¹⁰⁶

Na začátku června 1856 se K. Czoernig mohl pochlubit velkým úspěchem v podobě prospektu k budoucímu vydání prvního svazku soupisového díla *Mittelalterliche Kunstdenkmale in österreichischen Kaiserstaate*, jenž lze rovněž pokládat za naplnění jednoho z cílů komise. Jeho edicí byli pověřeni G. Heider, R. Eitelberger a J. Hieser, kteří „chtějí tímto dílem poprvé podat uměleko-historický obraz celého říšského státu a pokusit se představit to významné i méně známé ze všech korunních zemí“.¹⁰⁷ Příčiněním konzervátora Vocela se do svazku dostalo i několik objektů z území Čech, a to chrám sv. Barbory a monstrance ze Sedlce.¹⁰⁸ Propagace díla se ujalo Ministerstvo kultu a za tím účelem Czoernig vybídl k podpoře šíření tohoto soupisu.¹⁰⁹

Další podobné Czoernigovo pobídnutí k setrvání v konzervátorské činnosti souviselo i se zahájením vydání druhého ročníku *Mittheilungen*. Již v listopadu 1856 oznamoval konzervátorům, že vydání tohoto vědeckého periodika, které proběhne v lednu 1857, již během prvního ročníku naplňuje veškerá očekávání komise a sklízí ohlasy předních archeologů z Německa a Francie. Za tím účelem neváhal zopakovat obligátní výzvu o tom, že žádá „konzervátory a korespondenty, aby c. k. Ústřední komisi podporovali ve smyslu stávajících instrukcí, jak to činili doposud, a zejména aby věnovali co nejvštrchnější pozornost jejím publikacím.“ A k tomu také připomněl potřebu zasílat popisy a dokumentace stavebních památek.¹¹⁰ Na konci ledna 1857 Czoernig vyzýval duchovní v řadách konzervátorů, aby se u diecézí přimlouvali ohledně součinnosti s Ústřední komisí a bylo tak umožněno konzervátorům vykonávat svoji agendu, respektive provádět průzkum vybraných církevních památek.¹¹¹

4. Výběr a jmenování konzervátorů

V publikovaných textech, v nichž se hovoří o vybraných osobnostech konzervátorů, či příspěvcích z dějin památkové péče, se často objevují slovní spojení, že dotyčný muž „byl povolán“, „jmenován“ či „ustanoven“ do funkce konzervátora, nebo že konzervátorský post mu „byl svěřen“. Tím byl dřívějšími badateli ponechán bez bližšího vysvětlení jeden z nejdůležitějších momentů rodící se úřední péče o památky. Za uvedenými stylistickými zákrutami se totiž skrývá velice košatý a zároveň formálně jasně daný administrativní proces,

¹⁰⁶ NA, PÚ/R, ka 115, složka Moravská zemědělská společnost, korespondence, MSZS (d'Elvert) – CC (Czoernig), odesláno 10. 8. 1856, čj. 248/[CC], 290.

¹⁰⁷ ANM, FXB, ka 4, inv. č. 167, korespondence, CC (C. Czoernig) – konzervátoři, korespondenti CC, odesláno 2. 6. 1856, čj. 152/CC.

¹⁰⁸ Prospectus – *Mittelalterliche Kunstdenkmale in österreichischen Kaiserstaate*. Stuttgart März 1856, nestránkováno. Dostupné on-line: <https://www.digitale-sammlungen.de/de/view/bsb10212078?page=3> (vyhledáno 17. 9. 2023).

¹⁰⁹ ANM, FXB, ka 4, inv. č. 167, korespondence, CC (C. Czoernig) – konzervátoři, korespondenti CC, odesláno 2. 6. 1856, čj. 152/CC.

¹¹⁰ Tamtéž, korespondence, CC (C. Czoernig) – konzervátoři, korespondenti CC, odesláno 7. 11. 1856, čj. 346/CC.

¹¹¹ Tamtéž, inv. č. 168, korespondence, CC (Czoernig) – F. X. Beneš, odesláno 26. 1. 1857, čj. 392/[CC].

jehož hlavními aktéry – nepočítáme-li samotné kandidáty na úřad konzervátora – jsou především představitelé územních politických správ a mimo nich i Ústřední komise pro zachování a zkoumání stavebních památek.

Celý proces vyhledávání a následného výběru vhodných kandidátů pro čestný úřad krajského konzervátora se tímto prizmatem jeví jako ryze politický akt, v němž měla Ústřední komise vyhrazenou pozici, a odborné renomé kandidátů hrálo vedle loajality k politickému zřízení a dobrých mravů spíš přidruženou roli.

Český místodržitel Karl Mecséry de Tsoór obdržel výzvy k zajištění kandidátů pro jednotlivé kraje od ministerského rady Franze von Mayerna, který jednal jménem Ústřední komise, a v zápětí i od ministra obchodu Andrease von Baumgartnera již v červenci 1853.¹¹² V závislosti na daném území, četnosti (tou dobou známých) památek a počtu vhodných osob se má odvíjet množství následně jmenovaných konzervátorů. Opačně vzato je třeba též zvážit rozlohu oblasti, která má být svěřena jednotlivému konzervátorovi. Může být využito aktuálního správního členění, stejně tak může být konzervátor jmenován pro určité město nebo jeho část. Určené obvody by neměly být pevně stanovené, neboť se počítá s tím, že se do budoucna počet konzervátorů navýší. Místodržitel postoupil ministerskou výzvu krajským prezidentům a od nich okresním hejtmanům a komisařům, kteří měli obstarat tipy na možné kandidáty, především proto, že jsou nejlépe znalí místních poměrů. Mecséry se též obrátil na Zemské stavební ředitelství a Policejní ředitelství. V následujících měsících jednání utichla.¹¹³

Ještě v červenci se přímo Ústřední komisi přihlásil Josef Provinský, poštovní výpravčí a majitel domu v Třebenicích na Litoměřicku s tím, že se uchází o jmenování provizorním konzervátorem pro oblast svého bydliště. Tou dobou ještě ani žádný seznam kandidátů neexistoval, pro jistotu nechal místodržitel Provinského žádost prověřit policejnímu řediteli.¹¹⁴ Po více než čtyřech měsících začal představený Ústřední komise Karl Czoernig urgovat žádost o dodání podkladů ke kandidátům na konzervátory s tím, že na jejich zaslání stále čeká.¹¹⁵ Mecséry policejnímu řediteli Leopoldu Sacher-Masochovi uložil, aby urychleně potřebné podklady obstaral.¹¹⁶ Sacher-Masoch vyvinul značné úsilí, ovšem výsledek nebyl příliš valný.

„Úkoly uložené konzervátorům v §§ 4–9 v Instrukci jsou tak početné, složité a obtížné, že ke splnění požadavků je nutná veškerá činnost člověka zkušeného v tomto oboru. Samotné sestavení seznamů stavebních památek, jak to vyžaduje formulář [který je součástí Instrukcí, pozn. aut.], je nesmírně obtížné a pracné, protože k vyplnění rubrik je zapotřebí nejen přesných průzkumů na místě, ale nezřídka i průzkumů v pozemkovém katastru. Zachování stavebních památek, jak to vyžaduje § 6, je neméně

¹¹² NA, PM, ka 68, fasc. 6-1-36, korespondence CC (Mayern) – PM (Mecséry), odesláno 16. 7. 1853, čj. 39/B. D. – Tamtéž, korespondence, HM (Baumgartner) – PM (Mecséry), odesláno 24. 7. 1853, čj. 1256/H. M. – Tamtéž, korespondence CC (Reich) – PM (Mecséry), odesláno 7. 8. 1853, čj. 44/B. D.

¹¹³ Tamtéž, koncept korespondence, PM – Policejní ředitelství / krajsí prezidentí / Zemské stavební ředitelství, 10. 8. 1853, čj. 6570. 6876 pr / 1853.

¹¹⁴ Tamtéž, koncept korespondence, PM – Policejní ředitelství (Sacher-Masoch), 15. 8. 1853, čj. 7376/pr 1853.

¹¹⁵ Tamtéž, korespondence, CC (Czoernig) – PM (Mecséry), odesláno 27. 11. 1853, čj. 90.

¹¹⁶ Tamtéž, koncept korespondence PM (Mecséry) – Policejní ředitelství (Sacher-Masoch), 9. 12. 1853, čj. 10743.

*náročné, ale také s sebou nese značnou časovou zátěž a finanční oběti. Následující odstavce předpokládají významnou úřední korespondenci a vyžadují také činnost, která často vyžaduje rozbor dotčených stavebních památek a jednání s komisí. Administrativních úkonů spojených s úřadem konzervátora, jako je úřední a soukromá korespondence, sestavování tabulek, zpráv, zakládání archivu atd., je tolik, že se konzervátor jen stěží obejde bez pomoci písaře. Z toho vyplývá, že i kdyby měl být konzervátorův obvod co nejvíce omezen a nanejvýš rozšířen na okres, vzhledem k velkému počtu posuzovaných stavitelských památek by zvolený konzervátor mohl být obsazen pravděpodobně jen člověkem, který by nebyl vázán žádnými jinými profesními povinnostmi a který by byl navíc hmotně zajištěn tak, že by pro něj nebylo obtížné přinášet peněžní oběti. Je až příliš dobře známo, že tyto vlastnosti se výjimečně spojují u lidí, kteří mají zvláštní lásku k vědě.*¹¹⁷ [2]

I přes značné výhrady k přemrštěným nárokům plynoucím z *Instrukcí* navrhl Sacher-Masoch několik jmen. Na prvním místě rovněž uvedl Jana Erazima Vocela, který díky své profesuře české (později i obecné) archeologie a dějin umění a též činnosti v Archeologickém sboru se jeví jako zcela ideální uchazeč. Sacher-Masoch si ovšem neodpustil poznámku o tom, že má Vocel sice solidní znalosti a pevný charakter, oproti tomu není příliš majetný, pročež nemůže vědě přinášet výraznější finanční oběti. Krom Vocela ještě doporučil Karla Huga Rösslera (1801–1866)¹¹⁸, ředitele buquoyovské sklárny ve Stříbných Hutích u Nových Hradů, Jana Karla Rojka (1804–1877)¹¹⁹, děkana v Novém Městě n. M., Františka Daneše, faráře v Peruci a nakonec vyšehradského kanovníka Vojtěcha Ruffera.¹²⁰

Ústřední komise vedla J. E. Vocela již delší dobu v patrnosti, dokonce o něm uvažovala jako o budoucím konzervátorovi pro českou část korunní země. A rovněž padla otázka na možné kandidáty z řad německého obyvatelstva; jmenovitě města jako Cheb či Plzeň by si vzhledem k množství tamních památek zasloužila vlastní městské konzervátory.¹²¹ Od ledna do března 1854 se scházely na krajských úřadech přípisů okresních hejtmanů se jmény a stručnými charakteristikami navrhovaných osob. Někteří hejtmané nominovali hned několik jmen, jiní pro změnu žádné s odůvodněním, že nikdo s potřebným vědeckým vzděláním a zájmem o památky se v okrese nenachází, či dokonce okolí je na historické památky chudé. Odtud seznamy putovaly k rukám místodržitele a od něho k Ústřední komisi.

4.1. I. kolo výběru kandidátů – okresní hejtmanství

Od ledna do března 1854 vznikaly na okresních hejtmanstvích prvotní seznamy s nominacemi na budoucí obsazení míst krajských konzervátorů, které byly následně odesílané nadřízeným krajským úřadům. Záleželo přitom do značné míry na obeznámení daného okresního hejtmana (či komisaře) o osobnostech působících v daném území a také na jeho samotných preferencích. Okresní komisař z Kralovic

¹¹⁷ Tamtéž, korespondence PP (Sacher Masoch) – PM (Mecséry), odesláno 14. 12. 1853, čj. 4936/P. P.

¹¹⁸ Rössler Karl Hugo (biografický medailon). In: BLKÖ, Bd. 26, Wien 1874, S. 259–262. Dostupné on-line: <http://www.literature.at/viewer.alo?objid=11775&page=266&scale=3.33&viewmode=fullscreen> (vyhledáno 5. 8. 2023).

¹¹⁹ Josef Roštlapil, P. Jan Karel Rojek (biografický medailon). In: Světozor, roč. 11, č. 33 (17. 8. 1877), s. 394–395. Dostupné on-line: <https://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=SvetozorII/11.1877/33/p394.png> (vyhledáno 18. 8. 2023).

¹²⁰ NA, PM, ka 68, fasc. 6-1-36, korespondence PP (Sacher Masoch) – PM (Mecséry), odesláno 14. 12. 1853, čj. 4936/P. P.

¹²¹ Tamtéž, korespondence CC (Mayern) – PM (Mecséry), odesláno 16. 7. 1853, čj. 39/B. D.

František Fiedler (1817–1905)¹²² rovnou konstatoval, „že [...] nejsou ve zdejších správních obvodech žádní lidé, kteří by měli zvláštní zálibu ve starých stavebních památkách a od nichž by se dala očekávat zvláštní aktivita v žádoucím směru.“¹²³ Obdobné hlasy se ozývaly i ze Strakonice¹²⁴, Vimperku¹²⁵, Březnice¹²⁶, Kraslic¹²⁷, Rumburku¹²⁸, Mostu¹²⁹, Horšovského Týna¹³⁰, Šluknova¹³¹, Tachova¹³², Frýdlantu (v Čechách)¹³³, Dubé¹³⁴, Sokolova¹³⁵, České Lípy¹³⁶, Jáchymova¹³⁷, Klatov¹³⁸, Plané¹³⁹, Chebu¹⁴⁰ [!], Příbrami¹⁴¹, Sušice¹⁴² a Karlových Varů¹⁴³. Plzeňský okresní hejtman I. třídy Edmund von Merkl (1801–1874)¹⁴⁴ dokonce navrhl některé faráře či profesory premonstrátského kláštera v Teplé, přesněji P. Roberta Köppla (?–?), faráře ve Stodu, plzeňského profesora Dr. Raucha (?–?) a faráře v Pernarci P. Paula Freye (?–?), kteří by mohli s konzervátory pouze spolupracovat a je podporovat.¹⁴⁵ Žatecký okresní hejtman II. třídy Ignaz Grüner (1816–1901)¹⁴⁶ (syn budoucího konzervátora J. S. Grünera [!]) si postesknul, že jemu svěřený správní obvod je chudý na takové památky, které by si svými hodnotami zasloužily zájem konzervátorů.¹⁴⁷

V dalších návrzích se objevovalo značné množství jmen více či méně známých regionálních osobností různých profesí, nejčastěji však duchovních, lékařů ale i úředníků, což byl případ Nymburka /**Dr. Johann Dlabacz** (?–?), lékař tamtéž a **Franz Wschetezka** (?–?), lékárník tamtéž/¹⁴⁸, Jílového /**P. Schlesinger** (?–?), lokalista v Kolodějích/¹⁴⁹, Slaného /**Karel Matiegka** (?–?), báňský komisař tamtéž, **Ernest Kaubek**

¹²² Fiedler, František (životopisný medailon). In: *M. Klečacký a kol.*, Slovník představitelů politické správy v Čechách v letech 1849–1918, Praha 2020, s. 164.

¹²³ NA, PM, ka 68, fasc. 6-1-36, OH Kralovice – KÚ, odesláno 14. 1. 1854, čj. 233.

¹²⁴ Tamtéž, OH Strakonice – KÚ, odesláno 12. 1. 1854, čj. 249.

¹²⁵ Tamtéž, OH Vimperk – KÚ, odesláno 13. 1. 1854, čj. 410.

¹²⁶ Tamtéž, OH Březnice – KÚ Plzeň, odesláno 13. 1. 1854, čj. 6.

¹²⁷ Tamtéž, OH Kraslice – KÚ Cheb, odesláno 14. 1. 1854, čj. 291.

¹²⁸ Tamtéž, OH Rumburk – KÚ, odesláno 15. 1. 1854, čj. 633.

¹²⁹ Tamtéž, OH Most – KÚ, odesláno 16. 1. 1854, čj. 511.

¹³⁰ Tamtéž, OH Horšovský Týn – KÚ, odesláno 17. 1. 1854, čj. 388.

¹³¹ Tamtéž, OH Šluknov – KÚ, odesláno 17. 1. 1854, čj. 626.

¹³² Tamtéž, OH Tachov – KÚ v Chebu, odesláno 13. 1. 1854, čj. 398.

¹³³ Tamtéž, OH Frýdlant – KÚ, odesláno 19. 1. 1854, čj. 534.

¹³⁴ Tamtéž, OH Dubá – KÚ Česká Lípa, odesláno 20. 1. 1854, čj. 698.

¹³⁵ Tamtéž, OH Sokolov – KÚ Cheb, odesláno 23. 1. 1854, čj. 320.

¹³⁶ Tamtéž, OH Česká Lípa – KÚ Česká Lípa, odesláno 25. 1. 1854, čj. 5.

¹³⁷ Tamtéž, OH Jáchymov – KÚ Cheb, odesláno 13. 2. 1854, čj. 234.

¹³⁸ Tamtéž, OH Klatovy – KÚ, odesláno 13. 2. 1854, čj. 485.

¹³⁹ Tamtéž, OH Planá – KÚ, odesláno 14. 2. 1854, čj. 1238.

¹⁴⁰ Tamtéž, OH Cheb – KÚ Cheb, odesláno 15. 2. 1854, čj. 495.

¹⁴¹ Tamtéž, OH Příbram – KÚ, odesláno 13. 1. 1854, čj. 460.

¹⁴² Tamtéž, OH Sušice – KÚ, odesláno 15. 1. 1854, čj. 436.

¹⁴³ Tamtéž, OH Karlovy Vary – KÚ Cheb, odesláno 20. 2. 1854, čj. 547.

¹⁴⁴ Merkl, Edmund, rytíř (životopisný medailon). In: *M. Klečacký a kol.*, viz pozn. 122, s. 442.

¹⁴⁵ NA, PM, ka 68, fasc. 6-1-36, OH Plzeň – KÚ, odesláno 26. 1. 1854, čj. 812.

¹⁴⁶ Grüner Ignaz (životopisný edailon), In: *M. Klečacký a kol.*, viz pozn. 122, s. 206

¹⁴⁷ NA, PM, ka 68, fasc. 6-1-36, OH Žatec – KÚ Cheb, odesláno 16. 2. 1854, čj. 577.

¹⁴⁸ Tamtéž, OH Nymburk – KÚ [?], odesláno 10. 1. 1854, čj. 341.

¹⁴⁹ Tamtéž, OH Jílové – KÚ Praha, odesláno 12. 1. 1854, čj. 416.

(?–?), okresní komisař ve Slaném, **Karl Hausmann** (?–?), pastor v Kolči¹⁵⁰, Přeštic /**M. D^{tor} Josef Honor Schneider** (1804–1874), městský lékař tamtéž¹⁵¹, Děčína /**Med. et. Chir: Doctor Daniel Charvát** (?–?), lékař v Kamenickém Šenově¹⁵², Jablonného /**P. Franz Petters** (1784–1866)¹⁵³, děkan v Chrastavě a **P. Josef Kaspar** (1811–1894)¹⁵⁴, farář z Jablonného¹⁵⁵, Rokycan /**M. Dr. Baumann** (?–?), městský lékař tamtéž, **P. Kaspar** (?–?), světský kněz a současný ředitel hlavní a nižší reálky v Rokycanech, **P. Franz Watzek** (?–?), děkan v Blovicích¹⁵⁶, Žatce /**Med. Dr. Karl Wostrý** (1808–1878), obvodní lékař v Žatci, **JUDr. Ferdinand Stamm** (1813–1880), kandidát advokacie v Chomutově/¹⁵⁷, Semil /**P. Josef Strnad** (?–?), farář tamtéž¹⁵⁸, Teplic /**Franz Olbricht** (1788–1868), člen patrioticko hospodářské společnosti v Čechách¹⁵⁹, Mělníka /**Václav Chaloupecký**¹⁶⁰ (?–?), roudnický notář¹⁶¹, Domažlic /**Franz Slavík** (cca 1797–1875), ředitel dolu a majitel statku v Nové Kdyni¹⁶², Prachatic /**P. Mathias Futschik** (?–?), městský děkan tamtéž, **P. Stanislav Panni** (?–?), farář v Českých Žlebech¹⁶³, Vrchlabí /**Josef Kramář** (1814–1895), lékárník a starosta města Vysoké nad Jizerou, **Johann Molnar** (?–?), evangelický farář a starší v Křižlicích¹⁶⁴, Ústí nad Labem /**Alois Walter** (?–?), lékárník tamtéž¹⁶⁵, Rychnova /**P. Anton Schneider** (?–?), lokalista ve Zdobnici, **P. Johann Dussil** (?–?), farář ve Vamberku¹⁶⁶, Liberce /**Gustav Bonnté** (?–?), doktor medicíny tamtéž, **P. Siard Košák** (?–?), profesor přírodních věd na gymnáziu v Liberci a premonstrátský kněz/.¹⁶⁷ – V případě **P. Josefa Kohouta** (?–?)¹⁶⁸, faráře z Jinců coby kandidáta za hořovický okres se hejtman i významně přimlouval a doporučoval jej „jakožto v nejvyšší míře vědecky vzdělaného muže a obzvláště badatele historie a pak znalce dávnověku [...], tím více od téhož je možno očekávat na tomto poli působnosti prospěšnou

¹⁵⁰ Tamtéž, OH Slaný – KÚ Praha, odesláno 12. 1. 1854, čj. 552.

¹⁵¹ Tamtéž, OH Přeštice – KÚ, odesláno 18. 1. 1854, čj. 15.

¹⁵² Tamtéž, OH Děčín – KÚ Česká Lípa, odesláno 20. 1. 1854, čj. 19.

¹⁵³ *Anton Fr. Ressel*, *Obce Raspenava, Luh a Lužec Popis a dějiny těchto míst. Podle nejspolehlivějších pramenů sepsal Anton Fr. Ressel. 1. díl, s. I., 1914. s. 130.*

¹⁵⁴ *Augustinus Volkery*, *Diptychon sacerdotum Dioecesis Litomericensis inde ab anno 1886 pie in Domino defunctorum in eorundem memoriam. Litoměřice : Verlagsbuchdruckerei „Union“, Leitmeritz, Domgasse 16, 1937. 104 s. (němčina).* Dostupné online na:

https://cs.wikibooks.org/wiki/D%C4%9Bjiny_litom%C4%9B%C5%99ick%C3%A9_diec%C3%A9ze/Seznam_zem%C5%99el%C3%BDch_kn%C4%9B%C5%BE%C3%AD_litom%C4%9B%C5%99ick%C3%A9_diec%C3%A9ze_1886-1937

Citováno 11. 5. 2020

¹⁵⁵ NA, PM, ka 68, fasc. 6-1-36, OH Jablonné v P. – KÚ Česká Lípa, odesláno 20. 1. 1854, čj. 566.

¹⁵⁶ Tamtéž, OH Rokycany – KÚ, odesláno 27. 1. 1854, čj. 371.

¹⁵⁷ Tamtéž, OH Žatec – KÚ Cheb, odesláno 16. 2. 1854, čj. 577.

¹⁵⁸ Tamtéž, OH Semily – KÚ Jičín, odesláno 21. 2. 1854, čj. 28.

¹⁵⁹ Tamtéž, OH Teplice – KÚ Cheb, odesláno 7. 2. 1854, čj. 1623.

¹⁶⁰ *Filip Plašil*, *Jmenování prvních notářů pro Království české roku 1851.* Citováno dne 21. 4. 2021.

https://www.nkcr.cz/casopis-ad-notam/detail/39_737-jmenovani-prvnich-notaru-pro-kralovstvi-ceske-roku-1851

¹⁶¹ NA, PM, ka 68, fasc. 6-1-36, OH Mělník – KÚ, odesláno 13. 1. 1854, čj. 464.

¹⁶² Tamtéž, OH Domažlice – KÚ, odesláno 1. 2. 1854, čj. 1416.

¹⁶³ Tamtéž, OH Prachatic – KÚ Písek, odesláno 24. 2. 1854, čj. 444.

¹⁶⁴ Tamtéž, OH Vrchlabí – KÚ Jičín, odesláno 20. 3. 1854, čj. 4388.

¹⁶⁵ Tamtéž, OH Ústí n. L. – KÚ, odesláno 23. 3. 1854, čj. 95.

¹⁶⁶ Tamtéž, OH Rychnov – KÚ, odesláno 20. 1. 1854, čj. 378.

¹⁶⁷ Tamtéž, korespondence, OH Liberec – KÚ, odesláno 24. 3. 1854, čj. 6956.

¹⁶⁸ Pozdější děkan v Hořovicích Josef Kohout byl křtícím knězem Rudolfa Hönigschmieda, pozdějšího historika umění. In: <https://www.kohoutikriz.org/autor.html?id=honig> (vyhledáno dne 14. 8. 2023).

*činnost, neboť je mnohých cizích, též obou zemských jazyků dokonale znalý, a má schopnost v luštění staročeského písma.*¹⁶⁹ A mezi oficiální kandidáty se nakonec dostalo jméno třebenického poštmistra **Josefa Provinského**, který se o post konzervátora již dříve ucházel. Litoměřický okresní hejtman rovnou podotknul, že má jistě lásku k památkám vlasti, ale vědecké vzdělání v oblasti archeologie mu zcela chybí.¹⁷⁰

Řada kandidátů vzešla i z personálu aristokratických rodin. Mezi nimi nacházíme za teplický okres **Karla Frosta** (1809–?), hospodářského ředitele v Křemýži u Teplic ve službách hraběte Ledeboura¹⁷¹, nebo za Vrchlabí **Franze Sezera** (?–?), správce sklárny hraběte Harracha v Novém Světě, který zároveň vede tovární kreslířskou školu a má zkušenosti ze zahraničí.¹⁷² Za rakovnický okres byl navržen **Anton Jirusch** (?–1878), stavební ředitel knížete Karla Egona II. z Fürstenbergu (1804–1854), žijící v Křivoklátu. Veskrze technicky vzdělaný muž, který na náklady knížete Fürstenberga absolvoval kurz na mnichovské technologické akademii.¹⁷³ Za Prachatice byl nominován ředitel hospodářství knížecího schwarzenberského panství Netolice **Franz Kutschera** (?–?), sídlící v Petrově Dvoře u Netolic, který dříve zastával funkci tajemníka Jana Adolfa knížete ze Schwarzenbergu (1799–1888) a podnikl také cesty po evropských městech.¹⁷⁴ Jediným kandidátem kadaňského okresu se stal radonický děkan **P. Johanna Günthnera** (1816–1871). *„Je to muž v nelepším věku, s vynikajícím vědeckým vzděláním, neboť se jako vychovatel v domě knížete Windischgrätze nepřipravoval na místo venkovského duchovního, ale na profesuru, a to nejen obecnou, ale i se zaměřením na antiku. Jeho znalosti o tomto tématu nejsou pouze teoretické, ale do značné míry je získal vlastním pozorováním, zejména na svých cestách po Itálii. Zároveň má tento člověk živý smysl pro každou vědeckou činnost, pro každou dobročinnou a ušlechtilou činnost a díky dostačujícím příjmům se může věnovat práci konzervátora, aniž by musel vznášet nároky na odměnu.*¹⁷⁵

Dva pozoruhodní kandidáti se rekrutovali z řad zaměstnanců knížete Ferdinanda Lobkowicze (1797–1868), a to za teplický okres **Josef Rubesch** (?–?) z Bíliny, kustod lobkowiczské mineralogické sbírky v Bílině, Roudnici n. L., Vídní a na panství Pfannberg ve Štýrsku.¹⁷⁶ Druhým je za mělnický okres zámecký knihovník v Roudnici n. L. **Josef Dvořák** (cca 1796–1874)¹⁷⁷, u něhož lze dle jména vytušit zřejmou kontinuitu svázanou s prostředím lobkowiczského archivu, knihovny a proslulých uměleckých sbírek. V rodinných šlápějích pokračoval jeho vnuk Max Dvořák (1874–1921), pozdější

¹⁶⁹ NA, PM, ka 68, fasc. 6-1-36, OH Hořovice – KÚ, odesláno 18. 1. 1854, čj. 31.

¹⁷⁰ Tamtéž, OH Litoměřice – KÚ, odesláno 23. 3. 1854, čj. 5450.

¹⁷¹ Tamtéž, OH Teplice – KÚ Cheb, odesláno 7. 2. 1854, čj. 1623.

¹⁷² Tamtéž, OH Vrchlabí – KÚ Jičín, odesláno 20. 3. 1854, čj. 4388.

¹⁷³ Tamtéž, OH Rakovník – KÚ, odesláno 24. 1. 1854, čj. 1640.

¹⁷⁴ Tamtéž, OH Prachatice – KÚ Písek, odesláno 24. 2. 1854, čj. 444.

¹⁷⁵ Tamtéž, OH Kadaň – KÚ, odesláno 4. 2. 1854, čj. 537.

¹⁷⁶ Tamtéž, OH Teplice – KÚ Cheb, odesláno 7. 2. 1854, čj. 1623.

¹⁷⁷ SOA Litoměřice, matrika zemřelých, Roudnice nad Labem, 1864–1884, sign. L 134/56, fol. 97–98. Citováno dne 20. 4. 2021.

<http://vademecum.soalitomeric.cz/vademecum/permalink?xid=09ddd7cea03b9b8d:4e496e4e:12216bae987:-7c9b&scan=b8b36777f4046168501a81423bc3391>

historik umění, jenž v evropské památkové péči a dějinách umění zanechal do dnešní doby nesmazatelnou stopu.

V několika případech se o konzervátorský úřad ucházeli i samotní aristokraté. Bezesporu nejvýraznějším takovým kandidátem byl hrabě **Erwein Nostitz** (1806–1872), navržený za karlínský okres. Hejtman ve svém doporučení uvedl, „že *Erwein hrabě Nostitz má ve vědeckých a uměleckých záležitostech velmi dobré jméno. I když mu nemohu vyjmenovat žádné zvláštní úspěchy, je o něm známo tolik, že hojně podporuje umění a vědu a vyniká všestranným vzděláním.*“¹⁷⁸ A z hlediska vlasteneckého proudu byl výrazným kandidátem se značným potenciálem. Jednak zastával řadu funkcí v tuzemských uměleckých a kulturních spolcích a institucích, k tomu je třeba brát v potaz i jeho rodinné vazby (byl bratrancem Františka a Lva Thun-Hohensteinů). Druhým aristokratickým kandidátem je nenápadný **Anton Slivka rytíř ze Slivic** (1796–1860), majitel panství Solnice, muž se všestranným vědeckým vzděláním a vynikajícím zápalem pro podporu obecného blaha, umění a vědy. Rychnovský okresní hejtman upozorňoval, že Slivka je vždy na prvním místě v seznamech sbírek s příspěvky na podporu dobré věci a že jeho jmenování konzervátorem by bylo skutečným přínosem pro ochranu architektonických památek, mezi něž je třeba počítat zejména nedaleké zříceniny hradů Potštejnu a Litic.¹⁷⁹

Ovšem i mezi lokálními osobnostmi se vyskytlo několik pozoruhodných mužů, vesměs kněží, s výraznými literárními literárními zájmy, jako to bylo v případě Žlutic, kde byl jako jediný kandidát navržen osobní děkan a emeritní okresní vikář **P. Johann Hopf** (?–1874), jenž „*je schopný archeolog, má velmi cenné historické znalosti o zdejších kraji a jeho starožitnostech, je také numismatik a vlastní značnou sbírku starých mincí.*“¹⁸⁰ Za Nové Město nad Metují byl nominován v Malé Skalici penzionovaný farář **Josef Myslimír Ludvík** (1796–1856), který je znám jako spisovatel a historik, autor topografické práce o náchodském panství.¹⁸¹ Stejně tak tomu bylo i v případě rychnovského okresu, za nějž byl krom Antona Slivky navržen **P. Josef Ehrenberger** (1815–1882), tou dobou správce farnosti Skuhrov u Solnice, který se i přes svůj eminentní zájem o literaturu zasazoval o zachování vlasteneckých starožitností.¹⁸² Výrazné kněžské osobnosti byly navrženy také za okres Rakovník: na prvním místě byl navržen **P. František Daneš** (1807–1892), farář v Peruci a novostrašecký okresní vikář, muž s vynikajícím vzděláním, s mimořádnou zálibou ve vlastivědě a památkách. Druhým kandidátem se stal **P. Emerich Petřík** (1795–1860), premonstrátský kanovník a hospodářský inspektor na panství Pátek, který se věnuje výhradně vědeckému bádání a archeologii. Jeho sbírka mincí patří k početnějším v Čechách a proslulá je i jeho sbírka archeologických nálezů. Na třetím místě byl navržen **P. Hugo Sýkora** (1793–1856),

¹⁷⁸ NA, PM, ka 68, fasc. 6-1-36, OH Karlín – KÚ, odesláno 26. 1. 1854, čj. 748.

¹⁷⁹ Tamtéž, OH Rychnov – KÚ, odesláno 20. 1. 1854, čj. 378.

¹⁸⁰ Tamtéž, OH Žlutice – KÚ, odesláno 12. 1. 1854, čj. 248.

¹⁸¹ Tamtéž, OH Nové Město nad Metují – KÚ, odesláno 12. 1. 1854, čj. 385.

¹⁸² Tamtéž, OH Rychnov – KÚ, odesláno 20. 1. 1854, čj. 378.

premonstrátský kanovník a osobní děkan v Radonicích n. O.¹⁸³. Je znám jako krajinář, který již vytvořil cenné olejomalby a který si dal za zvláštní úkol zkoumat staré malby, restaurovat a konzervovat je s umem jemu zvláště vlastním; ačkoli je vzdělaný v mnoha směrech, přesto vyniká jeho příklon k historické malbě.¹⁸⁴ Z jičínského okresu navrhli **P. Antonína Marka** (1785–1877), děkana v Libuni a tehdejšího Jungmannova spolupracovníka.¹⁸⁵ Kandidády z píseckého okresu se stali pro změnu dva gymnazijní profesoři: penzionovaný učitel náboženství **P. František R. Bezděka** (1788–1871) a **P. Václav Zikmund** (1816–1873). K návrhu je hejtmanovi doporučil ředitel tamního gymnázia, podle něhož oba muži mají rozsáhlé znalosti v oboru vlastivědy a umění, živě se zajímají o výzkum a ochranu stávajících stavitelských památek a v důsledku několikaletého bádání shromáždili cenné poznámky o stávajících uměleckých památkách.¹⁸⁶ A skupinu literárně zaměřených kněží uzavírá litoměřický kandidát **Josef Ackermann** (1803–1875), katedrální kaplan v Litoměřicích, který je podle jeho všestranného vzdělání a vyššího postavení vhodný pro čestný úřad konzervátora pro výzkum a ochranu historických architektonických památek. Zároveň se již nechal slyšet, že je připraven tento úřad přijmout.¹⁸⁷

Ale i mezi úředníky se vyskytlo několik výrazných osobností, které překročily regionální význam, což beze zbytku platí v případě kandidáta za trutnovský okres **Vincence Morstadta** (1802–1875), který tou dobou působil v Trutnově jako soudce a jehož detailně propracované veduty si získaly značnou oblibu.¹⁸⁸ V případě smíchovského okresu se o konzervátorské místo ucházel tamní hejtman **František Karel Miltner** (1797–1874)¹⁸⁹. „*On sám nemá umělecké znalosti, nýbrž znalosti vědecké, které Ústřední komise pro zkoumání a zachování památek požaduje od osoby, která je schopna úspěšně vykonávat funkci konzervátora. Tyto archeologické znalosti, spojené s živým smyslem pro umění, získal poslušný níže podepsaný během více než 30 let studia v oblasti výzkumu starověku.*“ Dále také doporučil okresního komisaře 1. tř. **Václava Jaromír Pícka** (1812–1869)¹⁹⁰, jehož vlastní zájem se ubíral především k poezii, přesto o něm hejtman Miltner tvrdil, že „*jeho láska k ochraně stavebních památek spojená s nezbytným vědeckým a estetickým vzděláním je dostatečně známá.*“¹⁹¹

Krom již zmiňovaného Antona Jirusche, sešlo se ještě několik kandidátů z řad stavitelů a architektů. Za jičínský okres to byl **Karl Roztoczyl** (?–?), stavitelský elév v

¹⁸³ Seykora (Sýkora), P. Hugo (Václav) (1793–1856), Geistlicher und Maler (heslo), in: ÖBL ab 1815 (2. überarbeitete Auflage – online.), https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl/S/Seykora_Hugo_1793_1856.xml. (vyhledáno dne 12. 5. 2021). — Sykora, Wenzel (heslo), in: BLKÖ, Bd. 41 (1880), S. 89.

https://de.wikisource.org/wiki/BLK%C3%96:Sykora_Wenzel (vyhledáno 17. 9. 2023).

¹⁸⁴ NA, PM, ka 68, fasc. 6-1-36, OH Rakovník – KÚ, odesláno 24. 1. 1854, čj. 1640.

¹⁸⁵ Tamtéž, OH Jičín – KÚ Jičín, odesláno 22. 2. 1854, čj. 3/24.

¹⁸⁶ Tamtéž, OH Písek – KÚ, odesláno 3. 2. 1854, čj. 25.

¹⁸⁷ Tamtéž, OH Litoměřice – KÚ, odesláno 23. 3. 1854, čj. 5450.

¹⁸⁸ Tamtéž, OH Trutnov – KÚ Jičín, odesláno 11. 1. 1854, čj. 11.

¹⁸⁹ Miltner, František Karel (životopisný medailon). In: *M. Klečacký a kol.*, viz pozn. 122, s. 449–450.

¹⁹⁰ Pícek, Václav Jaromír (životopisný medailon). In: Tamtéž, s. 513.

¹⁹¹ NA, PM, ka 68, fasc. 6-1-36, OH Smíchov – KÚ, odesláno 13. 1. 1854, čj. 3.

Jičíně, absolvent pražské polytechniky¹⁹², který se věnuje stavitelskému umění a z vlastní záliby sbírá kopie architektonických památek.¹⁹³ Za liberecký okres byli nominováni dva liberečtí stavitelé, jako první **Franz Miksch** (?-?), se krom architektury vyzná i v malířství, neboť prošel studoval u Schwanthalera v Mnichově, u Rubena v Praze a u Kuppelwiesera ve Vídni. Druhým libereckým kandidátem se stal stavební mistr **Anton Hollub** (?-?), který absolvoval studia na pražské polytechnice a vídeňské akademii.¹⁹⁴

Tady je nutné poznamenat, že výčet prvokandidátů navržených okresními úřady není zcela kompletní, přesto jej lze za daných okolností považovat za dostatečně reprezentativní vzorek, ilustrující profesní skladbu a charakter kandidátů. K sestavení výčtu posloužily doporučující zprávy jednotlivých okresních hejtmanů a komisařů, které byly v řadě případů postupovány výše krajským úřadům, až doputovaly na prezidium českého místodržitelství, kde jsou uloženy s ostatním spisovým materiálem, ovšem neplatí to plošně pro všechny lokality. Z toho důvodu se ve výběru krajských představených objeví některá jména kandidátů prvně. A naopak někteří adepti byli na krajské úrovni vyřazeni. Momentálně zůstávají neobjasněné některé detaily procesu vypořádání na krajské úrovni. Za prvé, některé krajské úřady postoupily místodržitelstvímu prezidiu originály nominací od okresních hejtmanů, jiné krajské úřady zpracovaly vlastní seznam jmen a lze předpokládat, že originální zprávy od okresních hejtmanů si ponechaly. Za druhé, oproti očekávání prezidium místodržitelství obdrželo jen sedm nominačních seznamů, přestože krajské členění Čech se sestávalo ze třinácti územních celků. Krom pražského krajského úřadu doputovalo k rukám místodržitele šest sdružených seznamů. Nastalou abnormalitu lze vysvětlit snad jen nedostatečným ukotvením agendy nově vzniklých článků politické správy.¹⁹⁵

4.2. II. kolo výběru kandidátů – krajské úřady

V případě Krajského úřadu v Praze nedošlo k žádným změnám a krajský prezident Maxmilian von Obentraut (1795-?) převzal všechna jména kandidátů, která mu byla předložena okresními hejtmany. Jmenovitě doporučuje následující kandidáty: Pro okres Karlín hrabě **Ervein Nostitz**; pro okres Smíchov okresní hejtman **František Karel Miltner** a okresní komisař **Václav Pícek**; pro okres Hořovice farář **Josef Kohout** v Jincích; pro okres Slaný okresní komisař **Ernst Koubek**, horní komisař ve Slaném **Karl Matiegka** a dále farář v Kolči **Karl Hausmann**; pro okres Rakovník **František Daneš**, farář v Peruci, premonstrátský kanovník a hospodářský inspektor v Pátku **Emerich Petřík**, premonstrátský kanovník a osobní děkan v Radonicích **Hugo Sýkora**

¹⁹² C. Jelinek, Das ständisch-polytechnische Institut zu Prag: Programm zur fünfzigjährigen Erinnerungs-Feier an die Eröffnung des Institutes. Prag 1856, S. 314. Dostupné on-line: <https://books.google.cz/books?id=hNNoAAAACAAJ&lpg=PA314&dq=karl%20rozto%20C4%8Dil%20baueleve&hl=cs&pg=PA314#v=onepage&q=karl%20rozto%20C4%8Dil%20baueleve&f=false> (vyhledáno 14. 8. 2023).

¹⁹³ NA, PM, ka 68, fasc. 6-1-36, OH Jičín – KÚ Jičín, odesláno 22. 2. 1854, čj. 3/24.

¹⁹⁴ Tamtéž, OH Liberec – KÚ, odesláno 24. 3. 1854, čj. 6956.

¹⁹⁵ Za konzultaci problematiky struktury úřadů politické správy v Čechách děkuji archiváři Mgr. Pavlu Koblasovi.

a dále knížecí fürstenberský stavební ředitel v Křivoklátu **Anton Jirusch**; pro okres Mělník to byl lobkowiczský knihovník **Josef Dvořák** a dále pak notář **Václav Chalupecký** v Roudnici; pro okres Příbram nebyli navrženi žádní kandidáti.¹⁹⁶ Jediná drobná změna se vyskytla v případě okresního komisaře Koubka, který byl navržen k přeložení do Rakovníka na místo okresního komisaře Schüsslera, z toho důvodu se Koubek stal kandidátem i pro okres Rakovník.¹⁹⁷

Českobudějovický krajský prezident Joseph Christoph Schrenk von Notzing und Egmatting (1797–1873)¹⁹⁸ podal na místodržitelství seznam omnácti navrhovaných jmen, v němž jsou zahrnuti i dva kandidáti za kraj Táborský. Výčet prvokandidátů z jednotlivých okresů v tomto případě neznáme. Za Budějovický kraj bylo navrženo značné množství adeptů z řad zaměstnanců aristokratických rodin. Za nejvýraznějšího kandidáta lze považovat **Wilhelma Nevenhorsta** (1808–?), schwarzenberského stavebního ředitele v Českém Krumlově, autora projektu přestavby pavlánského kláštera ve Světcích a dalších stavebních projektů. Dalšími kandidáty ve schwarzenberských službách byli **Emanuel Hanuš** (?–?), hlavní ekonom v Třeboni, **Johann Schwehla** (?–?), ekonomický správce v Lomnici (nad Lužnicí) a **Franz See** (?–?), správce hradu v Třeboni, který vykazoval smysl pro historické památky i při hodnocení starých obrazů. Z nedalekého Jindřichova Hradce byl navržen czernínský zmocněnec a právní poradce **Václav Bartůněk** (?–?), považovaný za vědecky vzdělaného a všeobecně uznávaného archeologa. A dva kandidáti byli navrženi také z okruhu rodiny Buquoyů, a to **Friedrich Ströbl** (1814–1855), bydlištěm v Nových Hradech a Rožmberku, buquoyský rodinný malíř. Díky svým studiím umění a architektury a také díky svým uměleckým úspěchům, získal vynikající kvalifikaci zejména při realizaci historizujícím úpravám rožmberského hradu. De facto buquoyským zaměstnancem byl i **Karl Hugo Rösler** (1801–1866), ředitel skláren ve Stříbrných Hutích, známý svými důkladnými znalostmi historie a dějin umění. Mezi kandidáty se nacházeli i dva příslušníci nižší šlechty, a to **Emanuel (Maschek) von Maasburg** (1804–1868), poštovník v Ševětíně a **Karl von Margelik** (1812–?), okresní komisař ve Voticích, umělecky a vědecky vzdělaný, člen vědecké společnosti ve Zhořelci.¹⁹⁹ Z řad kněží byli za Budějovický kraj navrženi pouze dva představitelé, a to **P. Peter Weber** (1789–1864), infulovaný probošt v Jindřichově Hradci a převážně literárně zaměřený **P. Karel Winařický** (1803–1869), děkan v Týně nad Vltavou, autor řady básnických sbírek se zájmem o ostatní umění a památky. Zbývající pozice kandidátky vyplňují spíše úřednické profese: **Anton Krátký** (?–?), ředitel okresního stavebního úřadu v Českých Budějovicích, má zkušenosti ve všech oborech stavebnictví a podrobnou znalost místních poměrů v kraji, **Franz Kollmann** (?–?), obchodník v Nové Bystřici, tou dobou zpracovávající soupis nejstarších dokumentů týkajících se města Nové Bystřice, **Karl Zachistal** (?–?), adjunkt okresního soudu v

¹⁹⁶ NA, PM, ka 68, fasc. 6-1-36, korespondence, KÚ Praha (Obentrauth) – PM (Mescéry), odesláno 1. 2. 1854, čj. 1378.

¹⁹⁷ Tamtéž, korespondence, KÚ Praha (Obentrauth) – PM (Mescéry), odesláno 1. 2. 1854, čj. 1378.

¹⁹⁸ Schrenk von Notzing und Egmatting, Joseph Christoph, svobodný pán (životopisný medailon). In: *M. Klečácký a kol.*, viz pozn. 122, s. 627.

¹⁹⁹ NA, PM, ka 68, fasc. 6-1-36, korespondence KÚ České Budějovice – PM, odesláno 15. 2. 1854, čj. 287.

Jindřichově Hradci, věnující se též krajinomalbě a **Gottfried Uhlig** (1803–1874)²⁰⁰, podplukovník ve výslužbě v Českých Budějovicích, vědecky vzdělaný, milovník a sběratel starožitností. Za Táborský kraj byli navrženi **P. Anton Norbert Vlasák** (1812–1901), farář v Hrádku u Vlašimi, horlivý badatel, spolupracovník Českého vlasteneckého muzea a **Med. Dr. Franz Kralert**, lékař a starosta v Pelhřimově.

Johann David (1794–1874)²⁰¹, prezident to dobou již de facto zaniklého Pardubického kraje zaslal k rukám místodržitele Mecséryho seznam jmen, zahrnující kandidáty za kraje Čáslavský a Chrudimský. Za Čáslavský kraj vesměs regionální osobnosti vyznačující se zálibou pro umění a historické bádání, a to **Rafael Wesselý** (?–?), majitel statku Molitorov a starosta města Kauřim, **P. Karl Huschek** (?–?), farář ve Starém Kolíně.– **Wilhelm Tiegel von Linden kron** (1821–1874)²⁰², ředitel panství Sázava, **Josef Müller** (1810–1890), majitel statku Jindice. To ale neplatí pro **Františka X. Beneše** (1816–1888), správce cukrovaru barona Karla Antona Dalberga (1792–1859) v Sukdole u Kutné Hory, který je členem několika učených společností a spolků. „*Benesch má bezvadné morální a politické postoje, je dokonale obeznámen s památkami Čech a zvláště s památkami kutnohorského okresu, má dobrý vzletný sloh a tím i schopnost podat vyčerpávající historický výklad o památkách. Podílel se na Jæthensteinově 'Böhmens heidnische Alterthümer' a na Heberově 'Böhmens Burgen und Schlösser'.*“²⁰³ Za Chrudimský kraj byl navržen **František Schmoranz** (1814–1902), stavební mistr v Chrudimi, k jehož přednostem se řadí technické vzdělání a k tomu má „*zvláštní zálibu ve studiu starých staveb a je schopen prokázat více než obvyklou jejich znalost.*“ Dále pak **Johann Dwořak** (?–?), mlynář v Litomyšli, který má zálibu v malířství, vlasteneckých památkách a lidových zvycích, **P. Jermann President** (?–?), piaristický kněz a emeritní profesor historie na lyceu v Litomyšli, který se vyznačuje znalostmi historie a památek, a **Med. Dr. Josef Támele** (?–?), městský lékař, obecní zastupitel a policejní komisař v Poličce, který je navržen především pro svou lásku ke všem vlasteneckým památkám a vlivu na místní obyvatelstvo.²⁰⁴

I krajský prezident Karl Rothkirch-Panthen (1807–1870)²⁰⁵ zaslal místodržiteli Mecsérymu seznam navržených kandidátů za dva kraje – Chebský a Žatecký. Do kředochozích návrhů okresních hejtmanů nijak nezasahoval. Za Žatecký kraj nominoval **P. Johanna Hopfa**, osobního děkana a emeritního okresního vikáře ve Žluticích, **Karla Frosta**, hospodářského ředitele hraběte Ledeboura v Křemýži, **Franze Olbrichta**, člena vlastenecké hospodářské společnosti v Čechách v Teplících; **Josefa Rubesche**, kurátora kabinetu minerálů knížete Ferdinanda Lobkowicze v

---

²⁰⁰ Gottfried Uhlig von Uhlenau. Siluety ze starého Krumlova. In: Kohoutí Kříž. Šumavské ozvěny. Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích. Dostupné on-line na: <https://www.kohoutikriz.org/autor.html?id=uhlig> (vyhledáno 16. 8. 2023).

²⁰¹ David, Johann (životopisný medailon). In: *M. Klečacký a kol.*, viz pozn. 122, s. 132–133.

²⁰² T. Veselý, Šlechtické znaky na kulturních památkách v okrese Benešov (bakalářská práce). Univerzita Hradec Králové, 2019, s. 100–101. Dostupné on-line: <https://theses.cz/id/idi1bj6/31907264> (vyhledáno 16. 8. 2023).

²⁰³ NA, PM, ka 68, fasc. 6-1-36, korespondence, KÚ Pardubice – PM, odesláno 22. 2. 1854, čj. 1492.

²⁰⁴ Totéž.

²⁰⁵ Rothkirch-Panthen, Karl, hrabě (životopisný medailon). In: *M. Klečacký a kol.*, viz pozn. 122, s. 573–574.

Bílině, **P. Johanna Günthnera**, děkana v Radonicích, **Dr. Karla Wostrého**, obvodního lékaře v Žatci; **JUDr. Ferdinanda Stamma** v Chomutově. Za Chebský kraj nominoval **Sebastiana Grünera**, penzionovaného magistrátního radu a starostu Chebu.²⁰⁶

Také v případě Krajského úřadu v Plzni byli k tamním kandidátům přiřčeni i jména kandidátů Píseckého kraje. Za Plzeňský kraj postoupili: **Dr. Moritz Rauch**, premonstrátský kněz z kláštera Teplá, profesor náboženské výchovy na vyšší škole a přírodopisu na nižší škole v Plzni, **P. Robert Köppl**, farář ve Stodu, **P. Paul Frey**, farář v Pernarci, **P. Franz Watzek**, děkan v Blovicích, **M. Dr. Baumann** v Rokycanech, **P. Josef Kašpar**, ředitel hlavní a nižší reální školy v Rokycanech a **Franz Slawik**, ředitel dolu a majitel statku v Nové Kdyni. Pro Písecký kraj byli navrženi **P. Franz Bezděka**, gymnaziální učitel na penzi, **P. Wenzl Zikmund**, profesor reálného gymnázia v Písku, **Franz Kutchera**, schwarzenberský ředitel hospodářství v Petrově Dvoru u Netolic, **P. Mathias Futschik**, farář v Prachaticích; **P. Stanislav Panni**, farář v Českých Žlebech, **M. Dr. Josef Schneider**, městský lékař v Přesticích.²⁰⁷

Vedení Krajského úřadu v České Lípě, který v té době již fakticky neexistoval, do svého seznamu rovněž zahrnuje i kandidáty za Litoměřický kraj i sousední Boleslavský kraj. Oproti předchozím nominacím nedošlo k žádným změnám. Za Litoměřický kraj byli navrženi: **Daniel Charvát**, lékař a chirurg v Kamenickém Šenově, jenž má s památkami badatelské zkušenosti. U něho se úřadl přimlouval, že by mu měly být přiděleny také přilehlé okresy Šluknov a Rumburk a také území okresů Česká Lípa a Nový Bor, pro něž se nyní nepodařilo nalézt vhodné kandidáty. **Alois Walter**, ústecký lékárník, má zálibu v archeologii. Krom ústeckého okresu by mu mohla být svěřena i část okresu Česká Lípa. Za Boleslavský kraj byli v kandidatuře podpořeni kněží **P. Franz Peters**, děkan v Chrastavě a **P. Josef Kaspar**, farář v Jablonném. Z Boleslavského to byli liberecký profesor **P. Siard Kossak**, liberečtí stavitelé **Franz Miksch**, a **Anton Holub** a lékař **Med. Dr. Gustav Bonté**. Z neznámého důvodu zde nebylo uvedeno jméno mladoboleslavského kupce Vincence Růžičky. A připojena zde byla i jména kandidátů za kraj Litoměřický, a to katedrální kanovník **Josef Ackermann** a k němu **Josef Provinský**, poštovní expedient v Třebenicích. Provinského kandidatura byla podpořena jen jeho vynikající znalostí místních poměrů.²⁰⁸

Z Krajského úřadu v Jičíně vypravili na konci března 1854 seznam kandidátů za Jičínský a sousední Královehradecký kraj. I v tomto případě krajský představený nezasáhl do výběru a postoupil jména navržená okresními hejtmany. Za Jičínský kraj byli nominováni mezi kněžími **P. Josef Strnad**, farář ze Semil, osobní děkan a vikariátní sekretář a **P. Anton Marek**, děkan v Libuni a také evangelický pastor **Johann Molnar**. Dále pak architekt **Karel Rostoczyl**, **Josef Kramař**, lékárník a starosta ve Vysokém /nad Jizerou/, který vystudoval filozofii a absolvoval kurz farmacie ve Vídni,

²⁰⁶ NA, PM, ka 68, fasc. 6-1-36, korespondence, KÚ Cheb – PM, odesláno 6. 3. 1854, čj. 2156.

²⁰⁷ Tamtéž, korespondence, KÚ Plzeň – PM, odesláno 23. 3. 1854, čj. 3491.

²⁰⁸ Tamtéž, korespondence, KÚ Česká Lípa – PM, odesláno 27. 3. 1854, čj. 2472.

Franz Sezer, správce sklárny hraběte Harracha v Novém Světě. Za Královéhradecký kraj postoupili **P. Josef Myslimír Ludvík**, penzionovaný kněz v Malé Skalici, **Vincenc Morstadt**, zemský soudce v Trutnově, rytíř **Anton Slivka ze Slivic**, majitel panství Solnice, **P. Josef Ehrenberger**, správce farnosti Skuhrov, **P. Anton Schneider**, lokalista ve Zdobnici, **P. Johann Dussil**, vamberský farář a lékárník **Franz Vsetečka**. Do výčtu byl ve finále zahrnut i jeden kandidát z Boleslavského kraje, a to **Dr. Johann Dlabač**.²⁰⁹

4.3. III. kolo výběru kandidátů – místodržitel Karl Mecséry

Karl Mecséry z doručených zpráv a seznamů krajských prezidentů a původních návrhů okresních hejtmanů provedl vlastní výběr a rozhodl se za každý kraj nominovat tři kandidáty tzv. terna, u nichž pořadí vystihuje preference dotyčného kandidáta. K jednotlivým jménům pak vesměs zopakoval charakteristiku daných osob a připojil svoje vlastní krátká zdůvodnění. Stále se počítalo s tím, že v budoucnu by mohli být jmenováni další konzervátoři, k čemuž by měli být přednostně využiti stávající kandidáti, umístění na druhém a třetím místě terna.²¹⁰

I. Pro Pražský kraj: 1. stavební ředitel knížete Fürstenberga **Anton Jirusch** v Křivoklátu, 2. děkan opatství ve vyšehradském kolegiátním kostele **Vojtěch Ruffer**, 3. horní komisař **Karl Matiegka** ve Slaném. — První místo kandidátky získal Jirusch díky svému výtečnému technickému vzdělání a rovněž i díky potenciální podpoře konzervátorské činnosti, kterou lze předpokládat stran Jiruschova zaměstnavatele Karla Egona z Fürstenbergu. Malou nevýhodou může být snad jen to, že Jirusch působí na Křivoklátu, což není v centru správního kraje. Oproti tomu Vojtěch Ruffer sídlí přímo v Praze, což by usnadnilo dostupnost památek v okrajových lokalitách.

II. Pro Budějovický kraj: 1. **P. Karel Vinařický**, děkan v Týně nad Vltavou, 2. knížecí buquoyský malíř **Friedrich Ströbl** v Nových Hradech, 3. **Franz Kollmann**, obchodník v Nové Bystřici. — Karel Vinařický se na první místo dostal pro své vzdělání a zároveň renomé spisovatele a badatele umění a antiky. Ovšem i Ströbl se jeví jako velice vhodný kandidát nejen svým studiem umění a architektury, ale též nedávnou realizací malířské výzdoby na Rožmberku. Mecséry Vinařického upřednostnil i z praktického důvodu, tj. předpoklá, že Vinařický bude mít více času na konzervátorskou agendu než Ströbl.

III. Pro Písecký kraj: 1. knížecí schwarzenberský hospodářský ředitel **Franz Kutschera** v Petrově Dvoru u Netolic, 2. **P. Mathias Futschik**, farář v Prachaticích, 3. **P. Stanislav Panni**, farář v Českých Žlebech. — Kutschera se stal jasným kandidátem nejen svým vzděláním a zápalem pro umění, ale též zkušenostmi, které prokázal na své předchozí pozici coby tajemník knížete Johanna Adolfa ze Schwarzenbergu. Oproti dalším kandidátům má v oblasti umění značný rozhled.

²⁰⁹ Tamtéž, korespondence, KÚ Jičín – PM, odesláno 27. 3. 1854, čj. 627.

²¹⁰ Tamtéž, koncept korespondence, PM (Mecséry) – CC, 1. 5. 1854, čj. 2948.3054.3077/pr 1854.

IV. Pro Plzeňský kraj: 1. ředitel dolu a majitel statku **Franz Slawik** v Nové Kdyni, 2. **P. Franz Watzek**, děkan v Blovicích, 2. **P. Josef Kaspar**, ředitel hlavní a nižší reální školy v Rokycanech. — Ve prospěch Franze Slawika hovoří jeho rozsáhlé znalosti a literární činnost ve spojení s jeho dobrou povahou. Kněží Watzek a Kaspar se vyznačují všestranným vzděláním a snahou aktivně podpořit činnost Ústřední komise.

V. Pro Chebský kraj: 1. penzionovaný magistrátní rada a starosta Chebu **Josef Sebastian Grüner**, 2. **P. Johann Hopf**, osobní děkan a emeritní okresní vikář ve Žluticích. 3. místo zůstalo neobsazeno. — Grüner má široké znalosti o historických památkách Chebska, což je v tomto ohledu jeho předností. Zatím co Hopf je schopný archeolog s velmi cennými znalostmi historie a numismatiky. Kromě těchto dvou mužů nelze za Chebský kraj uvést dalšího kandidáta, který by doplnil terno.

VI. Pro Zatecký kraj: 1. **P. Johann Günthner**, děkan v Radonicích, 2. **P. Emerich Petřík**, premonstrátský kanovník a hospodářský inspektor v Pátku, 3. **JUDr. Ferdinand Stamm** v Chomutově. — Günthner je kandidátem číslo jedna díky svému vynikajícímu vzdělání a zkušenostem teoretickým i praktickým, které získal zejména na svých cestách po Itálii. Vzhledem k jeho dobrému finančnímu zázemí se předpokládá, že bude moci bez potíží vykonávat čestný konzervátorský úřad. Emerich Petřík je známý archeolog, který žije archeologií a dr. Stamm je zámožný filantrop, který by byl schopen šířit osvětu o památkách mezi venkovským lidem.

VII. Pro Litoměřický kraj: 1. katedrální kaplan **Josef Ackermann** v Litoměřicích, 2. **Med. Chir. Dr. Daniel Charwat** v Kamenickém Šenově, 3. poštovní expedient **Josef Provinský** v Třebnicích. — Ackermann se svým všestranným vzděláním a postavením se jeví jako naprosto vhodný uchazeč pro čestný úřad konzervátora, zejména pro oblast kolem Litoměřic. Dr. Charwat si coby badatel vytýčil úkol vyhledat a prostudovat všechny památky a dokumenty v okolí. A pokud jde o Provinského a jeho předchozí žádost o jmenování provizorním konzervátorem, má sice zálibu v památkách, ovšem vědecké vzdělání mu zřejmě chybí. Jeho znalost lokálních poměrů by se dala využít a mohl by následně spolupracovat se jmenovaným konzervátorem.

VIII. Pro Boleslavský kraj: 1. stavitelský mistr **Franz Miksch** v Liberci, 2. lékárník **Franz Wscheteczka** v Nymburku, 3. **Vincenc Ružička**, obchodník a továrník v Mladé Boleslavi. — Miksch je upřednostňován jakožto zkušený architekt, znalec malířství a sochařství, je žákem Schwanthalera, Rubena a Kuppelwiesera. Lékárník Wscheteczka má všestranné vědecké vzdělání a vynikající zálibu ve starožitnostech, bohužel sám prohlašuje, že se může ujmout funkce konzervátora pouze v okruhu tří mil. Ružička je vzdělaný člověk, zejména v oboru historie, vlastní vynikající sbírku starožitností. Před Mikschem a Wscheteczkou jsem byl vybrán jen s ohledem na to, že první je větší odborník a druhý vědecky vzdělanější. Pokud by se Ústřední komisi mělo zdát, že rozhodujícími faktory při výběru jsou sídlo konzervátora v centru kraje, nechť je dána přednost Vincenci Ružičkovi před ostatními dvěma.

IX. Pro Jičínský kraj: 1. **P. Anton Marek**, děkan v Libuni, 2. **Josef Kramář**, lékárník ve Vysokém /nad Jizerou/, **P. Josef Strnad**, farář a osobní děkan v Semilech. — Marek především vyniká jako vzdělaný člověk se znalostí několika jazyků a milovník středověkých památek. Ani Kramář nezaostává, neboť studoval filozofii a farmacii ve Vídni a má smysl pro vlastenectví. Strnad by se pro úřad konzervátora hodil svým postavením vikariátního sekretáře, i on je náležitě vědecky vzdělán.

X. Pro Královéhradecký kraj: 1. majitel panství Solnice **Anton Slivka rytíř ze Slivic**, 2. **P. Josef Ehrenberger**, správce farnosti ve Skuhrově, 3. **P. Johann Dussil**, správce farnosti ve Vamberku. — Slivka je všestranně vědecky vzdělaný člověk a má vynikající zápal pro umění a vědu. Josef Ehrenberger je znám jako přítel a badatel vlasteneckých starožitností, zatímco pater Dussil vyniká znalostí historie Čech a hradů v okolí Vamberku.

XI. Pro Chrudimský kraj: 1. stavitelský mistr **Franz Schmoranz** v Chrudimi, 2. **Med. Dr. Josef Tamele**, městský fyzik a obecní radní v Poličce, 3. **P. Jermann Prezident**, piaristický kněz a emeritní profesor v Litomyšli. — Stavitelský mistr Schmoranz se vyznačuje náležitým technickým vzděláním znamenitým vkusem, má též zálibu ve studiu starých staveb. Konzervátorský úřad by byl jistě schopen zastávat lépe, než ostatní dva kandidáti, proto je řazen na prvním místě. Dr. Tamele je milovník památek, v oblasti stavebnictví je pouze empirikem. Ovšem jako lékař s rozsáhlou praxí zná dobře místní poměry a u obyvatelstva by mohl mít notný vliv. P. Prezident je znalec historie, dokáže posoudit hodnotu historických památek a má zájem na jejich zachování.

XII. Pro Čáslavský kraj: 1. správce cukrovaru v Suchdole **Franz Benesch**, 2. **Rafael Wessely**, majitel pozemků a starosta v Kouřimi, 3. **Josef Müller**, statkář v Jindicích. — Benesch je členem několika učených společností a spolků, vynikajícím technikem, schopným kreslířem, archeologem, numismatikem a heraldikem, bezúhonným morálně i politicky a plně znalým památek Čech a zejména Kutnohorska. Má dobrý, živý sloh, a tím i schopnost podat ucelený historický výklad o památkách. Podílel se na Jæthensteinově díle: *Böhmens heidnische Alterthümer* a na Heberově díle: *Böhmens Burgen und Schlösser*. Všechny tyto aktivity ho předurčují k tomu, aby se stal čestným konzervátorem. Přednostmi Wesselého i Müllera pro konzervátorský úřad jsou jejich vyšší vědecké vzdělání a mimořádná láska k umění a historickému bádání.

XIII. Pro Tábořský kraj: 1. **Med. Dr. Franz Kralert** v Pelhřimově, 2. **P. Antonín Vlasák**, farář v Hrádku u Vlašimi, 3. místo zůstalo neobsazeno. — Dr. Kralert se díky svému vědeckému vzdělání a zálibě v historických památkách dokonale hodí k výkonu čestného úřadu a Vlasák je znám jako horlivý historik dávnověku. Kromě těchto mužů nemám pro k dispozici nikoho jiného.²¹¹

---

²¹¹ Tamtéž, koncept korespondence, PM (Mecséry) – CC, 1. 5. 1854, čj. 2948.3054.3077/pr a[nn]o 1854. Originál korespondence in: NA, PÚ/R, ka 110, složka Seznamy konzervátorů a korespondentů památkového úřadu a rozdělování

4.4. IV. kolo výběru kandidátů – Ústřední komise

Seznam kandidátů pro Čechy byl z prezidia Českého místodržitelství odeslán do Vídně 1. května 1854. Místodržitel Mecséry připomenul, že pro každý (politický) kraj bude jmenován jeden konzervátor. Vzhledem k tomu, že struktura krajských územních celků je zavedena teprve krátce, bude možné již po uplynutí prvního roku činnosti vyhodnotit, zda je zavedené rozložení a personální obsazení vyhovující či nikoliv. Mecséry jej z toho důvodu označil za provizorní, neboť si byl vědom, že na území Čech se nachází značné množství stavitelských památek, na jejichž průzkum a popsání bude třeba vyvinout mnoho úsilí. Tou dobou se uvažovalo o budoucím jmenování dalších konzervátorů a postupném zmenšování jim přidělených okrsků.²¹²

O měsíc později zasedala 6. června Ústřední komise a projednala místodržitelův návrh. Komise vybrala pro každý z politických krajů jednoho kandidáta z předloženého tera. Vesměs byla přijata jména uvedená na prvních místech, krom Boleslavského kraje, kde byl namísto stavitelského mistra Franze Miksche upřednostněn Vincenc Růžička ze třetího místa. V této podobě seznam předseda Czoernig předal ministru obchodu Baumgartnerovi a požádal jej o jmenování vybraných osob do úřadu krajských konzervátorů.²¹³ 1. stavební ředitel knížete Fürstenberga **Anton Jirusch** pro Pražský kraj, 2. děkan v Týnu /nad Vltavou/ **P. Karel Vinařický** pro Budějovický kraj, 3. schwarzenberský ředitel v Petrově Dvoru **Franz Kutschera** pro Písecký kraj, 4. ředitel dolu a majitel statku **Franz Slavík** v Nové Kdyni pro Plzeňský kraj, 5. emeritní magistrátní radní a starosta v Chebu **Sebastian Grüner** pro Chebský kraj, 6. děkan z Radonic **P. Johann Günthner** pro Žatecký kraj, 7. kanovník kapituly v Litoměřicích **Josef Ackermann** pro Litoměřický, 8. obchodník a továrník **Vincenc Růžička** v Mladé Boleslavi pro Boleslavský kraj, 9. libáňský děkan **P. Anton Marek** pro Jičínský kraj, 10. majitel panství Solnice **Anton Slivka rytíř ze Slivic** pro Královéhradecký kraj, 11. stavitel v Chrudimi **Franz Schmoranz** pro Chrudimský kraj, 12. správce cukrovaru v Suchdolu **Franz Benesch** pro Čáslavský kraj, 13. lékař **Franz Kralert** v Pelhřimově pro Táborský kraj.²¹⁴

4.5. Jmenování krajských konzervátorů

Ministr obchodu Andreas Baumgartner přijal Czoernigův seznam kandidátů a všech třináct konzervátorů pro Čechy bez výhrad jmenoval 10. července.²¹⁵ Jednotliví konzervátoři se o svém jmenování oficiálně dozvěděli prostřednictvím českého místodržitele, společně s tím obdrželi i jmenovací dekrety a exempláře instrukcí pro

---

jejich obvodů (první čeští konzervátoři), 1854–1908, korespondence, PM (Mecséry) – CC (Czoernig), odesláno 1. 5. 1854, čj. 3077.

²¹² NA, PM, ka 68, fasc. 6-1-36, koncept korespondence, PM (Mecséry) – CC, 1. 5. 1854, čj. 2948.3054.3077/pr a[nn]o 1854.

²¹³ NA, PÚ/R, ka 110, složka Seznamy konzervátorů a korespondentů památkového úřadu a rozdělování jejich obvodů (první čeští konzervátoři), 1854–1908, záznam na spisovém referátníku o doručení Mecséryho seznamu kandidátů pro Čechy z 10. 7. 1854, čj. 3077/ [1]854, 73/[CC].

²¹⁴ Totéž.

²¹⁵ Totéž.

stavební úředníky (*Instruktion für die Baubeamten*) a instrukcí pro konzervátory (*Wirkungskreis für Conservatoren*).²¹⁶ Místodržitel informace o jmenování a jmenovací dekrety postoupil krajským úřadům na konci července.²¹⁷ V době od konce srpna do poloviny prosince září konzervátoři písemně potvrdili svá jmenování a oznámili, že konzervátorský úřad přijímají: Antonín Marek (28. 8. 1854)²¹⁸, Vincenc Růžička (6. 9. 1854)²¹⁹, Karel Vinařický (7. 9. 1854)²²⁰, Johann Günthner (10. 9. 1854)²²¹, Antonín Slivka ze Slivic (12. 9. 1854)²²², Sebastian Grüner (22. 8. 1854)²²³, František Schmoranz (6. 9. 1854), Franz Benesch (8. 9. 1854), František Slavík (21. 8. 1854)²²⁴, Franz Kutschera (19. 9. 1854)²²⁵, Franz Kralert (1. 9. 1854)²²⁶ Karel Vinařický (před 11. 10. 1854)²²⁷, Anton Jirusch (11. 12. 1854)²²⁸.

K dovršení všech formalit k nabytí nového čestného úřadu pouze chybělo, aby si jednotliví konzervátoři převzali své jmenovací dekrety, úřední pečete a exempláře instrukcí na územně příslušných krajských úřadech. Především úřední pečeť představovala důležitý prvek, který je opravňoval k bezplatnému zasílání úřední korespondence.

4.6. Rezignace a nová jmenování

Čerstvě jmenovaná sestava krajských konzervátorů vydržela ve svém složení jen krátce. Prvním rezignujícím byl Franz Kutschera. Jakožto hospodářský ředitel byl svým zaměstnavatelem knížetem ze Schwarzenberku přeložen do Postoloprta (tehdejší Žatecký kraj), z toho důvodu se rozhodl odstoupit z úřadu krajského konzervátora. Rezignaci podal již 15. 7. 1855, aniž by jakkoliv do konzervátorské agendy přispěl. Jako svého náhradníka doporučil Františka Rudolfa Bezděku, profesora náboženství v Písku, jehož jméno se vyskytlo mezi kandidáty navrženými v roce 1854.²²⁹ Místodržící Mecséry Kutscheraův návrh na obsazení uvolněné pozice postoupil Ústřední komisi. Původním záměrem bylo využít spíše kandidáta z druhého či třetího místa terna, v tomto případě P. Mathiase Futschika a P. Stanislava Panni, což bylo s odstupem času shledáno jako nevýhodné. Podle spolehlivých

²¹⁶ NA, PM, ka 68, fasc. 6-1-36, korespondence, CC (Czoernig) – PM (Mecséry), odesláno 15. 7. 1854, čj. 73/[CC].

²¹⁷ Tamtéž, koncept korespondence, PM – krajské úřady, 31. 7. 1854, čj. 7478 pr.

²¹⁸ Tamtéž, rozhodnutí o jmenování, Antonín Marek – OH Jičín [?], odesláno 28. 8. 1854.

²¹⁹ Tamtéž, rozhodnutí o jmenování, Vincenc Růžička – OH Mladá Boleslav, odesláno 6. 9. 1854.

²²⁰ Tamtéž, rozhodnutí o jmenování, Karel Vinařický – OH České Budějovice – KÚ České Budějovice, odesláno 7. 9. 1854, čj. 14178.

²²¹ Tamtéž, rozhodnutí o jmenování, Johann Güntner – OH Kadaň [?], odesláno 10. 9. 1854.

²²² Tamtéž, rozhodnutí o jmenování, Anton Slivka ze Slivic – OH Rychnov n. K. [?], odesláno 12. 9. 1854.

²²³ Tamtéž, rozhodnutí o jmenování, J. S. Grüner – OH Cheb, odesláno 22. 8. 1854, čj. 12266, KÚ Cheb – PM, odesláno 13. 9. 1854, čj. 8824.

²²⁴ Tamtéž, přijetí konzervátorského úřadu, Franz Slawik – OH Domažlice, odesláno 21. 8. 1854.

²²⁵ Tamtéž, přijetí konzervátorského úřadu, Franz Kutschera – OH Prachatice, odesláno 19. 9. 1854.

²²⁶ Tamtéž, přijetí konzervátorského úřadu, Franz Kralert – OH Pelhřimov, odesláno 1. 9. 1854.

²²⁷ Tamtéž, přijetí konzervátorského úřadu, KÚ České Budějovice – PM, odesláno 11. 10. 1854, čj. 2232/praes.

²²⁸ Tamtéž, přijetí konzervátorského úřadu, OH Rakovník – KÚ Praha, odesláno 11. 12. 1854.

²²⁹ NA, PM, ka 409, fasc. 3-1-1, Franz Kutschera – KÚ Písek, odesláno 18. 7. 1855. – Tamtéž, KÚ Písek – PM, odesláno 26. 7. 1855, čj. 2197.

soukromých informací je první z nich neustále nemocný a druhý z nich žije v jihozápadní části kraje, což by nebylo přínosné z hlediska dostupnosti vzdálenějších částí svěřeného území.²³⁰ Ministr obchodu Georg von Toggenburg přijal Kutscherovu resignaci a přistoupil i na návrh jmenovat právě Františka Bezděku.²³¹ Místodržitel ujistil Ústřední komisi, že mu zašle jmenovací list a taky zajistí, aby Kutschera předal svou úřední pečeť svému nástupci Bezděkovi.²³²

Podobně jako Kutschera resignoval i Anton Jirusch, a to už v lednu 1855.²³³ Na žádost místodržitele a Ústřední komise jmenoval ministr obchodu na uvolněné místo konzervátora pro Pražský kraj Vojtěcha Ruffera, děkana vyšehradského kolegiálního kostela. A následně se opakoval již zaběhnutý scénář: Jirusch odevzdal jmenovací dekret a úřední pečeť na krajském úřadu, kde si to samé převzal nově jmenovaný Ruffer.²³⁴

5. Konzervátoři pro Čechy a jejich činnost

Chceme-li charakterizovat povahu památkové péče v první dekádě po ustavení Ústřední komise, musíme nutně sledovat činnost a rutinu jednotlivých konzervátorů. Navíc je třeba také přijmout fakt, že samotná památková péče respektive její vývoj probíhal z valné části právě v diskuzích mezi konzervátory a úřady, než v reálných činech, ať končily záchranou stavby či její demolicí. Památkový dozor a formulované požadavky na obnovu památek byly ještě v plenkách a v původním záměru daném oficiálními instrukcemi se s konzervátorským aktivismem příliš nepočítalo. Probíhající rozpravy o záležitostech památek měly v souladu s Eitelbergerovou vizí obvykle podobu oznámení či příspěvku do soupisové literatury, výjimečně přicházel apel na aktivní zásah úřadů k záchraně hodnotné stavební památky. Jmenování krajských konzervátorů znamenalo pro další rozvoj památkářských zájmů klíčový moment. Nyní pomíneme, že tento akt znamenal pro Ústřední komisi personální rozšíření vlastních řad a pokrytí i vzdálených území monarchie. Jmenování konzervátorů přineslo totiž i přiblížení památkářských zájmů jak k lokálním úředníkům, tak postupně i laické veřejnosti. I proto, že v mnoha případech šlo takřikajíc o muže z lidu. Konzervátoři totiž začali v první linii formálně vstupovat do diskuze s tématem ochrany památek a kladli jej do názorového kontrastu k ryze pragmatickým názorům úředníků a vlastníků památek.

V úvahu je třeba vzít i funkci konzervátora jako takovou, která aktuálně představovala zcela nový společenský status, který mohl oficiálně uplatňovat nároky na průzkum a případnou ochranu stavebních památek. Vzhledem k tomu, že se v dochované úřední korespondenci týkající se vyhledávání vhodných kandidátů a jejich následného jmenování do konzervátorské funkce běžně užívá spojení *čestný úřad konzervátora* (*Ehrenamt des Conservators*) a při vědomí celého formálního postupu završeného předáním jmenovacího dekretu a úřední pečeti, je vcelku oprávněné konzervátorovi přiznat do jisté míry i status státního úředníka. Toto tvrzení

²³⁰ Tamtéž, koncept korespondence, PM – CC, 11. 9. 1855, čj. 7639/pr.

²³¹ Tamtéž, korespondence, CC (Czoernig) – PM (Mecsery), odesláno 13. 10. 1855, čj. 203.

²³² Tamtéž, koncept korespondence, PM (Mecéry) – CC, odesláno 17. 11. 1855, čj. 9613/pr.

²³³ NA, PM, ka 68, fasc. 6-1-36, koncept korespondence, PM – CC, odesláno 20. 1. 1855, čj. ad 10411./ ao 1855

²³⁴ NA, PM, ka 409, fasc. 3-1-1, korespondence, CC (Czoernig) – PM (Mecsery), odesláno 12. 11. 1855, čj. 44.

je ale nutné brát s určitou rezervou, protože osoba konzervátora představovala čestnou funkci, bez nároku na mzdu a neměla exekutivní pravomoc. Konzervátor měl šířit zájmy komise, osvětově působit, získávat další přispěvatele, hájit potřebu ochrany památek a vůbec sloužit ve prospěch vědy. Úřední charakter se projevoval především v tom, že konzervátor vystupoval pod záštitou Ústřední komise a jejím jménem vedl úřední korespondenci.

Z hlediska proměn politické správy v době po roce 1850 a v kontextu její rozsáhlé reorganizace lze zřízení konzervátorských postů číst i jako možný závan rozrůstající se státní byrokratizace. Právě loajální státní úředník měl svou agendou (či svou pouhou přítomností) prostupovat do veřejného života a pomáhat jej stabilizovat, či lépe řečeno regulovat, aby se předešlo opakování revolučních nepokojů. I když konzervátor nebyl plnohodnotným státním úředníkem, hrála loajalita k politickému zřízení během jeho aktivního působení zásadní roli.

Dle instrukcí se měl konzervátor stát tím hlavním exponentem, od něhož budou přicházet do Ústřední komise (v tomto okamžiku nabývá slovo *Ústřední* v názvu komise faktického významu) cenné zprávy o nalezených a prozkoumaných historických stavbách. Bez ohledu na to, zda je zpracoval konzervátor sám, nebo ve spolupráci s korespondentem či některým z mnoha okresních či krajských stavebních úředníků. Zároveň měl svou činností navazovat na místní spolky a instituce zajímající se o historii, umění a památky a které by byly schopny přispět k činnosti komise. I přes všechny formality kolem konzervátorského úřadu a propůjčeného oficiálního statusu byly související aktivity stran Ústřední komise vesměs pokládány za soukromou činnost, nad níž si vláda prostřednictvím komise vyhradila pravomoc řízení.²³⁵ Krom toho je třeba zmínit, že jakmile byl dotyčný badatel či milovník památek jmenován konzervátorem již nehájil výhradně své individuální zájmy, ale zájmy komise a byl stran veřejnosti nahlížen jako úředník.

Díky součinnosti okresních hejtmanů a krajských prezidentů se podařilo sestavit početnou skupinu kandidátů, z níž ve finále vzešlo výsledných 14 konzervátorů. Jedním z kritérií výběru představovalo vzdělání, zájem o historii a umění a ideálně vědecké zaměření. V té době samozřejmě neexistovalo nic jako profesionální památkářské studium. Tento požadavek měl tudíž pouze rámcovou povahu. Z pohledu vzdělání platil v prostředí Čech hned od začátku za ideálního kandidáta Jan Erazim Vocel, v jehož osobě se setkávalo jak vědecké zaměření a zájem o umělecké památky tak i členství v dalších institucích, především v Archeologickém sboru Musea království Českého. Vocelova mimořádná profesura české archeologie a dějin umění na pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě byla na dlouhé roky ojedinělým jevem. Z toho důvodu byla pozornost rozšířena na další profese, které by mohly do značné míry naplnit očekávání a potřeby Ústřední komise.

Do procesu výběru bylo zapojeno více úrovní úřadů politické správy země, díky čemuž se podařilo sestavit poměrně početnou skupinu uchazečů pro další výběr. Pomineme-li Vocela, o jehož nominaci nebyly od začátku pochyby, bylo vybráno 13 mužů na obsazení krajských

---

²³⁵ Grundzüge einer Instruction für die Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale. In: Jahrbuch der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale, Wien 1856, S. 5–9.

konzervátorských postů. Někteří z nich vyjádřili svůj eminentní zájem o čestný post už ve chvíli, kdy byli příslušným úřadem nominováni, u ostatních se přijetí předpokládalo. Z pohledu navržených účastníků se v řadě případů mohla nominace a pozdější případné jmenování jevit jako danajský dar – udělení čestného úřadu sice nabízelo jistou společenskou prestiž a přízeň úřadů, na druhou stranu i časovou a finanční zátěž.

Ve spisovém materiálu prezidia Českého místodržitelství se dokonce dochovaly stručné korespondenční přípisy o akceptaci, v nichž každý z finálních kandidátů potvrdil, že jmenování do funkce konzervátora formálně přijímá. Všichni bez výjimky jmenování přijali. Otázkou ovšem zůstává, zda v té chvíli měli vůbec na výběr? Lze totiž předpokládat, že odmítnutí čestného úřadu by bylo obecně považováno za neslušné či přímo za projev neúcty k úřadům. A stejně tak mohlo eventuální odmítnutí způsobit i zaměření pozornosti úřadů k dané osobě, a o to v době Bachova režimu stál zjevně jen málokdo. Mnohem elegantnějším a společensky přijatelnějším řešením se pravděpodobně jevilo funkci přijmout a za krátký čas podat rezignaci. Lze předpokládat, že podle výše popsaného scénáře postupovali Anton Jirusch a Franz Kutschera, kteří záhy z funkce odstoupili. Oba si museli již dříve uvědomovat své možnosti včetně toho, že na konzervátorskou agendu nebudou mít dostatek času nebo o čestnou funkci zkrátka nestojí. I když je pravda, že Kutschera v době jmenování o svém přeložení do jiného kraje nutně vědět nemusel, s rezignací příliš dlouho neváhal a ochotně přenechal místo svému nástupci. F. X. Beneše potkala stejná situace jako Kutscheru, rok po jmenování byl rovněž pracovní přeložen mimo svěřený Čáslavský kraj; pro něj ovšem přesun nepředstavoval zásadní překážku a funkci krajského konzervátora si přesto ponechal.

Z hlediska generačního činil věkový rozdíl mezi nejmladšími a nejstaršími konzervátory více než třicet let, což s sebou nutně nese jak odlišné životní zkušenosti tak i elán, s nímž zahajovali konzervátorskou činnost. Vincenc Růžička zemřel už roku 1856, tedy po necelých dvou letech ve funkci. V tomtéž roce se Vojtěch Ruffer omlouval ze své účasti na obhlídce Tetína, neboť by mu cesta v jeho věku činila potíže. Ovšem i mezi jejich souvěkovci se našly světlé výjimky – F. R. Bezděka se ještě na přelomu padesátých a šedesátých let proaktivně pokoušel zachránit městské brány v Písku a Prachaticích a korespondenční styk s Ústřední komisí udržoval i J. S. Grüner, vůbec nejstarší konzervátor této generace. Právě starší konzervátoři narození v osmdesátých a devadesátých letech 19. století vyrůstali v době tereziánsko-josefínských reforem a jejich dozvuků, stejně tak mnohem bezprostředněji vnímali obrozenecké ideje.

5.1. Konzervátoři-duchovní

Dle oficiálních instrukcí měly být posty konzervátorů svěřovány především duchovním jakožto správcům církevních památek, kteří se zároveň těší značného vlivu a úcty u obyvatelstva, stejně tak i učitelé a členové místních zastupitelstev.²³⁶ Mimo ně se do hledáčku dostali také architekti, stavitelé, lékaři, úředníci a další profese, o nichž bude ještě řeč. Právě hojně zapojení duchovních mělo ryze pragmatický význam. Teologické vzdělání přinášelo jak všeobecný rozhled tak

---

²³⁶ Totéž.

jazykovou vybavenost (především latina se hodila při studiu historických pramenů), hmotné zajištění a k tomu i potenciální dostatek času na chod konzervátorské agendy. Ústřední komise a úřady si zjevně slibovaly, že duchovní snáze otevřou dialog k ochraně církevních památek. V případě konzervátorů na území Čech a jejich činnosti během 50. let to neplatilo zcela. Soudě dle dochované úřední korespondence se konzervátoři-duchovní zapojovali do oficiální činnosti až na výjimky jen velmi omezeně. Důvodem toho nemusel být nutně nedostatek času, nebo upřednostnění jiných aktivit. Pokud by duchovní v roli konzervátora vstoupil do úředního jednání za zachování ohrožené církevní památky, existovalo riziko střetu zájmů, respektive mohl by nastat názorový střet s jiným církevním hodnostářem, což si pravděpodobně Ústřední komise zpočátku neuvědomila.

Situace se vyhroutil už roku 1857. Ministerstvo kultu a spolu s ním i Ústřední komise nelibě nesly, když se zjistilo, že nestylové a neúčelné úpravy interiéru kaple v Tetíně (tou dobou v soukromém vlastnictví) byly se souhlasem biskupského ordinariátu zaplacený z výtěžku veřejné sbírky. Komise proto uložila svým konzervátorům (na mnoze zároveň duchovním), aby si co nejvíce všímali případů, kdy soukromé osoby, zejména ale správy církevních objektů, chtějí tyto stavební památky restaurovat. Taková zjištění nechtě neprodleně hlásí a stejně tak usilují o *stylové a umělecké provedení oprav*.²³⁷ Čili samotná komise aspirovala k tomu, aby se k ní dostávaly na posouzení pokud možno všeskeré projekty, jejichž předmětem je umělecká obnova, a to za přispění právě jednotlivých místodržitelů, kteří mají uplatňovat v tomto směru svůj politický vliv.

Než konzervátorskou činností ohrožovat svou pověst a vydobyté postavení v církevních kruzích, bylo přijatelnější v případě církevních památek od ochránářské (a tím i regulující) role konzervátora upustit a buď ponechat záležitost svému osudu, nebo ji svěřit k řešení někomu světskému. Proto památkářský diskurs mezi duchovními probíhal spíše neformální cestou. Do otevřené obhajoby církevní památky se nepustil ani jinak otrlý František Rudolf Bezděka, který sveřepě do poslední chvíle bojoval například za záchranu Budějovické brány v Písku. Snad nejbliže k aktivní účasti při plánovaných stavebních úpravách církevní stavby se dostal Josef Ackermann u návrhu přestavby kostela ve Vetlé. Opatrnicky se doptával Ústřední komise na názor ohledně navrhovaného projektu a důsledně se zdržel jakéhokoliv vlastního úsudku.

Je takřka jisté, že si Ústřední komise tyto potenciální střety u kněžích v řadách svých konzervátorů neuvědomovala soudě podle toho, duchovních-konzervátorů ministr jmenoval roku 1854 pro Čechy tři (Güntner, Marek, Ackermann) a po brzkém odstoupení Franze Kutschery a Antona Jirusche se počet zvedl na celkových pět (Ruffer, Bezděka).

---

²³⁷ NA, PM, ka 409, sign. 3-1-1, korespondence, CC (Czoernig) – PM, odesláno 25. 9. 1857, čj. 334. — Tamtéž, koncept korespondence/oběžník, PM (Mecséry) – KÚ/OÚ/ZSR/pražský magistrát, odesláno 20. 11. 1857, čj. 9281-pr.

5.1.1. Josef Ackermann – konzervátor Litoměřického kraje

Josef Ackermann (1803–1875)²³⁸ svými literárními a vlasteneckými zájmy nevybočuje ze skupiny ostatních duchovních, jmenovaných do konzervátorského úřadu. Po vysvěcení roku 1826 mu byly svěřovány různé funkce v litoměřické diecézi. Deset let po kněžském svěcení se dostal do Dánska, kde sloužil jako duchovní u rakouské legace. Mimochodem se naučil dánsky a posléze z dánštiny i překládal. Ačkoliv pocházel z prostředí německé rodiny, projevil posléze těsný vztah k českému kulturnímu prostředí. Patřil k zakladatelům Matice české a stejně tak byl členem Vlasteneckého musea království Českého, což zjevně přispělo k jeho pozdější nominaci na úřad konzervátora.

Do rozvíjející se konzervátorské agendy přispěl Ackermann jen velice spíše a jeho vstupy do dialogu s Ústřední komisí působí velmi opatrně až nesměle. Prvním doloženým případem je starobylý vesnický **kostelík sv. Jakuba Většího ve Vetlé** na Litoměřicku, který vykazoval v polovině v 50. let četná poškození, především zaklnutí lodi. Stavební úřad tehdejšího Karlínského okresu začal projektovat obnovu kostela, během níž měla být snesena a znovu vystavěna žebrová klenba. Lze také předpokládat, že se Josef Ackermann k informacím o stavu vetelského kostela a připravovaném projektu jeho obnovy dostal spíše po ose diecézních kontaktů než stran stavebních úředníků. Každopádně získané podklady postoupil na konci října 1856 Ústřední komisí. Ackermannův názor na zamýšlenou obnovu není znám, ve spisovém materiálu se žádný průvodní dopis či popsání dějin stavební památky – jak bylo u jiných konzervátorů vcelku obvyklé – nedochoval a ani členové komise se při projednávání na žádná Ackermannova zjištění neodvolávají. Předseda Czoernig předal záležitost členu komise architektu *Eduardu van der Nüll* (1812–1868) s prosbou o vypracování posudku.

Gotická přestavba původně románského kostela, datovaná do 3. čtvrtiny 14. století, se výrazně propsala do jeho současné podoby.²³⁹ Čtvercovou lodí s odsazeným presbytářem vzorně uzavírají čtyři pole křížové a obkročné klenby vynášená štíhlým středovým pilířem, který je z hlediska statického i estetického nepostradatelným prvkem chrámového prostoru. V plánové dokumentaci karlínského stavebního úřadu se totiž zrodila myšlenka na nové zaklnutí lodi – se středovým pilířem se ale nepočítalo.

Architekt van der Nüll extrémní nápad stavebních úředníků na přestavbu kostela zhodnotil vcelku pragmaticky a byl přesvědčen o tom, že nejlepší

²³⁸ Josef Ackermann (heslo). In: Ottův slovník naučný, díl 1. (A–Alpy), Praha 1888, s. 130. — Josef Ackermann (heslo). In: Biografický slovník českých zemí. Přístupný on-line:

http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/ACKERMANN_Josef_8.3.1803-3.12.1875 (Vyhledáno 15. 3. 2023).

²³⁹ Vetlá (heslo), in: *E. Poche a kol.*, Umělecké památky Čech. Svazek IV. T/Ž. Praha 1982, s. 222.

bude zachovat stávající architektonické řešení, aby se zcela nezměnil charakter stavby. „Postavit klenbu tak, jak ji navrhuje c. k. okresní stavební úřad, se zdá být příliš velkým odklonem od původní konstrukce. Nejlepším řešením se mi zdá zachovat klenbu a vztyčit stylově vhodný středový pilíř pro umístění osmi žeber, podobný pilíři v ulmské katedrále.“²⁴⁰ Ústřední komise k van der Nüllovu doporučení posléze dodala, že „pokud se poškozené části památek obnovují nebo renovují, měly by být provedeny ve stylu odpovídajícím původnímu stavu.“²⁴¹

O několik let později vstoupil Ackermann do jednání ohledně **demolice městské tzv. Německé brány v Ústěku**. Scénář jednání byl obdobný jako v případě bran v Písku, Prachaticích či v Hradci Králové. Dispozice městského jádra v Ústěku jasně vymezovala do 19. století pískovcová ostrožna, jejímž středem probíhala významná komunikace z Litoměřic do České Lípy a dál do Lužice. Rozrůstající se zástavba při okrajích města, sílicí provoz a stísněné dispozice průjezdů městských bran, které již přestávaly vyhovovat nárokům tehdejšího dopravního provozu. Přičteme-li k tomu i zchátralost těchto staveb, místní úřady byly donuceny nastalou situací neprodleně řešit.²⁴² Již roku 1830 byla kvůli značné zchátralosti stržena západní tzv. Česká brána. O stržení východní tzv. Německé brány rozhodl Krajský úřad v Litoměřicích až roku 1859, a to po neblahých zkušenostech při hašení požárů města. Průjezd východní branou totiž jen s obtížemi dovolil vjezd vozům, zapojených do hašení.

V doprovodu krajského vrchního inženýra Franze Breghy (?-?)²⁴³ a okresního inženýra Josefa Krauschnera (?-?)²⁴⁴ se Josef Ackermann osobně vydal do Ústěku obhlédnout stav východní brány, zda má být pro své stavební a archeologické hodnoty zachována. Přítomní konstatovali, že na stavu věže se podepsaly tři krátce po sobě jdoucí požáry, jejichž stopy nese stavba uvnitř i vně. Věž byla zakryta již zchátralou provizorní střechou, kamenné ohněm opálené zdivo už v patrech neváží žádné vazníky, stěny byly částečně popraskané a krom toho byla celá stavba ohrožována neustálými vibracemi těžkých nákladních vozů, které se tudy valily po strmé cestě. Náklady na obnovu by sice nebyly příliš vysoké, ale značně by přesáhly možnosti města, které nese vážné následky výše zmíněných požárů.²⁴⁵ [13]

²⁴⁰ NA, PÚ/R, ka 100, složka Vetlá, posudek, E. van der Nüll – CC, listopad 1856, čj. ad 349/[CC].

²⁴¹ Tamtéž, koncept korespondence, CC – J. Ackermann, 9. 11. 1856, čj. ad 349/[CC].

²⁴² Ústěk (heslo), in: E. Poche a kol., viz pozn. 239, s. 155–157.

²⁴³ Der Leitmeritzer Kreis, seine neuen Verwaltungs- und Gerichtsorgane von Dr. P. in Leitmeritz. Leitmeritz 1855, S. 21. Přístupné on-line:

<https://books.google.cz/books?id=P78EeRqRAw8C&lpq=PP5&ots=uTDlr-frPa&dq=Der%20Leitmeritzer%20Kreis%20%20seine%20neuen%20Verwaltungs-%20und%20Gerichtsorgane%20von%20Dr.%20P.%20in%20Leitmeritz.%20Leitmeritz%201855&hl=cs&pg=PP5#v=onepage&q=Der%20Leitmeritzer%20Kreis,%20seine%20neuen%20Verwaltungs-%20und%20Gerichtsorgane%20von%20Dr.%20P.%20in%20Leitmeritz.%20Leitmeritz%201855&f=false> (Vyhledáno 8. 3. 2023).

²⁴⁴ Tamtéž. S. 58.

²⁴⁵ NA, PÚ/R, ka 98, složka Ústěk, korespondence Josef Ackermann – CC, odesláno 7. 7. 1859.

Franz Bregha pořídil zákres brány, který společně se svým dobrozdáním Ackermann zaslal na posouzení do Vídně Ústřední komisi. Krom toho přiložil i otisk městského znaku (berkovského erbu).²⁴⁶ Ackermann se pokusil postihnout aspoň v obrysech historické souvislosti vzniku brány. V závěru své zprávy ovšem úslužně požádal, aby Ústřední komise dle podkladů záležitost projednala a rozhodla, zda má být brána zbourána či nikoliv. Ackermannův značně opatrný až nesmělý postoj ostře kontrastuje se zaníceným přístupem jiných konzervátorů, zejména Vocela a Beneše, kteří prakticky vždy stály o zachování pojednávané památky. Podíváme-li se na Ackermannův životopis a na množství významných funkcí, které od začátku 60. let zastával, je pochopitelné, že v konzervátorské agendě nebyl příliš činný a proaktivně se zjevně nepouštěl ani do dokumentování historických staveb na Litoměřicku.

5.1.2. Vojtěch Ruffer – konzervátor pro Pražský kraj

S Vojtěchem Rufferem (1790–1870)²⁴⁷ se pro konzervátorský post počítalo už od prvopočátku. Na konci roku 1853 jej společně s J. E. Vocelem prezentoval místodržitel Mecséry před Ústřední komisí jakožto první dva adepty. Společné uvedení s Vocelem nebylo šťastným tahem a zřejmě to Rufferovi v dalších kolech uškodilo, neboť se nemohl chlubit profesurou a publikovanými výsledky svých výzkumů; místodržitel jej doporučil jen „jako člověka, pro kterého je archeologický výzkum potěšením a zároveň by mu jeho profesní povinnosti nebránily věnovat se konzervátorské činnosti.“²⁴⁸ To velmi pravděpodobně způsobilo, že se Ruffer posunul na pozici náhradníka a konzervátorem pro Pražský kraj byl jmenován Anton Jirusch.

Jakmile Jirusch po několika měsících rezignoval, naskytl se Rufferovi druhá šance k obsazení čestného úřadu, a tentokrát byl jasným náhradníkem. O jiném nástupci nebyla řeč. Na formální ustavení došlo až 12. 11. 1855, kdy jej ministr obchodu Toggenburg jmenoval do funkce.²⁴⁹

Kdysi proslulá kolegiátní kapitula na Vyšehradě od dob husitských válek živořila a pro mnohé církevní hodnostáře se stávala pouhou přestupní stanicí či vítanou prebendou. V duchu restauračních snah uvnitř církve pražský arcibiskup Bedřich Schwarzenberg roku 1858 jmenoval vyšehradským

²⁴⁶ Na západním průčelí brány byla osazena nápisová deska, podle níž dal východní bránu postavit roku 1526 Jan Sezima z Ústí. Protilehlé východní průčelí dekoroval štít se zkříženými ostrvami (resp. černé ostrve na zlatém poli), původně erb Berků z Dubé, od nichž přešel do znaku města Ústě. Východní (1526) i západní bránu (1525) dal vystavět Jan Sezima z Ústí, dědičný kráječ za krále Vladislava II., o čemž podávala zprávu i nápisová deska na západním průčelí Německé brány.

²⁴⁷ Oznámení úmrtí V. Ruffera in: Prager Abendblatt, Nr. 141 (17. 6. 1870), S. 2. Přístupné on-line:

<https://anno.onb.ac.at/cgi-content/annoshow?call=pab|18700617|2|33.0|0> (vyhledáno dne 8. 3. 2023).

²⁴⁸ NA, PÚ/R, ka 115, složka Vocol, korespondence, PM (Mecséry) – CC, odesláno 29. 12. 1853, čj. 11357, ad 6/[CC].

²⁴⁹ NA, PM, ka 409, fasc. 3-1-1, korespondence, CC (Czoernig) – PM (Mecsery), odesláno 12. 11. 1855, čj. 44. — Tamtéž, koncept korespondence, PM – KÚ Praha, 24. 11. 1855, čj. 10411 praes.

proboštem právě energického Ruffera, který se v prostředí kapituly pohyboval dlouhá léta a prošel řadou funkcí. Ke všemu byl Čech a nearistokrat. Očekávalo se od něho, že díky dobré znalosti poměrů je tím pravým, komu se může podařit konsolidovat tamní neutěšený stav. To se mu dařilo nejen po stránce hospodářské ale i kulturní. Na uvolněná kanovnícká místa dosadil čerstvě odstoupivšího konzervátora K. A. Vinařického (1859), V. Štulce (1860) a jednoho z dřívějších konzervátorských adeptů Josefa Ehrenbergera²⁵⁰ (1868). Všichni tři byli tou dobou již zasloužilí kněží, jejichž nastavení se ubíralo ruku v ruce kulturním i národním směrem. Po Rufferově úmrtí (1870) podržel příznivé směřování kapituly agilní Václav Štulec, který usedl na proboštské křeslo a pokračoval v dalším rozvíjení Vyšehradu jako centra katolické kultury. Účast na poznávání a ochraně památek (ať už formálně pod taktovkou Ústřední komise či neformálně mimo ni) se v tom smyslu jeví jako jeden z pramenů splétaného provazce zájmů vyšehradských kněží a jejich okruhu. S vědomím tohoto ambivalentního přístupu je třeba nahlížet i Rufferovo zapojení do památkářské agendy, jejíž cesty se ubíraly převážně na drahách církevních než úředních. Právě o té neformální poloze, mimo dialog s Ústřední komisí, víme doposud velmi málo a zřejmě do ní spadají i přičítané zásluhy na obnově Karlštejna. Jeden z jeho současníků uvedl, že Ruffer působil osvětově mezi klérem, jehož nabádal k ochraně starožitných stavebních památek.²⁵¹ Vyvrcholení literárních, kulturních a historických zájmů nastalo u Ruffera v obsáhlém díle o dějinách Vyšehradu, vydaném roku 1861.²⁵²

Jakožto konzervátor Pražského kraje byl vyzýván roku 1856 k zapojení se do již probíhajících jednání ohledně oprav interiéru **kaple sv. Kateřiny v Tetíně**, jimž vévodil proaktivní Bernhard Grueber. Háček byl v tom, že se Grueberovi nepodařilo Ruffera mobilizovat a přimět k osobní účasti na ohledání tetínské kaple a přilehlého okolí. Cesta do Tetína by prý Rufferovi činila potíže vzhledem k jeho vysokému věku.²⁵³ A Tetín představuje jediný dokladovaný Rufferův styk s oficiální konzervátorskou agendou.

5.1.3. František Rudolf Bezděka – konzervátor pro Písecký kraj

František Bezděka (1788–1871) absolvoval filozofii na pražské univerzitě a teologii v Českých Budějovicích. Jen pár let po kněžském vysvěcení se stal katechetou a učitelem řeckého jazyka na píseckém gymnáziu, na němž setrval až do svého penzionování v roce 1851. Během své učitelské kariéry vchoval skupinu vlastenecky zaměřených osobností veřejného života, k nimž

²⁵⁰ M. Č., Josef Ehrenberger. *Světlozor*, roč. 10, čís. 37, Praha 1876 s. 503. Dostupné on-line: <https://kramerius.nkp.cz/kramerius/PShowPageDoc.do?id=9080843&idpi=18325164> Vyhledáno dne 4. 4. 2023.

²⁵¹ J. Burgerstein, Adalbert Ruffer (nekrolog). In: MTT, Jg. 16 (1871), Wien 1871, S. LXXVII.

²⁵² V. Ruffer, *Historie Wysehradská neb Wyprawowanj o hradu, o kapitole a městu hory Wysehradu u Prahy w králowstwj Českém*. Praha 1861.

²⁵³ NA, PÚ/R, ka 94, složka Tetín, korespondence, B. Grueber – CC, odesláno 1. 8. 1856, čj. ad 238/[CC].

se řadí i pozdější historik August Sedláček (1843–1926). Ostatně Bezděka udržoval s některými svými absolventy korespondenční styk a této sítě kontaktů užíval v pozdějších letech při památkářské činnosti. Jeden z jeho bývalých studentů působil jako hospodářský ředitel u Gustava Jáchyma Lamberga (1812–1862). Skrze něho požádal knížete Lamberga coby majitele panství o záchranu hradu Rabí, jehož zdivo poskytovalo místním ilegální zdroj stavebního materiálu. Aby bylo učiněno vandalismu za dost, nechal Lamberg opravit bránu do hradu a uzavřít areál, k tomu ustanovil na Rabí trvalého správce, jenž plnil též úlohu průvodce. Za opravné práce a zpřístupnění upravené vyhlídkové terasy na donjonu vyslovil Karl Czoernig jménem Ústřední komise Gustavu Lambergovi vřoucí dík za podniknuté kroky k záchraně významné památky.²⁵⁴ Genius loci zříceniny hradu Rabí rozhodně zapůsobil i na Bezděku, jenž nezapřel notnou dávku takřka máchovského romantismu při svém líčení: „A když se oko přítele v dálce zorientovalo a příjemně se potěšilo tolika objekty, má nyní pod nohama všechny zdi hradu jako celku i v detailech, který – postavený z nejčistšího vápence – září na slunci, jako by byl pokrytý čerstvým sněhem, a člověk shledává, navzdory vandalskému ničení, a i když ho tak dlouho nechránila žádná střecha, stále tolik celistvosti, že musí žasnout.“²⁵⁵ [14]

Ovšem zpátky k Bezděkovi a jeho jmenování do konzervátorského úřadu. Na začátku srpna 1855 se ministr obchodu Georg von Toggenburg zprostředkovaně dotázal Bezděky, zda čestnou funkci přijme a zda případně zná nějaké další muže, které by bylo možné zapojit do úkolu dokumentování vlasteneckých památek v Píseckém kraji a kteří by se mohli stát jakýmsi pomocnými konzervátory („sub Conservatoren“).²⁵⁶ Bezděka obratem a bez zaváhání nabídku přijal; pravděpodobně považoval funkci jako zadostiučinění a příležitost se konečně prosadit i v oblasti historie a vlasteneckých památek, v přechodí době totiž chtěl své texty publikovat v Časopisu Českého museum a i přes prosby a přímluvy je František Palacký odmítal otisknout pro jejich údajně slabou úroveň.²⁵⁷ Jakmile bylo rozhodnuto, ministr obchodu nechal personální změnu ohlásit tiskem ve *Wiener Zeitung* 20. října 1855 a den na to zprávu přejala i pražská *Bohemia*²⁵⁸. V

---

²⁵⁴ NA, PÚ/R, ka 80, složka Rabí, o. Klatovy – farní kostel, zříceniny hradu, koncept korespondence, CC (Czoernig) – G. Lamberg, březen 1859, čj. 78/[CC].

²⁵⁵ Tamtéž, korespondence, F. R. Bezděka – CC, odesláno 26. 2. 1859, čj. 27, 78/[CC].

²⁵⁶ LA PNP, fond František Bezděka, ka 1, složka 23 (korespondence úřední, památková péče), korespondence, KÚ Písek – F. Bezděka, odesláno 3. 8. 1855.

²⁵⁷ O. Kolář, František Rudolf Bezděka (1788–1871). In: Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech. 36, č. 2, (1999.) s. 144.

²⁵⁸ Ohlášení Kutscherovy rezignace in: *Wiener Zeitung*, № 250, Samstag 20. 10. 1855, S. 2815. Dostupné on-line: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=wrz&datum=18551020&zoom=33> (vyhledáno 15. 2. 2023). — *Bohemia*, roč. 28, č. 250 (21. 10. 1855), s. 504. Dostupné on-line: <https://kramerius.nkp.cz/kramerius/PShowPageDoc.do?id=9491714&picp=&it=o&s=djvu> (vyhledáno 15. 2. 2023).

listopadu byl Bezděka vyzván k převzetí úřední pečeti na píseckém krajském úřadě, kterou tam předtím odevzdal odstoupivší Kutschera.²⁵⁹

Záhy se projeví Bezděkovy nepřehlédnutelné organizační schopnosti; zjevně si uvědomoval, že postihnout z hlediska dokumentace památek rozsáhlé území, jež zabírá Písecký kraj, je nad možnosti jednoho konzervátora, proto se pokusil mobilizovat další potenciální spolupracovníky, kteří by mohli přispět při zpracování tak obsáhlého úkolu. Na jaře 1856 rozeslal dotazníkový formulář, který měl pomoci i laikovi na základě jednoduchých otázek provést prvotní operativní průzkum historické stavby.²⁶⁰ Sestavu otázek Bezděka převzal z tehdy čerstvě vydané příručky *Grundzüge der kirchlichen Kunst-Archäologie des deutschen Mittelalters*²⁶¹ od badatele v oblasti křesťanské archeologie Heinricha Otteho (1808–1890). Mimochodem Rudolf Eitelberger ji uvedl stran odborného názvosloví jako jeden z příkladů vhodných následování pro každého, kdo by se hodlal zapojit do popisování památek.²⁶² Nutno podotknout, že obdobný formulář byl k dispozici v instrukcích pro stavební úředníky i v instrukcích pro konzervátory.

Otteho příručkou se Bezděka zjevně inspiroval i v případě **starého kamenného mostu v Písku**, který pečlivě zdokumentoval jak po stránce historie tak jeho fyzického stavu. V historickém popisu vyjmenoval veškeré archivně doložené povodně a především ty, jež most poškodily, stejně tak i proběhlé renovace mostu. Před Ústřední komisí jej prezentoval jako jeden z nejstarších mostů v Čechách, jež datoval do první poloviny 13. století a jehož vznik spojil s příchodem templářů do Písku. K tomu dodal, že se během svých cest po rakouských zemích až na pár výjimek (Praha, Drážďany, Řezno a Pasov) s podobným mostem nesešel. Krom toho si postěžoval na současnou neutěšenou situaci: písecká obec nebyla schopna po dlouhá léta zajistit opravu mostu, a to kvůli vlastnímu špatnému hospodaření. Záležitost vyřešila tak, že most předala do správy eráru, který se rovněž k opravě neměl a který pouze inkasoval mýto (jen za průchod párem koní činilo mýtné 8 kr.). Bezděka rovněž neopomněl sochařskou výzdobu mostu včetně mnohých detailů – kalvárie, sv. Jan Nepomucký s anděly, sv. Antonín Paduánský a sv. Anna Samatřetí.²⁶³ Kvůli shánění potřebných peněz se jednání kolem oprav protáhly až do šedesátých let.

---

²⁵⁹ LA PNP, fond František Bezděka, ka 1, složka 23 (korespondence úřední, památková péče), korespondence, KÚ Písek – F. Bezděka, odesláno 22. 11. 1855.

²⁶⁰ NA, PÚ/R, ka 60, složka Písek, korespondence, F. R. Bezděka – CC, odesláno 10. 5. 1856, čj. 144/[CC].

²⁶¹ H. Otte, *Grundzüge der kirchlichen Kunst-Archäologie des deutschen Mittelalters*. Leipzig 1855.

²⁶² R. Eitelberger v. Edelberg, *Die Aufgabe der Alterthumskunde in Österreich*. In: MTT, Nr. 1, Jg. 1, Jänner 1856, Wien 1856, S. 2.

²⁶³ NA, PÚ/R, ka 60, složka Písek, korespondence, F. R. Bezděka – CC, odesláno 10. 5. 1856, čj. 144/[CC].

V prosazování ochrany památek v tehdejší Píseckém kraji našel Bezděka velmi účinnou oporu u krajského prezidenta Františka Karla Miltnera²⁶⁴, jenž byl milovníkem historie a pamětihodností a rovněž i jedním z uchazečů o post krajského konzervátora v roce 1854.

V lokalitě dnešní kulturní památky **Hradiště na předměstí Písku** byly nalezeny zřejmě roku 1858 blíže neurčené předměty z neznámé doby. Zájem o ně však projevil Josef Arneth ředitel vídeňského Kabinetu numismatiky a antik. Bezděka s lítostí musel konstatovat, že předměty jsou již rozchvácené mezi lidmi, „*dokonce i drát z nejjemnějšího zlata, na němž, pravda, nebylo vidět vůbec žádnou uměleckou práci, již koupil zlatník za 453 zl.*“²⁶⁵

V těsném sousedství **městské brány v Prachaticích (též zvané jako Horní či Pasovská)**²⁶⁶ vlastnil měšťan Vojtěch Záruba dům, který zamýšlel rozšířit o novou budovu, jež by mohla vyrůst právě namísto zmíněné brány. Za tím účelem podal na krajský úřad roku 1859 žádost o její demolici. Bezděka s demolicí nesouhlasil, představený úřadu K. Miltner Bezděkův postoj akceptoval a Zárubovu žádost zamítl. Ten se se zamítnutím nespokojil a odvolal se přímo na české místodržitelství, aby demolici povolilo.²⁶⁷ Místodržitel Mecséry proto Bezděku vyzval, aby svůj postoj za zachování této brány obhájil. Bezděka sice uznal, že z hlediska výzdoby se prachatická brána nemůže rovnat pražským mosteckým věžím, ani Prašné bráně, ale zároveň obhajoval, že je třeba slevit z tak vysokých nároků na hodnocení, zvláště když v předchozích dobách bylo na území Čech vandalsky zničeno již mnoho podobných staveb. K tomu zdůraznil, že na území Píseckého kraje lze jen těžko nalézt obdobnou stavbu. Dále se opřel o posouzení technického stavu brány, kterou vypracoval krajský inženýr Karl Rott; ten konstatoval, že „*Tato brána není v žádném případě zchátralá; hlavní zdi jsou dostatečně silné, z ložného lomového kamene na velmi dobré maltové spáře; tři oblouky brány jsou opatřeny masivním ostěním; vlastní průjezd brány je pevně zaklenut; a celkově není na zdivu patrné žádné poškození, které by mohlo vyvolat obavy [...]*“²⁶⁸ Bezděka v zápalu boje o zachování památky do jisté míry hodnotu brány v argumentaci nadsazoval a rovněž se spoléhal na podporu K. Miltnera, který sám byl nadšeným milovníkem památek.

Dle Bezděkovy zprávy intervenoval u místodržitele i Karl Czoernig: „*Jelikož zmíněná městská brána v žádném případě nechátrá, ale spíše přispívá k okrase města,*

---

²⁶⁴ Bezděka si Miltnerovy podpory velmi považoval a neubráníl se srovnání s předchozím okresním hejtmanem, tedy v době, než se Písek stal krajským městem, kdy za jeho působení došlo ke zničení dvou městských bran v Písku. A stejně tak k záměrům bourání částí píseckého hradu za účelem získání materiálu na stavbu pivního sklepu.

²⁶⁵ NA, PÚ/R, ka 22, složka Hradiště u Písku, korespondence, F. Bezděka – CC, odesláno 16. 8. 1858, čj. 282/[CC].

²⁶⁶ V související korespondenci František Bezděka mylně uvádí tuto bránu jako Budějovickou, což je omyl zřejmě způsobený záměnou. V téže době totiž vedl korespondenci ohledně demolice Budějovické brány v Písku.

²⁶⁷ NA, PÚ/R, ka 78, složka Prachatice, korespondence, F. R. Bezděka – CC, odesláno 6. 12. 1859, čj. 305/CC.

²⁶⁸ Tamtéž, korespondence (opis), F. R. Bezděka – KÚ Písek, odesláno 5. 12. 1859, čj. ad 305/CC.

neboť je zajímavým příkladem stále vzácnějšího druhu architektonické památky. Dovoluji si proto na žádost konzervátora Bezděky obrátit pozornost Vaší excelence na tuto starobylou stavbu a jménem Ústřední komise požádat, aby jí byla z archeologického hlediska pokud možno poskytnuta žádoucí ochrana.²⁶⁹

Místodržitel Mecséry po předchozích intervencích a posouzeních Zárubovo odvolání zamítl.²⁷⁰ Bezděka měl pochopitelně z tohoto rozhodnutí neskrývanou radost, již v zápětí vyjádřil i předsedovi Ústřední komise v polovině března 1860.²⁷¹ Zájem o zbourání horní městské brány byl ale enormní. Nehledě na předchozí posouzení Františka Bezděky, přímluvy Ústřední komise a zásah českého místodržitelství, byla demolice přesto spuštěna, a to už na začátku června 1860. Zvítězila zde podobně jako v případech jiných měst pragmatická potřeba uvolnit prostor a rozšířit příjezdovou komunikaci do města, což samozřejmě nejvíce ocenili majitelé domů v těsném sousedství včetně Vojtěcha Záruby.²⁷²

Obdobný scénář jako u brány v Prachaticích se zopakoval i v případě **tzv. Budějovické brány v Písku**. Na konci května 1861 situace v Písku gradovala a schylovalo se k ohlášené demolici. Bezděka se přesto ještě pokusil opět mobilizovat Ústřední komisi a žádal, aby byl z Vídně do Písku vyslán nestranný znalec, který by vyvrátil dosavadní argument o značné zchátralosti brány a nevyhnutelnosti jejího snesení. Tou dobou byla brána již uzavřena a průjezd zabedněn, řemeslníci snesli střechu a začali s rozebíráním krovu. Během prací prý dělníci shodili pár těžkých trámů do vnitřku stavby, jimiž prorazili spodní část konstrukce. Trámy, které dopadaly vně na chodník, se za velkého hluku odrážely od dlažby a u přihlížejících vzbuzovaly pobavení i zděšení. Samotná stavba se ani nepohnula.²⁷³ [15]

Bezděka se v tu chvíli neudržel a zcela bez příkras vylíčil Ústřední komisi pozadí celé kauzy, jež podle něj nemá co do činění se stavbou samotnou či jejím stavem. Prohlásil, že jde o mstu zhrzeného krajského představeného Miltnera vůči městu, jehož občané jej přehlasovali a volby do říšského sněmu díky tomu vyhrál okresní soudní rada Havelka. Miltner v tomto případě pouze posvětil záměr, který ale vycházel od židovského občana Kohna, který zamýšlel na místě brány stavět a jehož požadavek obhajoval okresní inženýr Rott a spolu s ním i další stavitelé. Kohn ale nebyl zdaleka první, o zbourání

²⁶⁹ Tamtéž, koncept korespondence, CC (Czoernig) – PM (Mecséry), 8. 2. 1860, čj. 305/CC.

²⁷⁰ Tamtéž, korespondence (opis), PM – KÚ Písek, odesláno 12. 1. 1860, čj. 67675, ad 71/CC. — Totéž in: LA PNP, fond František Bezděka, ka 1, složka 15 (korespondence), opis korespondence, PM (Žiwna) – KÚ Písek, odesláno 12. 1. 1860, čj. 67675. O svém rozhodnutí informoval místodržitel Ústřední komisi in: NA, PÚ/R, ka 78, složka Prachatice, korespondence, PM (Mecséry) – CC (Czoernig), odesláno 16. 2. 1860, čj. 1842, ad 48/CC.

²⁷¹ NA, PÚ/R, ka 78, složka Prachatice, korespondence, F. R. Bezděka – CC, odesláno 14. 3. 1860, čj. 71/CC.

²⁷² SOKA Prachatice, fond AM Prachatice, Demolice Horní brány 1857–1861, korespondence, MěÚ Prachatice (Vimberský) – OÚ Prachatice, 4. 6. 1860, sign. 3 16/87, čj. 481.

²⁷³ NA, PÚ/R, ka 60, složka Písek, korespondence, F. R. Bezděka – CC, odesláno 28. 5. 1861, čj. 115[/CC].

brány již dříve usilovala i městská rada, jež chtěla demolicí získat materiál na stavbu nové školy.²⁷⁴

Po intervenci Karla Czoerniga se místodržící Forgách rozhodl požádat o posouzení již částečně ubourané brány majitele sousedního panství knížete Karla Schwarzenberga (1824–1904), milovníka starožitností, sídlícího v nedalekých Čimelicích. Tou dobou však nebyl Schwarzenberg přítomný, proto místodržitel vyzval k posouzení Bernharda Gruebera. Ten na místě pořídil kresbu aktuálního stavu brány. Dle těchto podkladů místodržitel dospěl k názoru, že další zachování brány shledává za zbytečné.²⁷⁵ Grueber, který Písek navštívil, totiž konstatoval, že „*při nejlepší vůli již nelze danou bránu zachovat, neboť obrovské náklady nemají žádný vztah k pochybným výsledkům rekonstrukce.*“²⁷⁶

Veškeré intervence skončily nezdarem. Dokončení demolice tím pádem nestálo nic v cestě, což Bezděka nesl se značnou nelibostí. Z letargie se jej pokusil vyvést jeho přítel J. E. Purkyně, který mu napsal báseň:

*Statný Bezděko! Brána ti padla, čas sám ji podvrátil.
Bezděčněs bojoval – padněte z bran kdekterá!
Netřeba městům bran proti loupeživému rytířstvu,
V rolníka se rytíř, v měšťana sám proměnil.
Netřeba víc Budějovické brány, by hájila Písek.
Netřeba Písecké brány Budějovicům.*²⁷⁷

Bezděka aktivně publikoval v krajském tisku (Poutník od Otavy, Horymír, Škola a život), ve velkých listech (Vídeňské české noviny) i odborném periodiku (Časopis Českého museum).²⁷⁸ Z pohledu metody k historickým památkám nijak zvláště nevybočoval z řady svých konzervátorských soupeřů a držel se požadavků sepsaných v instrukcích; čili provedl potřebné popsání stavby a obohatil ho o historické souvislosti. Čím se ale Bezděka vymaňuje z průměru, je jeho nesmírná horlivost a nasazení pro záchranu památek, o to víc je to výjimečné u konzervátora kněze. Zpočátku velmi aktivně využíval svých kontaktů, především krajského představeného K. Miltnera, který měl v rukách potřebnou politickou moc k prosazování konzervátorských zájmů.

---

²⁷⁴ Totéž.

²⁷⁵ Tamtéž, korespondence, PM – CC (Czoernig), odesláno 18. 6. 1861, čj. 32704, ad 123/CC.

²⁷⁶ Tamtéž, korespondence, B. Grueber – CC, odesláno 20. 6. 1861, čj. 122/CC.

²⁷⁷ L. Ludvík, J. Prášek, Písecké ulice, náměstí, samoty a komunikace. Písek 1998, s. 23–24.

²⁷⁸ František Rudolf Bezděka (heslo). In: OSN, sv. 3, Praha 1890, s. 920. Dostupné také z: <https://www.digitalniknihovna.cz/nkp/uuid/uuid:c6c5ee10-0a06-11e5-b309-005056825209> (vyhledáno dne 22. 2. 2023).

5.1.4. Karel Alois Vinařický – konzervátor pro Budějovický kraj

Skupinu duchovních-konzervátorů doplňuje též Karel Alois Vinařický (1802–1869), výrazná osobnost české katolické literatury.²⁷⁹ Po studiu filozofie – byl žákem filozofa a kněze Bernarda Bolzana – vstoupil do kněžského semináře a již během studia se stal vychovatelem ve šlechtických rodinách, díky čemuž navázal kontakty s dalšími vlasteneckými osobnostmi, zejména s Františkem Ladislavem Čelakovským; ovšem blízko měl i tehdejšímu pražskému arcibiskupovi Václavu Leopoldu Chlumčanskému. K neopomenutelným Vinařického počínům z předrevolučního období patří i založení kulturní revue *Časopis pro katolické duchovenstvo*, v níž se s jednotným úmyslem rozvíjet národní kulturu potkávali autoři různého ražení (kněží, laici, bolzanisté, volteriáni) a již literárně redigoval zmíněný Čelakovský.²⁸⁰

Delší dobu působil Vinařický jako farář v obci Kovář u Mladé Boleslavi; ve volbách v roce 1848 se dostal do rakouského ústavodárného Říšského sněmu, kde zastupoval obvod Mladá Boleslav. Ovšem na svůj mandát rezignoval již v lednu následujícího roku. Po krátké politické etudě nastoupil na místo děkana v Týně nad Vltavou, kde jej zastihla nominace a následně i jmenování do funkce konzervátora stavitelských památek.²⁸¹ Zcela na okraj si nelze odpustit drobnou leč nikoliv nevýznamnou informaci, která dokresluje Vinařického osobnost, i když nesouvisí přímo s památkami: byl to právě Vinařický, který ve vypjaté situaci červnového povstání odhodlaně vypravil přímo za generálem Windischgrätzem prosit za ušetření Prahy.²⁸²

Vinařického působení na postu krajského konzervátora lze bez rozpaků nazvat epizodním a vcelku nepatrným. Z dochované korespondence Ústřední komise známe jen jediné oficiální podání, datované na samotném sklonku roku 1857,²⁸³ obsahově se týká několika vybraných jindřichohradeckých památek a krom toho naznačuje, že konzervátorská agenda nepatřila k Vinařického předním tématům.

Starobylý **zámek v Jindřichově Hradci** poutal již delší dobu pozornost vícero badatelů, ať místních farního kaplana a městského kronikáře *P. Josefa Štěpána Klaudia* (1777–1857), či *Antonína Vánkomila Malocha* (1823–1880), tak i *Jana Erazima Vocela*. Poslední jmenovaný podrobil zkoumání tamní nástěnné malby a následně o nich referoval na schůzce Královské společnosti nauk.

²⁷⁹ Podrobněji o souvislostech osobnosti K. V. Vinařického se soudobou literární tvorbou a názorovými proudy in: M. C. Putna, *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848–1918*. Praha 1998, zejména s. 137, 145, 152.

²⁸⁰ M. C. Putna, *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848–1918*. Praha 1998, s. 137.

²⁸¹ NA, PM, ka 68, fasc. 6-1-36, rozhodnutí o jmenování, K. A. Vinařický – OH České Budějovice – KÚ České Budějovice, odesláno 7. 9. 1854, čj. 14178.

²⁸² M. C. Putna, viz pozn. 280, s. 145.

²⁸³ NA, PÚ/R, ka 30, složka Jindřichův Hradec, korespondence, K. A. Vinařický – CC, odesláno 31. 12. 1857, čj. 23/[CC].

Zmínka o Vocelově přednášce a jindřichohradeckých malbách probleskla na stranách *Bohemie* a v zápětí je dostal do povědomí širší veřejnosti již zmiňovaný A. V. Maloch, který se o nich obsírně rozepsal v *Lumíru*.

Vinařický osobně navštívil Jindřichův Hradec už v říjnu 1856 a sám otevřeně před Ústřední komisí přiznal, že byl pobídnut *Lumírem*, aby zhlédl **náhrobník Magdalény z Gleichen** osazený v kapli sv. Mikuláše tamního chrámu sv. Jana Křtitele. Na místě uznal, že náhrobník je vynikající kamenickou památkou z 15. století a chtěl jej nechat zakreslit pro potřeby Ústřední komise. Tamní probošt jej ihned upozornil, že náhrobník již stihl zakreslit malíř *Wilhelm Kandler* (1816–1896).

Když už Vinařický zavítal do Jindřichova Hradce, využil příležitosti a navštívil i tamní zámek. Zájem projevil o „*nástěnné basreliéfy staré rotundy v zahradě*“ (čímž měl samozřejmě na mysli impozantní štukovou výzdobu hudebního pavilonu – rondelu) a tamního správce Václava Bartůňka v té souvislosti požádal o jejich popis; ten ovšem ani po roce nic neposlal. Rovněž si od kaplana Klaudia coby místního znalce historie vyžádal podklady ke stavebním památkám Jindřichova Hradce. [11] O měsíc později zaslal Vinařickému stručné poznámky týkající se mimo výše uvedeného náhrobníku především nálezu **domnělé kaple sv. Dionýsia**, o níž dříve vedl polemiku s *Františkem Alexandrem Heberem*.²⁸⁴ Gymnazijní profesor Maloch (který již coby student s Heberem spolupracoval) kaplanu Klaudiovi rovněž oponoval a považoval lokalizaci dionýsovské kaple Řádu německých rytířů na jindřichohradeckém zámku za omyl a důsledek špatného výkladu dochovaných nápisů. Svou argumentaci publikoval na stranách *Lumíra* na závěr roku 1857.²⁸⁵

V létě 1857 podnikl Jan Erazim Vocel z popudu Ústřední komise badatelskou cestu po Čechách a Moravě, během níž zavítal i do Jindřichova Hradce prozkoumat malířskou výzdobu na zdejším zámku. Po jejím ohledání usoudil, že místní nástěnné malby patří k nejzajímavějším uměleckým památkám v Čechách a představují nejstarší aktuálně známé tuzemské malby, které se do tehdejší doby dochovaly. Jednoznačně identifikoval ikonografii výjevů jako **svatojiřskou legendu** a datoval vznik maleb do období vlády Jana Lucemburského. Z uměleckého hlediska ilustrují podle Vocela významný milník ve vývoji malířství, neboť se v nich setkává dobově obvyklý starší přístup a novější byzantský umělecký směr, proudící v Itálii a později v Německu. Upozornil také na vliv *dolnoněmecké školy*. – O senzačním objevu nejen že informoval komisi, ale již 30. listopadu téhož roku referoval na půdě

²⁸⁴ Tamtéž, korespondence (poznámky k památkám Jindřichova Hradce), J. Š. Klaudius – K. A. Vinařický, odesláno 18. 11. 1856, čj. 11, ad 23/[CC].

²⁸⁵ A. V. Maloch, Zpráva o nejstarší malbě v Jindřichově Hradci. In: *Lumír*, roč. VII, č. 52 (24. 12. 1857), Praha 1857, s. 1231–1238. Dostupné on-line:

<https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:ed458a9c-435d-11dd-b505-00145e5790ea?page=uuid:53374282-435e-11dd-b505-00145e5790ea> (vyhledáno dne 10. 7. 2023).

Královské české společnosti nauk. Následujícího roku se Vocelova zpráva o cestě po Čechách a Moravě dostala na titulní stranu červencového čísla *Mittheilungen*.²⁸⁶ Vocel se k jindřichohradeckým malbám ještě publikačně vrátil a pojednal je ve samostatné studii²⁸⁷, kterou v zápětí recenzoval redaktor *Mittheilungen* Karl Weiss. Ocenil zejména Vocelovu pečlivost při zkoumání pramenů a z hlediska metodologie jeho neobyčejnou schopnost, s jakou semkl archeologii a dějiny umění s jazykovědou a literární historií. Podle Weisse je právě takový přístup „nezbytným článkem v řetězu kulturněhistorického bádání”.²⁸⁸

Vinařický jen tiše v povzdálí sledoval další rozpravu na stranách periodik, přitakal Malochovi i Vocelovi a dále již do diskuze kolem jindřichohradeckých nástěnných maleb nevstoupil. Vlastně k tomu neměl ani důvod, motivaci a ani dostatečné znalosti z oblasti středověkého malířství, aby mohl zúčastněným badatelům jakkoliv oponovat.

Na začátku ledna 1858 postoupil konzervátor Vinařický Ústřední komisi kresbu starobylé **křtitelnice z farního kostela sv. Martina v Žimuticích**, již získal už červenci 1857 od mladičkého tehdy ještě gymnazisty Hugo Tomana (1838–1898), pozdějšího právníka, historika a znalce umění.²⁸⁹ Osmiboká křtitelnice se vyznačovala motivy gotického kružboví, doplněného o trojici erbů. Zasláná kresba de facto doplňovala její popsání pořízené během archeologické výpravy, které Toman vylíčil již předchozího roku v *Památkách archaeologických a místopisných*.²⁹⁰ – Téhož roku Vinařický vstoupil do jednání nad **Pražskou branou v Českých Budějovicích**, o jejíž demolici usilovala tamní městská rada. I v tomto případě postoupil místodržiteli podnět na záchranu stavební památky. Ten ovšem vznesl dotaz na Ústřední komisi, aby posoudila, zda má brána opravdu takové archeologické hodnoty, že je hodna zachování.²⁹¹ Z podkladů Vinařického i budějovické městské rady vyplynulo, že se brána nachází ve zchátralém stavu a překáží tamnímu provozu. Dle dostupných nákrešů komise nepovažuje bránu za archeologickou a uměleckou zajímavost, tudíž neshledává žádné námitky proti zamýšlené demolici.²⁹²

Ze života maloměstského děkana vytrhl Vinařického v létě roku 1859 čerstvě ustanovený vyšehradský probošt *Vojtěch Ruffer*, tou dobou stále konzervátor

²⁸⁶ [J.] E. Vocel, Bericht über die kunstarchäologische Reise in Böhmen und Mähren. In: MTT, Jg. 3, Nr. 7 (Juli 1858), Wien 1858, S. 169–180.

²⁸⁷ *Tentýž*, Die Wandgemälde der St. Georgslegende in der Burg zu Neuhaus. In: Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Bd. 10, Wien 1860, S. 59–92.

²⁸⁸ K. W. (= Karl Weiss), Literarische Beschreibungen. In: MTT, Jg. 5, No. 6, (Juni 1860), Wien 1860, S. 183–184.

²⁸⁹ NA, PÚ/R, ka 108, složka Žimutice, korespondence, K. Vinařický – CC, odesláno 3. 1. 1858, čj. ad 22/[CC].

²⁹⁰ H. Toman, Archeologické procházky po jižních Čechách. In: PAM, roč. 2, č. 7, Praha 1857, s. 319–324.

²⁹¹ NA, PÚ/R, ka 10, složka České Budějovice, korespondence, PM (Mecséry) – CC, odesláno 3. 6. 1858, čj. 4984, 194/[CC].

²⁹² Tamtéž, koncept korespondence, CC (Czoernig) – PM, 18. 6. 1858, čj. 194/[CC].

pro Pražský kraj, který mu nabídl místo kanovníka vyšehradské kapituly. Tak lákavou nabídku prakticky nešlo odmítnout, neboť zázemí kapituly oplývalo mnohými úlevami z duchovních povinností a tím i možností věnovat se vlastním literárním aktivitám. Vinařický bez otálení přijal. Společně s odchodem z Týna se rozhodl odstoupit i z funkce konzervátora. Uvolněný konzervátorský post bylo třeba vbrzku obsadit a mezi kandidáty byli penzionovaný vrchní inženýr *Anton Krátký* a schwarzenberský stavební ředitel *Wilhelm Nevenhorst* z Českého Krumlova, kteří byli navrhováni již v roce 1854.²⁹³ Předseda Ústřední komise Czoernig vyhodnotil situaci jinak: překvapivě konstatoval, že v Čechách je aktuální počet konzervátorů příliš velký a jejich produktivita nízká. A navíc horlivý J. E. Vocel je schopný pokrýt konzervátorskou agendu v celé zemi, z toho důvodu rozhodl post konzervátora Českobudějovického kraje neobsazovat.²⁹⁴

Ústřední komise doslova prohlásila, „že po dosavadních zjištěních dospěla k závěru, že v Království českém, v němž byl pro každý kraj jmenován jeden konzervátor, zdá se jejich počet příliš velký, protože oblast jejich působení je s ohledem na produktivitu jejich činnosti příliš omezená, a horlivý konzervátor J. E. Vocel v Praze rozšiřuje s úspěchem svou činnost víceméně na celou zemi.“²⁹⁵ To kontrastovalo s původním záměrem nejprve jmenovat konzervátory pro větší správní celky a posléze jmenovat další, jimž by byla svěřena již menší oblast působení.

Na Vyšehradě se Vinařický rázem mohl plně věnovat milované literární činnosti. Nedlouho po příchodu na do kapituly obnovil *Časopis katolického duchovenstva*, jež vedl ne jako dávný bolzanovský osvícenec ale nyní již jako přísný konzervátec. Společně s Václavem Štulcem založili 1863 *Dědictví sv. Prokopa* – knižní matici pro pěstování katolické vědy v jazyku českém.²⁹⁶

5.1.5. Antonín Marek – konzervátor pro Jičínský kraj

Dosavadní literatura prezentuje osobnost „*Libuňského jemnostpána*“ či „*veterána spisovatelů českých*“²⁹⁷ – jak byl Antonín Marek (1785–1877)²⁹⁸ již svými současníky nazýván – především jako literáta, obrozence, buditele a blízkého přítele slavného Josefa Jungmanna. Ovšem než došlo k jejich setkání v Litoměřicích, prošel Marek ještě několik studijních zastavení. Po

²⁹³ NA, PM, ka 409, fasc. 3-1-1, KÚ České Budějovice – PM, oznámení rezignace K. A. Vinařického, odesláno 25. 8. 1859, čj. 825 pr.

²⁹⁴ Tamtéž, korespondence, CC (Czoernig) – PM, odesláno 27. 10. 1859, čj. 257/[CC].

²⁹⁵ NA, PM, ka 790, fasc. 3-1-3 (práce komise pro ochranu stavebních památek), koncept korespondence, PM – CC/KÚ Hradec Králové, 16. 11. 1860, čj. 8388 & 9444.

²⁹⁶ M. C. Putna, viz pozn. 280. Praha 1998, s. 171.

²⁹⁷ F. V. Zelinka, Působení Antonína Marka, děkana v Libuni, co biskupského vikáře a školdozorce bývalého okresu Turnovského. Praha 1875, s. 5.

²⁹⁸ Z prací pojednávajících o osobnosti A. Marka výběrově např.: Marek Antonín (heslo). In: OSN, díl 16, Praha 1900, s. 828–830. – *Květoslava Hnízdová*, Antonín Marek a české národní obrození. K 200. výročí jeho narození. In: *Slovanský přehled*, 6/1985, Praha 1985, s. 484–490.

gymnazijních letech strávených ve slezském Křešově, navázal roku 1801 studiem filozofie v Praze. Během nich prošel například přednáškami Augusta Gottlieba Meißnera (1853–1807), profesora estetiky a klasické literatury, těsně před jeho odchodem do Fuldy.²⁹⁹ Dále Marek mezi svými profesory zmiňuje i Stanislava Vydru (1741–1804), bývalého jezuitu, který mezi své studenty šířil vlastenecké myšlenky. Posléze pokračoval studiem bohoslovenství v litoměřickém semináři, kde se právě na Jungmannových lekcích češtiny konfrontoval se slovanskou otázkou, která se stala jeho prakticky celoživotním posláním.

Badatelé zabývající se postavou Antonína Marka se doposud zaměřovali výhradně na šíří a rozbor jeho literární činnosti, zpočátku silně motivované přátelstvím a spoluprací s Jungmannem a jejich společným zájmem o vlastenecké otázky a českou literaturu. Markovo přesvědčení o všeslovanské vzájemnosti pak velmi časně vykrytalizovalo až do projevu rusofilství (Poslání Jungmannovi, 1811). Vůbec programově zastával přesvědčení o české národní kontinuitě, jazykové provázanosti a soudržnosti slovanských jazyků napříč evropskými společenskými poměry.³⁰⁰ Svě jazykové nadání a smysl pro estetiku plně zúročil též jako překladatel; postaral se o zčeštění děl Friedricha Schillera (Chod do železnice, 1813; Půtka s ještěrem, 1813; Potápěč, 1817) a dokonce byl prvním, kdo přeložil do češtiny dílo Williama Shakespeara (Omylové, 1823).

Po Jungmannově smrti v roce 1847 Marek sice prakticky ukončil vlastní literární činnost, neustal ale ve svých buditelských aktivitách. Pokoušel se dokonce vymanit z pohodlí libuňské fary a vrátit se do Prahy, usiloval též o doktorát, nakonec ale převážila jistota slušného zázemí v Libuni, která se jeho přičiněním stala centrem vlasteneckého života pro široké okolí.³⁰¹ I přes své vyhraněné postoje bylo Markovi svěřeno několik významných funkcí, mimo jiné se stal biskupským vikářem a čestným kanovníkem.

S rolí konzervátora byl Marek za svého života i později spojován jen sporadicky.³⁰² J. V. Šimák jej dokonce mylně uvádí jako konzervátora pro Boleslavský kraj.³⁰³ Markův poměr ke svěřenému konzervátorskému úřadu byl spíše vlažný, neprojevoval se horlivostí a ustavičnou činností, jakou bychom očekávali, víme-li, s jakým nasazením byl schopný se ponořit do

²⁹⁹ Jan Jakubec, Antonín Marek: jeho život a působení i význam v literatuře české. Praha 1896, s. 18.

³⁰⁰ Květoslava Hnízdová, Antonín Marek a české národní obrození. K 200. výročí jeho narození. In: Slovanský přehled, 6/1985, Praha 1985, s. 485.

³⁰¹ J. V. Šimák, O Antonínu Markovi. Na paměť 50. výročí Markova úmrtí. Turnov 1927, s. 18–19.

³⁰² Výjimečným příkladem je text vzniklý v souvislosti s výročím Markova kněžského svěcení, jehož názvu je zmíněna funkce konzervátora: Ohlas citů úcty a radosti v den slavných druhotin kněžských Vysoce Důstojného Pána, pana Antonína Marka, čestného Litoměřického kanovníka, bisk. konsist. rady, vikáře aškoldozorce v okresu Turnovském, konservátora starožitností v kraji Jičínském, činného úda musea kr. českého, osobního děkana a faráře v Libuni: 5. září 1858.

³⁰³ J. V. Šimák, viz pozn. 301, s. 24.

literární činnosti. I když víme, že se stal průběžně členem a podporovatelem řady významných uměleckých spolků (mezi nimi je nutné zmínit např. Uměleckou besedu, Svatobor, Matici českou), nedosahovaly umělecké památky v Markově zaměření takových priorit jako právě český jazyk a literatura. To je zřejmě jeden z důvodů jeho sporadického zapojení do formálního dialogu s Ústřední komisí. Druhým důvodem může být i jeho osobní postoj směrem k úřadům, které české potažmo slovanské otázce spíš nepřály, a k Ústřední komisi, sídlící kdesi daleko v habsburské Vídni. Věnoval se proto více činnosti ve svém libušském vlasteneckém universu, která jistě měla dopad i na kladné vnímání pamětihodností coby svědků národní minulosti. A třetím důvodem budiž i jeho aktivní působení ve funkci *školdozorce* (školního komisaře), již vykonával prakticky po celá padesátá léta.

³⁰⁴

Marek je zřejmě jedním z těch konzervátorů, kteří čestný úřad přijali ze slušnosti, on sám jej patrně považoval za formalitu či institucionální záštitu, která by se eventuálně mohla hodit i při prosazování vlasteneckých zájmů. Funkci neodmítl zjevně kvůli opatrnosti před úřady, neboť tou dobou měl za sebou již jeden nemilý incident, jenž oběhl litoměřickou konzistoř i gubernium.³⁰⁵ Markova konzervátorská agenda je vcelku nepatrná. Mezi dochovaným spisovým materiálem Ústřední komise se nacházejí pouze dvě stručná oznámení: první se týká zámku na Hrubé Skále a druhé kostela sv. Jakuba v Dolní Olešnici.

Lze jen spekulovat, zda zpráva o probíhajících **stavebních úpravách zámku na Hrubé Skále** nedaleko Turnova se k Antonínu Markovi dostala od hruboskalského faráře Jana Čermáka, nebo jinou cestou. Nicméně Marek prostředí Hrubé Skály znal vcelku důvěrně z předchozí doby, jen pár let po návratu z pražských studií (1815–1820) zde působil jako lokalista (sídelní kaplan), čili vykonával zde duchovní správu a k tomu je třeba dodat, že kostel sv. Josefa se nachází v těsném sousedství zámku.³⁰⁶ K Hrubé Skále choval Marek bližší citový vztah. V časech jeho tamního kaplanství patřil zámek Valdštejnům; již roku 1814 oslavil zemřelého hraběte Josefa Karla Valdštejna (1755–1814) vzletnou elegií³⁰⁷ a Františku Adamu Valdštejnovi (1759–1823) připsal veršovanou dedikací své dílo *Logika nebo umnice* z roku 1820.³⁰⁸

---

³⁰⁴ Totéž, s. 27.

³⁰⁵ Jednalo se o udání na A. Marka pro šíření „*nebezpečných idejí o Slovanstvu*“, ruské mluvnice a vůbec ruského jazyka mezi učitelstvem a obyvateli. In: C. Mařan, E. Pražák, F. Malý, Patriarcha slovanství P. Antonín Marek. Praha 1947, s. 10–11.

³⁰⁶ J. V. Šimák, viz pozn. 301, s. 7.

³⁰⁷ Antonín Marek, Elegie. In: Jan Jakubec (ed.), Sebrané básně Antonína Marka. Praha 1953, s. 28–29.

³⁰⁸ Antonín Marek, Logika nebo umnice. Praha 1820, s. 5–6. Dostupné on-line

<https://ndk.cz/view/uuid:825170co-32f3-11dd-97ab-000d606f5dc6?page=uuid:b9d6fedb-e603-4ee1-9dob-00592a9917cf> Vyhledáno dne 6. 4. 2023.

Původní středověký hrad na pískovcovém skalním útvaru byl zbudován kolem poloviny 14. století, renesančně přestavěný za Smiřických ze Smiřic a po roce 1710 rozšířený přístavbami na jižní a východní straně. Od Valdštejnů koupila zámek roku 1821 rodina Lexů z Aehrenthalu. Baron Johann Friedrich Lexa z Aehrenthalu (1817–1898) pověřil zakázkou na přestavbu zámku na rodové sídlo zkušeného a již osvědčeného architekta Bernharda Gruebera.³⁰⁹ Stavební úpravy probíhaly po celou druhou polovinu 50. let (1854–1860) a zpočátku bez explicitního zájmu památkové péče a Ústřední komise. Teprve v polovině července 1857 Antonín Marek jakožto krajský konzervátor učinil oznámení že, „*Johann Lexa svobodný pán von Aehrenthal už tři roky provádí nákladnou a velkorysou přestavbu zámku ve středověkém stylu.*“³¹⁰ Tou dobou již končily práce na dostavbě věže a pokračovalo se úpravami severovýchodního křídla. Místo podrobnějšího historického rozboru a popsání stavby se Marek nechal více méně unést estetickým působením jednotlivých vesměs Grueberem doplněných stavebních prvků. Kupříkladu nynější břidlicovou střechu shledal jako opravdovou ozdobu starobylého hradu a věžička umístěná na jihozápadním nároží podle něj vyjadřuje charakter starobylosti velmi přesvědčivě. Krom toho také připomněl, že oslovil samotného pana barona Lexu, aby mu poskytl plány a výkresy k probíhající přestavbě pro potřeby Ústřední komise. Na to ale obdržel odpověď, že prof. Grueber (mimochodem tou dobou již oficiálně jmenovaný korespondent Ústřední komise), který přestavbu vede, komisi informuje sám. Pikantní na celé záležitosti je časový sled událostí. Grueber zprávu o prováděné přestavbě na Hrubé Skále publikoval již v dubnovém sešitu *Mittheilungen*³¹¹ a Marek v červenci sdělil Ústřední komisi, že mu není známo, jestli jí Grueber informace už zaslal, či teprve zašle.³¹² Toto drobné faux pas totiž naznačuje, že Marek se nejen aktivně nezapojoval do konzervátorské agendy, ale zřejmě nejevilo zájem ani o ostatní dění v Ústřední komisi, pravidelně prezentované na stránkách *Mittheilungen*. [10]

K dokreslení Markova laxního postoje ke konzervátorskému úřadu a potažmo i Ústřední komisi dotváří fakt, že Antonín Marek zprávu o Hrubé Skále nepodal sám od sebe, ale po předchozím pobídnutí. Na začátku listopadu 1856 Karl Czoernig hromadně obeslal všechny konzervátory a korespondenty v monarchii oznámením o úspěšném vydání prvního ročníku časopisu *Mittheilungen*.³¹³ Při té příležitosti je vyzval, aby ve své činnosti vytrvali a podporovali Ústřední komisi, především aby i nadále zasílali popisy pamětihodných staveb a jejich obrazovou dokumentaci tak, jak je již

³⁰⁹ V. Vostřelová, *Zkamenělá hudba. Tvorba architekta Bernharda Gruebera 1806–1882*. Praha 2018, s. 197 a další.

³¹⁰ NA, PÚ/R, ka 22, složka Hrubá Skála, korespondence, Antonín Marek – CC, odesláno 14. 7. 1857, čj. 296/[CC].

³¹¹ B. Grueber, *Correspondenzen – aus Prag (Das Schloss Gross-Skal)*. In: MTT, Jg. II, Nr. 4 (April 1857), Wien 1857, S. 110.

³¹² NA, PÚ/R, ka 22, složka Hrubá Skála, korespondence, Antonín Marek – CC, odesláno 14. 7. 1857, čj. 296/[CC].

³¹³ ANM, FXB, ka 4, inv. č. 167, korespondence, CC (C. Czoernig) – konzervátoři, korespondenti CC, odesláno 7. 11. 1856, čj. 346/CC. – Propojení Markovy zprávy o zámku na Hrubé Skále a Czoernigovy výzvy k podpoře činnosti Ústřední komise není hypotetické. Marek se na tuto výzvu explicitně odkazuje.

předepsáno v instrukcích. Pokud by Marek ani v tomto případě nereagoval, cítil, že by se mohl dostat do překerní situace, proto sepsal alespoň stručné oznámení o přestavbě zámku na Hrubé Skále – a dost možná byl zámek první pamětihodnou stavbou, která jej v té chvíli napadla.

Po několikaleté odmlce se opakoval podobný scénář. **Farní kostel sv. Jakuba v Dolní Olešnici** na Trutnovsku vykazoval značná poškození od povětrnosti a bylo třeba jej neprodleně opravit. Zchátralá střecha způsobila těžká poškození lunetové římsy, nejvíce pak na jihozápadním nároží. Ve sgrafitu vyvedené arabeskové motivy a poprsí Krista a dvanácti apoštolů byly místy značně opadale.³¹⁴ Pro dokreslení uměleckohistorického kontextu – tento svatojakubský kostel, původně gotická stavba a později renesančně přestavovaná, se řadí do skupiny renesančních kostelů na bývalém valdštejnském panství (kostel Nejsv. Trojice v Hostinném, kostel sv. Jakuba v Dolním Lánově, kostel sv. Václava v Rudníku a další). Stavební zásahy, při nichž vznikla i zmiňovaná sgrafitová výzdoba, jsou v současnosti spojovány s tvorbou architekta a stavitele Carla Valmadiho (cca 1550–cca 1620), působícího ve službách Valdštejnů.

Představený okresního úřadu ve své korespondenci nehovořil o dolnoolešnickém kostelu jako o středověké památce, jejichž zkoumání a dokumentace byla obecně upřednostňována, ale že patří k těm *starým úctyhodným stavebním památkám, jejichž architektonická hodnota nepřizní času a povětrnosti trpí den ode dne stále víc*.³¹⁵ Čili již lokální úředníci považovali kostel v obecnější rovině za hodnotný a s žádostí o podporu (možná i finanční) na jeho zachování se obrátili na začátku prosince 1863 právě na konzervátora Marka. Ten ovšem sehrál pouze roli zprostředkovatele; Ústřední komisi bez uzardění oznámil, že ještě neměl možnost si kostel prohlédnout a vychází jen ze zprostředkovaných informací. Pomineme, že Dolní Olešnice se nacházela v odlehlejší části tehdejšího kraje (zhruba 40 km od Libuně) a cesta by zabrala poněkud více času. Markovo vyjádření dává tušit, že výpravu do Olešnice ani neměl v úmyslu. Celou záležitost lakonicky uzavřel, že se zdržuje vlastního úsudku a o případné hodnotě olešnického kostela ať rozhodne sama Ústřední komise dle svého uvážení.³¹⁶

Ústřední komise posléze přizvala na pomoc zemského konzervátora Františka Thuna, který zjistil o kostelu sv. Jakuba další informace. Podle toho se na začátku května 1864 komise vyjádřila, že kostel v Dolní Olešnici sice nepovažuje za památku hodnou zachování, ale zároveň připustila, že oblast Jičínského kraje je na architektonické památky poměrně chudá a proto

³¹⁴ NA, PÚ/R, ka 14, složka Dolní Olešnice, korespondence, OÚ Hostinné – Antonín Marek, odesláno 7. 12. 1863, čj. 3174.

³¹⁵ „Die Pfarrkirche des Sct. Jacobum evg. in [...] Niederöls ist von altes ehrwürdiges Baudenkmal dessen architektonischer Werth durch die Unbilden der Zeit und der Witterung täglich mehr Schaden leidet.“ In: Tamtéž, korespondence, OÚ Hostinné – A. Marek, odesláno 7. 12. 1863, čj. 3174.

³¹⁶ Tamtéž, korespondence, A. Marek – CC, odesláno 12. 1. 1864.

konzervátora Marka vyzvala k pořízení věrohodných nákrešů a získání podrobnějších poznatků o podobě stavby.³¹⁷ Marek se Ústřední komisi nadobro odmlčel.

5.1.6. Johann Günthner – konzervátor pro Žatecký kraj

Radonický děkan Johann Günthner³¹⁸ (1816–1871)³¹⁹ doposud prakticky unikál badatelské pozornosti, přestože se jistě jedná o erudovanou osobnost. Z jeho životopisu vychází jen několik záchytných dat, které se vesměs týkají jeho kněžského působení. Günthner pocházel ze západočeského Chebu, kde se narodil 10. 12. 1816.³²⁰ O jeho dětství a mládí informace dosud chybějí. Kněžské svěcení přijal 26. 12. 1839³²¹ a následně zřejmě působil na Chebsku; teprve roku 1850 se objevil v litoměřické diecézi jako děkan v obci Radonice nedaleko Kadaně.³²² Lze usuzovat, že Günthnerovo přesídlení do Radonic mohlo mít souvislost s jeho vychovatelskými službami v knížecí rodině Windischgrätzů, která vlastnila zámek v nedalekém Vintířově.³²³ Z kontextu se lze domnívat, že Günthner mohl vychovával děti knížete Weiranda Aloise Windischgrätze (1790–1867), mladšího bratra maršála Alfreda Windischgrätze. Zřejmě se podílel i na výchově Weirandova syna, mladého prince Ernsta (1827–1918), mezi jehož záliby v pozdějším věku patřilo právě umění, archeologie a starožitnosti.³²⁴ Z nominační zprávy se dozvídáme, že Günthner se primárně nechystal usadit jako venkovský duchovní, ale naopak ambiciózně pomýšlel na profesuru v oboru archeologie.³²⁵

I z pohledu úřadů se Günthner jevil být vhodným kandidátem na post konzervátora Žateckého kraje. Vyznačoval se smyslem pro vědeckou práci, byl dostatečně finančně zajištěn a k tomu měl zkušenosti z cest po Itálii.³²⁶ Do aktivního výkonu konzervátorské agendy a komunikace s úřady se nezapojil ani po svém jmenování a velmi pravděpodobně ani v pozdějších letech. V dochovaných spisech Ústřední komise se totiž nenachází jakákoliv stopa, která by naznačovala Günthnerův aktivní zájem o dokumentování památek.

³¹⁷ Tamtéž, koncept korespondence, CC – Antonín Marek, 9. 5. 1864, čj. 111/CC.

³¹⁸ Za informace o kněžské dráze Johanna Güntnera děkuji Mgr. Martinu Barusovi z Diecéze litoměřické. Též se vyskytuje varianta Güntner či Jan Günther. Srovn. *Jakub Pavel*, viz pozn. 5.

³¹⁹ SOA Litoměřice, Sběrka matrik Severočeského kraje, sign. L129/9, fol. 19v. Dostupné on-line: <http://vademecum.soalitomeric.cz/vademecum/permalink?xid=09ddd7cea03b9b8d:30bdd2c7:1201ea2ef5b:-7425&scan=48249fce5d634772a675216034353ca3> Vyhledáno dne 28. 3. 2023.

³²⁰ *Catalogus universi cleri in dioecesi episcopali Litomericensi existentis anno 1871*, s. 86.

³²¹ Totéž, s. 86.

³²² Totéž, anno 1851, s. 9.

³²³ NA, PM, ka 68, fasc. 6-1-36, OH Kadaň – KÚ, odesláno 4. 2. 1854, čj. 537.

³²⁴ K osobnosti Ernsta Windischgrätze v jeho nekrologu in: *Fürst Graf Windisch-Grätz gestorben. (Neuigkeits) Welt Blatt*. 24. 11. 1918, Jg. 45, N. 269, Wien 1918, S. 6. Dostupné on-line:

<https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nwb&datum=19181124&seite=6&zoom=33&query=%22Ernst%2BWindisch-Gr%C3%A4tz%22&provider=PO2&ref=anno-search> Vyhledáno dne 29. 3. 2023.

³²⁵ NA, PM, ka 68, fasc. 6-1-36, OH Kadaň – KÚ, odesláno 4. 2. 1854, čj. 537.

³²⁶ Totéž.

Podobně jako u jiných konzervátorů zřejmě i v tomto případě měly vyšší prioritu profesní povinnosti nad dobrovolným čestným úřadem. Günthner se roku 1857 stal sekretářem kadaňského vikariátu³²⁷, 1868 jeho administrátorem³²⁸ a o rok později dokonce kadaňským okrskovým vikářem³²⁹. Krom toho zastával i funkci biskupského notáře a konzistoriálního rady.³³⁰

V průběhu šedesátých let (konkrétně je zachycen v letech 1862 a 1866) Günthner působil jako tzv. důvěrník (Pfleger) pro norimberské Germánské museum³³¹, čili jakási kontaktní osoba, k níž se z dané lokality scházely případné finanční dary na podporu činnosti muzea.³³² Později byl dokonce řazen i do *Consilii eruditorum Musei germ. Norimbergae Membrum*.

Günthner si konzervátorský úřad podržel až do své smrti v roce 1871. Předseda Ústřední komise Josef Helfert při té příležitosti zmínil, že mezi vhodnými kandidáty na uvolněné místo se nabízí obsadit buď již stávajícím aktivním konzervátorem J. E. Vocelem, nebo jej svěřit dr. A. W. Ambrosovi (1816–1876) či kanovníku Antonínu Ludvíku Frindovi (1823–1881).³³³

5.2. Konzervátoři-úředníci a politici

5.2.1. Jan Erazim Vocel – konzervátor pro město Prahu

Osobnost Jana Erazima Vocela patří bezesporu doposud k nejlépe probádaným postavám konzervátorů své generace, především z hlediska literární, muzejnické a archeologické činnosti.³³⁴ Z toho důvodu se zde pokusíme vykreslit právě tu část profesního životopisu Vocela-konzervátora, který odborná literatura dosud neakcentovala v potřebné šíři. Vzhledem ke značnému objemu Vocelovy konzervátorské agendy Vocelův přístup blíže představíme na dvojici případových studií, a to případu odstranění Krocínovy kašny ze Staroměstského náměstí a záchranu rotundy sv. Kříže v Poštovské ulici.

K Vocelově předchozí životní etapě je třeba zmínit, že na filozofická studia na Karlo-Ferdinandově univerzitě navázal ve Vídni studiem práv, která ovšem nedokončil. Nicméně právě ve Vídni navázal kontakt s Františkem Palackým a

³²⁷ Catalogus, viz pozn. 320, anno 1858, s. 9.

³²⁸ Totéž, anno 1869, s. 88.

³²⁹ Totéž, anno 1870, s. 88.

³³⁰ Totéž, anno 1871, s. 86.

³³¹ Neunter Jahresbericht des Germanischen Nationalmuseums zu Nürnberg. Vom 1. Januar bis 31. Dezember 1862. Nürnberg 1863, S. 44. Dostupné on-line: <https://opacplus.bsb-muenchen.de/title/6576372> Vyhledáno dne 28. 3. 2023.

³³² Důvěrníci působili i jinde po Čechách, např. v Litoměřicích, Lokti, Chebu, Karlových Varech, Českých Budějovicích, Aši, Praze, Děčíně apod.

³³³ NA, PM, ka 1126, sign. 3-1-1, korespondence, CC (Helfert) – PM, odesláno 23. 6. 1871, čj. 80/CC.

³³⁴ O osobnosti z pohledu dějin umění podrobně in: K. Benda, Jan Erazim Vocel. In: R. Chadraba a kol., Kapitoly z českého dějepisu umění I, Praha 1986, s. 87–105. — K. Sklenář, Jan Erazim Vocel. Zakladatel české archeologie, Praha 1981. Zejména kapitola *Ochránce památek (1854–1871)*, s.160–163.

Josefem Vojtěchem Hellichem; toto setkání později nasměrovalo Vocelovu profesní dráhu právě k Archeologickému sboru Musea Království českého a tím i archeologii a památkové péči. U Vocelovy osobnosti došlo k propojení funkcí konzervátora pro Prahu a činnovníka Archeologického sboru. Z první funkce vytěžil užší napojení na politickou správu a druhá mu setřela hranice územních celků a umožnila působení po celých Čechách. Stal se tak z něho nepsaný zemský konzervátor, jímž nikdy oficiálně jmenován nebyl. (Obdobného dualismu funkcí využil i F. X. Beneš.) Z českých konzervátorů byl Vocel jmenován jako první již na konci února 1854³³⁵, byl seznámen s právy a povinnostmi nabývané funkce³³⁶ a již v květnu byl pro něj na Českém místodržitelství připraven k předání jmenovací dekret.³³⁷ Vlastní konzervátorskou činnost zahájil bez zbytečného otálení.

Ústřední komise se na konci listopadu 1853 dozvěděla ze strohého oznámení v *Bohemii* o tom, že je rozhodnuto o **odstranění Krocínovy kašny** ze Staroměstského náměstí kvůli jejímu značnému poškození.³³⁸ Jen o pár dní později se věc projednávala na schůzi komise³³⁹ a F. Thun se obratem vyjádřil, že kašna patří k těm památkám, „*kteří dávají hlavnímu městu Praze charakteristický ráz*“ a proto je přesvědčen o potřebě jejího zachování. Komise vyzvala místodržitele Mecskýho, aby dal zastavit demoliční práce a poskytl potřebné informace o aktuálním stavu.³⁴⁰ Místodržitel se pokusil celou záležitost urovnat přesvědčením, že i přes havarijní stav kašny, není rozhodnutí o jejím odstranění definitivní. Již dlouhou dobu se totiž uvažovalo o jejím přemístění ze stísněného Staroměstského náměstí na prostornější náměstí Karlovo. Na uskutečnění přesunu ovšem chybí potřebné finance, které byly již roku 1847 vyčísleny na 8000 zl. Během roku 1854 sledoval situaci kolem Krocínovy kašny i denní tisk, veřejnost tak měla vcelku aktuální přehled z *Bohemie* a *Prager Zeitung*;³⁴¹ Po několika měsících ale pozornost opadla, a to do doby, než se do diskuze zapojil konzervátor Vocel, který v polovině března 1856 představil vcelku kompromisní řešení, u něhož předpokládal, že by jej mohly akceptovat jak Ústřední komise tak pražská městská rada. Uvažoval o posunutí kašny jen o několik metrů dále směrem ke Krenovu domu a po opětovném osazení na nově zbudované stupně by byly

---

³³⁵ NA, PM, ka 68, fasc. 6-1-36, korespondence CC (Czoernig) – PM (Mecský), odesláno 8. 3. 1854, čj. 41/[CC], 2557/pr. — Tamtéž, PM (koncept oznámení o Vocelově jmenování konzervátorem), 16. 3. 1854.

³³⁶ AUK, JEV, ka 1, složka korespondence rok 1854, korespondence, PP – Vocel, odesláno 16. 6. 1854, čj. 2156/PP, 1854/N. 17.

³³⁷ Tamtéž, korespondence CC (Mayern) – Vocel, odesláno 5. 8. 1854, čj. 65/[CC], 1854/N. 31.

³³⁸ Local- und Provinzialchronik. in: Bohemia, roč. 26, č. 283 (30. 11. 1853), s. 4.

³³⁹ Sitzungs-Protokolle, viz pozn. 62, S. 6.

³⁴⁰ NA, PÚ/R, ka 68, složka Praha I – Staroměstské nám., Krocínova kašna, koncept korespondence, CC (Czoernig) – PM (Mecský), 3. 12. 1853, čj. 92/[CC]. — NA, PM, ka 52, sign. 3-2-33, korespondence, CC (Czoernig) – PM (Mecský), odesláno 3. 12. 1853, čj. 92/[CC], 10921 pr.

³⁴¹ Local- u. Provinzialchronik. In: Bohemia, roč. 27, č. 4, Praha 1854 (5. 1. 1854), s. 4. — Tamtéž, roč. XXVII, č. 6. Praha 1854 (7. 1. 1854), s. 3. — Tamtéž, roč. 27, č. 17, Praha 1854 (20. 1. 1854), s. 3. — Tamtéž, roč. 29, č. 103, Praha 1856 (30. 4. 1856), s. 584–585. — Tamtéž, roč. 29, č. 122, Praha 1856 (24. 5. 1856), s. 689.

spáry nádrže pečlivě vytmeleny portlandským cementem. Tím by se uvolnil dosavadní stísněný průjezd u kašny, zároveň by kašna zůstala v prostoru náměstí a navíc by se konečně dočkala potřebné opravy.³⁴² Bernhard Grueber dokonce nabídl tento návrh realizovat za pouhých 500 zl. I to zůstalo bez odezvy. Diskuze se vlekla ještě několik let. Až 26. dubna 1862 odpoledne se J. E. Vocel náhle dozvěděl, že demolice kašny již probíhá. Okamžitě se vydal na Staroměstské náměstí, kde zjistil, že bourací práce už značně pokročily a v tu chvíli je nebylo možné zastavit. Ve zprávě pro Ústřední komisi pouze kousavě poznamenal: „Bylo mi řečeno, že demolice mramorové nádrže byla nařízena v důsledku usnesení přijatého na posledním zasedání městské rady. Je zarážející, že ve zprávě o posledním zasedání městské rady zveřejněné v novinách není o tomto rozhodnutí ani zmínka; zdá se, že záměrem bylo překvapit veřejnost i konzervátora *fait accompli!*“³⁴³ Posléze se Vocel dozvěděl, že se městská rada nakonec rozhodla zachovat středový sloupec korunovaný orlicí jakožto připomínku zničeného uměleckého díla z rudolfinského období a z ostatních úlomků má být vystavěna nádrž na baště nedaleko nádraží.

Počínání městské rady opět prolétlo stranami denního tisku a způsobilo u veřejnosti zděšení.³⁴⁴ Nad činem městské rady vyslovil značné rozhořčení i místodržitel Ernst Leopold von Kellerperg (1822–1879) a zasypal starostu Františka Pštrose ostrou kritikou: „*Při těchto poměrech nebyl jste Vy, pane starosto, neb městská rada [...] na žádný způsob oprávněn, rozbourání studně naříditi, a to tím méně, an nebylo té nejmenší příčiny, která by byla k tomuto rozbourání nutila. Dvojnásobného pokárání zasluhuje ale nešetření platného v nejlhodovějším úmyslu vydaného zákona [...] každé libovolné rozhodnutí o zmíněné studni opětně a výslovně zakázáno bylo.*“³⁴⁵ List byl v plném znění zveřejněn v *Pražských novinách* a během týdne vyvolal starostovu veřejnou odpověď. Starosta Pštros se obhajoval, že sám činil vše pro to, aby byla kašna opravena. Krom toho se snažil přičíst vinu i ostatním stranám. „*Ostatně i české Museum, jemuž městská obec tento umělecký předmět darem nabízela, neshledalo, že by stál za přijmutí.*“ František Palacký, který roku 1856 zastával post městského staršího, se měl na adresu kašny vyjádřit, „*že umělecká cena toho [...] pomníka jest nanejvýš prostřední*

---

³⁴² NA, PÚ/R, ka 68, složka Praha I – Staroměstské nám., Krocínova kašna, korespondence, J. E. Vocel – CC, odesláno 12. 3. 1856, čj. ad 81/[CC].

³⁴³ Tamtéž, korespondence, J. E. Vocel – CC, 30. 5. 1862, čj. ad 88/[CC].

³⁴⁴ Marmorbrunnen am Altstädter Ringe. In: Local- u. Provinzialchronik. In: Bohemia, roč. 35, č. 139, Praha 1862 (13. 6. 1862), s. 1395–1396. — Část neúřední. In: Pražské noviny, č. 140, Praha 1862 (14. 6. 1862), s. p. [1–2]. — Zprávy Pražské a z venkova. Dne 20. června. In: Pražské noviny, č. 145, Praha 1862 (21. 6. 1862), s. p. [3]. — Der Marmorbrunnen vom Altstädter Ringe. In: Local- u. Provinzialchronik. In: Bohemia, roč. 35, č. 146, Praha 1862 (22. 6. 1862), s. 1462. — Local- u. Provinzialchronik. In: Bohemia, roč. 35, č. 284, Praha 1862 (30. 11. 1862), s. 1322. — K dějepisu nechvalného sboření pamětihodné Staroměstské mramorové kašny. In: Lumír I, roč. 12, č. 26, Praha 1862, s. 620–622.

³⁴⁵ Část neúřední. In: Pražské noviny, č. 140, Praha 1862 (14. 6. 1862), s. p. [1–2].

a že by ve prospěch obecní kapsy mohl se odstraniti.³⁴⁶ Příběh kašny a její demolice rezonoval tiskem během 60. let ještě několikrát.³⁴⁷

„Nyní můžeme říci: byla nebyla, nebyla. Město v 16. století ji postavilo, a město v 19. století ji rozházelo a zahodilo!“³⁴⁸

Na **rotundu sv. Kříže** [resp. Nalezení sv. Kříže] v tehdejší Poštovské ulici Vocel s nadšením upozornil Ústřední komisi v dubnu 1854 s tím, že z dochovaných tří pražských rotund je tato po architektonické stránce nejzajímavější a dobře dochovaná, i když je využívána jako vetešnictví. Stavbu datoval do 11. století. Navíc se mu podařilo v pozemkových knihách zjistit, že po jejím zrušení vystřídala kaple několik privátních majitelů a nyní ji vlastní vdova po měšťanu Johannu Chržovi. Vocel uvažoval, že jakmile současná takřka osmdesátiletá majitelka zemře, lze předpokládat, že její dědicové kapli společně s přilehlým pozemkem prodají coby stavební parcelu, protože dle nalezené kupní smlouvy se na kapli i na Chržův dům vztahuje zástavní právo. O potřebě zachránit tuto stavební památku jednal Vocel s pražským starostou V. Vaňkou, který přislíbil pomoc. Současně vyzval Ústřední komisi, aby v této věci formálně oslovila i pražského arcibiskupa Bedřicha Schwarzenberga³⁴⁹, což komise v průběhu léta podnikla.³⁵⁰

Po pár letech došlo na Vocelovu prognózu; již v prosinci 1860 F. B. Mikovec otiskl v *Lumíru* stručnou zprávu o tom, že stavitel František Schückner zakoupil v Poštovské ulici dům U Budinských společně se sousední rotundou s tím, že hodlá na tom místě postavit nový dům.³⁵¹ Ústřední komise proto ihned požádala českého místodržitele, aby se pokusil majitele přesvědčit, aby od projektu upustil, nebo alespoň odložil.³⁵² Mikovec o probíhajících jednáních nad osudem rotundy zpravoval veřejnost v *Lumíru* i v následujících měsících.

Již na začátku května pražský magistrát svolal komisní šetření, jehož se krom Vocela zúčastnili architekti Kaura a Ullmann. Všichni se jednohlasně shodli na tom, že rotunda v Poštovské ulici je jednou z nejstarších stavitelských památek na území Prahy a že je „věcí cti nejen hlavního města Prahy, ale celé země, aby tato kaple byla pokud možno zachována a od současných majitelů odkoupena“.

³⁴⁶ Zprávy Pražské a z venkova. Dne 20. června. In: Pražské noviny, č. 145, Praha 1862 (21. 6. 1862), s. p. [3].

³⁴⁷ Das Marmorbassin. In: Local- u. Provinzialchronik. In: Bohemia, roč. 37, č. 234, Praha 1864 (30. 9. 1864), s. 950. — Der Altstädter Marmorbrunnen. In: Local- u. Provinzialchronik. In: Bohemia, roč. 35, č. 276, s. 1237.

³⁴⁸ Bývalá staroměstská kašna. In: Květy, roč. IV., č. 8, Praha 1869 (22. 2. 1869), s. 57 (vyobrazení), 62–63.

<https://kramerius.nkp.cz/kramerius/PShowPageDoc.do?it=0&id=10675694&picp=&idpi=26829274>

³⁴⁹ NA, PÚ/R, ka 72, složka Praha 1 – Karlův most a mostecké věže, korespondence, J. E. Vocel – CC, odesláno 17. 4. 1854, čj. ad 65/[CC].

³⁵⁰ AUK, JEV, ka 1, složka korespondence rok 1854, korespondence, CC (Mayern) – Vocel, odesláno 5. 8. 1854, čj. 65/[CC], 1854/N. 31.

³⁵¹ Z Prahy a venkova. In: Lumír I, roč. 10, č. 49, Praha 1860, s. 1171.

³⁵² NA, PÚ/R, ka 68, složka Praha 1 – rotunda sv. Kříže, koncept korespondence, CC – PM, 13. 1. 1861, čj. 3/CC.

Pražský starosta Pštros toto posouzení akceptoval. Majitel kaple a sousedního domu ocenil kapli s přilehlým pozemkem na 8000 zl. Na vykoupení stavby byla městská rada ochotna z obecního rozpočtu poskytnout částku pouhých 1000 zl., zbývající peníze bude třeba získat ze státních prostředků či jinde. Za tím účelem Pštros požádal o příspěvní Zemský výbor.³⁵³

Na začátku srpna si Vocel posteskl, že jednání kolem zachování kaple v Poštovské ulici se táhnou několik měsíců a spějou spíše k smutnému konci. Románská architektura byla Vocelovou srdeční záležitostí, proto ve vypjaté situaci prohlásil, že pokud by měla být kaple zbořena, on rezignuje na funkci konzervátora. Krom toho Ústřední komisi navrhl zcela ultimativní řešení: *„Podle mého názoru existuje pouze jediný prostředek, kterým by bylo možné odvrátit osud hrozící kapli sv. Kříže a podobným památkám v Rakousku, a to podříditi historické památky naší vlasti ochraně státu podobně jako ve Francii a Belgii a uplatnit na ně zákonné ustanovení o vyvlastnění pro účely veřejného uživatele. [...] v každém případě by takový zákon byl vhodným prostředkem, kterým by se přehnané požadavky soukromých vlastníků těchto památek mohly snížit na správnou, rozumnou úroveň. Počet takových soukromých památek není v Čechách velký; musely by být přesně evidovány a prohlášeny za památky pod ochranou státu, na které by se v případech, které se vyskytnou, a jsou jistě jen ojedinělé, vztahoval zákon o vyvlastnění.“*³⁵⁴ [7]

Zemský výbor Vocela vyzval, aby zajistil vyhotovení nákresu a půdorysu rotundy. Ten ale upozornil, že Ústřední komise již v lednu 1861 pověřila architekta Friedricha Schmidta, aby potřebnou plánovou dokumentaci pořídil, ta ale zatím hotova není.³⁵⁵ Zemský výbor sice sám o sobě nemohl finanční příspěvek poskytnout, ale mohl a byl ochoten požádat o podporu Zemský sněm, a to v případě, že Ústřední komise doloží potřebnou dokumentaci včetně odborného posouzení dokládajícího *„mimořádný archeologický a uměleckohistorický význam“* stavby, aby bylo možné zdůvodnit poskytnutí tak vysoké částky na její vykoupení.³⁵⁶

Ústřední komise architekta Schmidta urgovala, aby neprodleně do Prahy vyrazil, ten se ale na cestu vydal až 20. listopadu.³⁵⁷ Předseda Czoernig o Schmidtově příjezdu předem informoval J. E. Vocela, kterého také vybídl, aby mu byl k ruce.³⁵⁸ Friedrich Schmidt rotundu s Vocelovou asistencí ohledal a zdokumentoval. [8] Identifikoval dřívější stavební úpravy; první výraznější

³⁵³ Tamtéž, korespondence (opis), F. Pštros – CC, odesláno 24. 8. 1861, čj. NE 792, ad 197/CC.

³⁵⁴ Tamtéž, korespondence, J. E. Vocel – CC, odesláno 3. 8. 1861, čj. ad 150/CC.

³⁵⁵ Tamtéž, korespondence (opis), J. E. Vocel – Zemský výbor, odesláno 19. 9. 1861, čj. ad 197/CC.

³⁵⁶ Tamtéž, korespondence, Zemský výbor – CC, odesláno 30. 9. 1861, čj. E 7225, ad 197/CC.

³⁵⁷ Tamtéž, koncept korespondence, CC (Czoernig) – F. Schmidt, odesláno 13. 11. 1861, čj. 197/CC. — Friedrich Schmidt v Praze strávil dva dny a byl ubytován U Modré hvězdy, tehdy nejluxusnějším hotelu v Praze, který se nacházel přímo před Prašnou bránou (dnes zde stojí budova České národní banky). Za svůj pobyt včetně cestovních výloh z Vídně a zpět předložil k proplacení účet na 75 zl. In: Tamtéž, Výkaz k proplacení cestovních výloh za cestu Friedricha Schmidta z Vídně do Prahy a zpět, 5. 12. 1861, čj. 230/CC.

³⁵⁸ Tamtéž, koncept korespondence, CC (Czoernig) – J. E. Vocel, 19. 11. 1861, čj. 212/CC.

zásah předpokládal u oken, původně malých a úzkých, jež podle něj mohla být zvětšena na začátku 14. století. Z téže doby mohl pocházet i značně poškozený nástěnný tabernákl, který se dochoval navzdory tomu, že tou dobou kaple sloužila jako sklad uhlí. Další opravou prošla stavba v 17. století, což dokládá i český nápis, jehož přepis provedl J. E. Vocel [9]; současně byla prolomena další dvě okna, upraven vchodový portál, interiér opatřen omítkou a barokními římsami.³⁵⁹

Tady je nutné poznamenat, že již od 40. let 19. století se rotunda sv. Kříže dostávala do zorného pole řady zahraničních badatelů. Zmiňuje se o ní Franz Mertens (1845)³⁶⁰, pozdější korespondent Anton P. Schmitt (1853)³⁶¹, Johann David Passavant (1856)³⁶², posléze a neopomněli ji ve svých precech zmínit i přední evropští badatelé jako Schnaase, Kugler, Lübke a Springer. Čili bylo jasné, že nejde již o lokální záležitost. Pokud by došlo k její demolici, mělo by to ponenciálně velký dosah překračující hranice Čech, což konstatoval i samotný Vocel.³⁶³

„Naše kaple svatého Kříže, ač sama o sobě nenápadná stavba, je nejstarší dokonale zachovalou památkou v našem zemském hlavním městě, historickou památkou, která je [...] zapsána v rejstříku památek ve střední Evropě. Věřím proto, že mohu dát prostor naději, že se velectěný Zemský výbor bude snažit v rámci možností odvrátit osud hrozící kapli svatého Kříže v přesvědčení, že její zničení by nejen vzbudilo hlubokou lítost u většiny vzdělaného lidu našeho království, ale také by zdaleka nepůsobilo lichotivým dojmem na naši vlast v zahraničí.“³⁶⁴

Záležitosti kolem rotundy se samozřejmě projednávaly i na schůzích Archeologického sboru. Mikovec při té příležitosti navrhnul, aby byl benefičně vystaven Langweilův model Prahy v zasedací síni Staroměstské radnice. Výtěžek ze vstupného činil celých 520 zl. a byl určen na výkup kaple. Teprve na jaře roku 1862 městská rada definitivně rozhodla zakoupit a obnovit kapli svatého Kříže.³⁶⁵ Po převedení kaple do vlastnictví pražské obce byla městskou radou ustavena komise, která má posoudit stav kaple a navrhnout možnosti oprav (*Restauration*). Tato komise ponechala oklepat omítku, neboť se mělo za to, že kaple byla původně hrubá bez omítky (*Rohbau*). Po okopání omítky v apsidě byla odkryta polovina vyzděného původně románského okna. Uvnitř byly pod omítkou nalezeny stopy po

³⁵⁹ Tamtéž, korespondence, F. Schmidt – CC, odesláno 5. 12. 1861, čj. 230/CC.

³⁶⁰ F. M. [= F. Mertens], Prag und seine Kunst. In: Allgemeine Bauzeitung, Jg. 10, Wien 1845, S. 15–38. Citována s. 20.

³⁶¹ A. P. Schmitt, Obrazy starožitných staveb v Čechách (Abbildungen der Baualterthümer in Böhmen). Prag 1853, S. 7–8.

³⁶² J. D. Passavant, Ueber die mittelalterliche Kunst in Böhmen und Mähren. In: Zeitschrift für kirchliche Archäologie, S. 145–165, 193–213, 241–249. Citovány s. 146–147.

³⁶³ NA, PÚ/R, ka 68, složka Praha 1 – rotunda sv. Kříže, korespondence (opis), J. E. Vocel – Zemský výbor, odesláno 19. 9. 1861, čj. ad 197/CC.

³⁶⁴ Tamtéž, korespondence (opis), J. E. Vocel – Zemský výbor, odesláno 19. 9. 1861, čj. ad 197/CC.

³⁶⁵ Tamtéž, korespondence, J. E. Vocel – CC, 30. 5. 1862, čj. ad 88/[CC].

výmaltbě. Stav kaple byl tou dobou žalostný; zdivo bylo v nadzemních partiích zvětralé a apsida hrozila zřícením.³⁶⁶

V roce 1858 podnikl Vocel badatelskou cestu do západních a severozápadních Čech.³⁶⁷ Navštívil Novou Ves, Chomutov, Kadaň, Želinu, klášter Teplá, Planou, Plzeň, Stříbro, Nepomuk, Zelenou Horu, Horažďovice, Strakonice a Katovice. Po návratu požádal Ústřední komisi o příspěvek ve výši 280 zl., aby mohl příštího roku pokračovat ve svých badatelských výpravách za starým uměním po Čechách a navázat na studium doposud málo známých západočeských památek. Při té příležitosti opět přislíbil výsledky svého bádání poskytnout ke zveřejnění v *Mittheilungen*.³⁶⁸ Komise žádost vyslyšela a přidělila Vocelovi cestovní grant 250 zl.³⁶⁹

Na začátku 60. let si místodržitelství vyžádalo od Vocela posouzení **plánů na obnovu královské kaple ve Vlašském dvoře v Kutné Hoře**, které vypracoval okresní inženýr Emanuel Haller (1818–1887). Navrhoval zvýšit zadní část arkýřové kaple, která hrozila zřícením, zaklenout ji gotickou klenbou a sladit ji s dochovanou hodnotnou přední částí. Dále zamýšlel novou čelní stěnu zadní přístavby opatřit věžičkou, gotickým dekorem a dalšími architektonickými prvky, v čemž lze pozorovat již Hallerovy puristické ambice. Vocel měl k Hallerově práci jisté výhrady ve smyslu financování zamýšlené stavební úpravy, ale byl si zároveň vědom naléhavosti situace, neboť zadní část kaple hrozila zřícením.³⁷⁰

V závěru je třeba zmínit, že osobnost J. E. Vocela značně přesahuje regionální charakter, a to nejen proaktivním zapojením do činnosti Ústřední komise, ale jeho erudicí. Z toho důvodu jej lze směle postavit vedle jeho zahraničních konzervátorských současníků jako F. von Quast (1807–1877), H. Otte (1808–1890) či K. D. Haßler (1803–1873).

5.2.2. František X. Beneš – konzervátor pro Čáslavský kraj

Ovšem se značným zápalem se zhostil konzervátorského úřadu i František Xaver Beneš (1816–1888)³⁷¹, toho času správce cukrovaru barona Dalberga v Suchdolu u Kutné Hory. Dle tehdejšího politického členění mu byl svěřen

³⁶⁶ J. E. Vocel, Correspondenzen. Bericht über die Restaurirung der Kreuzcapelle in der altstädter Postgasse in Prag - Prag am 29. December 1864. In: MTT, Jg. X, Wien 1865, S. L–LV. Dostupné on-line: <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/meeb1865/0302> (vyhledáno 10. 9. 2023).

³⁶⁷ *Tentýž*, Bericht über die im Jahre 1858 unternommene kunstarchäologische Reise im westlichen Böhmen. In: MTT, Jg. 4, Nr. 5, 6, 8, Wien 1859, S. 135–137, 158–163, 212–218.

³⁶⁸ NA, PÚ/R, ka 70, složka Praha, bazilika sv. Jiří na Pražském hradě, korespondence, J. E. Vocel – CC, odesláno 22. 7. 1858, čj. 242⁵⁸.

³⁶⁹ Tamtéž, koncept korespondence, CC – Kancelář pro správu rekvizit a materiálu, srpen 1858, čj. 242/58.

³⁷⁰ NA, PÚ/R, ka 68, složka Praha I – Staroměstské nám., Krocínova kašna, korespondence, J. E. Vocel – CC, 30. 5. 1862, čj. ad 88/[CC].

³⁷¹ Životopisné údaje včetně odkazů na starší literaturu a biografické medailony in: J. Horáček, viz pozn. 2.

Čáslavský kraj. Po gymnazijních studiích se Beneš 1833 zapsal na pražský Polytechnický institut, kde mimo jiných docházel na přednášky stavitelství u Carla Wiesenfelda (1802–1870), jinak se ale specializoval na fabrikaci řepného cukru, lihovarnictví a potravinářskou chemii.

Do výběru kandidátů se Beneš dostal mimo jiné pro svou spolupráci s F. A. Heberem (1815–1849), jemuž do pátého dílu kompendia *Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlässer* (České hrady, zámky a tvrze) poskytl podklady k zámku v Malešově a zaslal mu též vyobrazení Lošan, erby Salavů z Lípy a Ruthardů (z Malešova).³⁷²

Jakmile byl Beneš jmenován konzervátorem pro Čáslavský kraj, bezodkladně zahájil činnost. Ještě téhož roku provedl ve spolupráci s architektem Ludwigem Johannem von Zettlem (1821–1891) **terénní průzkum chrámu Nanebevzetí Panny Marie v Sedlci u Kutné Hory**.³⁷³

Komplikaci pro výkon konzervátorské funkce přinesla Benešovi změna působiště. Ze suchdolského cukrovaru přesídlil ještě roku 1854 do cukrovaru hraběte Alberta Nostice-Rienecka (1807–1871) v Trmicích poblíž Ústí nad Labem. Beneš měl o svěřenou funkci konzervátora zjevně zájem a změna působiště pro něj neznamenal důvod k rezignaci jako v případě Franze Kutschery, který se kvůli přestěhování mimo svěřené území funkce konzervátora vzdal. V Trmicích Beneš setrval pouze do roku 1857; v této době zřejmě podnikal výlety po archeologických památkách na Litoměřicku. Z Trmic Beneš udržoval korespondenční styk s kutnohorským okresním hejtmanem Hugem Nettwallem (1814–?) ohledně oprav památek v Kutné Hoře.³⁷⁴ V závěru 50. let se Beneš věnoval **archeologickým nálezům v Ratboři u Kolína**³⁷⁵ a **Týnci nad Labem**³⁷⁶ a dalším památkám v Čáslavském kraji. Provedl podrobné popsání **děkanského kostela sv. Petra a Pavla v Čáslavi**, v jehož sakristii identifikoval prvky starší románské stavby³⁷⁷, stejně tak rozpoznal její podvěží a sdružená okénka lodi pozorovatelná v podkroví nad druhotným zaklenutím. V tomtéž kostele popsal při vstupu do sakristie osazený **náhrobník pana Zbyslava**.³⁷⁸ V letech 1857–1859 se Beneš zapojil do jednání o zachování románských stavebních prvků z **kostela sv. Petra a Pavla v Čestíně** (dříve Čestínkostel), o jehož zbourání a nahrazení prostornější

³⁷² ANM, FXB, ka 1, inv. č. 32, korespondence F. A. Heber – F. X. Beneš, odesláno 17. 7. 1847.

³⁷³ Die Kirche zu Sedletz in Böhmen. (Nach Berichten des k. k. Conservators Franz Benesch und des k. k. Ingenieurs J. Zettl.). In: MTT, Jg. 1, Nr. 2 (Februar), Wien 1856, S. 25–26.

³⁷⁴ ANM, FXB, ka 4, inv. č. 166, korespondence Hugo Nettwall – F. X. Beneš, 1855.

³⁷⁵ F. X. Beneš, Zpráva o starožitnostech nalezených v Ratboři u Kolína a jeho okolí. In: PAM III, č. 7, 1859, s. 330–331. — ANM, FXB, ka 4, inv. č. 169, koncept korespondence F. X. Beneš – ředitel cukrovaru v Ratboři, 12. 1. 1859.

³⁷⁶ Tamtéž, koncept korespondence F. X. Beneš – pan Šolta, s. d. — Tamtéž, F. X. Beneš, Zpráva o starožitnostech nalezených v Čáslavském kraji za rok 1858 (koncept zprávy).

³⁷⁷ F. X. Beneš starší stavbu identifikoval ve shodě s Vocelovým článkem o kostelích románského slohu v Čechách, vydaném roku 1857 v PAM.

³⁷⁸ F. X. Beneš, Náhrobník pána Zbyslava v Čáslavi z první polovice 13. století. In: PAM III, č. 7, 1859, s. 329–330.

novorománskou novostavbou bylo nakonec rozhodnuto. Do Čestína se osobně Beneš vydal až v listopadu 1858 a o svých zjištěních informoval jak Archeologický sbor tak Ústřední komisi.³⁷⁹ [16] Následujícího roku ubezpečoval, že cenné stavební prvky budou zachovány a podle návrhu Carla Wiesenfelda jako spolia nově osazeny v tamní nové kapli.³⁸⁰ Roku 1859 upozornil na špatný stav **pomníku královské přísahy nedaleko Jihlavy**, vystavěného na počest přísahy českých pánů nově zvolenému králi Ferdinandu I. V této záležitosti jednal s Jeronýmem Josefem Zeidlerem (1790–1870), opatem premonstrátského kláštera na Strahově, na jehož pozemku pomník stál.³⁸¹ Zřejmě koncem 50. nebo začátkem 60. let podnikl Beneš archeologické výlety do Čáslavi a Krchleb. Velmi jej zaujal obloučkový štít na západním průčelí **kostela sv. Václava v Krchlebech**, o němž se vyjádřil, že jde „o zvláštní směsici jednostranného stavebního genia 17. století“, při té příležitosti popsal zdejší skupinu náhrobníků rodiny Studeneckých z Pašiněvsi a dalších osobností z 16. a 17. století, kostelní mobiliář, zvony a preciosa.

Šedesátá léta pro F. X. Beneše znamenala dobu konjunktury jeho konzervátorské činnosti, která pokračovala i v první polovině 70. let. Nasvědčuje tomu jak množství publikovaných časopiseckých příspěvků, tak četnost konzervátorské korespondence. Svůj zájem Beneš rozšířil na památky v Praze i vzdálenějším Litoměřicku. Tématicky se zaměřil na mapování a průzkum hradišť (**Stará Kouřim, Hryzely, Závist, Skalsko, Praha-Šárka, Plešivec, Ostrý, Třemšín, Libice a Havraň**), jejichž popisy obvykle obohacoval vlastnoručními plánky zkoumaných lokalit.³⁸² Na jaře nebo zkraje léta 1864 podnikl Beneš cestu z Prahy do Dolních Břežan, aby zachytil a popsal tamní **hradiště Závist** (tj. dnešní keltské oppidum). Mnohaleté průzkumy památek v Čáslavském kraji zúročil v několika obsáhlejších statích, v nichž podrobně popsal **arciděkanský chrám sv. Jakuba v Kutné Hoře**³⁸³, **Hrádek nad Páchem**³⁸⁴ tamtéž a **děkanský chrám sv. Petra a Pavla v Čáslavi**³⁸⁵. V kolínském chrámu sv. Bartoloměje popsal **náhrobek Jana Žehrovského z Kolovrat** a pozornost věnoval i kryptám v kutnohorských chrámech sv. Barbory a sv. Jakuba. V roce 1864 publikoval Beneš vcelku obsáhlý příspěvek o kamenických značkách, který je zásadní nejen v rámci Benešových textů, ale i z obecného metodologického pohledu. Tou dobou se ještě mnoho badatelů monotematicky kamenickým značkám nevěnovalo. Zmiňuje zde kupříkladu

³⁷⁹ NA, PÚ/R, ka 12, složka Čestín, F. X. Beneš, Bericht über die Pfarckirche Sct. Peter und Paul zu Čestín im Czsaslauer Kreise, odesláno 3. 12. 1858.

³⁸⁰ Zprávy o schůzkách Archeologického sboru Musea kr. Českého. Schůzka dne 23. 12. 1859.

³⁸¹ ANM, FXB, ka 4, inv. č. 169, N. 1, koncept korespondence, F. X. Beneš – Jeroným Josef Zeidler, odesláno 1. 1. 1859.

³⁸² K. Sklenář, Hradiště v Archeologickém sboru 60. let: Beneš, Hraše, Špaček a další. In: Archeologie ve středních Čechách, roč. 16, č. 2, Praha 2012, s. 497–611.

³⁸³ F. X. Beneš, Arciděkanský chrám sv. Jakuba na Horách Kutných. In: PAM XII, č. 6, 7, 8, 1865, s. 208–213, 263–269, 290–297.

³⁸⁴ Tentýž, Hrádek nad Páchem v Kutné Hoře. In: PAM V, č. 1, 1863, s. 33–40.

³⁸⁵ Tentýž, Chrám sv. Petra a Pavla v Čáslavi. In: PAM XI, č. 4, 1865, s. 120–138.

hradní kapli a děkanský kostel sv Mikuláše v Chebu, z pražských staveb klášter sv. Anežky, katedrálu sv. Víta, Prašnou bránu, mostecké věže, zvonici při kostelu sv. Jindřicha a další.³⁸⁶ Téhož roku (1864) bylo uvažováno o opravách hned několika kostelů v Čáslavském kraji (Bykáň, Jakub u Církvice a Křesetice), z nichž mimořádnou péči věnoval **kostelu sv. Jakuba v Jakubu u Církvice**. S vědomím výjimečnosti dochovaného souboru sochařské výzdoby z 12. století provedl ve spolupráci s malířem Josefem Scheiwlem (1833–1912). Ze zamýšlené opravy svatojakubského kostela k jeho sedmistému výročí vysvěcení tamního oltáře (1165) ovšem na dlouhá léta sešlo. Při návštěvě **kostela sv. Markéty v Křeseticích** zde identifikoval náhrobek blíže neurčeného příslušníka rodiny Bikáneckých z Lipan, pocházející ze 16. století. Velmi kladně hodnotil i nástěnné malby v lodi s námětem apoteózy sv. Markéty, které doslova označil za „*velmi něžné*“ a které se „*vyznamenávají správným kreslením, vhodným volením barev a jakousi něžnou živostí a rovnají se výtvarům malířů té doby, Cramolina, Hagera, Hübla, Kováře, Kaliny aj.*“³⁸⁷ Ve stejné době provedl Beneš popsání i **kostela sv. Alžběty v Čáslavi**, které vedl více v epigrafickém duchu, neboť se pustil do transkripce nápisů na tamních dochovaných náhrobnících z 16. až první poloviny 19. století a zvonech.³⁸⁸ V roce 1867 F. X. Beneš společně s architektem Antonínem Baumem dokončili nové uspořádání archeologické sbírky Musea království Českého.³⁸⁹ Při psaní textu **o Stadících a pomníku Přemysla Oráče** se Beneš neubráníl zapracování vlastenecky laděné legendy o Přemyslově povolání na český knížecí stolec, i když kriticky upozornil na různé její historické verze.³⁹⁰ V závěru 60. let vznikly dva kratší příspěvky, v nichž se Beneš věnoval pro změnu movitým památkám; v krátkém sfragistickém článku popsal **pečetě Elišky Přemyslovny a Jana Lucemburského**, jejichž ztvárnění porovnával s dostupnými soudobými grafickými a sochařskými vyobrazeními. Ve druhém článku představil **deskový obraz Madony z farního kostela sv. Štěpána v Praze na Novém Městě**, který měl možnost osobně prozkoumat díky přímluvě J. E. Vocela. Zde ale vyvstávají Benešovy znalecké limity podmíněné jednak omezenou znalostí fondu středověkého malířství (řada děl v té době stále čekala na své objevení) a zároveň nedokonalými xylo- a litografickými reprodukcemi děl, doprovázejícími recentní literaturu. Přesto však prozíravě spatřoval jistou rovnocennost českého uměleckého centra s evropskými ve smyslu výtvarné kvality, především v kontextu tzv. krásného slohu.

³⁸⁶ *Tentýž*, Steinmetzzeichen und Marken an alten Baudenkmalen Böhmens gesammelt. In: MCC, IX. Jg., 1864, S. XLI–XLIV.

³⁸⁷ Zprávy o schůzkách archeologického sboru Musea kr. Českého dne 23. 1. 1864. In: PAM XI, VI. díl, seš. 1, 1864, s. 37.

³⁸⁸ ANM, FXB, ka 1, inv. č. 75, rukopis, F. X. Beneš, Čáslavský kostelíček sv. Alžběty na hřbitově, s. d.

³⁸⁹ Archeologické sbírky Musea král. Českého. In: PAM VII, č. 5, 1867, s. 459. — Schůze Archeologického sboru Musea král. Českého (30. 7. 1867). In: PAM VII, 1868, s. 601.

³⁹⁰ F. X. Beneš, Stadice. In: PAM V, č. 1, Praha 1868, s. 35–42.

Začátek 70. let znamenal pro Beneše citelný posun; po smrti Vojtěcha Ruffera (1870) a J. E. Vocela (1871) byl konzervátorský dohled nad uvolněným územím města Prahy a Pražského kraje dočasně svěřen právě Benešovi.

Beneš navázal na popisy movitých památek příspěvkem o **Týnském misálu** z roku 1521, uloženém v pražském zádušním úřadě, jehož autorství spatřuje v táborské dílně.³⁹¹ Z počátku roku 1872 Beneš velmi naléhavě vystupoval proti zamýšlenému **stržení Malotické brány v Kouřimi**. Upozornil na to, že je jedním z posledních dokladů původního historicky i strategicky významného městského opevnění.

5.2.3. Vincenc Růžička – konzervátor pro Boleslavský kraj

Továrník, kupec a měšťan Vincenc Růžička (cca 1791 – 15. 6. 1856, Mladá Boleslav)³⁹², od prvního kola výběru nepatřil k favoritům mezi kandidáty. Z třetího místa tera jej Ústřední komise upřednostnila více méně z toho důvodu, že bydlel přímo v Mladé Boleslavi, tedy uprostřed kraje.

Růžička vlastnil nárožní dům na Novoměstském náměstí čp. 130-II., v němž provozoval obchod.³⁹³ V době po reorganizaci politické správy se stal v letech 1853–56 prozatímním purkmistrem Mladé Boleslavi.³⁹⁴ Ve funkci konzervátora pro Boleslavský kraj působil jen necelé dva roky, do své smrti v roce 1856. Z jeho velice krátké konzervátorské kariéry se dochovala její zpráva podaná Ústřední komisi, a to o nález pokladu středověkých mincí z lokality při obci **Líny**.³⁹⁵ Děvět středověkých mincí z jinak rozchváčeného nálezů včetně jejich popisu Růžička daroval prostřednictvím Ústřední komise vídeňskému numismatickému kabinetu (k. k. Münz- und Antikenkabinett), za což mu posléze vyjádřil poděkování přímo jeho ředitel Joseph von Arneth (1791–1863).³⁹⁶ Bohužel se zřejmě nedochovaly Růžičkovy zprávy o **románském kostelu sv. Mikuláše ve Vinci u Mladé Boleslavi, o kostelu bývalého cisterciáckého kláštera v Klášteře nad Jizerou, o kostelu Nanebevzetí Panny Marie v Mohlenici nad Jizerou a kostelu sv. Václava v Sýčině**.³⁹⁷ Tyto zprávy Růžička sepsal pravděpodobně v době po svém jmenování v září 1854 či v průběhu roku 1855.

³⁹¹ *Tentýž*, Týnský misál. In: PAM, nové řady (1871/1872/1873), 1874, s. 397–412.

³⁹² SOA Praha, sbírka matrik, matrika zemřelých Mladá Boleslav 1851–1863, sign. 38, fol. 151. Přístupné online: <https://ebadatelna.soapraha.cz/d/8724/78>, vyhledáno 9. 7. 2021.; O Růžičkově úmrtí též in: NA, PM, ka 409, sign. 3-1-1, KÚ Mladá Boleslav – PM, odesláno 20. 6. 1856.

³⁹³ Dům čp. 103-II. již nestojí, nacházel se v místech vyústění Lukášovy ulice na náměstí Míru. Ulice od tohoto domu vedoucí k pivovaru byla nazvána Růžičkova, dnes přejmenovaná na ulici 9. května.

³⁹⁴ V regionální literatuře je zmiňován jako „náměstek starostův“, in: V. F. Rudolf, Staré obrázky boleslavské, II. doplněné vydání, Mladá Boleslav 1910, s. 158.

³⁹⁵ NA, PÚ/R, ka 43, složka Líny, korespondence Vincenc Růžička – CC, zpráva o nález mincí při obci Líny, odesláno 22. 2. 1856.

³⁹⁶ Tamtéž, korespondence (poděkování za mince věnované V. Růžičkou), Joseph Arneth – CC, odesláno 4. 3. 1856.

³⁹⁷ Jahrbuch, viz pozn. 235, Bd. 1, S. 71.

5.2.4. Franz Kutschera – konzervátor pro Písecký kraj

Ani schwarzenberský hospodářský ředitel Franz Kutschera (?–?) nesetřval v úřadu konzervátora pro Písecký kraj dlouho. Hned následujícího roku, respektive v polovině července 1855, podal k rukám krajského představeného rezignaci.³⁹⁸ Důvodem bylo jeho služební přeložení mimo kraj do vzdálených Postoloprta a budoucí odloučení od svěřeného území, které by prakticky znemožnilo výkon památkářské agendy.³⁹⁹ Svým vzděláním a zkušenostmi z cest po Evropě se Kutschera původně jevil jako ideální kandidát se všemi předpoklady, během svého trvání ve funkci ale nepodal Ústřední komisi žádnou zprávu o svém působení. S vědomím, že prakticky nedostál očekávání, ve své rezignaci vyslovil Kutschera návrh, „*aby se tohoto úkolu pro Písecký kraj ujal P. Franz Bezděka, který se již velmi zasloužil o vlastivědu a je v tom zcela obeznámen [...], neboť tím by se tento úkol dostal do vynikajících a daleko důstojnějších rukou, než jsou ruce toho, kdo [právě] rezignoval.*“⁴⁰⁰

Kutschera rezignace obletěla české místodržitelství a Ústřední komisi a bylo nasnadě určit v dohledné době vhodného nástupce ve funkci. Původním záměrem bylo využít některého z dříve nominovaných kandidátů, ovšem P. Mathias Futschik a P. Stanislav Panni, kteří se v roce 1854 umístili na druhém a třetím místě tercia, se tou dobou již nezdáli jako vhodní náhradníci. První z nich byl neustále nemocný a druhý žil v jihozápadní části kraje, což se zdálo nevýhodné z hlediska dostupnosti vzdálenějších částí svěřeného území.⁴⁰¹ Úřady bez připomínek přistoupily na Kutscheraův návrh a doporučily ke jmenování právě **Františka Bezděku** (1788–1871)⁴⁰², který byl v té době již tři roky penzionován a tudíž se předpokládalo, že bude mít dostatek času věnovat se konzervátorské agendě.

5.2.5. František Slavík – konzervátor pro Plzeňský kraj

Ředitel dolu a vlastník dvoru ve Staré Kdyni František Slavík (cca 1797–1875⁴⁰³) je jednou z doposud prakticky neznámých osobností první generace konzervátorů a snadno může být zaměněn se svým mladším jmenovcem Františkem Augustinem Slavíkem (1846–1919), který se zabýval tématy z

³⁹⁸ NA, PM, ka 409, sign. 3-1-1, korespondence, F. Kutschera – KÚ Písek, odesláno, 18. 7. 1855.

³⁹⁹ Ke Kutscheraově rezignaci, výběru a jmenování náhradníka in: Tamtéž, korespondence, KÚ Písek – PM, odesláno 26. 7. 1855, čj. 2197. — Tamtéž, koncept korespondence, PM – CC, 11. 9. 1855, čj. 7639 pr. — Tamtéž, korespondence, CC (Czoernig) – PM (Mecsey), odesláno 13. 10. 1855, čj. 203/[CC]. — Tamtéž, koncept korespondence, PM – CC, 17. 11. 1855, čj. 9613 pr.

⁴⁰⁰ Tamtéž, korespondence, F. Kutschera – KÚ Písek, odesláno, 18. 7. 1855.

⁴⁰¹ Tamtéž, koncept korespondence, PM – CC, 11. 9. 1855, čj. 7639/pr.

⁴⁰² O. Kolář, František Rudolf Bezděka (1788–1871). In: Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech. 36, č. 2, (1999,) s. 143–150. — Oznámení o úmrtí in: Květy, roč. 6 (1871), Praha 1871, s. 103. — Oznámení o úmrtí in: Národní listy, roč. 11, č. 80 (22. 3. 1871), s. 2.

⁴⁰³ Oznámení o úmrtí F. Slavíka in: Národní listy, roč. 15, č. 297 (28. 10. 1875), s. [2]. Přístupné on-line na: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/PShowPageDoc.do?id=6938964> (vyhledáno 20. 2. 2023).

oblasti historie a archeologie a který stál u zrodu Archeologického sboru Vocel v Kutné Hoře.

*„Má díky svému vědeckému vzdělání i literárním úspěchům, lásce k vlasti a osvědčeným dobrým politickým postojům všechny předpoklady, aby se úspěšně uplatnil jako konzervátor pro výzkum a ochranu památek, doporučuji ho zejména vzhledem k jeho oprávněné vynikající způsobilosti.“*⁴⁰⁴ Těmito slovy doporučoval **Franze Slawika** (cca 1797–1875) okresní hejtman Karel Zahrádka jako jasného kandidáta pro konzervátorský úřad, jenž mu byl později svěřen. Podobně jako Vocel prošel i Slavík politickou kariéru říšského poslance, do níž byl zvolen ve volbách roku 1848, resignoval ale už 5. listopadu téhož roku.⁴⁰⁵

Coby krajský konzervátor vstoupil roku 1854 do již probíhající diskuze o osudu **tzv. Říhovského (nebo též Německého) domu v Plzni**. Přesněji byl to na začátku Jan Erazim Vocel, kdo na Říhovský dům upozornil úřady, zejména na riziko jeho demolice, a obával se zániku jeho slovy jedné z nejstarších a nejzajímavějších stavebních památek ve městě, sloužící do poloviny 16. století jako sídlo řádu Německých rytířů, kteří zde měli komendu.

Budova si ještě v první polovině 50. let 19. století, v době, kdy ji Vocel zhlédl, zachovávala téměř neporušené středověké prvky a výzdobu. Vocel přičítá vysokou uměleckou hodnotu arkýřové kapli, výzdobě klenby u vchodu a zvláště dobře zachované freskové výzdobě. O svém nálezu Vocel neváhal zpravit Ústřední komisi. Ve své zprávě upozorňuje, že by se Německý dům měl zachovat pro jeho archeologický, historický a umělecký význam; podobných staveb tohoto druhu se v Čechách dochovalo jen velmi málo. – Německý dům měl být zbourán již na začátku 40. let (asi 1842) a měl uvolnit místo pro novou stavbu. Tehdejší majitelka domu se obrátila s prosbou o pomoc v této záležitosti na arcivévodu Františka Karla, který zrovna Plzeň navštívil. Díky jeho přimluvě se podařilo bourání domu na čas odvrátit. Majitelka domu paní Říhová, rozená svobodná paní von Schorlemer nedávno zemřela a dům připadl několika dědicům, kteří jsou nuceni jej prodat. Brzy má být vydražen a poté pravděpodobně zbourán. Z toho důvodu Vocel naléhal na Ústřední komisi a žádal o okamžitý zásah, předně, aby byl mobilizován konzervátor pro Plzeňský kraj František Slavík, který by mohl učinit patřičné kroky k odvrácení demolice.

“Tento dům je znám nejen v Čechách, ale i v zahraničí jako historická památka, a proto by jeho demolice působila nepřijemným dojmem i ve vzdálené budoucnosti a byla by smutným příspěvkem k dějinám vandalismu v moderní době. – Budiž přičítáno jen mé nejvyšší péči o zachování této památky, že si tímto dopisem dovoluji zasáhnout do

⁴⁰⁴ NA, PM, ka 68, fasc. 6-1-36, OH Domažlice – KÚ Plzeň, odesláno 1. 2. 1854, čj. 1416.

⁴⁰⁵ Stenoprotokol 54. schůze Ústavodárného rakouského říšského sněmu 1848–1849 ze dne 27. 11. 1848. Dostupné on-line: <https://www.psp.cz/eknih/1848urrs/stenprot/054schuz/so54003.htm> (Vyhledáno dne 13. 8. 2023).

pokynů plzeňského konzervátora, který snad již dříve upozornil Ústřední komisi na nebezpečí hrozící Německému domu – ale v tomto případě je lépe udělat něco zbytečného než opomenout něco nutného.” zakončil Vocel svou zprávou. [17]

Slavík o Říhově domu publikoval článek v *Pilsner Bote*⁴⁰⁶. Přes veškerou snahu se nepodařilo dědice přesvědčit. O proběhlém prodeji probleskla drobná leč jízlivá zpráva na stranách Lumíra: „*Jest se obávati, že se co nejdříve rozebere neb nejapně obnoví. Stane-li se jedno neb druhé, bude to bohatému městu Plzni k nemalé potupě. – Jen kdyby byl onen černý dům' [!] nějaký pivovár!*“⁴⁰⁷

Slavík podal žádost o odstoupení z úřadu konzervátora na konci prosince 1867. V té době mu zdravotní stav znemožňoval plnit agendu, přesto postoupení konzervátorského úřadu zvažoval již delší dobu.⁴⁰⁸ Na začátku dubna 1868 vyšlo oznámení o Slavíkově rezignaci v *Pilsner Bot*.

5.2.6. Josef Sebastian Grüner – konzervátor pro Chebský kraj

*„V tomto ohledu mi snad bude prominuto, že jsem tak troufalý a otevřeně vyslovuji tento svůj názor.“*⁴⁰⁹

Jméno **Josefa Sebastiana Grünera** (1780–1864)⁴¹⁰ bývá obvykle spojováno s slavným Johannem Wolfgangem von Goethe, s nímž udržoval čilý korespondenční styk. Ovšem i samotný Sebastian Grüner byl výraznou osobností, která zamechala znatelné stopy na poli rané památkové péče. Pocházel ze starého rodu z Chebska, jeho otec Siegmund byl chebským měšťanem a kloboučníkem.⁴¹¹ Navzdory brzkému otcovu úmrtí se bez jistého materiálního zajištění a na vlastní riziko rozhodl odejít na studia do Prahy.

⁴⁰⁶ F. H. Slavík, Notizen über das deutsche (Rzihiha'sche) Haus in Pilsen. In: *Pilsner Bote*, N. 5 (15. 10. 1854), S. 3.

Dostupné on-line:

<https://www.digitalniknihovna.cz/svkpk/view/uuid:082177ab-f50f-4971-95e3-e59a6074c567?page=uuid:2496ed8e-50e0-11ec-b6d4-001b63bd97ba> (Vyhledáno 20. 2. 2023).

⁴⁰⁷ Z Prahy a z venkova. In: *Lumír I*, roč. 9, č. 22, Praha 1859, s. 524.

⁴⁰⁸ SOKA Domažlice – Horšovský Týn, fond OÚ Kdyně, ka 4, poř. č. 430, korespondence, OÚ Nová Kdyně – KÚ Plzeň, odesláno 2. 1. 1868, čj. 48.

⁴⁰⁹ NA, PÚ/R, ka 23, složka Cheb – 1. část, korespondence, J. S. Grüner – CC, odesláno 27. 12. 1854, čj. ad 214/CC.

⁴¹⁰ Grünerovy biografické medailony: Grüner, Joseph Sebastian (heslo), in: BLKÖ, Theil 11, Wien 1864, S. 422. Přístupné on-line: <http://www.literature.at/viewer.alo?objid=11814&page=436&scale=3.33&viewmode=fullscreen> (vyhledáno 13. 12. 2021). — *Totěž*, Band 28, S. 344. Přístupné on-line:

<http://www.literature.at/viewer.alo?objid=11777&viewmode=fullscreen&rotate=&scale=2.5&page=353> (vyhledáno dne 13. 12. 2021). — J. B. von Hoffinger, Grüner, Joseph Sebastian (heslo), in: ADB, Band 10, Leipzig 1879, S. 50. Přístupné on-line: <https://daten.digitalle-sammlungen.de/bsb00008368/images/index.html?seite=52> (vyhledáno dne 13. 12. 2021). — *Heribert Sturm*, Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder. Bd I (A–H), München/Wien 1979, S. 479, 470. — J. Weinmann: Egerländer Biographisches Lexikon mit ausgewählten Personen aus dem ehemaligen Regierungsbezirk Eger. Bd 1, Männedorf 1965, S. 181. — B. Grueber, Biographie des Josef Sebastian Grüner. In:

Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen, Jg. 4, Prag 1865, S. 82–94. — J. *Urzidil*, Goethe in Böhmen. Darmstadt 1965, S. 423–438.

⁴¹¹ B. Grueber, Joseph Sebastian Grüner (Biographie.). In: Dritter Jahresbericht des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen. Vom 16. Mai 1864 bis 15. Mai 1865. Prag 1865, S. 82–94.

Jako premiant se živil doučováním chlapců z pražských rodin. Po absolvování přípravného studia filozofie nastoupil na pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě, během studií docházel i na přednášky filozofie, estetiky a historie. Po návratu ze studií roku 1807 již v Chebu zůstal a působil zde jako magistrátní rada a též trestní rada.⁴¹² V době jmenování krajským konzervátorem byl Grüner již penzionovaný a naplňoval tak představu o ideálním kandidátovi – loajální státní úředník s dostatkem času pro zastání čestného úřadu.

Grüner svou konzervátorskou agendu zahájil obratem. Už v polovině prosince 1854 se u okresního hejtmana Rothkircha dožadoval okamžitého zastavení prodeje **zříceniny bývalé židovské synagogy v Chebu**. Byl si totiž dobře vědom pozoruhodného stavebního vývoje stavby, která byla neopomenutelným svědkem tamních historických událostí. Po vyhnání židovského obyvatelstva z města roku 1468 byla synagoga obratem adaptována na katolický **kostel zasvěcený Navštívení Panny Marie**. Již na počátku 19. století se ale svatyně nacházela v žalostném stavu a její podobu známe jen díky detailním kresbám Karla Hussa (1805) a půdorysnému zakreslení Vincence Prökla (1823, 1845). Co se podoby samotné stavby synagogy týče, vyrůstala na čtyřúhelném jen nepatrně nepravidelném půdorysu, sklenutém hvězdicovou klenbou na střední sloupek.

Svou žádost okresnímu hejtmanovi Grüner coby zkušený právník podložil jasnou argumentací vycházející z konzervátorských instrukcí: 1. Bývalá synagoga je památkou na tragickou událost pogromu na židovském obyvatelstvu, která je historicky doložena a odráží se i v názvu sousedící uličky *Mordgäschen*; 2. zřícenina stavby dodnes přesně ukazuje rozsah bývalé synagogy respektive kostela, i když okenní a vstupní portály byly vyjmuty, tyto dochované prvky vykazují znaky *byzantského* stylu; 3. klenba v místě, kde stál hlavní oltář, je stále dobře zachovaná; 4. v případě odstranění stavby lze předpokládat, že obyvatelé sousedních domů by mohli prostor využít k rozšíření svých dvorů, včetně umístění hnojišť, což by bylo v rozporu s nařízením konzistoře; 5. krom toho by mohl být bez výčitek prodán bývalý *Messnerhaus*, který není nijak pozoruhodný a nevznikla by prodejem žádná větší škoda; 6. na tomto kostele spočívají četná záduší, zastávaná dominikány, proto by bylo žádoucí na jejich upomínku ochránit pozůstatky kostela před úplným zničením; 7. sloup s hebrejskými nápisy by bylo možné znovu sestavit z rozptýlených žulových kamenů a vztyčit jej. I přes tyto pečlivě formulované důvody se nepodařilo Grünerovi okresní hejtmanství přesvědčit o nutnosti záchrany zbylých pozůstatků jedné ze středověkých stavebních památek Chebu.⁴¹³ Grüner konzultoval záležitost židovských knih s J. E.

---

⁴¹² Grüner, Joseph Sebastian (heslo). In: Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder, Bd I. (A–H), S. 480.

⁴¹³ NA, PÚ/R, ka 23, složka Cheb – 1. část, korespondence, J. S. Grüner – CC, odesláno 17. 12. 1854, čj. 208/CC.

Vocelem a následně popsání synagogy publikoval v prvním čísle *Mittheilungen*.

414

Grüner se také pokusil využít svých kontaktů a zapojit do zkoumání a záchrany památek v kraji další osoby. Pomocnou ruku mu přislíbil farář z Plesné u Františkových Lázní Johannes Unger⁴¹⁵, oslovil též Erweina Nostice, Jáchyma Josefa Auersperga zu Hartenberg, Karla Moritze [?] Zedtwitze, kurátora metternichovského kabinetu Paula Ratha a loketského starostu Johanna Kuglera.⁴¹⁶ Ovšem odezvy nebyly příliš četné.

Od počátku svého konzervátorského působení věnoval Grüner zcela pochopitelně značnou pozornost **děkanskému kostelu sv. Mikuláše**, jedné z historických dominant města Chebu. Neomezoval se pouze na stavbu jako takovou, stejnou měrou se zajímal i o interiér a vybavení. Na konci roku 1856 odpadla na jižní stěně při oltáři svatých Tří Králů větší část omítky, která odhalila starší **nástěnnou malbu zachycující výjevy tří králů a narození Páně**. Grünerovi to samozřejmě neuniklo a obratem začal pátrat po původu maleb. V historických pramenech se mu podařilo dohledat informaci, že chrám byl vymalován malířem Lukášem. Zprvu proto pomýšlel na možné autorství Lucase Cranacha staršího (1472–1553) či Lucase von Leyden (1494–1533). Jejich účast ale v zápětí vyloučil, neboť výmalba chrámu byla dle archivního záznamu provedena už roku 1478. Nečekané odhalení malířské výzdoby podle Grünerových slov vzbudilo značnou pozornost a zájem znalců, proto musel zajistit malby před případným poškozením.⁴¹⁷ [18]

Podobně jako Schmoranz o dva roky dříve v Rohozné, i Grüner se vlastnoručně pustil do primitivního zásahu na památce ve svaze napomoci její budoucí obnově. Předpokládal, že se pod omítkou nacházejí další části starší výmalby, proto přemýšlel, jak by bylo možné nejsnáze a nejšetrněji vrchní vrstvu sejmout. Napadlo jej, že spíš než mechanické ošrabání by mohlo být šetrnější smytí vrchního vápenného nátěru. K pokusu použil zředěnou kyselinu chlorovodíkovou. Vápno se mu rozpustit sice podařilo, ale na povrchu malby zůstávala ulpívající křemenná zrna, která by dle jeho slov bylo možné snadno odstranit, aniž by se tím poškodila barevná vrstva. O výsledku své chemické zkoušky Grüner zpravil krajského představeného hraběte Rothkircha, který se prozřetelně rozhodl navržený způsob obnovy

---

⁴¹⁴ Notizen. (Die Ruinen der ehemaligen Juden-Synagoge zu Eger). In: MTT, Hft. 5, S. 89–90. Dostupné on-line: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?aid=edb&datum=1856&page=241&qid=ZCZY421BUW55YHUOK4oN7H8DoCUINC&size=45> (Vyhledáno 26. 4. 2023).

⁴¹⁵ J. Unger byl nadšený místní badatel, který již na začátku 40. let uspořádal soupis lokálních památek. Johannes Unger, *Denkwürdigkeiten der Deutschen mit besonderer Hinsicht auf die böhmischen Kronlehngüter Asch und Fleißen und ihre Umgegend. Erster Theil, Vorurkundliche Geschichte der böhmischen Kronlehngüter Asch und Fleißen und ihrer Umgegend*. Eger 1841.

⁴¹⁶ NA, PÚ/R, ka 23, složka Cheb–1. část, spis čj. 214/CC.

⁴¹⁷ Tamtéž, J. S. Grüner – CC, odesláno pravděpodobně na konci prosince 1856, čj. ad 16/[CC].

konzultovat se zkušenými chemiky a stavebními odborníky v Praze.⁴¹⁸ Ještě než z Prahy dorazilo jakékoliv doporučení, předseda komise Czoernig obratem Grünera upozornil, že z pohledu Ústřední komise je využití kyseliny k tomuto účelu nevhodné a vyzval ho napříště ke zvýšené opatrnosti.⁴¹⁹

Grünerova konzervátorská činnost značně napomohla k **založení spolku pro obnovu děkanského chrámu sv. Mikuláše** (*Verein für die Restauration der Egerer Dekanalkirche*) v roce 1857, díky čemuž se spřátelil s korespondentem B. Grueberem, jenž provedl obličku a posouzení stavby.

5.2.7. František Kralert – konzervátor pro Táborský kraj

Dlouholetý pelhřimovský starosta František Kralert (1812–1879) patřil bezesporu k výrazným osobnostem kraje. Mezi současně jmenovanými konzervátory jediný lékař, byl se posléze etabloval především jako politik, roku 1861 byl zvolen v zemských volbách do venkovské obecní kurie (pro obvod Pelhřimov – Pacov – Kamenice – Počátky) do *Českého zemského sněmu*.

Do konzervátorské činnosti se Kralert zapojil nedlouho po svém jmenování. Důvodem byla plánovaná **demolice tzv. Pražské brány v Táboře**. Na konci srpna 1855 jej starosta Tábora informoval, že již v polovině srpna tamní okresní zastupitelstvo rozhodlo o urychlené demolici Pražské brány. Starosta s demolicí nesouhlasil a žádal konzervátora Kralerta, aby podnikl potřebné kroky pro zachování brány. Kralert obratem žádal Okresní úřad, aby demolici zastavil alespoň do doby, než bude rozhodnuto, zda má býti brána chráněna jako stavební památka, nebo ne. Současně s tím požádal táborskou městskou radu, aby nechala shromáždit veškeré dostupné historické údaje o stavbě a spolu s tím také zadala zhotovení plánů brány, jak to vyžaduje § 5 Instrukcí pro stavební úředníky. Tyto plány by pak Kralert předložil Ústřední komisi, která by posoudila hodnoty brány ze stavebněhistorického hlediska.⁴²⁰ Kralert výkresy brány včetně vlastního popsání stavby [19] zaslal na začátku května 1857.⁴²¹

Nutné je ale také poznamenat, že starosta Tábora se souběžně obrátil s prosbou o pomoc i na J. E. Vocela, jenž o demolici dal vědět Ústřední komisi, čímž vlastně svého konzervátorského kolegu Kralerta předběhl. Komise jednala na konci ledna 1857 a souhlasila s její demolicí, „*neboť tato brána, postavená pro jiné časy a poměry, se pro svou úzkost a prudké otáčení vozů stala nesporně nevhodnou jako hlavní průjezd i pro menší provinční město.*“⁴²²

⁴¹⁸ Tamtéž, korespondence, J. S. Grüner – CC, odesláno 11. 3. 1857, čj. ad 101/[CC].

⁴¹⁹ Tamtéž, koncept korespondence, CC (Czoernig) – J. S. Grüner, 15. 4. 1857, čj. 101/[CC].

⁴²⁰ NA, PÚ/R, ka 92, složka Tábor, korespondence, F. Kralert – CC, odesláno 22. 10. 1855, čj. ad 235/[CC].

⁴²¹ Tamtéž, korespondence, F. Kralert – CC, odesláno 1. 5. 1857, čj. ad 185/[CC].

⁴²² Tamtéž, zápis z jednání CC na spisovém referátníku, 4. 5. [1857], čj. 160/[CC].

Záležitost se záhy dostala k českému místodržiteli Karlu Mecséry, jenž nařídil demolici brány do odvolání zastavit a směrem k Ústřední komisi zaujal vcelku nekompromisní postoj: „Podle výsledků průzkumu nelze budovu vnější brány na takzvaném Pražském předměstí v Táboře zařadit mezi ta díla staré architektury, jejichž zachování by bylo možno v jakémkoli ohledu označit za žádoucí pro budoucnost.“ – Potud by tábořské úřady i komise byly s místodržitelským rozhodnutím nanejvýš spokojeny. Místodržitel ale pokračoval: „Budova brány, jak je mi z vlastní zkušenosti dobře známo, nemá žádnou architektonickou hodnotu, ale má hodnotu historickou, protože navíc, pokud by se za rozhodující faktor považovala pouze výjimečná architektonická hodnota, počet starobylých budov hodných zachování by se značně snížil, a protože konečně neexistuje ani naléhavá potřeba, ani naděje na výstavbu nové ulice tvořené reprezentativními obytnými budovami. A i když podporuji další zachování předmětné staré brány, nepopírám, že je žádoucí rozšířit nebo jinak vhodně upravit velmi stísněný průchod bránou, který je nezbytný pro usnadnění dopravy s vnitřním městem [...]“⁴²³

Místodržitelovo vyjádření donutilo členy Ústřední komise k opětovnému projednání, které završili stanoviskem o tom, že „dotyčná brána sama o sobě nemá žádnou architektonickou hodnotu, ani jako umělecké dílo, ani jako stavba, která se ve svém okolí vyskytuje jen zřídka; Ústřední komise by proto měla být naprosto spokojena s tím, že má k dispozici přesné plány těchto bran, a pak může být zbourána jako mnoho jiných věcí, které rušivě zasahují do moderní doby. Určitě by se muselo namítat proti rozšíření brány, protože pak by se z ní stala nová brána a ztratila by nejen svou historickou hodnotu, ale i to málo archeologického, co ještě má. Zda je možné bránu zachovat, ať už jako vedlejší bránu, nebo jako izolovanou stavbu při jiném uspořádání cesty, lze posoudit až na místě a je to věcí technických orgánů.“⁴²⁴

V proběhlých rozpravách nad Pražskou bránou došlo k polarizaci názorů, kdy konzervátor obhajoval zachování stavby oproti Ústřední komisi, která ji však nepovažovala za hodnotnou. což jde ve své podstatě proti jejímu poslání a instrukcím. Demolici brány se sice podařilo na dlouhou dobu zvrátit, nakonec ale převážila všeobecná potřeba uvolnění jedné z hlavních komunikací se středem města, proto byla roku 1884 i přes protesty části veřejnosti snesena.

5.2.8. Antonín Slivka ze Slivic – konzervátor pro Královéhradecký kraj

Majitel panství Solnice, rytíř Antonín Slivka ze Slivic (1796–1860)⁴²⁵ představuje ojedinělý případ aristokrata, jenž byl na území Čech roku 1854

⁴²³ Tamtéž, korespondence, PM (Mecséry) – CC, odesláno 11. 4. 1857, čj. 1385, ad 160/[CC].

⁴²⁴ Tamtéž, zápis z jednání CC na spisovém referátníku, 4. 5. [1857], čj. 160/[CC].

⁴²⁵ O úmrtí A. Slivky rodina podala úřadům oznámení in: NA, PM, ka 790, fasc. 3-1-3 (práce komise pro ochranu stavebních památek), korespondence, OS Rychnov n. K. – KÚ Hradec Králové, odesláno 16. 10. 1860, čj. 6747. — Tamtéž, korespondence, KÚ Hradec Králové – PM, odesláno 21. 10. 1860, čj. 8698. — Tamtéž, koncept korespondence, PM – CC/KÚ Hradec Králové, 16. 11. 1860, čj. 8388 & 9444.

jmenován do čestného úřadu krajského konzervátora.⁴²⁶ Vzhledem k jeho sídlu ve východočeských Kvasicích mu bylo svěřeno území Královéhradeckého kraje. Dle dochovaných spisů Ústřední komise, nepatřil Slivka k nejaktivnějším konzervátorům co se týče památkářské agendy. Prvním doloženým Slivkovým vstupem do konzervátorské činnosti je pokus o popsání Pražské brány v Hradci Králové, která „*sice není příliš stará, ale přesto si zaslouží zvláštní pozornost pro svoji historickou návaznost, rozsah dochování a [je] též svědkyní řádného stavitelství, [...] proslulá svou zvláštní architektonickou krásou v římském stavebním slohu*“.⁴²⁷ [20] Tím římským slohem Slivka zjevně mínil výrazně členěné renesanční předbraní, které bylo v letech 1583–1585 předsazeno starší gotické bráně s věží, a vytvořilo tak pozoruhodnou architektonickou kulisu s množstvím klasických prvků. O historii samotné středověké věže, jejíž vznik sahá až do období vlády Jana Lucemburského, se Slivka vůbec nezmiňuje.⁴²⁸ Lze předpokládat, že Pražskou bránu zkoumal in situ, ovšem není jasné, v jakém rozsahu stavbu prohlédl a jak podrobně. K dispozici měl každopádně soudobou plánovou dokumentaci zakreslenou stavebním inženýrem Václavem Čížkem (tu ostatně zaslal i do Vídně Ústřední komisi). Z uvedeného plyne, že Slivka tu zřejmě narazil na limity svých znalostí dějin stavitelství a architektury, protože nedovedl odlišit jednotlivé části stavby a jejich slohové fáze – považoval tedy celou bránu za renesanční. Pečlivě komponované předbraní, které je autorsky spojováno s osobou Buriana Vlacha (Gozziho), reprezentovalo v době vzniku význam a bohatství města a zároveň ve výzdobě reflektovalo věrnost osobě císaře. Tento promyšlený program výzdoby popsal Slivka jen stručně; ve své zprávě uvedl německou transkripci dedikačního nápisu císaři Rudolfu II. a dalších dvou nápisů. Svě líčení zakončil možná poněkud bezradně slovy, že „*celek je krásným pozůstatkem hluboce náboženského života a pro potomky věrohodnou vzpomínkou na panovníka*“.⁴²⁹ Rádi bychom řekli, že Slivka alespoň stručně zdokumentoval stavební památku, a tím splnil požadavky dané Instrukcemi. Podle všeho zcela rezignoval na zhodnocení jejího reálného stavu dochování a na ráznější vyzvání k její budoucí ochraně. Již pár let předtím roku 1850 byla totiž gotická část brány snížena, snesen krov a opatřena novým cimbuřím a další zásahy bylo možné předpokládat. V době, kdy se Slivka k bráně vyjadřoval, byla k Hradci Králové přivedena železniční trať, což obecně zvýšilo nároky na funkčnost městských komunikací. Podobně jako v jiných městech i v Hradci Králové zúžený průjezd bránou čím dál víc škrtil

---

⁴²⁶ I mezi kandidáty konzervátorského úřadu se vyskytovalo několik výrazných osobností z řad aristokracie, nejvýraznější postovou byl Erwein Nostic. Ovšem jiná situace byla na sousední Moravě, kde lze pozorovat zastoupení aristokracie mezi nominovanými řádově početnější. Ve finále byl konzervátorem pro Moravu jmenován abbé Bedřich Silva Tarroucca.

⁴²⁷ NA, PÚ/R, ka 21, složka Hradec Králové, korespondence, A. Slivka ze Slivic – CC, odesláno 26. 10. 1856, čj. 331/[CC].

⁴²⁸ Hradec Králové (heslo). In: E. Poche a kol., viz pozn. 239, A–J, Praha 1977, s. 451.

⁴²⁹ NA, PÚ/R, ka 21, složka Hradec Králové, korespondence, A. Slivka ze Slivic – CC, odesláno 26. 10. 1856, čj. 331/[CC].

rozdávající se dopravu, proto bylo jen otázkou času, kdy se ozve požadavek na její odstranění; k tomu nakonec došlo až v letech 1873–1875.⁴³⁰

Okresní stavební inženýr Václav Čížek⁴³¹ – tentýž, co provedl plánovou dokumentaci královéhradecké Pražské brány – prozkoumal roku 1857 **kostel sv. Jana Křtitele v Dohaličkách**, malé obci severozápadně od Hradce Králové. V souladu s Instrukcemi ji poskytl konzervátoru Slivkovi k dalšímu zhodnocení. V tomto případě není zcela jisté, zda Slivka Dohaličky skutečně navštívil a kostel prozkoumal, nebo jen opět postuloval Čížkem pořízenou dokumentaci. Každopádně jedinou informační hodnotu z celé zprávy má (byť ne zcela doslovný) přepis textu reprezentativního náhrobníku s postavou rytíře ve zbroji, náležejícího Adamu Sadovskému ze Sloupna, osazeného uvnitř lodi. Vrátime-li se zpět ke stavbě kostela, Slivka a především inženýr Čížek měli šanci prozkoumat starší (v jádru patrně stále středověký) kostel, barokně přestavěný roku 1742 z popudu hraběnky Alžběty Schafgotschové, a provést jeho řádné popsání.⁴³² Z pozdější soupisové literatury také víme, že i přes stavební zásahy z 18. století se v kostelu dochovalo množství starších uměleckých památek; pokud Slivka dohaličský kostel zkoumal, zřejmě mu nepřipadaly natolik hodnotné, než aby je zdokumentoval.

V závěru Slivka stručně poznamenal, že „kostel je nyní v dobrém stavebním stavu“; jeho konstatování bohužel nelze považovat za seriózní zhodnocení, neboť stavbu zjevně posuzoval na základě povšechného zhlédnutí, bez zasvěceného posouzení stavebních konstrukcí a případných poškození. Nasvědčuje tomu i fakt, že nedlouho před tím v letech 1848–1849 byl kostel na vnější straně stabilizován opěráky, které sám ve zprávě zmiňuje (!).⁴³³ Doplněné opěrné pilíře vyřešily obtíže se statikou jen na čas, protože už roku 1865 vyvstal návrh na stavbu nového kostela.⁴³⁴ Stav svatyně se horšil natolik, že došlo roku 1888 k jeho zřízení. Současná novogotická novostavba podle návrhu Ludvíka Láblera vyrostla na témže místě až v letech 1894–96.

Krajský úřad v Hradci Králové během roku 1857 projednával záměr **demolice hradebních věží ve Dvoře Králové**. Vše nasvědčuje tomu, že úřad Slivku coby krajského konzervátora neinformoval ani jej nevyzval k vyjádření stanoviska a

⁴³⁰ Hradec Králové (heslo). In: *E. Poche a kol.*, viz pozn. 239, A–J, Praha 1977, s. 451.

⁴³¹ Krom podkladů postoupených konzervátoru Slivkovi, zpracoval V. Čížek zakres klenáku z kostela sv. Jiljí v Chvalkovicích, kterou B. Grueber publikoval ve své práci *Charakteristik der Baudenkmale Böhmens* z roku 1856.

⁴³² Císařský otisk stabilního katastru datovaný rokem 1841 zobrazuje půdorys kostela jako obdélnou stavbu s nepravidelným polygonálním závěrem a patrně s přisazenou věží na západní straně. Oproti tomu Umělecké památky Čech uvádějí, že hraběnka Alžběta Schafgotschová dala vystavět na místě starého kostela nový, v podobě klenuté rotundy s lucernou. Srovn. Dohaličky (heslo). In: *E. Poche a kol.*, viz pozn. 239, A–J, Praha 1977, s. 281. — Dohaličky (heslo). In: A. Cechner, *Soupis památek historických a uměleckých v království českém od pravěku do počátku XIX. století. XIX. Politický okres královéhradecký*. Praha 1904, s. 20–21. Císařský otisk stabilního katastru dostupný online na: https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=cioc&idrastru=B2_a_6C_1225-1_3 (vyhledáno 31. 1. 2023).

⁴³³ NA, PÚ/R, ka 13, složka Dohaličky, korespondence, A. Slivka ze Slivic – CC, odesláno 1. 2. 1857, čj. 38/[CC].

⁴³⁴ Dohaličky (heslo). In: *E. Poche a kol.*, viz pozn. 239, A–J, Praha 1977, s. 281.

zřejmě tak ani později nečinila Ústřední komise. Oproti tomu se do jednání s rozhodností vložil architekt Bernhard Grueber, tou dobou již aktivní korespondent Ústřední komise, jenž tu Slivkovu účast de facto suploval. Především rozporoval názor úřadu, který prohlašoval věže za nehodnotné; o jejich archeologické hodnotě měl Grueber zcela jasnou představu, neboť Dvůr Králové osobně navštívil a věže na místě prohlédl. Zároveň byl rozhodnutý na svou stranu přiklonit i Ústřední komisi, kterou o záměru demolice informoval. Do bezvýsledných jednání zasáhl místodržitel Mecský, který pozastavil veškeré přípravy demolice do doby, než Ústřední komise prokáže a obhájí archeologickou hodnotu obou věží.⁴³⁵ Vyžádané stanovisko zasláné do Prahy na místodržitelství muselo později u Gruebera vzbudit značné rozčarování. Předseda komise Czoernig totiž pragmaticky konstatoval, „*že vzhledem k ohrožujícímu stavu těchto věží, [...] nelze proti této demolici vznést námitku a o to méně zdůvodnit, protože tyto stavby nemají žádnou uměleckou hodnotu a archeologický zájem není tak významný, aby bylo nutné trvat na jejich zachování, které by si nepochybně vyžádalo značné náklady.*“ K tomu ještě vznesl prosbu, „*aby před demolicí bylo pořízeno přesné zaznamenání těchto hradebních věží.*“⁴³⁶

Antonín Slivka ve funkci krajského konzervátora setrval poměrně krátce, necelých šest let, neboť zemřel již roku 1860. Během této doby se do konzervátorské agendy zapojoval s minimálním nasazením. Nejsou známy ani bližší kontakty mezi Slivkou a dalšími konzervátory či jinými badateli v oblasti vlastenecké archeologie, což jej zjevně separovalo na okraj dění v oboru. Památkářskou aktivitu na Královéhradecku do značné míry nahrazovali aktivnější činovníci, jako již zmíněný Bernhard Grueber nebo František Petera. Jeho spíše obecné znalosti z dějin umění a architektury mu nedovolovaly plněji rozvinout potenciál svěřené funkce.

5.3. Konzervátoři-stavitelé

5.3.1. Anton Jirusch – konzervátor pro Pražský kraj

Fürstenberský stavební ředitel Anton Jirusch (?–1878) odstoupil z funkce konzervátora po několika měsících (rezignaci podal už 11. 12. 1854), aniž by během této krátké doby jakkoliv přispěl k činnosti Ústřední komise a zpracoval dokumentaci některé stavební památky na území Pražského kraje. Rezignace byla nasnadě vzhledem k jeho pracovnímu vytížení, což lze usuzovat z dochované plánové dokumentace k řadě stavebních úprav na Křivoklátu a v Nižboru. Navíc už roku 1857 kariérně postoupil a byl jmenován stavebním inspektorem, proto je zřejmé, že dobrovolné aktivity kolem dokumentace stavebních památek, které by zpracovával nad rámec své agendy a ve volném čase, šly stranou.⁴³⁷ Tím se vlastně nepotvrdily obavy

⁴³⁵ NA, PÚ/R, ka 16, složka Dvůr Králové, korespondence, PM (Mecský) – CC, odesláno 8. 8. 1857, čj. 6650.

⁴³⁶ Tamtéž, koncept korespondence, CC (Czoernig) – PM (Mecský), 21/31. 9. 1857, čj. 330/[CC].

⁴³⁷ O profesní dráze Antona Jirusche a jeho stavitelských aktivitách ve službách knížete Karla Egona II. Fürstenberga (včetně odkazů na archivní prameny) souhrně pojednal Petr Kučera ve své diplomové práci o stavebních úpravách

úřadů, které se především obávaly komplikací spojených s Jiruschovým sídlem na periférii Pražského kraje. Naopak dle jeho stavební činnosti, která se soustředila na rekonstrukce (restaurace) a modernizace hradu Křivoklátu a zámku v Nižboru, se Jirusch jeví jako schopný památkový architekt.

5.3.2. František Schmoranz – konzervátor pro Chrudimský kraj

Pokud nepočítáme krátké působení Antona Jirusche, představuje František Schmoranz (1814–1902) jediného výkonného architekta a stavitele mezi prvními jmenovanými krajskými konzervátory v Čechách. Ve třicátých letech studoval na vídeňské Akademii, posléze se vrátil na Chrudimsko a dlouhá léta působil ve funkci městského stavitele v Chrudimi. V padesátých letech byl Schmoranz značně pracovní vytížen, neboť se jednak podílel na obnově chrudimských městských budov poškozených roku 1850 ničivým požárem a zakázkami jej zahrnovali i další zájemci. To se samozřejmě odrazilo i na komunikaci s Ústřední komisí, která během 50. let nebyla tak početná, jak by se očekávalo.

V roce 1854 procházel opravami gotický **kostel sv. Erasma v Rohozné** poblíž Poličky a při té příležitosti byly pod 5 až 6 vrstvami vápenného nátěru objeveny pozoruhodné nástěnné malby. Zvěst o opravách kostela se vzápětí donesla mladému vychovateli Mořici Trappovi (1825–1895), který tou dobou pobýval na nedalekém Svojanově; ten neváhal a okamžitě se vydal odkryté malby prozkoumat. Obratem o vynikajícím nálezů zpravil J. E. Vocela, který zprávu přetlumočil Ústřední komisi (aniž by nejprve do Rohozné zajel). Trapp byl přesvědčen, že se jedná o malby hodné té nejvyšší pozornosti a alespoň stručně je popsal takto: „*Na evangelijní straně je na stěně znázorněno Kristovo zmrtvýchvstání s odstupující stráží spolu s několika postavami s kalichem a křížem; na epistolní straně přichod tří svatých králů s dochovaným minuskulním nápisem r•melchior•baltha: na prostřední stěně seslání Ducha svatého a dvanáct apoštolů /: nádherně nakreslené :/ pak Ecce homo a anděl v mřížovém okně, spolu s několika kněžími a zvířaty, obklopené dekoracemi v byzantském (?) stylu; zkrátka celá kaple má malby i na stropě, ale ty jsou ještě zakryté vápnem.*“⁴³⁸ [4]

Na části odkrytých maleb se do Rohozné přijel podívat i bavorský malíř moravského původu Eduard Schwoiser (1826–1902)⁴³⁹, který byl v téže době na návštěvě u baronky Ernestiny von Languette (1804–1868)⁴⁴⁰ v nedaleké Bystré. Charakter postav Schwoisera zcela nadchl a malby si nemohl vynachválit. Mořic Trapp ovšem ještě dodal, že obec Rohozná, na jejíž náklady natěračské

Křivoklátu v 19. století. In: P. Kučera, *Obraz stavitelské aktivity šlechtického rodu v období historismu. Stavební úpravy na hradě Křivoklát v 19. století.* (diplomová práce), Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, obhájeno 2007, s. 63–64. Dostupné on-line: <https://theses.cz/id/c4z81g/402589> (vyhledáno 16. 2. 2023).

⁴³⁸ NA, PÚ/R, ka 81, složka Rohozná, korespondence, J. E. Vocel – CC, odesláno 6. 9. 1854, čj. ad 140/CC.

⁴³⁹ Schwoiser Eduard (biografický medailon). In: C. von Wurzbach, *BLKÖ*, Theil 33, Wien 1877, S. 194.

⁴⁴⁰ O osobnosti baronky Ernestiny von Languette podrobněji in: L. Halvová, *Dějiny školství v Bystrém* (diplomová práce). PedF UPOJL 2017, zejména s. 15–16, 22–23, 64. Dostupné on-line: <https://theses.cz/id/sax84f/21233642> (vyhledáno 10. 8. 2023).

práce probíhají, je rozhodnutá malby znovu zabít, protože chce vrátit interiéru lodi dosavadní čistý bílý vzhled. Veškeré argumenty o jedinečnosti maleb byly v té chvíli marné.⁴⁴¹ Vocel zároveň vyzval k neprodlené součinnosti konzervátora Schmoranze, který okamžitě začal jednat. Vyzval expozituru litomyšlského okresního hejtmanství v Poličce, aby neprodleně zajistila zastavení veškerých stavebních prací na rohozenském kostele. Navíc malbám hrozilo další vážné nebezpečí v podobě zatečení dešťové vody do zdiva, neboť opravy probíhaly i na střeše, která byla tou dobou odkrytá. Schmoranz jako zkušený stavitel nechal ihned nad presbytářem zhotovit nouzové zastřešení.⁴⁴² Ústřední komise se Schmoranzovým postupem souhlasila a vyslovila mu veškerou podporu.

Některé části omítky byly nečekaně odkryty již při opravách roku 1838 – to se týkalo i výjevu ukřížovaného Krista nacházejícího se na stěně nad dveřmi do sakristie – a vzápětí znovu přetřeny směsí vápna a popelu. Ve chvíli, kdy malby Schmoranz zkoumal, byla odhalena zhruba třetina z předpokládaného rozsahu maleb. Nedávné výspravy omítky pevně držely na svém místě a jejich snímání bylo velmi pracné a vyžadovalo zvláštní opatrnost, což si Schmoranz vlastnoručně alespoň dvakrát vyzkoušel. Nebylo proto myslitelné svěřit snímání nátěru nezkušenému řemeslníkovi. To ale nebyly jediné těžkosti. Nastal chladný prosinec, který nepřál stavebním pracem, členové obecní rady opakovali, že se jim odkryté malby nelíbí a stávající popis maleb není dostatečný, protože zachycuje pouze odkryté partie výjevů. Schmoranz vypočítával, že by bylo možné i zbylé plochy odkryt se třemi šikovnými zedníky pod zkušeným dohledem už během dvou týdnů. Jakmile by byly veškeré malby odkryty, nabídl komisi, že vypracuje jejich kresebnou dokumentaci.⁴⁴³ [5]

Schmoranz se rovněž pustil i do zběžného uměleckohistorického rozboru maleb, který se co do hloubky pojednání nemůže měřit s Vocelovými soudobými studiemi zabývajícími se středověkým malířstvím. [6] Přesto mu nelze upřít určitou dávku pozorovatelské schopnosti a cit pro detail. Za předlohy výjevů považoval dřevořezy ze 14. a 15. století.⁴⁴⁴ Upozornil na podobnost trojúhelných korun stromů ve výjevu s třemi králi, dále na nerovnoměrnost výšky lidských postav a do třetice nápadné rozdíly zobrazených rukou a nohou. Mnohem významnější je Schmoranzův popis stavby dle schváleného formuláře, včetně plánového zákresu. Krom

---

⁴⁴¹ NA, PÚ/R, ka 81, složka Rohozná, korespondence, J. E. Vocel – CC, odesláno 6. 9. 1854, čj. ad 140/CC.

⁴⁴² Tamtéž, korespondence, F. Schmoranz – CC, odesláno 8. 9. 1854, čj. ad 139/[CC].

⁴⁴³ Tamtéž, složka Rohozná, korespondence, F. Schmoranz – CC, odesláno 22. 12. 1854, čj. ad 35/CC.

⁴⁴⁴ Srov. s datací stavebních prvků. Presbytář a portálek na jižní straně lodi kostela jsou datovány do 1. poloviny 14. století, zaklenuť presbytáře pozdější kolem roku 1377. In: Rohozná (heslo). In: E. Poche a kol., viz pozn. 239, P/Š, sv. 3, Praha 1980, s. 229.

zevrubného popisu stavebních konstrukcí a prvků ze svého průzkumu vyvodil, že kostel mohl být vystavěn již v první polovině 13. století.⁴⁴⁵

V březnu následujícího roku předložil Schmoranz Ústřední komisi k posouzení náhledovou skizu podle originální malby, kterou provedl místní malíř Johann Kokeš. Její podobu neznáme a zřejmě s ní nebyl zcela spokojen ani sám konzervátor. Vzhledem k vysoké umělecké hodnotě maleb, bylo záhodno, aby zamýšlená kresebná dokumentace byla co nejvěrnější. Pokusil se proto angažovat co nejschopnější umělce, které bylo možné sehnat – již renomovaného Josefa Führicha (1800–1876) a mladého a talentovaného Antonína Waldhausera (1835–1913). Oba malíři přislíbili, pokud se situace nezmění, že se do Rohozné vydají. Zda k tomu došlo, není prozatím jasné. Jisté ovšem je, že malby byly roku 1855 znovu zabíleny a zřejmě roku 1888 v souvislosti s rozšířením kostela překryty novou vrstvou historizující malířské výzdoby.⁴⁴⁶

Takřka stejný scénář jako v Rohozné se odehrál i v roce 1855, kdy došlo během natěračských prací k náhodnému odloupení části omítky v presbytáři **kostela sv. Václava v Řestokách**, pod níž se objevily fragmenty nástěnné malby. Jakmile byly sejmuty další partie omítky, bylo zřejmé, že nalezená fresková výmalba pokrývá celý presbytář a navíc je dochována v lepším stavu než malby kostela v Rohozné. Schmoranz ovšem další snímání omítky zastavil, protože na některých místech vrchní vrstvy stále drží a snímání je třeba provádět nanejvýš opatrně. Ústřední komisi samozřejmě přislíbil popsání maleb a zhotovení případných dokumentačních kreseb, jakmile to bude možné.⁴⁴⁷

6. Korespondenti

Personální obsazení orgánů Ústřední komise procházelo neustále změnami. Původně se předpokládalo, že obsazení 13 konzervátorských křesel pro Čechy bude jen provizorní řešení a již brzy bude rozšířeno o další, jimž budou moci být svěřeny menší územní celky na úrovni okresů. Liknavý či váhavý přístup a téměř nulová aktivita některých konzervátorů nenaplnily očekávání Ústřední komise a donutily ji k přehodnocení strategie. Někteří okresní hejtmané již během nominací konzervátorů uváděli, že v některých oblastech se zkrátka nenacházejí osobnosti, které by naplnily předpoklady k výkonu konzervátorské agendy. Tuto bezvýhodnou situaci dokázal vcelku elegantně vyřešit druhý paralelně zřízený post korespondenta, který i v současnosti bývá s rolí konzervátora mylně zaměňován. Hlavní rozdíl spočívá v tom, že konzervátor je jmenován pro určité vymezené území dané korunni

⁴⁴⁵ NA, PÚ/R, ka 81, složka Rohozná, F. Schmoranz, Die Bauliche Beschreibung der Kirche sct. Erasmus zu Rohozna mit Bezug auf beiliegenden nach der örtlichen Aufnahme gezeichneten Plane A, odesláno 22. 12. 1854, čj. ad 35/CC. — Recentně zhodnocení architektury kostela v Rohozné in: *D. Prix*, Středověký kostel sv. Erasma v Rohozné u Poličky. In: *Průzkumy památek*, roč. 26, č. 1, Praha 2019, s. 25–58.

⁴⁴⁶ Rohozná (heslo). In: *E. Poche a kol.*, viz pozn. 239, P/Š, sv. 3, Praha 1980, s. 229.

⁴⁴⁷ NA, PÚ/R, ka 83, složka Řestoky, korespondence, F. Schmoranz – CC, odesláno 20. 9. 1855, čj. ad 217/[CC].

země, kraje, okresu či města, nežto korespondent území své působnosti omezeno nemá. Druhým rysem této funkce je předpoklad, že korespondent bude jakýmsi výkonným spolupracovníkem konzervátorů. Dokonce se v úřední korespondenci objevuje i označení *sub Conservatorem*, čili předpokládalo se, že korespondent se stane jakýmsi podřízeným konzervátora či bude pracovat pod jeho dohledem. V tomto ohledu se uvažovalo například o Josefu Provinském z Třebenic, který se spíše než vzděláním vyznačoval dobrou znalostí místních poměrů; v případě jeho jmenování by byl podřízen upřednostňovanému Josefu Ackermannovi.⁴⁴⁸ Tato subordinace ale neplatila vždy a doslova. Náznaky požadavku na korespondenta „být konzervátorovi k ruce“ lze pozorovat v prvních letech působení Bernharda Gruebera na korespondentské pozici. Grueber do značné míry dokázal zastoupit nepřítomného konzervátora Vocela a během jeho absence komunikovat s Ústřední komisí ohledně posouzení proběhlých oprav kaple sv. Kateřiny v Tetíně a o potřebě pořízení dokumentace tamní lokality.⁴⁴⁹

V téže době (1857) zmiňovaný Vocel v závěru jedné ze svých zpráv mimoděk doporučil Ústřední komisi A. N. Vlasáka jakožto vhodného kandidáta na post korespondenta, o němž hovořil jako o jednom „z nejznalejších a nejaktivnějších přátel památek v Čechách“. Tou dobou se Vlasák věnoval rozsáhlému popisování lokalit Táborského kraje, které postupně publikoval v *Lumíru a Památkách archaeologických a místopisných*. Doslova o něm Vocel uvedl, že „jmenování tohoto všeobecně uznávaného mladého kněze korespondentem c. k. Ústřední komise by bylo nejen přínosem pro jeho náročný podnik, ale Ústřední komise by od něho mohla také oprávněně očekávat cenné příspěvky do speciální statistiky archeologických památek Čech.“⁴⁵⁰ Komise i přes skvělé doporučení nakonec Vlasáka korespondencem nejmenovala.

Zároveň je třeba vyslovit i domněnku ohledně výběru osob jmenovaných na post korespondentů během 50. let. Ústřední komise i úřady si musely být záhy vědomy silné vlastenecké motivace stran aktivních českých konzervátorů (Vocel, Beneš, Bezděka ad.). Grueberovo jmenování korespondentem v prosinci 1856 lze proto nahlížet i jako pokus o vyrovnání vcelku výrazného vlasteneckého narativu, který prostupoval konzervátorskou agendou v Čechách. Grueberovou předností v tomto směru totiž bylo, že se v pražském (potažmo českém) prostředí pohyboval tou dobou více než deset let, coby rodilý Němec se nikdy vnitřně neztotožnil s českým vlasteneckým cítěním a navíc dokázal díky svým rozsáhlým znalostem v oblasti středověké architektury držet krok s Vocelem a dalšími tuzemskými badateli. Ani ne půl roku po Grueberovi byl jmenován korespondentem i Franz Boos-Waldeck, jehož zapojením mohla komise hypoteticky sledovat stejné cíle, jako v případě Gruebera. Z této situace tedy plyne velmi pravděpodobný důvod, proč nebyl roku 1857 A. N. Vlasák jmenován korespondentem: svými příspěvky se totiž jasně řadil k ostatním českým vlastencům.

---

⁴⁴⁸ NA, PM, ka 68, fasc. 6-1-36, OH Litoměřice – KÚ, odesláno 23. 3. 1854, čj. 5450.

⁴⁴⁹ J. Horáček, viz pozn. 25, s. 1–7.

⁴⁵⁰ NA, PÚ/R, ka 70, složka Praha, bazilika sv. Jiří na Pražském hradě, korespondence J. E. Vocel – CC, odesláno 15. 5. 1857, čj. 197/[CC].

6.1. Bernhard Grueber (1807–1882)

Mladého německého architekta do Čech pozvala Vlastenecká společnost přátel umění už roku 1844 a dosadila jej na profesorskou stoličku pražské akademie. Během let se Grueber integroval do zdejšího kulturního prostředí a prokázal své schopnosti architekta i teoretika. Klíčovou úlohu sehrály v tomto směru úzké vazby s rodinou Thunů nejen pro Grueberovu projekční činnost, ale i pro jeho účast na poli památkové péče.

Ústřední komise jmenovala Gruebera svým korespondentem 16. 12. 1856 za „šíření vlastivědy“⁴⁵¹ a své „zásluhy o archeologii, dějiny umění a [dosavadní] činnost“⁴⁵², čímž měl jistě na mysli především spolupráci během stavebních úprav jižního křídla Staroměstské radnice a také za významný publikační počín *Charakteristik der Baudenkmale Böhmens* (1856)⁴⁵³. O Grueberově jmenování K. Czoernig zaslal Vocelovi zprávu s dovětkem, aby „zůstal v potřebných případech s tímto panem korespondentem v – již doposud mnohokrát činné – přátelské shodě, a i v budoucnu mohlo být [o to] usilováno.“⁴⁵⁴ Snad tím Czoernig narážel na to, že Grueber podroboval stavební památky na území Čech po umělecké stránce kritickému srovnání s německými, což českému vlasteneckému citění nebylo příliš po chuti.

V Grueberově osobnosti se propojují teoretická znalost umění a architektury s profesí aktivního architekta a stavitele, v řadě případů nelze tyto dvě pozice striktně oddělit. Ústřední komise i úřady si toho byly vědomy a často žádaly po Grueberovi posouzení té či oné stavby nejen z hlediska umělecké hodnoty, ale i aktuálního stavebního stavu.

Během prací na Staroměstské radnici odbíhal Grueber průběžně také k jiným stavebním památkám v Praze i mimo ni. Takto v polovině března 1856 nabídl realizovat demontáž a **přesun Krocínovy kašny** před Krenův dům včetně vypárování nádrže kašny portlandským cementem, což nakonec nebylo akceptováno.⁴⁵⁵ Ve stejné době Zemské stavební ředitelství Gruebera vyzvalo, aby posoudil architektonickou hodnotu **kaple sv. Kateřiny v Tetíně**, respektive, aby zhodnotil dosavadní úpravy exteriéru.

Během roku 1857 byl místodržitelstvím žádán o posudek ohledně restauračních prací **na děkanském chrámu sv. Bartoloměje v Plzni**, který se týkal interiéru lodi, respektive provedení jeho výmalby a celkovému vyznění. Po předchozích neúspěšných pokusech místodržitelství upozorňovalo na to, „že je třeba postupovat s největší opatrností

⁴⁵¹ NA, PÚ/R, ka 111, složka Grueber, koncept korespondence, CC (Czoernig) – B. Grueber, odesláno po 16. 12. 1856.

⁴⁵² Tamtéž, koncept korespondence, CC (Czoernig) – PM (Mecséry), odesláno 24. 12. 1856.

⁴⁵³ Ke Grueberovu jmenování korespondentem též In: V. Vostřelová, viz pozn. 309, s. 240.

⁴⁵⁴ AUK, fond J. E. Vocel, ka 1, složka korespondence za rok 1856, korespondence, CC (Czoernig) – J. E. Vocel, odesláno 24. 12. 1856, inv. č. 1856/26.

⁴⁵⁵ NA, PÚ/R, ka 68, složka Krocínova kašna, korespondence, J. E. Vocel – CC, odesláno 12. 3. 1856, čj. ad 81/[CC].

v případech, kdy se stylové restaurování nejeví jako účelné pro nedostatek finančních prostředků a vhodných uměleckých kapacit. V daném případě by snad nejlepším způsobem, jak dosáhnout důstojného celkového dojmu, bylo odstranění starého nátěru a instalace jednoduše barevných vitráží.⁴⁵⁶ Ústřední komise požádala sochaře E. Maxe a B. Gruebera o posouzení probíhajících restaurátorských prací na pomníku sv. Lubmily v **basilice sv. Jiří na Pražském hradě**, které prováděl mladý sochař Kamil Böhm. V průběhu prací se totiž zvedla kritika na způsob opravy tumb. Do debaty se rovněž zapojil J. E. Vocel.⁴⁵⁷ Oba ve shodě vyjádřili souhlas s dosavadním Böhmovým postupem. Max pouze podotkl, že nově instalované hlavy světců by měly mít přísnější výraz, aby lépe odpovídaly charakteru starších postav.⁴⁵⁸ Grueber mezitím vedl přestavbu zámku na Hrubé skále, o níž projevil zájem konzervátor A. Marek. Roku 1857 byly zahájeny **obnova chrámu P. Marie Sněžné v Praze** a B. Grueber byl jmenován do komise, která měla na průběh oprav dohlížet a již předsedal Lev Thun. Vesměs se zpočátku jednalo o potřebu zajištění vadných omítek, zejména severní zdi.⁴⁵⁹ Téhož roku byl též požádán o návrh **úpravy mostecké věže**, na niž měl v úmyslu kanovník V. M. Pešina nechat zhotovit nové věžní hodiny.⁴⁶⁰ Ve stejné době se Grueber vyjadřoval k hodnotě věží tvořících součást městského **opevnění Dvora Králové**, kvůli čemuž nechal místodržitel Mecséry pozastavit demoliční práce.⁴⁶¹ V únoru 1858 jakožto korespondent zaslal Ústřední komisi popsání **kostela P. Marie Na Slupi** včetně doprovodných kreseb. Zároveň také upozornil na plánovanou opravu **chrámu P. Marie před Týnem**, kde se přiklání k názoru J. E. Vocela, že je potřeba provést nejprve patřičný průzkum stavby.⁴⁶² Na začátku 60. let se též angažoval při posuzování městské **Budějovické brány v Písku**, o níž se vyslovil k nelibosti píseckého konzervátora F. R. Bezděky, že nelze zachovat.⁴⁶³

Bernhardt Grueber rezignoval na funkci korespondenta 17. 12. 1867.⁴⁶⁴

6.2. Franz Boos-Waldeck (1802–1887)

Osobnost hraběte Franze Boos-Waldecka, c. k. komořího a majitele panství Oselce, Defourový Lažany a Starý Smolivec, mimo jiného i člena Musea Království českého, zůstává stále poněkud neznámou, na rozdíl od jeho syna Viktora (1840–1916), pozdějšího německého liberálního politika a poslance Říšské rady.⁴⁶⁵

⁴⁵⁶ NA, PÚ/R, ka 62, složka Plzeň, korespondence, PM (Mecséry) – CC, odesláno 20. 12. 1857, čj. 465/CC.

⁴⁵⁷ NA, PÚ/R, ka 70, složka bazilika sv. Jiří, korespondence, J. E. Vocel – CC, odesláno 10. 1. 1857, čj. 22/CC.

⁴⁵⁸ Tamtéž, korespondence, J. E. Vocel – CC, odesláno 19. 2. 1857, čj. 59/CC.

⁴⁵⁹ NA, PÚ/R, ka 70a, složka Praha 1 Jungmannovo náměstí, kostel Panny Marie Sněžné, korespondence, J. E. Vocel – CC, odesláno 9. 7. 1857, čj. 286/CC.

⁴⁶⁰ NA, PÚ/R, ka 72, složka Praha 1, Karlův most a mostecké věže, korespondence, J. E. Vocel – CC, odesláno 19. 7. 1857, čj. 302/CC.

⁴⁶¹ NA, PÚ/R, ka 16, složka Dvůr Králové, korespondence, PM (K. Mecséry) – CC, odesláno 8. 8. 1857, čj. 6650, ad 330/CC.

⁴⁶² NA, PÚ/R, ka 75, složka Praha 2 – ul. Na Slupi, kostel Panny Marie Na Slupi, korespondence, B. Grueber – CC, odesláno 4. 2. 1859, čj. 53/CC.

⁴⁶³ NA, PÚ/R, ka 60, složka Písek, korespondence, B. Grueber – CC, odesláno 20. 6. 1861, čj. 122/CC.

⁴⁶⁴ NA, PM, ka 790, sign. 3-1-3 (práce komise pro ochranu stavebních památek), seznam konzervátorů a korespondentů, nedatováno.

⁴⁶⁵ Jahrbuch der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale. Bd. 2, Wien 1857, S. XV.

Boos-Waldeckovo jméno nefiguruje na předchozích seznamech osob navrhaných roku 1854 do funkce konzervátora a ani poté se nedostal do hledáčku Ústřední komise. Podnět k jeho jmenování konzervátorem či korespondentem komise obdržela od emancipované šlechtičny baronky Luisy Kotz von Dobrsch (1812–1863). A není jasné, co ji vlastně vedlo k jeho nominaci. Boos-Waldeck se zřejmě nevyznačoval brilantními vědeckými úspěchy, uvedl prý pouze, že „se zajímá nejen o historii a nauku o starověku, ale je připraven podpořit i úsilí této c. k. Ústřední komise v šíření vlastivědy v jemu svěřeném okruhu působnosti“.⁴⁶⁶

Ústřední komise bez námitek na schůzi 24. 3. 1857 schválila návrh na jmenování F. Boos-Waldecka a posléze pověřila místodržitele Mecséryho, aby zajistil doručení jmenovacího dekretu. Komise čerstvě jmenovanému korespondentovi zaslala exemplář instrukcí, z nichž se dozví podrobnosti o podobě spolupráce, k tomu ale servilně dodala, že jej tím ale nechce omezovat ve způsobu, jímž ráčí s komisí spolupracovat.⁴⁶⁷ Jmenování nechal místodržitel zveřejnit v *Prager Zeitung* a Boos-Waldeckovo jméno se objevilo i v rejstříku korespondentů v ročence.⁴⁶⁸ Na aktivní spolupráci s Ústřední komisí zřejmě nedošlo, nejsou známy žádné Boos-Waldeckovy zprávy, které by komise projednávala či zveřejňovala.

6.3. Anton Prokop Schmitt (1833–1890)

Do konce 50. let představuje A. P. Schmitt posledního jmenovaného korespondenta Ústřední komise. Prošel gymnazijními studii v Hradci Králové a Praze, kurzem pro kandidáty učitelství na pražské Polytechnice a po vzoru svého otce se stal učitelem. Nejprve vyučoval na obchodní škole v Pešti, roku 1858 se ale vrátil do Čech a nastoupil suplentské místo na reálce v Lokti.⁴⁶⁹

Ještě před zahájením učitelské dráhy jako dvacetiletý jinoch publikoval album *Obrazy starožitných staveb v Čechách* s vyobrazeními stavitelských památek doprovázené českojazyčnými popisy jednotlivých staveb. Náhledy středověkých kostelů včetně jejich půdorysných řezů a vybraných detailů provedl technikou leptu Franz Lorenz. Autorem předlohových kreseb je ve většině případů sám Lorenz, s výjimkou interiéru kostela v Zábouří, k němuž poskytl předlohu Antonín Rybička (1812–1899). Pouze pohled na kostel v Kondraci leptal E. Učík (Utschik) podle kresby Jana Malocha (1825–1911). Pojetím doprovodných hesel se Schmitt do značné míry vymyká soudobému topografickému úzu založeném vesměs na vypsání historických událostí spojených s daným místem. Předmět jeho zájmu se posouvá k věcnému popsání

⁴⁶⁶ NA, PÚ/R, ka 115, složka Waldek, koncept korespondence, CC – F. Boos-Waldeck, 13. 3. 1857, čj. 109/[CC].

⁴⁶⁷ Totéž. — Jmenování F. Boos-Waldecka se týká související korespondence: Tamtéž, koncept korespondence, CC – PM (Mecséry), duben 1857, čj. ad 109/[CC]. — Tamtéž, koncept korespondence, CC (Czoernig) – L. Kotz von Dobrsch, 15. 4. 1857, čj. ad 109/[CC]. — NA, PM, ka 409, fasc. 3-1-1, korespondence, CC (Czoernig) – PM (Mecséry), odesláno 15. 4. 1857, čj. 109/[CC]. — Tamtéž, koncept korespondence, PM – F. Boos-Waldeck, 20. 5. 1857, čj. 3913 praes.

⁴⁶⁸ Jahrbuch, viz pozn. 465, S. XV.

⁴⁶⁹ R. Aubrecht, Antonín Prokop Schmitt, In: *Minulostí Západočeského kraje 37*, Plzeň 2002, s. 127–149.

jednotlivých staveb a jejich částí.⁴⁷⁰ Album na sebe strhlo značnou pozornost badatelů tuzemských i zahraničních ale též kritiku ukazující na nedostatky díla. Z toho důvodu upustil od původního záměru pokračovat ve vydávání dalších dílů. Přesto se začaly množit hlasy volající po dalším vydání. Schmitt znovu vydává první díl svého alba roku 1864 s tím, že další *Obrazy* budou vycházet v sešitech po šesti listech za 1 zl 10 kr., a to ve čtvrtletní frekvenci. Čtyři sešity pak budou tvořit celý díl, k němuž autor hodlá dodat doprovodný česko-německý text.⁴⁷¹ Lze předpokládat, že se opakovala situace z 50. let, protože k vydání dalších dílů již nedošlo.

Ještě roku 1856 Schmitt vydal archeologickou mapu *Archeologische Karte des Königreiches Böhmen*⁴⁷², čímž ideově navázal na předchozí pokus Matyáše Kaliny z Jäthensteinu, který pro tuto publikační formu drží v Čechách prvenství.⁴⁷³ Člen Ústřední komise Gustav Heider porovnal Schmittovu mapu s dosud vydanými topografickými pracemi například Wilhelma Lübkeho⁴⁷⁴ či Martina Siegharta⁴⁷⁵ a podrobil ji nevybíravé kritice. Heider si posteskl, že rakouská umělecká díla stále postrádají komplexnější zpracování. Ovšem vcelku nepochopitelně vyčítá i výše jmenovaným autorům, že se do jejich spisů rakouská díla dostala jen sporadicky nebo vůbec. Heider navíc naráží na nevyhraněnost zaměření Schmittovy mapy, respektive na to, co má vlastně prezentovat. Dosavadní práce českých badatelů na soupisové literatuře nejsou prý stále tak podrobné, aby je bylo možno kartograficky zobrazovat. Za nedostatek Heider považuje i použité značky, jimiž Schmitt odlišuje jednotlivé druhy staveb či nálezů, které zneřehledňují orientaci v mapě. Oproti Lübkeho, který jich užívá 6, Schmitt jich použil 29. A nakonec ještě nezapomněl vytknout, že krom stavebních památek se Schmitt pustil i do vyznačování movitých uměleckých děl.⁴⁷⁶ Německá kritika byla ke Schmittovi a jeho archeologické mapě mnohem vstřícnější. Především uznala jeho předchozí vydavatelský počín *Obrazy starožitných staveb v Čechách*, jímž zpřístupnil architektonicky nejvýznamnější kostely v Čechách. Archeologickou mapu chápe jako „významný příspěvek k obecným dějinám umění i ke konkrétnímu poznání výtvarného života v Čechách, který byl dosud v tomto ohledu pro mnohé terra incognita“⁴⁷⁷

Nejen samotné publikační počiny, ale i rozruch způsobený mezi badateli uvedl A. P. Schmitta do povědomí Ústřední komise, která jej jmenovala 15. 12. 1860 svým

---

⁴⁷⁰ A. P. Schmitt, *Obrazy starožitných staveb v Čechách. Dle přírody kreslené a do ocele leptané. (Abbildungen der Baualterhümer in Böhmen. Nach der Natur gezeichnet und in Stahl geätzt von Franz Lorenz).* Díl 1, Praha 1853.

⁴⁷¹ *Totéž*, Praha 1864 (2. vydání).

⁴⁷² A. P. Schmitt, *Archäologische Karte des Königreiches Böhmen.* Prag 1856.

⁴⁷³ K. Sklenář, *Poznámky k počátkům archeologických map v Čechách.* In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. M, řada archeologická*, roč. 49, č. M 5, Brno 2000, s. 189–200. Dostupné on-line: <https://digilib.phil.muni.cz/node/20961> (vyhledáno 3. 9. 2023).

⁴⁷⁴ W. Lübke, *Mittelalterliche Kunst in Westfalen. Nach den vorhandenen Denkmälern dargestellt.* Leipzig 1853.

⁴⁷⁵ M. Sieghart, *Geschichte und Beschreibung der Hauptstadt Straubing im Unter-Donau-Kreise des Königreichs Bayern.* Straubing, Theil 1 (1833); Theil 2 (1835).

⁴⁷⁶ C. H. [= Gustav Heider], *Literarische Anzeigen. Achräologischen Karte des Königreichs Böhmen, zusammengestellt und herausgegeben von Anton Schmitt.* Prag 1856. J. G. Calve'sche Verlagsbuchhandlung. In: *MTT*, Jg. 2, Nr. 1 (Jänner 1857), Wien 1857, S. 26.

⁴⁷⁷ *Besprechungen, Mittheilungen etc.* Prag. In: *Organ für christliche Kunst*, Jg. 5, Nr. 9, Köln 1855, S. 105–106.

korespondentem.⁴⁷⁸ Už v únoru 1861 obeslal komisi zprávou o pamětihodnostech v Horním Slavkově.⁴⁷⁹ Následujícího roku informoval o přemístění soch a obrazů v kostele v Abertamech.⁴⁸⁰ Při té příležitosti vyslovil v souladu s puristickým přístupem názor na možnost odstraňování nevkusných soch a obrazů z interiérů kostelů: „Zachování starých uměleckých památek nestačí k tomu, aby se probudil a oživil smysl pro ně; je také nutné usilovat o to, aby se z kostelů a kaplí odstranily obrazy a sochy, které spíše odpuzují, než aby vzbuzovaly zbožnost, a které důkladně kazí poslední zbytky vkusu. [...] V žádném případě nemluvím pro ukvapený postup; mělo by se postupovat velmi obezřetně, ale rozhodně. Také případné odstraňování by neměly provádět jen tak ledajaké osoby, ale jen ty, které mají autoritativní úsudek a také umí takové záležitosti provádět s potřebným taktem.“⁴⁸¹

Schmitt také spolupracoval se zemským konzervátorem F. Thunem, který jej 1863 vyslal na úřední cestu k ohledání zříceniny hradu Bezdězu.⁴⁸² O rok později se účastnil jednání ve věci poškozené císařské falce v Chebu, na niž upozornil B. Grueber. Zde do jisté míry nahrazoval zesnulého agilního konzervátora J. S. Grünera, neboť místo konzervátora Chebského kraje zůstalo na čas neobsazené.⁴⁸³

7. Věrný obraz památky: možnosti a metody obrazové dokumentace

Slovní popsání památky, shromažďování dokladů a informací, které dokreslují její dějinné souvislosti, patřilo ke stěžejním požadavkům na práci konzervátora, korespondenta či spolupracujícího stavebního úředníka. Pořizování aktuální plánové dokumentace bylo vyhrazeno spíše stavebním úředníkům, kteří k tomu měli potřebné schopnosti. Rovněž záviselo i na jejich subjektivním úsudku, zda danou stavbu vyhodnotili za natolik pozoruhodnou, aby zhotovili její zakreslení. Zpracované výkresy musely podat prakticky ucelený obraz o stavbě a především jejím aktuálním stavu dochování. Krom toho měla být zvláštní pozornost věnována nápisům, vepsaným letopočtům či značkám. Oproti tomu bylo přípustné ustoupit od časově náročného stínování; kolorování výkresů bylo žádoucí především v situacích, kdy bylo potřeba odlišit použité materiály stavby a zpřehlednit zobrazovaný objekt. Instrukce ovšem braly na vědomí i stále přítomnou běžnou agendu stavebních úředníků, proto alibisticky konstatovaly, že v případě nedostatku času na vyhotovení kompletních plánů budou postačovat i pouhé náčrty a detaily stavby. Autorům plánů a kreseb nemělo být upřeno ani právo své dílo signovat, aby mohla Ústřední komise později projevit čestné uznání. To byla jediná možná odměna za odvedenou „památkářskou“ práci, kterou bylo možné očekávat, neboť dokumentování památek bylo bráno víceméně jako dobrovolná činnost úzce související s výkonem běžné agendy stavebního úředníka.⁴⁸⁴

⁴⁷⁸ NA, PM, ka 790, fasc. 3-1-3 (práce komise pro ochranu stavebních památek), korespondence, CC – PM, odesláno 15. 12. 1860, čj. 300/CC.

⁴⁷⁹ NA, PÚ/R, ka 20, složka Horní Slavkov, korespondence, A. P. Schmitt – CC, odesláno 18. 2. 1861, čj. 50/CC.

⁴⁸⁰ NA, PÚ/R, ka 1, složka Abertamy, korespondence, A. P. Schmitt – CC, odesláno 13. 10. 1862, čj. 133/CC.

⁴⁸¹ Totéž.

⁴⁸² NA, PÚ/R, ka 2, složka Bezděz, korespondence, F. Thun – CC, odesláno 27. 7. 1863, čj. 149/CC.

⁴⁸³ NA, PÚ/R, ka 24, složka Cheb – 2. část, koncept korespondence, CC – A. P. Schmitt/F. Thun, 12. 3. 1864, čj. 71/CC.

⁴⁸⁴ Instruction für die k. k. Baubeamten, bezüglich der Erhaltung der Baudenkmale. In: Jahrbuch, viz pozn. 235, S. 28–32.

Z dochovaného spisového materiálu lze usuzovat, že zapojení stavebních úředníků nebylo tak četné ve srovnání s konzervátory a korespondenty, což mohlo být dáno jak jejich individuálním nezájmem o historické stavby, tak i vytížením pro jiné úkoly. Nutno vzít také v potaz fakt, že stavební úředníci byli k součinnosti na dokumentování stavebních památek plošně vyzváni z titulu své profese, nežto konzervátoři byli k tomuto úkolu explicitně jmenováni.

Jedním z raných příkladů zapojení stavebního úředníka je účast mladého inženýra **Ludwiga Johanna Zettla** při dokumentačních pracích na chrámu Nanebevzetí Panny Marie v Sedlci u Kutné Hory, jehož popsání provedl konzervátor František X. Beneš. Z později publikovaného příspěvku v *Mittheilungen* víme pouze, že Zettl byl spoluautorem zprávy.⁴⁸⁵ Mužeme si jen domýšlet, že Benešovi také pomohl s přeměřením chrámu a jeho ohledáním. Plánové zakreslení stavby dost možná ani nevzniklo, neboť se Beneš o jeho pořízení výslovně nezmiňuje a ani ve spisovém materiálu se nenacházejí poznámky o přílohách odeslané zprávy.⁴⁸⁶ Obdobně se zapojil také inženýr **Karel Hauptmann**, vedoucí klatovského stavebního okresu, který roku 1855 provedl popsání i zakreslení kostela sv. Jana Křtitele v Chudenicích. Dospěl k názoru, že presbytář byl dříve samostatnou kaplí založenou kolem roku 1200 hrabětem Czerninem, což stačilo jako argument pro uznání kostela za stavební památku.⁴⁸⁷ Hauptmannův výkres je bohužel neznámý, ze spisu byl již v dřívější době vyjmut.

Ústřední komise našla agilního spojence i v zemském stavebním řediteli **Josefu Wachtlovi** (1800–1877)⁴⁸⁸, který z Prahy ochotně komisi distribuoval zprávy a oznámení od podřízených stavebních úředníků. Již roku 1854 podnikl Wachtel inspekční cestu do Plzně, aby na místě ohledal a posoudil stav tzv. Německého domu. Ocenil především jeho „*konstrukční pojetí a sál zdobený krásným obložením, pročež si zaslouží být počítán mezi nejpozoruhodnější stavby v Čechách.*“ Zároveň vyslovil určité pochybnosti o tom, zda je příslušný konzervátor schopen posoudit stav budovy a zajistit její náležité zachování. Tím zřejmě narážel na skutečnost, že konzervátor Slavík neměl stavební vzdělání.⁴⁸⁹ Nicméně s konzervátorem Slavíkem a tamními stavebními úředníky sjednal pořízení plánové dokumentace⁴⁹⁰, která byla dokončena v únoru 1855.⁴⁹¹ Wachtel sehrál prostředníka i v případě popisu kostela v Chudenicích od okresního stavebního inženýra K. Hauptmanna.⁴⁹² V polovině října 1855 Josef Wachtel předložil Ústřední komisi formulář s popsáním kostela sv. Mikuláše v Lounech včetně čtyř listů plánové dokumentace. Vzhledem, že neuvedl žádné jméno podřízené stavebního úředníka, je

---

⁴⁸⁵ Die Kirche zu Sedletz in Böhmen, viz pozn. 76.

⁴⁸⁶ NA, PÚ/R, ka 84, složka Sedlec, korespondence, F. X. Beneš – CC, odesláno 29. 10. 1854.

⁴⁸⁷ NA, PÚ/R, ka 26, složka Chudenice, korespondence, K. Hauptmann – Zemské stavební ředitelství, odesláno 31. 7. 1855, čj. 568, 193/[CC].

⁴⁸⁸ NA, Policejní ředitelství I, konškrípce, ka 668, obr. 240. Dostupné on-line:

<http://digi.nacr.cz/prihlasky2/index.php?action=link&ref=czarch:CZ-100000010:874&karton=668&folium=240> (vyhledáno dne 29. 8. 2023).

⁴⁸⁹ NA, PÚ/R, ka 62, složka Plzeň, korespondence, J. Wachtel – CC, odesláno 5. 9. 1854, čj. 82, ad 137/CC.

⁴⁹⁰ Tamtéž, korespondence, J. Wachtel – CC, odesláno 2. 1. 1855, čj. 160 praes., ad 17/CC.

⁴⁹¹ Tamtéž, korespondence, Zemské stavební ředitelství (Wachtel) – CC, odesláno 26. 2. 1855, čj. 26 praes., ad 75/CC.

⁴⁹² NA, PÚ/R, ka 26, složka Chudenice, korespondence, J. Wachtel – CC, odesláno 12. 8. 1855, čj. 63. Pr., ad 193/CC.

pravděpodobné, že tyto podklady vypracoval vlastnoručně.⁴⁹³ [12] Téhož roku na jaře zpracoval slánský okresní inženýr J. Strach popis a zakreslení křídlového oltáře z kostela sv. Petra a Pavla v Dubanech s tím, že by bylo žádoucí jeho restaurování. Wachtel jej předložil k posouzení Ústřední komise.⁴⁹⁴

7.1. Sádrové odlitky z hradní kaple v Chebu

Krom plánové dokumentace, zákresů, fotografií a vůbec dvojrozměrného obrazového záznamu proběhly i pokusy o trojrozměrné zachycení částí stavební památky. Chebský okresní inženýr **Wilhelm Schollmayer**, nechal na vlastní náklady pořídit otisky sloupových hlavic hradní kaple sv. Erharda a Uršuly v Chebu. Potřebné sochařské práce zajistil v Karlových Varech působící italský sochař **Anacleto Galgani** (1809–?).⁴⁹⁵ Ze sejmutých otisků následně zhotovil odlitky v tónované sádře, imitující přírodní šedý kámen. Celkem se jednalo o soubor 14 očíslovaných odlitků, k nimž Schollmayer vypracoval i potřebnou půdorysnou legendu horního patra hradní kaple s popisky.⁴⁹⁶ Odlity byly jak části dekorativních hlavic, tak i celé hlavice z lodí, presbytáře a horního patra. K tomu ve zmenšeném měřítku byl zhotoven též model sloupku z dolního patra kaple.

Schollmayer pořízené odlitky pečlivě zabalil do dvou přepravních beden a poštovním vozem zaslal do Prahy zemskému stavebnímu řediteli Josefu Wachtlovi k posouzení. Zároveň ho upozornil, že jde podle jeho názoru o prvky „jedné z nejpozoruhodnějších stavebních památek v Čechách, jak z hlediska historie tak i architektury“.⁴⁹⁷ Ředitel Wachtel zde sehrál roli prostředníka, skrze něhož v souladu s instrukcemi probíhala komunikace s Vídní, do průvodního dopisu nepřidal navíc nic, z čehož by bylo možné odvodit jeho vlastní názor na pořízené odlitky, uměleckou hodnotu stavebních prvků či na Schollmayery dokumentační aktivity. Zásilku s odlitky proto bez výhrad postoupil dál Ústřední komisi, která je obdržela 24. 7. 1856.⁴⁹⁸ I když odlitky nebyly komisí předem objednány, rozhodla se Ústřední komise Schollmayerovi na základě posléze vyžádaných účtů proplatit částku 48 zl. na pokrytí všech vynaložených finančních nákladů.⁴⁹⁹

⁴⁹³ NA, PÚ/R, ka 46, složka Louny, korespondence, J. Wachtel – CC, odesláno 17. 10. 1855, čj. 88 praes., ad 229/CC.

⁴⁹⁴ NA, PÚ/R, složka Dubany, korespondence, J. Strach – Zemské stavební ředitelství, odesláno 22. 3. 1855, čj. ad 97/CC. — Tamtéž, korespondence, J. Wachtel – CC, odesláno 2. 4. 1855, čj. ad 97/CC.

⁴⁹⁵ O činnosti sochaře A. Galganiho jsou aktuálně známé jen kusé informace. Svě sochařské a štukatéřské služby inzeroval již roku 1843 v regionálním periodiku. In: Allgemeiner Anzeiger der K. Kreisstadt Saaz, Nr. 27 (2. Juli 1843), S. 216, Nr. 28 (9. Juli 1843), S. 223, Nr. 30 (23. Juli 1843), S. 239. Dostupné on-line:

<https://books.google.cz/books?id=yPdbAAAACAAJ&lpg=PA216&dq=anacleto%20galgani&hl=cs&pg=PP1#v=onepage&q&f=false> (Vyhledáno dne 25. 4. 2023). Dále pak je dochována jeho žádost o vystavení domovského listu z roku 1850.

In: SOKA Karlovy Vary, fond Archiv města Karlovy Vary, díl 4 – Spisy městského úřadu (1785) 1850–1945, ka 1712, č. 61.

⁴⁹⁶ NA, PÚ/R, ka 24, složka Cheb – 2. část, korespondence, Schollmayer – J. Wachtel, odesláno 30. 6. 1856, čj. 730.

⁴⁹⁷ Totéž.

⁴⁹⁸ Tamtéž, koncept korespondence, CC (Czoernig) – J. Wachtel, 29. 8. 1856, čj. 223[/CC]. — Tamtéž, korespondence, J. Wachtel – CC (Czoernig), odesláno 24. 7. 1856, čj. 58 präs. — Tamtéž, ka 108, složka Památky obecně, korespondence, J. Wachtel – CC, odesláno 20. 7. 1855, čj. 53 praes., ad 188/CC.

⁴⁹⁹ Tamtéž, zápis na spisovém referátníku, leden 1857, čj. 407[/CC]. Tamtéž, korespondence, J. Wachtel – CC, odesláno 20. 12. 1856, čj. 97 präs. Tamtéž, korespondence, Schollmayer – J. Wachtel, odesláno 7. 12. 1856, čj. 12.

Schollmayer se posléze ještě dotazoval, zda by o pořízení odlitků neměla zájem i akademie výtvarných umění, což vzbudilo jistý ohlas mezi členy Ústřední komise, v níž zasedali též zástupci vídeňské Akademie výtvarných umění, přesněji její ředitel Christian Ruben a architekt Eduard van der Nüll. Bylo rovněž konstatováno, že by chebské odlitky jistě uvítala každá umělecká škola včetně akademie v Praze.⁵⁰⁰ K akvizici odlitků (či původních forem) do sbírky vídeňské akademie velmi pravděpodobně nakonec nedošlo.⁵⁰¹ A k pořízení nedošlo zřejmě ani v případě pražské akademie.

7.2. Vyobrazení Chebu z pozůstalosti Ludwiga Puttricha

Obrazové materiály zachycující stavební památky na území Čech se k Ústřední komisi dostávaly i jinými cestami než od stavebních úředníků, konzervátorů a korespondentů. Jedním z takových případů jsou vyobrazení staveb v Chebu z pozůstalosti po německém právníkovi a badateli **Ludwigu Puttrichovi** (1783–1856), který roku 1856 zemřel v Lipsku. K rukám redaktora *Mittheilungen* Carla Weisse se na začátku března 1858 dostala nabídka dr. Puttricha ml., syna zemřelého badatele, s nabídkou čtyř litografických desek a též několika původních kreseb hradu a hradní kaple v Chebu, které dle jeho slov doposud nebyly nikde publikovány.⁵⁰² Nutno dodat, že Puttrichova sbírka byla ještě za sběratelova života v odborných kruzích pojem. O jejím prodeji se mluvilo už roku 1853 na stranách *Allgemeine Bauzeitung*.⁵⁰³

Korespondent Bernhard Grueber se již dříve nechal slyšet, že uvažoval o sepsání monografie věnované Chebu, k čemuž by taková vyobrazení posloužila jako vítaná obrazová příloha.⁵⁰⁴ Pokud by se tak rozhodl, předseda komise Czoernig by vykoupení litografií podpořil.⁵⁰⁵ Grueber na výzvu komise reagoval vlažně a k tomu se zpožděním.⁵⁰⁶ K několika vyobrazením měl dokonce výhrady, využitelné by byly podle jeho názoru dva listy se zákresy a detaily sálu hradní kaple a kostela sv. Mikuláše. Potom jej ještě zaujaly listy zachycující sanktuář v horní svatyni a tamní monstranci, kterou považoval za nesrovnatelně zajímavější a skvostnější než sedleckou.⁵⁰⁷

⁵⁰⁰ Tamtéž, korespondence, J. Wachtel – CC, odesláno 3. 2. 1857, čj. 7 präs. — Tamtéž, koncept korespondence, CC (Czoernig) – Wachtel, 19. 3. 1857, čj. 49/[CC].

⁵⁰¹ V evidenci sbírky a související historické dokumentaci se záznamy o odlitcích stavebních prvků z hradní kaple v Chebu nepodařilo dohledat. Za poskytnutou informaci děkuji vedoucí Univerzitního archivu paní Mag. Dr. Evě Schober a kustodce glyptotéky paní Mag.^a Andree Domaning MA z Akademie výtvarných umění Vídeň. – Ich möchte der Leiterin des Universitätsarchivs Frau Mag. Dr. Eva Schober und der Kustodin Glyptothek Frau Mag.^a Andrea Domaning MA für die zur Verfügung gestellten Informationen danken.

⁵⁰² NA, PÚ/R, ka 24, složka Cheb – 2. část, korespondence, C. Weiss – CC, odesláno 8. 3. 1858, čj. 104/[CC].

⁵⁰³ Verkauf der Dr. Puttrich'schen Sammlung von Zeichnungen und anderen einzelnen Abbildungen mittelalterlichen Kunstwerke. In: *Allgemeine Bauzeitung*, Jg. 18, Wien 1853, S. 301.

⁵⁰⁴ NA, PÚ/R, ka 24, složka Cheb – 2. část, korespondence, C. Weiss – CC, odesláno 8. 3. 1858, čj. 104/[CC].

⁵⁰⁵ Tamtéž, koncept korespondence, CC (Czoernig) – B. Grueber, 21. 3. 1858, čj. 104/[CC].

⁵⁰⁶ B. Grueber musel v té době bezodkladně odcestovat do Norimberku, neboť tam 7. 3. 1858 zemřel sochař a odlévač Jacob Daniel Burgschmied. Grueber potřeboval v sochařově ateliéru zajistit provedení soupisu všech odlitých částí Radeckého pomníku pro Prahu, jehož odlitím dle předlohy od bratří Maxů byl Burgschmied pověřen.

⁵⁰⁷ NA, PÚ/R, ka 24, složka Cheb – 2. část, korespondence, B. Grueber – CC, odesláno 12. 4. 1858, čj. ad 134/[CC].

Vyobrazení chebských památek měla Ústřední komise k dispozici pro posouzení již od ledna 1858, kdy je redaktor Weiss osobně převzal od drážďanského architekta Friedricha Heise, kterého advokát Puttrich ml. pověřil zajištěním této transakce. Ovšem koncem srpna roku 1859 se oba pánové opět náhodně setkali na ulici a Heise upozornil redaktora Weisse, že předaná vyobrazení stále nejsou zaplacená, ačkoliv bylo odkoupení komisí schváleno. Redaktor Weiss architekta Heise ubezpečil, že peníze v následujících dnech ihned pošle přímo panu Puttrichovi. Platba ale nebyla odeslána ani v srpnu, ani na začátku následujícího roku; na konci ledna 1860 urgoval Friedrich Heise Ústřední komisi znovu.⁵⁰⁸

Poněkud překerní situaci kolem nezaplacených vyobrazení se redaktor Weiss pokusil před Ústřední komisí objasnit. Weiss tehdy převzal pět originálních kreseb a čtyři litografie (přesněji tisky z nabízených litografických desek) zachycující chebskou hradní kapli. Vyobrazení byla Ústřední komisí předložena, ovšem jejich vykoupení komise podmínila závazkem Bernharda Gruebera k napsání textu o chebských památkách, společně s nímž by mohla být vyobrazení publikována. Grueber se ale nevyjádřil dostatečně jednoznačně a spíše se přiklonil k získání jen části vyobrazení a ani vyhotovení textu výslovně nepotvrdil. Dialog se samotným advokátem Puttrichem rovněž nepřispěl k okamžitému a jednoznačnému řešení. Během vleklého jednání Puttrich stáhl litografické kameny z nabídky (tou dobou je již zřejmě neměl k dispozici); místo nich nabídl z nich pořízené tisky. Weiss neměl v úmyslu se litografických desek vzdát, hodlal dokonce úkolovat Puttricha, aby oslovil současné majitelé desek v Bruselu a Berlíně. Krom toho svedl vinu na Bernharda Gruebera, který se ohledně projednávané akvizice prý nevyjádřil jasně.⁵⁰⁹

Předseda komise Czoernig rozhodl zakoupit Grueberem doporučená tři (!) litografická zobrazení chebské hradní kaple za částku 50 zl. Zbývající nevyužitá litografie budou vráceny, jakmile dr. Puttrich zašle požadované tisky (!).⁵¹⁰ V kontextu dochované korespondence lze předpokládat, že nátisky (*Probeabdrücke*) z původně nabízených litografických desek, která měla komise k dispozici, nepovažovala za finální vyhotovení.⁵¹¹ Ve chvíli, kdy byly desky staženy z nabídky, začala komise požadovat náležitě adjustované tisky.

Na Czoernigovo rozhodnutí advokát Puttrich obratem reagoval s neskrývaným podrážděním. Otevřeně si stěžoval, že se celá záležitost vleče přes dva roky a že Ústřední komise neráčila dlouho odpovědět na jeho zdvořilou korespondenci. Požadoval neprodlené zaplacení dohodnuté částky 70 zl. (!). Pokud by však jeho výzva zůstala bez odezvy, vznese stížnost k ministerstvu, pakliže by neuspěl ani tam, zveřejní kauzu na stránkách místních novin.⁵¹²

⁵⁰⁸ Tamtéž, korespondence, F. Heise – C. Weiss, odesláno 28. 1. 1860, čj. ad 134/[CC].

⁵⁰⁹ Tamtéž, korespondence, C. Weiss – CC, odesláno 8. 2. 1860, čj. ad 134/[CC].

⁵¹⁰ Tamtéž, koncept korespondence, CC (Czoernig) – C. Weiss, 23. 3. 1860, čj. 134/[CC].

⁵¹¹ Tamtéž, korespondence, C. Weiss – CC, odesláno 8. 3. 1858, čj. 104/[CC].

⁵¹² Tamtéž, korespondence, L. E. Puttrich – CC (Czoernig), odesláno 26. 4. 1860, čj. ad 122/[CC].

Karl Czoernig pověřil v březnu 1860 redaktora Weisse, aby zajistil dořešení a vykoupení oněch tří litografií. I když Ludwig Puttrich měsíc nato vyhrožoval komisi stížnostmi na ministerstvu a zveřejněním celé kauzy, jednání znovu utichlo. Až v květnu 1862 dorazilo prohlášení Heinricha Puttricha (bratr advokáta Ludwiga Puttricha), že souhlasí s odprodejem tří litografií za celkovou cenu 30 zl.⁵¹³ Carl Weiss vzápětí vyzval pokladnu Ústřední komise, aby sjednanou částku advokátu Puttrichovi vyplatila a zároveň požádal i komisi, aby dotčené litografie zaslala profesoru Grueberovi do Prahy.⁵¹⁴

Hlavním důvodem pro získání jmenovaných grafik nebylo v tomto případě ani tak získání dalšího obrazového materiálu zachycujícího stavební památku a rozšíření sbírky komise, ale byla to především vidina Grueberova monografického textu, při jehož publikaci by se tisky využily. Na získání grafických listů z Puttrichovy pozůstalosti by nebylo nic tak výjimečného, byť v kontextu akvizic Ústřední komise nepředstavuje v této době tak častý jev. Důležitá je tato kauza z opačného pohledu – celá tato anabáze totiž ukazuje, že komise oceňovala Grueberovy vědecké schopnosti a snažila se udržet jeho spolupráci do činnosti komise. Jinak lze jen těžko zdůvodnit, proč komise vynaložila značnou energii a nemalé finanční prostředky při vleklém vyjednávání.

Grueber nakonec monografii o památkách Chebu skutečně sepsal a publikoval ji roku 1864 pod titulem *Kaiserburg zu Eger und die an dieses Bauwerk sich anschliessenden Denkmale*⁵¹⁵.

7.3. Model pamětního kamene zhotovený z mastku

Již kolem poloviny 19. století došlo k badatelské shodě, že **chebský kostel sv. Jana Křtitele** musí být jistě prvním a tudíž nejstarším kostelem ve městě.⁵¹⁶ Stavba bohužel neunikla požáru v roce 1809⁵¹⁷ a následné demolici o tři roky později. Z dochovaných fragmentů a za pomoci starších plánů se Karlu Hussovi a později Vincenci Pröcklovi podařilo vcelku věrně rekonstruovat poslední podobu kostela – jednoduché obdélné stavby se sanktusníkem, s protáhlou apsidou na východě a mladším barokním štítovým průčelím na západě. Při demolici byl též mezi sutí nalezen pozoruhodný žulový článek, který byl v zápětí umístěn na radnici, posléze v obecním domě a odtud do tzv. městské věznice (*Stadzwinger*), kde jej mezi jinými kameny znovu objevil konzervátor Grüner. Ten jej vyzvednul a dal přenést k portálu chrámu sv. Mikuláše.⁵¹⁸

⁵¹³ Tamtéž, korespondence, L. E. Puttrich – CC, odesláno 28. 5. 1862, čj. ad 91/CC.

⁵¹⁴ Tamtéž, korespondence, C. Weiss – CC, odesláno 4. 6. 1862, čj. 91/CC.

⁵¹⁵ B. Grueber, *Kaiserburg zu Eger und die an dieses Bauwerk sich anschliessenden Denkmale*, Prag/Leipzig 1864.

⁵¹⁶ Souhrnně o dějinách kostela: J. Boháč, *Cheb / Eger – Stadt*. Domažlice 1999, s. 72–73.

⁵¹⁷ J. S. Grüner uvádí datum požáru kostela 1792.

⁵¹⁸ J. Boháč znovunalezení kamene J. S. Grünerem a jeho přenesení k portálu chrámu sv. Mikuláše už neuvádí.

Nalezený kámen byl pozoruhodný rytou kresbou s řadou symbolů, o jejichž významu se vedly spekulace. Karl Huss dříve kresbu interpretoval jako chronogram odkazující na domnělé datum výstavby kostela 731 a jeho svěcení roku 840. Ani porovnání s runovou abecedou, kterou za tím účelem poskytl metternichovský kustod Paul Rath, nepřineslo přesvědčivý výsledek. Bernhard Grueber naopak rytinu vyložil jako schéma rozestavění husitů při obléhání Chebu. Vzhledem ke značně odlišným hypotézám konzervátor Grüner nakonec usoudil, že nejlépe bude o posouzení požádat přímo Ústřední komisi. Aby nemusel být originální kámen zaslán do Vídně (protože měl hmotnost kolem dvou set kilogramů), zhotovil penzionovaný krajský inženýr **Karl Alberta** zmenšený model kamene z mastku (*Speckstein*), který Grüner do Vídně zaslal na začátku června 1855.⁵¹⁹

Zaslaný mastkový model vzbudil před Ústřední komisí jisté rozpaky. Členové komise konstatovali, že z obdržného modelu nelze s jistotou určit, co ryté znaky znamenají. Ale přesto jménem předsedy Czoerniga vyzvali konzervátora Grünera, aby pro potřeby komise pořídil věrnou kopii kamene dle zasláního návodu. Na mysli ale neměli sádrový odlitek ale otisk zhodovený metodou papírmaše.⁵²⁰

Vezme se nepříliš silný bílý obyčejný neklížený tiskařský papír – ten se protáhne vodou, dokud není celý, pak se položí na nápis a tluče se nepříliš tvrdým kartáčem na šaty, dokud se papír nepokryje do nejjemnějších prohlubní. Pokud se papír tu a tam potrhá, položí se na něj další velmi malý kousek a znovu se potluče.

Poté se vezme druhý list téhož papíru, který musí být suchý, a natře se měkkým kartáčem nebo štětcem běžnou knihařskou pastou. Stejnou pastou potřeme i první list, který je na nápisu. I ten se tluče štětcem tak dlouho, dokud se všude nespojí s prvním listem; nyní se může celý odstranit a nechat uschnout.

Tyto otisky jsou stejně dobré jako sádrové odlitky a lze je lisovat, tvarovat apod. bez toho, aby se některé písmeno stalo nejasným.

V případě velkých nápisů se celek nejprve překryje vlhkým papírem, přičemž listy musí na okrajích přesahovat jeden přes druhý, a teprve potom se na ně položí druhá vrstva. Takto byly zhotoveny otisky o velikosti 400 čtverečních stop.⁵²¹

O využití a případném zdokonalení co možná nejjednodušší a zároveň co nejpřesnější reprodukční metody na dokumentaci památek přemýšlelo jistě mnoho badatelů, a to nejen těch přímo zapojených do činnosti Ústřední komise. Fotoreprodukční techniky sice v 50. letech již existovaly, avšak k jejich zavedení v terénní dokumentační praxi bylo třeba vyřešit nejen technický nedostatek. Kontaktní reprodukční techniky se proto přirozeně jevily jako jednoduchý a dostupný kompromis.

⁵¹⁹ NA, PÚ/R, ka 23, složka Cheb – 1. část, korespondence, J. S. Grüner – CC, odesláno 6. 6. 1855, čj. ad 137/CC.

⁵²⁰ Tamtéž, koncept korespondence, CC (Czoernig) – J. S. Grüner, 3. 6. 1855 [!], čj. 137/[CC].

⁵²¹ Tamtéž, návod na pořízení otisku nápisů, příloha korespondence, CC – J. S. Grüner, 3. 6. 1855 [!], čj. 137/CC.

Tématu pořizování otisků plastických respektiv reliéfních památek se roku 1857 věnoval na stranách *Památek archaeologických a místopisných* jejich redaktor **Karel Vladislav Zap**. V případě rozměrnějších a třeba i hůře dostupných památek, na nichž se vyskytují nápisy či reliéfní vyobrazení, která nejsou v danou chvíli dobře čitelná, doporučoval pořízení vhodného otisku, jenž bude nejen čitelnější, ale poslouží i jako vítaný způsob věrné dokumentace památky. Prvně popsal způsob hojně využívaný krajským inženýrem Pachlem, který jakožto sběratel starožitností obrážel kostely v Praze i jiných lokalitách a vyhlídnutý nápis na kamenném náhrobku či zvonu nejprve potřel červenou rudkou, nebo černou tužkou a následně přiložil navlhčený list papíru, který zrubu přitlačil kartáčem. Výsledný otisk byl sice zrcadlově obrácený, přesto dostatečně kontrastní a čitelný. Po dokumentaci bohužel zůstala originální památka znečištěná od zbylého pigmentu, což bylo hlavní vyvýhodou. Jako druhou a o něco šetrnější metodu doporučoval Zap využít především u zvonů, které mají ostrou kresbu písma i výzdoby. Dle jeho popisu jde o klasickou *frotáž*, čili přiložení listu papíru na zvolený nápis a následné jeho přetírání tesařskou tužkou s tupou špičkou po rubové straně. Do třetice upozornil na drobné litinové předměty, mince či pečetě, u minž by předchozí možnosti nešly využít kvůli příliš drobným rozměrům; tyto lze buď klasicky odlít do sádry, či obtisknout do vosku. Krom toho také uvedl, že lze vůbec nejjednodušším způsobem je obtisknutí (mince, či řezby) do staniolu, který se jen zlehka přitlačí kartáčem a proláklá místa se vyplní rozehrátým voskem.⁵²²

7.4. Monstrance z děkanského chrámu sv. Mikuláše v Chebu

Patriarcha a arcibiskup z uherského Egeru **Johann Ladislaus Pyrker** (1772–1847) se dostal do západních Čech na konci 20. nebo ve 30. letech a jedním z jeho zdejších počínů bylo zřízení lázeňského domu pro válečné invalidy v Karlových Varech. Pyrker se rovněž zajímal o umění, historii a literaturu, sám sepsal například práci o Rudolfu Habsburském a další četná historická dramata zabalená do vlasteneckého patosu. Chebského konzervátora Sebastiana Grünera navštívil zřejmě někdy kolem poloviny 40. let. Společně navštívili kostel sv. Mikuláše, kde se mezi tamními chrámovými preciosy nacházela i stříbrná monstrance. Ta arcibiskupa zaujala natolik, že Grünera naléhavě žádal, aby ji určitě nechal litografovat.⁵²³ K litografování v následujících letech ale nedošlo.

S odstupem času pojal Grüner nanejvýš progresivní myšlenku. Díky kontaktu s kynžvartským kustodem prof. Rathem se totiž dozvěděl, že si na Kynžvart kníže Metternich pořídil „*letos v létě* [tj. 1856] *cenný přístroj na pořizování fotografií*“. **Paul Rath** rovněž přislíbil, že fotografování monstrance zajistí. Grüner o svém úmyslu informoval Ústřední komisi, již také upozornil, že jakmile budou fotografie zhotoveny, komisi je zašle.⁵²⁴ K tomu také dodal, že by tím konečně naplnil dávné

⁵²² K. V. Zap, Dělánání snímkův s plastických starých nápisy. In: PAM II, č. 2 (1856), Praha 1857, s. 46–47.

⁵²³ NA, PÚ/R, ka 23, složka Cheb–1. část, korespondence, J. S. Grüner–CC, odesláno pravděpodobně na konci prosince 1856, čj. ad 16/[CC].

⁵²⁴ Totéž.

Pyrkerovo přání.⁵²⁵ Grüner jistě zamýšlel provést fotografování co nejdříve, to ale zhatilo onemocnění kustoda Ratha. Mezitím do Chebu zavítal Bernhard Grueber, který monstranci také obhlédl; prohlásil o ní, že je nejkrásnější, jakou doposud viděl.⁵²⁶ Po nějakém čase se nechal Paul Rath slyšet, že monstranci nakonec fotografovat nebude. Ne snad proto, že by za tím účelem musel podniknout cestu do Chebu, ale protože si stále ještě neosvojil obsluhu fotoaparátu. V téže době Cheb navštívil blíže nejmenovaný švýcarský fotograf, jehož Grüner rovněž požádal o pořízení snímku monstrance. Ten ale hned prohlásil, že si na tuto zakázku netroufá, protože je prý monstrance příliš lesklá a expozice by se nemusela vydařit. Po tomto nezdaru si Grüner ale vzpomněl, že monstranci již dříve zakreslil Vincenc Prökl, proto jej požádal o zhotovení nové podrobné kresby pro účely Ústřední komise.⁵²⁷ Ze zaslaných kreseb komise překvapivě usoudila, že monstrance pochází z pozdějšího uměleckého období, pročez se dalším badatelským zpracováním zabývat už nebude. Karl Czoernig na to konto poznamenal, že komise má totiž aktuálně k dispozici velké množství materiálu značného historického a archeologického významu.⁵²⁸

7.5. Počátky fotodokumentace památek

V instrukcích pro stavební úředníky ani v popisu činnosti konzervátora se překvapivě nepíše nic o využití fotografie, jejíž technika se v průběhu 50. let stále zdokonalovala. V souvislosti s využitím fotografie pro potřeby památkové péče se zcela oprávněně skloňuje jméno **Andrese Grolla** (1812–1872), který zachytil množství historických staveb v Čechách a jinde a jehož služeb využila i Ústřední komise. Již roku 1856 pořídil snímky v Praze, Plzni a Kutné Hoře. Krom toho, že fotografie poskytovaly věrný záznam reálné stavby, spíš než pro dokladování jejich aktuálního fyzického stavu naplňovaly jednak potřeby obrazové dokumentace jako takové a zároveň poskytovaly vítanou vstupní předlohu pro další využití (architektonické projekce, předloha pro zhotovení ilustrací periodik apod.).⁵²⁹

Kromě Grollových již prakticky profesionálních fotografických snímků proběhlo v průběhu druhé poloviny 50. let v Čechách několik vesměs fotoamatérských pokusů o zdokumentování památky fotografickou metodou. V tomto Čechy vcelku držely krok se sousedními zeměmi. Na sousední Moravě pořídil korespondent a Grollův žák A. Widter z vlastní iniciativy v roce 1853 řadu snímků historických budov, které předložil k nahlédnutí Ústřední komisi. Dokonce se nabídl, že na své plánované cestě po Rakouském přímoří a Dalmácii pořídí další snímky tamních stavebních památek.⁵³⁰ A podobně Widter pořídil na jaře 1857 v doprovodu redaktora *Mittheilungen* i snímky

⁵²⁵ Totéž, korespondence, J. S. Grüner – CC, odesláno 11. 3. 1857, čj. ad 101/CC.

⁵²⁶ Totéž, korespondence, J. S. Grüner – CC, odesláno 7. 7. 1857, čj. ad 284/[CC].

⁵²⁷ Totéž, korespondence, J. S. Grüner – CC, odesláno 22. 12. 1857, čj. ad 464/[CC].

⁵²⁸ Totéž, koncept korespondence, CC (Czoernig) – Grüner, 3. 1. 1858, čj. 464/[CC].

⁵²⁹ Ke Grollově působení v Čechách podrobněji in: P. Trnková, M. Faber (a kol.), Andreas Groll: neznámý fotograf 1812–1872. Vídeň / Praha 2015. Zejména kapitoly *Veslužbách památkářů*, s. 61–65, *Fotografie jako tiskové předlohy*, s. 65–66 a *Fotografování v Čechách a na Moravě*, s. 78–82.

⁵³⁰ Sitzungs-Protokolle, viz pozn. 62, S. 9.

kláštera Porta coeli v Předklášteří u Tišnova.⁵³¹ Dvojici fotografií zaslal společně s dalšími kresbami roku 1854 i konzervátor Süß ze Salzburgu; zachycovaly odkryté římské vykopávky v prostoru tamního Mozartova náměstí.⁵³²

Pro *Starožitnosti a Památky* země České pořídil už roku 1857 malíř V. Kandler kresbu sochy P. Marie z děkanského chrámu sv. Bartoloměje v Plzni. V téže době zajistil konzervátor Slavík pořízení její fotografie blíže neupřesněným fotografem; exemplář snímku zaslal v listopadu 1857 do Vídně Ústřední komisi.⁵³³

Velmi pravděpodobně v roce 1858 byla pořízena fotografie staré radniční budovy v Mostu, která se dostala do rukou J. E. Vocelovi. Z kvality provedení ale příliš nadšený nebyl: „Byla mi ukázána fotografie radnice v Mostě. [...] Cítím se nucen poznamenat, že toto fotografické zobrazení je velmi nedostatečné a že si z něj nelze udělat správnou představu o uměleckém významu této stavební památky, protože důležitější detaily, jako je vynikající krásný renesanční portál a freskové malby, téměř zcela mizí.“⁵³⁴ Ve stejné době pravděpodobně vznikla i fotografie domu čp. 603-I U Bílého jednorožce na Staroměstském náměstí v Praze, o jejíž existenci se zachoval jen drobný přípisek na spisovém referátníku Ústřední komise. Důvodem pořízení snímku bylo pravděpodobně zaznamenání stavu domu před plánovaným přístavením patra.⁵³⁵

Ve snaze pořídít co nejvěrnější obrazový záznam byla amatérsky fotografována i tzv. Budějovická brána v Písku před tím, než byla roku 1861 zbořena.⁵³⁶

7.6. Umělci ve službách památkové péče

Působivé a do detailu propracované veduty **Vincence Morstadta** (1802–1875) prakticky beze zbytku naplňují požadavky na dokumentaci stavebních památek, již Ústřední komise očekávala od svých konzervátorů a dalších zainteresovaných spolupracovníků. Nutno ale poznamenat, že v dochované korespondenci Ústřední komise nebyla nalezena zpráva o tom, že by některé jeho veduty vznikly na přímou objednávku komise, nebo sám autor je z vlastní iniciativy sám zaslal komisi. Přísně vzato – Morstadt byl v podstatě diletant, který neprošel malířským školením, přesto úspěšně následoval linii starší generace vedutistů činnou ještě na konci 40. let a reprezentovanou předně Antonínem Puchernou (1776–1852) a Františkem X. Sandmannem (1805–1856) ale i Karlem Würbsem (1807–1876) či Josefem Šemberou (1794–1866). Již v době svých studií práv na Karlo-Ferdinandově universitě zachycoval pražská prostranství a výseky městského panoramatu s nedostavěnou katedrálou sv. Víta. Po absolutoriu působil v letech 1834–1850 na Krajském soudu v Lokti, posléze ve

⁵³¹ A. Flídr, *Stavební omyly, záměrné návraty či snahy po modernitě? Osudy nejen západního portálu baziliky Porta coeli v Předklášteří u Tišnova*. In: *Opuscula historiae artium*, roč. 59, č. 1, Brno 2010, s. 4–29. Dostupné on-line: <https://digilib.phil.muni.cz/flysystem/fedora/pdf/115799.pdf> (vyhledáno 18. 9. 2023).

⁵³² Sitzungs-Protokolle, viz pozn. 62, S. 12.

⁵³³ NA, PÚ/R, ka 62, složka Plzeň, korespondence F. Slavík – CC, odesláno 22. 11. 1857, čj. ad 438/CC.

⁵³⁴ NA, PÚ/R, ka 50, složka Most, korespondence, J. E. Vocel – CC, odesláno 29. 10. 1858, čj. ad 361/CC.

⁵³⁵ NA, PÚ/R, ka 66, složka Praha – dům čp. 603-I, korespondence J. E. Vocel – CC, odesláno 18. 12. 1858, čj. ad 422/CC.

⁵³⁶ L. Ludvík, *J. Prášek*, Písecké ulice, náměstí, samoty a komunikace. Písek 1998, s. 23–24.

své úřednické profesi pokračoval u soudů v Trutnově a Hradci Králové.⁵³⁷ Právě v době, kdy působil v Trutnově coby zemský soudní rada, navrhl jej představený tamního okresního hejtmánství za Trutnovský okres jako jediného kandidáta na post konzervátora pro Jičínský kraj.⁵³⁸ Představený uvedl, že je Vincenc Morstadt mezi úředníky v daném okrese jediným, u něhož se zdá, že má pro funkci konzervátora z podstaty potřebné vlastnosti, protože je vynikající kreslíř krajin a malíř. K tomu ještě dodal, že z častých rozprav s Morstadtem se mu zdá, že má zálibu pro vlastenecké starožitnosti.⁵³⁹ V pozdějších kolech výběru kandidátů byl upřednostněn Antonín Marek a Morstadtův kreslířský talent zůstal pro památkovou péči nadále nevyužit.

Pro cílené dokumentování stavitelských památek sehrál zásadní roli malíř **Vilém Kandler** (1816–1896). V letech 1830–1834 prošel malířským školením na pražské akademii. Krátce poté roku 1836 společně s Antonínem Lhotou prováděli kresebnou dokumentaci nástěnných maleb na schodišti Velké věže Karlštejna⁵⁴⁰ a o rok později pořídil perokresby pražských staveb pro Společnost vlasteneckých přátel umění (orloj Staroměstské radnice, Prašná brána, Staroměstská mostecká věž či mozaika na katedrále sv. Víta)⁵⁴¹ V této době také připravili s K. Würbsem předlohy k dalším pražským výjevům, které pak vyšly tiskem v podniku Gottlieba Haase v Praze.⁵⁴²

Díky Klárovu stipendiu pro umělce podnikl studijní cestu do Itálie, kde v Římě prožil i revoluční rok 1848. Osobně byl přítomen incidentu, při němž rozbouřený dav strhnul z budovy rakouského velvyslanectví císařský erb se znaky všech korunních zemí. Vzpomínal později na okamžik, kdy se vztekem přihlížel, jak je rozdupáván český lev.⁵⁴³ Na konci 50. let zpracoval vyobrazení řady dalších lokalit. Roku 1857 informoval konzervátor K. Vinařický Ústřední komisi o tom, že V. Kandler pořídil nákres náhrobníku Magdaleny z Gleichen v kostele sv. Jana Křtitele v Jindřichově Hradci a rovněž zachytil i tamní sochu Panny Marie.⁵⁴⁴ Společně s J. V. Hellichem připravili kresby pro Mikovcovo album *Starožitnosti a Památky země České (Alterthümer und Denkwürdigkeiten Böhmens)*, na nichž zachytil nebylé množství hradů, zámků, kostelů a zřícenin na území Čech. Krom stavitelských památek zpodobnil i několik dalších uměleckých děl jako Votivní obraz arcibiskupa Jana Očka z Vlašimi, sochu P. Marie z plzeňského chrámu sv. Bartoloměje či obraz hlavního oltáře v katedrále sv. Víta.

Hovořit o rané památkové péči v Čechách a nezmínit postavu malíře **Josefa Vojtěcha Hellicha** (1807–1880) by bylo prakticky nemyslitelné. Už roku 1845 svými litografiemi

⁵³⁷ O umělecké osobnosti V. Morstadta více in: E. Bužgová-Rambousková, Vinzenz Morstadt. Popisný seznam grafického díla, Praha 1958. — V. Hlavsa, Praha v obrazech Vinzenze Morstadta, Praha 1973.

⁵³⁸ NA, PM, ka 68, fasc. 6-1-36, OH Trutnov – KÚ Jičín, odesláno 11. 1. 1854.

⁵³⁹ Totéž.

⁵⁴⁰ A. Klempe, Feuilleton. Wilhelm Kandler. In: Prager Tagblatt, Jg. 10, Nr. 59 (28. 2. 1886), S. 1–2.

⁵⁴¹ Obrazy vlasteneckého malíře Viléma Kandlera. In: PAM, roč. 1, č. 4, Praha 1854, s. 190–191.

⁵⁴² A. Klempe, viz pozn. 540.

⁵⁴³ F. I. Proschko, Wilhelm Kandler: Biographische Skizze. In: Libussa: Jahrbuch für 1859, Jg. 18, Prag 1859, S. 291–374.

⁵⁴⁴ NA, PÚ/R, ka 30, složka Jindřichův Hradec, korespondence, K. A. Vinařický – CC, odesláno 31. 12. 1858, čj. 23/[CC].

doprovodil zásadní Vocelovu práci *O starožitnostech českých a o potřebě chránit je před zkázou* (*Grundzüge der böhmischen Alterthumskunde*), ježto měla coby praktická a populárně laděná příručka pomoci vzbudit zájem o památky u širší veřejnosti.

Vrátíme-li se nazpět do 30. let, Hellich měl tehdy v úmyslu založit český spolek umělců, který by byl protiváhou k aristokracií podporované Společnosti vlasteneckých přátel umění. Ta Hellichův záměr nesla nelibě, ovšem situaci vyřešila elegantně: česká aristokracie poskytla Hellichovi stipendium 400 zl. na podniknutí římské cesty. Jak se časem ukázalo, bylo to jen dočasné řešení, protože Hellich po svém návratu z cest od své původní myšlenky neopustil a stal se roku 1849 společně s dalšími umělci (Josefem Mánesem, Josefem Navrátillem, Františkem Horčíčkou a dalšími) zakládajícím členem Jednoty výtvarných umělců. Pobyt v Římě byl pro Hellicha zásadní nejen po umělecké stránce, ale též z pohledu archeologie a památkové péče. Zde se navíc spřátelil s Františkem Palackým, jehož přičiněním se stal roku 1841 kustodem archeologické sbírky musea království Českého, kde setrval do roku 1847.⁵⁴⁵ Ve 40. letech se Hellich coby muzejní kustod zapojil i do terénního průzkumu archeologických lokalit, z nichž pořizoval kresebné záznamy. Příkladem je třeba plánek tvrziště v Údrnicích z roku 1844.⁵⁴⁶ Hellich přiložil pomocnou ruku i K. V. Zapovi při vydání prvních ročníků Památek archaeologických a místopisných, pro něž připravil několik doprovodných ilustrací (vyobrazení bronzového kříže z bývalého kláštera v Ostrově, pohled do krypty v kostele sv. Štěpána v Kouřimi a pohled na sochu sv. Jiří na Pražském hradě). Na přelomu 50. a 60. let společně s V. Kandlerem připravili soubor pohledů na stavební památky Čech, které v zápětí Mikovec doprovodil textem a vydal jako *Starožitnosti a Památky země České* (*Alterthümer und Denkwürdigkeiten Böhmens*). Znalost reálií stavebních památek Hellich využil i pro časopis *Lumír*, respektive stal se autorem jeho předplatitelských premií (zejména Jiří Poděbradský do Týnského chrámu jakožto král uváděn). Prostředí významných pamětihodných staveb Hellich uplatnil i na rytinách vydávaných Jednotou výtvarných umělců jako Zjevení se českých svatých patronů ve chrámě sv. Víta (1849), Položení základního kamene k chrámu sv. Víta (1850), Karel IV. v dílně Arlerovi dílně (1853).⁵⁴⁷ Hellich díky své precizní kresbě a konzervativnímu přístupu (někdy až eklektickému), který vychází z berglerovského školení, významně obohatil vizuální stránku rané péče o památky v Čechách.

Byť by bylo možné jmenovat ještě řadu dalších umělců činných v průběhu 50. let, v jejichž tvorbě se odráží dobový silící zájem o vlastenecké památky či „archeologicky“ laděná vizualita s využitím nejrůznějších prvků vyvolávající pocit starobylosti. To ale není předmětem tohoto výzkumu. Jedno jméno ale ještě zaznít musí, a to **Josef Scheiwl** (1833–1912). Tento mladičkářský absolvent pražské akademie byl na doporučení tamního ředitele E. von Engerta vybrán, aby pro potřeby Ústřední komise (respektive

⁵⁴⁵ K. Sklenář, Archeologická činnost Josefa Vojtěcha Hellicha v Národním muzeu (1842–1847). In: Sborník Národního muzea v Praze. Řada A - Historie. Praha 1980 [vyd. 1981], č. 3–4, s. 109–235.

⁵⁴⁶ Tentýž, Hellichův plánek tvrziště v Údrnicích na Libáňsku (1844). In: Castellologica Bohemica 7, Praha 2000, s. 351–355. — Tentýž, Archeolog J. V. Hellich na Libáňsku v roce 1844. In: Listy starohradské kroniky 23, č. 1, 2000, s. 9–12.

⁵⁴⁷ F. A. Slavík, Josef Vojtěch Hellich. In: Zlatá Praha II, roč. 4, č. 21, Praha 1887, s. 330–331.

připravovaného soupisového díla o uměleckých památkách v Rakousku) roku 1857 pořídil obraz českých korunovačních klenotů. Neobvyklý záměr na sebe strhl pozornost veřejnosti a byl spojen s veškerými oficialitami. Za vyzvánění zvonů přenesl kardinál B. Schwarzenberg svatováclavskou korunu z katedrály přes Vladislavský sál do staré sněmovní síně, kde měl malíř zázemí pro svou práci. Scheiwl měl na zhotovení obrazu deset dnů a vždy na konci každého dne byla Svatováclavská koruna protokolárně převzata a uložena. Během pátého dne se přišel na rozpracované dílo podívat osobně bývalý císař Ferdinand V.⁵⁴⁸ Scheiwl slavil úspěch a díky tomu mu byla záhy svěřena další prestižní zakázka, aby zachytil obrazy z Karlštejna. Roku 1858 jej Eugen Czernin z Chudenic pověřil Scheiwla zhotovením zákresů (kopií) nástěnných maleb svatojiřské legendy na svém zámku v Jindřichově Hradci.⁵⁴⁹ V pozdější době spolupracoval s K. V. Zapem, jemuž z vlastní dobrovůle dodával vyobrazení stavebních památek k otištění v Památkách archaeologických a místopisných.⁵⁵⁰

8. Recepce *památky* v atmosféře vlasteneckých nálad

Vnímání pojmu *památky* procházelo pozvolna významovým posunem, do něhož se z vnějšku výrazně propjala vznikající konzervátorská agenda a enormní potřeba poznávání dokladů hmotné kultury a umění. Ještě v průběhu 1. poloviny 19. století byla *památky* chápána spíše jako vzpomínka či upomínka na minulou událost nebo postavu a byla tím těsněji semknuta s historickým výkladem, popsáním historické události, vyjmenováním souvisejících údajů, postav a dat. Spolky a společnosti včetně Ústřední komise, jimž šlo o zmapování a poznávání fondu historických staveb v kontextu daného území (v případě komise celé Rakouské monarchie) jinými slovy *pamětihodností* (v tomto smyslu díla hodné paměti, zapamatování) čím dál více soustřeďovaly pozornost na samotný objekt či artefakt, jenž se postupně stal autonomním historickým pramenem, jehož řeči bylo třeba se naučit rozumět. Při tomto procesu docházelo k postupnému oprostování od naplavených kronikářských záznamů a historických pojednání; *památky* přestávala plnit podřízenou roli němeého svědka či kulisy, jehož přítomnost má v pozorovateli toliko navozovat romantický pocit starobylosti.

Zdeněk Wirth konstatoval ve své studii, že pojem historické památky (a stejně tak i umělecké) a jeho ideový obsah se konstituoval právě na rozhraní 18. a 19. století, do té doby utvářela vztah k takovému historickému (sakraálnímu či dynastickému) objektu především pieta. Jeho hmotná podstava a víra dovolila přenést na jeho kopii auru původnosti, která neztrácela nic na své originalitě.⁵⁵¹ Na přelomu první a druhé poloviny 19. století vznikl ideový předěl: pozvolna se z památky coby nositelky historického fakta a dějinných vzpomínek stává doklad umělecké tvorby a kultury. Není už pouhým hmotným dokladem k historické zprávě, ale stává se předmětem analytického zkoumání v pozitivistickém smyslu, dokladem umělecké formy. Z

⁵⁴⁸ Jak vznikl obraz korunovačních klenotů. In: Národní politika, roč. 42, č. 280 (10. 10. 1924), Praha 1924, s. 4.

⁵⁴⁹ Sitzung vom 12. Jänner 1858. In: Sitzungs-Protokolle, der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale 1858–1862, Bd. 2, Wien 1863, S. 2

⁵⁵⁰ Josef Scheiwl. In: Světozor II, roč. 8, č. 11 (13. 3. 1874) Praha 1874, s. 126.

⁵⁵¹ Z. Wirth, viz pozn. 3.

toho důvodu se jevílo jako nedostatečné a zároveň nepřijatelné památku puristicky restaurovat, očišťovat a vracet jí původní formy, které třeba ni nikdy neměla. V takových případech z památky vznikalo jen *neživé slohové schéma*. Z toho důvodu se pozdější generaci reprezentované zejména A. Rieglem a M. Dvořákem jevílo jako nezbytné zachovávat památku v její maximální autenticitě, neboť ona sama ve své podstatě je nejuvěrnějším dokladem.⁵⁵²

Počátky významového obratu můžeme sledovat napříč mnohými příspěvky dobových periodik i konzervátorských zpráv z 50. let. Rozsáhlý článek F. B. Mikovce o hradu Křivoklátu⁵⁵³ z roku 1852, vydávaný v *Lumíru* na pokračování s mimořádnou akribií podává výčet událostí, které se ve zdech hradu odehrály, ale samotná architektura zůstává prakticky nedotčena. Mikovec se tu de facto vypořádává s hluboce zakořeněnou a stále živou literární formou předchozích generací topografů jako byli Jaroslav Schaller a Johann Gottfried Sommer, a kterou přejal i mladší František Alexandr Heber. Jen o dva roky později podal konzervátor F. X. Beneš svou první konzervátorskou zprávu o chrámu Nanebevzetí P. Marie v Sedlci u Kutné Hory. Úvod sice zahajuje obvyklým soupisem historických událostí vážících se k lokalitě, posléze si ale začíná více všimnout stavby a hodnotit ji.⁵⁵⁴ O stylové kritice samozřejmě v tuto chvíli ještě nemůže být řeč. Symbolické (nikoliv ale zcela definitivní) vypořádání s místopisem, který pojem památky poutal se starší významovou vrstvou, provedly *Památky archaeologické a místopisné*, které počínaje pátým ročníkem (1862/1863) odstranily místopis ze svého názvu a staly se – byť jen na čas – *Památkami*.

Rovněž v *Lumíru* publikoval roku 1854 neznámý monogramista F. L. S. článek *Připomínání a zachování historických památek*⁵⁵⁵, který o pražských stavebních památkách mluvil ve smyslu, že „*takořka každý kámen těchto starých budov je svědkem velikých dějů*“ a k tomu vybízel, aby jednotlivé pamětihodné budovy byly opatřovány nápisovými tabulemi s údaji, co významného se na daném místě v minulosti událo. A to na místa, kde by nerušila ani architekturu, ani krámské výkladce. Neznámý autor článku uvažoval, že tento záměr pomůže při zachování mnohých památek, protože údaje o významných událostech setrvají ve spojení s původním místem a k tomu stále na očích veřejnosti k poučení.⁵⁵⁶ Tím je pregnančně řečeno, že významným soudobým kritériem *památky* je právě její těsné propojení k určitému místu, události a/nebo osobnosti.

Pro kultivaci významu *památky* a její emancipaci významně přispěl denní tisk a periodika, z nich zejména ta specializovaná jako *Památky archaeologické a místopisné*, či *Lumír*, ze zahraničních *Mittheilungen*, *Allgemeiner Bauzeitung* a další, jež se staly soudobým tavným kotlem aktuálních umělecko-historických, archeologických a architektonických debat. Z hlediska obsahového probíhala výměna informací, z hlediska postoje vydavatele šlo svým způsobem také o hájení pozic: české vlastenectví versus rakouské vlastenectví; dokumentace,

---

⁵⁵² Totéž.

⁵⁵³ F. B. Mikovec, Hrádek Křivoklát. In: *Lumír* I., roč. 2, č. 14–18, Praha 1852, s. 327–330, 355–357, 376–380, 399–404, 424–429.

⁵⁵⁴ NA, PÚ/R, ka 84, složka Sedlec, korespondence, F. X. Beneš – CC, odesláno 29. 10. 1854.

⁵⁵⁵ F. L. S., Připomínání a zachování historických památek. In: *Lumír* I, roč. 4, č. 1, Praha 1854, s. 14–15.

⁵⁵⁶ Totéž.

průzkum a záchrana památek za účelem úřední statistiky versus za účelem vědeckého umělecko-historického studia.

V důsledku reorganizace politické správy v Rakouské monarchii a v souvislosti posílením centralistické vlády došlo ke změnám, které se dotkly památek z několika směrů. V první řadě zanikly vrchnostenské samosprávy a jejich úlohu převzaly nově zřízená okresní hejtmanství (později okresní úřady) a krajské úřady. S tím zanikla i patronátní práva vlastníků panství k místním kostelům a došlo k vyvázání z povinnosti udržování dalších veřejných budov. Tyto závazky vůči kulturnímu dědictví korunních zemí na sebe velkoryse převzal stát. V terminologii se to odrazilo připojováním přívlastku *národní památka*, ježto spojení zaznívalo častěji ze strany úřadů (včetně Ústřední komise) a vychází to z úvahy, že stát reprezentovaný vládou je tím, kdo je zodpovědný ve veřejném zájmu za ochranu *národních památek*.⁵⁵⁷

Vnímání pojmu památky v porevoluční době nelze odtrhnout od reality, v níž se vlastenecká společnost nacházela. Revoluční rok 1848 způsobil dramatický politický rozchod Čechů a Němců a do té doby neujasněné pocity národní sounáležitosti se přetavily do podoby zřetelného národního vědomí i politického programu. Vzhledem k opatřením, která stát nastavil ve snaze zabránit opakování nepokojů, stalo se vědecké bádání a zájem o památky a místopis celkem bezpečnou půdou před možnými postihy. Právě orientace do historie přinesla v té době pomyslný lék na kulturní krizi, jak jej později definuje J. Huizinga: „[...] návrat ke staré dokonalosti a čistotě. Byl to ideál retrospektivní. A nebyl to jen ideál, nýbrž i metoda, jak ho dosáhnout.“⁵⁵⁸ Vyhledávání, průzkum a záchrana památek jakožto dokladů starobylosti národa může být tímto prizmatem nahlíženo jako volání po dávné (domnělé) dokonalosti a pořádku. Obecně se pak objekt památky stával argumentem vlastenecké společnosti v probíhajícím diskurzu.

9. Veřejnosti na očích: zprávy o památkách a dobový tisk jako prostředek osvěty

Zprávy a aktuality o probíhajících opravách či přestavbách významnějších staveb v řadě případů neunikly pozornosti novin a časopisů už v době před vznikem Ústřední komise. U denního tisku šlo vzhledem k omezenému prostoru vesměs o drobná oznámení, která uváděla ve všeobecnou známost rozhodnutí úřadů politické správy a později i Ústřední komise (nejčastěji personální změny na pozicích konzervátorů a korespondentů).

Právě *Bohémie* (vydávaná již od roku 1828) čtenáře průběžně zpravovala o opravách, stavebních pracech a vůbec stavu jednání kolem vybraných památek, vzhledem k dostupnosti nejčastěji pražských. Čtenářská veřejnost tak měla příležitost se na stranách *Bohémie* průběžně seznamovat například s aktuálním stavem jednání kolem Krocínovy kašny, rotundy sv. Kříže v Poštovské ulici, či kolem stavebních prací na Staroměstské radnici.

⁵⁵⁷ Srovn. V. Nejedlý, Počátky památkové péče. In: Památková péče na Moravě, Brno 2002, s. 15.

⁵⁵⁸ J. Huizinga, Ve stínech zítřka. Diagnosa duševní choroby naší doby. Praha 1970 (český překlad, 2. vydání), s. 22.

Tady je nutno poznamenat, že řídce se vyskytly i redakce, které naopak vnímaly zájem o zachování památek a související sběratelskou činnost i jako příležitost pro satiru. Jedním z takových záblesků představuje text v Humoristických listech, kde byl otištěn příspěvek *Sbírka starožitností*, jímž se z památky stala v sarkastickém duchu senzace a kuriozita z jarmarečního trhu. „Račte, prosím, blíže přistoupiti, vzácní páni a ještě vzácnější paničky! Co světem svět stojí, neviděl nikdo takových pamětihodností, jaké po všech končinách sebrati mně popřáno bylo. [...] Dýmka tato, tak nazvaná meršálka, jest vůbec, především ale nám Čechům, velice pamětihodná; kouřilt' z ní vévoda Přemysl právě v onu slavnou dobu, když mu na poli u Stadice poslanci Libušini respekt od velitelkyně své vyřizovali. O zvláštní ceně tohoto předmětu nechci ani mluvití.“⁵⁵⁹ A o samotné činnosti se pro pobavení čtenářstva Humoristické listy vyjádřily, že „starožitnosti hledati, znamená po domích hadry, staré sklo, kosti kupovati.“⁵⁶⁰

Vedle zpravodajského denního tisku se profilovala i beletristická periodika, na jejichž stranách se objevovaly původní i převzaté texty různých forem a žánrů zaměřené na četná historická témata, a to nejen tuzemská. Příspěvky se věnovaly jednotlivým osobnostem, slavným událostem i jednotlivým památkám. To je případ i českojazyčného beletristického týdeníku *Lumír* (prvně vydávaného v letech 1851–1863), nazvaného podle bájného pěvce z Rukopisu královédvorského, v počáteční redakci Ferdinanda Břetislava Mikovce (1826–1862). Již od prvního dílu *Lumír* obsahuje oddíl pro *Články archaeologické, historické, národopisné a umělecké*, v němž vycházely delší texty, někdy i na pokračování; oproti tomu drobnější zprávy se vyskytovaly ve fejetonovém oddílu jako *Historické drobnosti*. Krom Mikovce a Zapa narážíme napříč ročníky na další jména soudobých výrazných badatelů a literátů (pozdějších kandidátů na konzervátorský úřad, či samotných konzervátorů) – V. Štulc, F. Bezděka, P. M. Veselský, V. V. Tomek, J. A. Gabriel, K. J. Erben, A. Rybička, V. Krolmus a další. *Lumír* měl díky svému volnějšímu beletristickému zaměření i mnohem širší skupinu čtenářů oproti ryze vědeckému *Časopisu českého museum* (od roku 1855 *Časopis Musea Království českého*).

V průběhu 50. let dokonce vykristalizovalo na stranách Lumíra několik tematických skupin, vážících se k památkám, topografii a dějinám umění. A. N. Vlasák zde od druhého ročníku systematicky publikoval místopisné studie lokalit v okolí svého působiště v Hrádku nedaleko Vlašimi (*Historický popis bývalého panství Vlašimského, Louňovice, Radošovice, Český Šternberk, Votice, Soutice, Benešov, Ostředek, Hrady Rataje a Pirkštejn v kraji Čáslavském, Hrad Kámen v okrese Pacovském, Někdejší město Sezimovo Ústí a jeho okolí v Tábořsku, Hrady Příběnice v Tábořsku, Neustupov, městečko v Tábořsku, Hrad Choustník v Tábořsku, Smilkov a jeho okolí*).⁵⁶¹ V

⁵⁵⁹ *Sbírka starožitností*. In: Humoristické listy, roč. 1, č. 7, Praha 1858, s. 187.

⁵⁶⁰ Příspěvky k české terminologii 19. století. In: Humoristické listy, roč. 2, č. 27, Praha 1859–1860, s. 221.

⁵⁶¹ A. N. Vlasák, *Historický popis bývalého panství Vlašimského*. In: *Lumír* I., roč. 2, č. 19–21, Praha 1852, s. 445–45, 468–472, 496–499. — *Tentýž*, Louňovice. In: *Tamtéž*, roč. 2, č. 33, Praha 1852, s. 786–789. — *Tentýž*, Radošovice. In: *Tamtéž*, roč. 2, č. 44, Praha 1852, s. 1051–1052. — *Tentýž*, Český Šternberk. In: *Tamtéž*, roč. 2, č. 49, Praha 1852, s. 1165–1172. — *Tentýž*, Votice. In: *Tamtéž*, roč. 3, č. 25, Praha 1853, s. 593–596. — *Tentýž*, Soutice. In: *Tamtéž*, roč. 3, č. 33, Praha 1853, s. 785–786. — *Tentýž*, Benešov. In: *Tamtéž*, roč. 3, č. 39, Praha 1853, s. 925–932. — *Tentýž*, Ostředek. In: *Tamtéž*, roč. 6, č. 17, Praha 1856, s. 398–401. — *Tentýž*, Hrady Rataje a Pirkštejn v kraji Čáslavském. In: *Tamtéž*, roč. 7, č. 28–29, Praha 1857, s. 664–666, 688–691. — *Tentýž*, Hrad Kámen v okrese Pacovském. In: *Tamtéž*, roč. 7, č. 47, Praha 1857, s. 1119–1121. — *Tentýž*, Někdejší město Sezimovo Ústí a jeho okolí v Tábořsku. In: *Tamtéž*, roč. 8, č. 37, Praha 1858, s. 875–879. — *Tentýž*, Hrady Příběnice v Tábořsku. In: *Tamtéž*, roč. 9, č. 10, Praha 1859, s. 231–233. — *Tentýž*, Neustupov, městečko v Tábořsku. In: *Tamtéž*, roč. 9, č. 13–14, Praha 1859, s. 303–305, 326–329. — *Tentýž*, Hrad Choustník v Tábořsku.

topografických šlépějích se ubíral i J. A. Gabriel, který se věnoval lokalitám v okolí Sušice (*Vodolenka, Hrad Kašperk, Hrad Rábí, Tvrz Kaškovice nedaleko Sušice*)⁵⁶². Jednotlivým stavebním a uměleckým památkám (byť obvykle spíš tvořily kulisy k vylicení různých historických událostí) se věnoval i samotný redaktor F. B. Mikovec (*Hrádek Křivoklát, Lví dvůr na hradě Pražském, Radnice Litoměřická*)⁵⁶³, dále také kutnohorský archivář P. M. Veselský (*K dějepisu staré stavby chrámu sv. Barbory na Horách Kutnách, Chrám Páně Nejsvětější Trojice u Kutné Hory a Smíškové z Vrchovišť, Památky někdejšího cisterckého kláštera v Sedlicích*)⁵⁶⁴, Roman Václav Voříšek (*Chrám sv. Jakuba v Nepomuku*)⁵⁶⁵, či František Augustin Tischler (*Hřbitovní kostel sv. Petra a Pavla blíže Prachatic*)⁵⁶⁶.

Vzhledem k dobré dostupnosti se předmětem mnoha článků a zpráv stávaly pamětihodné stavby na území Prahy či v jejím okolí (*Klášter B. P. Marie Sněžné v Praze, Rourní věž čili vodárna Staroměstská, Kostel sv. Klimenta v Bubnech u Prahy, Zajímavá zřícenina u Prahy* [tj. dávné pozůstatky hradu Děvína u Zlíchova], *Kostel v Prosíku* [tj. kostel sv. Václava v Proseku], *Něco o Levém Hradci, Hrad Okoř jindy a nyní*)⁵⁶⁷.

Čtenářovy obzory ovšem příležitostně rozšířily i příspěvky o památkách zahraničních jako například *Klášter armenský na ostrově San Lazzare u Benátek*⁵⁶⁸, *Basílika Hagia Sofia v Cařihradě a dějiny její*⁵⁶⁹, *Svatá Hora Athos*⁵⁷⁰, nebo *Kartouzy čili Certosa u Pavie*⁵⁷¹. Navzdory obecnému trendu nořit se do hlubin středověku a raného novověku, vyplouvala příležitostně i mladší témata z období 17. a 18. století, přestože toto období bylo jinak cíleně přehlíženo. Za prototypy českých umělců byli opakovaně proklamováni Petr Brandl (*Brandlův Obraz čtrnácti pomocníků, Jeden z*

In: Tamtéž, roč. 9, č. 36–37, Praha 1859, s. 856–857, 877–879. — *Tentýž*, Smilkov a jeho okolí. In: Tamtéž, roč. 5, č. 45–46, Praha 1855, s. 1075–1078, 1097–1102.

⁵⁶² J. A. Gabriel, Vodolenka. In: Lumír I, roč. 4, č. 4, Praha 1854, s. 88–89. — *Tentýž*, Hrad Kašperk. In: Tamtéž, roč. 6, č. 41–42, Praha 1856, s. 978–981, 1002–1005. — *Tentýž*, Hrad Rábí. In: Tamtéž, roč. 9, č. 7–9, Praha 1859, s. 157–160, 182–185, 206–209. — *Tentýž*, Tvrz Kaškovice nedaleko Sušice. In: Tamtéž, roč. 10, č. 3, Praha 1860, s. 63–65.

⁵⁶³ F. B. Mikovec, Hrádek Křivoklát. In: Lumír I., roč. 2, č. 14–18, Praha 1852, s. 327–330, 355–357, 376–380, 399–404, 424–429. — *Tentýž*, Lví dvůr na hradě Pražském. In: Tamtéž, roč. 3, č. 27, Praha 1853, s. 638–640. — *Tentýž*, Radnice Litoměřická. In: Tamtéž, roč. 3, č. 42–43, Praha 1853, s. 1001–1003, 1024–1027.

⁵⁶⁴ P. M. Veselský (?), Historické drobnosti (K dějepisu stavě stavby chrámu sv. Barbory na Horách Kutnách). In: Lumír I, roč. 6, č. 50, Praha 1856, s. 1197. — *Tentýž*, Chrám Páně Nejsvětější Trojice u Kutné Hory a Smíškové z Vrchovišť. In: Tamtéž, roč. 10, č. 24–26, Praha 1860, s. 565–569, 590–593, 616–618. — *Tentýž*, Památky někdejšího cisterciatského kláštera v Sedlicích [= v Sedlci]. In: Tamtéž, roč. 8, č. 13–18, Praha 1858, s. 303–306, 327–329, 351–353, 374–377, 399–403, 423–426.

⁵⁶⁵ R. V. [= Roman Voříšek], Chrám sv. Jakuba v Nepomuku. In: Lumír I, roč. 7, č. 32, Praha 1857, s. 763–765.

⁵⁶⁶ F. A. Tischler, Hřbitovní kostel sv. Petra a Pavla blíže Prachatic. In: Lumír I, roč. 8, č. 52, Praha 1858, s. 1239–1243.

⁵⁶⁷ J. C. Černohous, Klášter B. P. Marie Sněžné v Praze. In: Lumír I, roč. 9, č. 32–35, Praha 1859, s. 760–762, 782–786, 808–809, 828–831. — V. Kůrka, Rourní věž čili vodárna Staroměstská. In: Tamtéž, roč. 3, č. 44, Praha 1853, s. 1051–1053. — Historické drobnosti (Kostel sv. Klimenta v Bubnech u Prahy). In: Tamtéž, roč. 5, č. 43, Praha 1855, s. 1029. — Historické drobnosti (Zajímavá zřícenina u Prahy). In: Tamtéž, roč. 10, č. 43, Praha 1860, s. 1024. — K. V. Zap, Kostel na Prosíku. In: Lumír I., roč. 1, č. 21, Praha 1851, s. 496–498. — E. Veverka, Něco o Levém Hradci. In: Tamtéž, roč. 9, č. 49, Praha 1859, s. 1166–1168. — Hrad Okoř jindy a nyní. In: Tamtéž, roč. 8, č. 49, 51, Praha 1858, s. 1162–1165, 1215–1217.

⁵⁶⁸ J. B. Müller, Klášter armenský na ostrově San Lazzare u Benátek. In: Lumír I, roč. 4, č. 20, Praha 1854, s. 474–478.

⁵⁶⁹ R. Voříšek, Basílika Hagia Sofia v Cařihradě a dějiny její. In: Lumír I, roč. 4, č. 28–29, Praha 1854, s. 665–668, 687–691.

⁵⁷⁰ V. Č. St., Svatá Hora Athos. In: Lumír I, roč. 4, č. 26, Praha 1854, s. 619–621.

⁵⁷¹ F. Kop, Pomněnky z Itálie (Kartouzy čili Certosa u Pavie). In: Lumír I, roč. 9, č. 37–39, Praha 1859, s. 879–881, 901–903, 925–928.

nejlepších obrazů Brandlových, Petr Brandl)⁵⁷² a Karel Škréty (*Obraz Karla Škréty, Sňatek Karla Škréty Šotnovského ze Závořic, Škrétův obraz u sv. Jakuba na Hoře Kutné*)⁵⁷³. Krom nich se dostalo prostoru i Hansi von Aachen (*Jan von Aachen*)⁵⁷⁴, nebo lokálnímu a vcelku neznámému malíři Josefu Ceregettimu (*Chrudimský malíř Josef Ceregetti*)⁵⁷⁵. Zájem byl také o malířský žánr jako takový, pokud autoři místy překročili heuristické výčty, přiblížili se k samotným dílům zejména prostřednictvím vizuálního popsání (*Oltář pořádku malířského v kostele matky boží před Tejnem, Bývalé malby na Hrušově, Hlavní obraz u sv. Jakuba v Praze, Cena obou Rubensův u sv. Tomáše v Praze, Obrazárna knížat z Lobkovic na Roudnici*)⁵⁷⁶. Na stranách Lumíra se odehrála i část debaty o určení námětu nástěnných maleb na zámku v Jindřichově Hradci, do níž vstoupil A. V. Maloch (*Zpráva o nejstarší malbě v Jindřichově Hradci*)⁵⁷⁷ a završil J. E. Vocel (*Obrazy a legendy svatojiřské v Jindřichově Hradci*)⁵⁷⁸.

Cenný zdroj informací pro další genealogické rozbory šlechtických rodin přinášely epigrafické a sepulkrální památky: *Hrobní nápis rytíře Jana Malovce*⁵⁷⁹, *Náhrobek Zděny, kněžny saské dcery Jiřího Poděbradského*⁵⁸⁰, *Náhrobní kámen Jakuba Krčina z Selčan a na Selčanech*⁵⁸¹, *Památní náhrobky v chrámě sv. Jiří v Krnsku*⁵⁸², *Pomník Jakuba Fikara z Vratu*⁵⁸³, *Pamětihodný nápis v Sušici*⁵⁸⁴, *O náhrobcích v chrámu Dubeneckém sv. Josefa*⁵⁸⁵, *Nápis na zámku v Žihobci*⁵⁸⁶. Ostatně tento typ památek se často vyskytoval i v konzervátorských zprávách (Beneš, Bezděka a další).

⁵⁷² J. V-k., Historické drobnosti (Brandlův Obraz čtrnácti pomocníků). In: Lumír I, roč. 8, č. 15, Praha 1858, s. 354. — Historické drobnosti (Jeden z nejlepších obrazů Brandlových). In: Tamtéž, roč. 12, č. 26, Praha 1862, s. 617. — E. Herold, Petr Brandl. In: Tamtéž, roč. 2, č. 20–22, Praha 1852, s. 464–468, 487–493, 513–524. Posledně uváděný text je veskrze beletristickým dílem, které ovšem svědčí o aktuální popularitě Brandlovy osobnosti.

⁵⁷³ F. Doucha, Historické drobnosti (Obraz Karla Škréty). In: Lumír, roč. 6, č. 7, Praha 1856, s. 164–165. — Sňatek Karla Škréty Šotnovského ze Závořic. In: Tamtéž, roč. 8, č. 24, Praha 1858, s. 572. — P. M. Veselský, Historické drobnosti (Škrétův obraz u sv. Jakuba na Hoře Kutné). In: Tamtéž, roč. 12, č. 5, Praha 1862, s. 116.

⁵⁷⁴ F. B. Mikovec, Jan von Aachen. In: Lumír I., roč. 1, č. 1, Praha 1851, s. 8–11, č. 2, s. 35.

⁵⁷⁵ Historické drobnosti. (Chrudimský malíř Josef Ceregetti). In: Tamtéž, roč. 10, č. 44, Praha 1860, s. 1049–1050.

⁵⁷⁶ F. B. Mikovec, Oltář pořádku malířského v kostele matky boží před Tejnem. In: Tamtéž, roč. 2, Praha 1852, s. 613–617. — Historické drobnosti (Bývalé malby na Hrušově). In: Tamtéž, roč. 6, č. 22, Praha 1856, s. 526. — M., Historické drobnosti (Hlavní obraz u sv. Jakuba v Praze). In: Tamtéž, roč. 6, č. 27, Praha 1856, s. 645–646. — Historické drobnosti (Cena obou Rubensův u sv. Tomáše v Praze). In: Tamtéž, roč. 7, č. 21, Praha 1857, s. 500. — F. B. Mikovec, Obrazárna knížat z Lobkovic na Roudnici. In: Tamtéž, roč. 2, č. 27–33, Praha 1852, s. 638–644, 662–666, 686–691, 711–714, 737–739, 760–764, 784–786.

⁵⁷⁷ A. V. Maloch, Zpráva o nejstarší malbě v Jindřichově Hradci. In: Lumír I, roč. 7, č. 52, s. 1231–1238.

⁵⁷⁸ J. E. Vocel, Obrazy a legendy svatojiřské v Jindřichově Hradci. In: Lumír I, roč. 8, č. 1, Praha 1858, s. 14–15.

⁵⁷⁹ Historické drobnosti (Hrobní nápis rytíře Jana Kristofa Malovce). In: Lumír I, roč. 2, č. 6, Praha 1852, s. 139.

⁵⁸⁰ Historické drobnosti (Náhrobek Zděny, kněžny saské dcery Jiřího Poděbradského). In: Lumír I, roč. 6, č. 19, Praha 1856, s. 450–451.

⁵⁸¹ F. Doucha, Historické drobnosti (Náhrobní kámen Jakuba Krčina z Selčan a na Selčanech). In: Lumír I, roč. 5, č. 12, Praha 1855, s. 285–286.

⁵⁸² F. B. Mikovec, Památní náhrobky v chrámě sv. Jiří v Krnsku. In: Lumír I, roč. 11, č. 27, 28, Praha 1861, s. 638–640, 662–664.

⁵⁸³ Historické drobnosti (Pomník Jakuba Fikara z Vratu). In: Lumír I, roč. 5, č. 1, Praha 1855, s. 20.

⁵⁸⁴ Historické drobnosti (Pamětihodný nápis v Sušici). In: Lumír I, roč. 5, č. 28, Praha 1855, s. 670.

⁵⁸⁵ F. Petera, Historické drobnosti (O náhrobcích v chrámu Dubeneckém sv. Josefa). In: Lumír I, roč. 7, č. 10, Praha 1857, s. 234–235.

⁵⁸⁶ Historické drobnosti (Nápis na zámku v Žihobci). In: Lumír I, roč. 8, č. 9, Praha 1858, s. 209–210.

V omezené míře se projevoval zájem o další umělecké žánry jako například *Mosaiková dlažba v Čechách*⁵⁸⁷, nebo zlatnictví (*Insignie abatyš svatojiřských, Klenoty království Českého*)⁵⁸⁸, cínařství (*Starodávná křtitelnice u Matky Boží Sněžné*)⁵⁸⁹, *Umělá kašna mistra Strážryby v Lounech*⁵⁹⁰, *Pamětihodný zvon v Želivě*⁵⁹¹. Ovšem i k nim bylo často přistupováno jako k epigrafickým památkám, které bylo možné propojit s určitou osobností.

Lumír představoval v 50. letech jedno z jasně vlastenecky (a proslovansky) zaměřených periodik; v závěru dekády v něm probíhala mimo jiné živá diskuze o Rukopisech. I přes založení *Památek archaeologických* nedošlo ihned k výraznému úbytku příspěvků, naopak zůstával pro mnohé badatele rovnocenným titulem pro zveřejňování svých textů. K upadání došlo až na začátku 60. let, což bylo dáno i zdravotními obtížemi F. B. Mikovce a jeho předčasnou smrtí na podzim 1862. Po něm se redakce ujal Vítězslav Hálek, který obsah ještě více zaměřil literárním směrem; oddíl původně zaměřený na historii, archeologii, národopis a umění přejmenoval na *Články národo- a mravopisné, literární, kritické a umělecké vůbec*, což způsobilo odliv drtivé většiny dosavadních vesměs pravidelně přispívajících autorů. Zůstal akorát A. Rybička, který do posledka publikoval své *drobnůstky historické a literární*. Hálek udržel Lumír při životě jen následující 13. ročník a s koncem roku 1863 vydání ukončil.

Od roku 1852 začal ve Vídni vycházet českojazyčný list pro *belletristiku, umění a literaturu* nazvaný **Vesna**, který vycházel jako příloha Vídeňského deníku a jehož zaměřením bylo zprostředkovávat zprávy napříč slovanskými národy. Odpovědným redaktorem se stal Hermenegild Jireček. I když vycházel jen půl roku, v některých číslech se objevují drobné příspěvky o uměleckých památkách (jako např. *Dýmka Jana Sobieského*) ve druhém čísle.⁵⁹² V samotném závěru 50. let se na chvíli objevil **Jason**, časopis poučný a zábavný, jehož vyšly pouhé dva ročníky (1859–1860); na jeho stranách vyšel například drobný článek o pražském orloji⁵⁹³, Výpisky z kroniky města Litoměřic dle V. Krolmusa, krátký příspěvek *Hrobky českých panovníků*⁵⁹⁴ či úvaha *Od řemesla k umění*. Na Jasoně vesměs navázaly **Obecné listy naučné a zábavné**, které se rovněž udržely jen krátce (1860–1861). Přispívali do nich důvěrně známá jména jako F. B. Mikovec nebo K. J. Erben. Příspěvky se vesměs týkaly významných historických událostí či osobností. Zmínit lze kupříkladu texty o umělcích Václavu Hollarovi či Janu Kupeckém, obojí z pera dr. Jana Müllera.⁵⁹⁵ F. B. Mikovec zde vylíčil pražskou

⁵⁸⁷ Historické drobnosti. (Mosaiková dlažba v Čechách). In: Lumír I, roč. 12, č. 2, Praha 1862, s. 43.

⁵⁸⁸ Historické drobnosti (Insignie abatyš svatojiřských). In: Tamtéž, roč. 5, č. 50, Praha 1855, s. 1197–1198. — Klenoty království Českého. In: Lumír I, roč. 7, č. 24, Praha 1857, s. 569–571.

⁵⁸⁹ Historické drobnosti (Starodávná křtitelnice u Matky Boží Sněžné). In: Lumír I, roč. 9, č. 37, Praha 1859, s. 881.

⁵⁹⁰ Umělá kašna mistra Strážryby v Lounech. In: Lumír I, roč. 5, č. 3, Praha 1855, s. 64–66.

⁵⁹¹ Historické drobnosti (Pamětihodný zvon v Želivě). In: Lumír I, roč. 5, č. 27, Praha 1855, s. 645.

⁵⁹² Slovanský věstník (Dýmka Jana Sobieského). In: Vesna, č. 2 (7. 1. 1852), s. 7. Dostupné on-line:

<https://ndk.cz/view/uuid:cdfd6ce6-435d-11dd-b505-00145e5790ea?page=uuid:703a68c7-50c2-447c-8f08-b3715b6b4f6a> (vyhledáno dne 19. 8. 2023).

⁵⁹³ Orloj starého města pražského. In: Jason, roč. 1, č. 1 (1. 4. 1859), Praha 1859, s. 7. Dostupné on-line:

<https://ndk.cz/view/uuid:c14b744a-435d-11dd-b505-00145e5790ea?page=uuid:12963118-0a81-43de-838e-3c6921dc8875> (vyhledáno 19. 8. 2023)

⁵⁹⁴ Hrobky českých panovníků. In: Tamtéž, roč. 1, č. 9 (20. 9. 1859), Praha 1859, s. 70.

⁵⁹⁵ J. Müller, Václav Hollar. In: Obecné listy naučné a zábavné, roč. 1, č. 4 (15. 8. 1860), Praha 1860, s. 80–82. — Tentýž, Jan Kupecký. In: Tamtéž, roč. 1, č. 6 (15. 9. 1860), s. 125–127.

defenestraci z roku 1618.⁵⁹⁶ V průběhu 50. let také vycházely mimo periodika i samostatné či separátní texty – některé již dokonce v češtině – zaměřené na jednotlivé památky. Měly vesměs charakter místopisného popisu s různou hloubkou zaměření na samotnou stavbu a její umělecký rozbor, jako třeba popisy kostelů v Sepekově⁵⁹⁷, Boskově⁵⁹⁸, Nové Pace⁵⁹⁹, Zapův popis pražského Týnského chrámu⁶⁰⁰, Mikovcova monografická skica o Karlštejně⁶⁰¹ či Vyšším Brodu⁶⁰² Ambrosova rozsáhlá studie o pražské katedrále⁶⁰³, nebo Gabrielova historicko-topografická studie o hradu Rábí⁶⁰⁴, či popsání zámku Duchcova⁶⁰⁵. Vycházela i řada topografických prací, které se primárně zabývaly popsáním dějin širších lokalit či územních celků. To je případ i spisu V. V. Tomka o panstvích Police a Broumov, vydaného současně v české i německé mutaci,⁶⁰⁶ nebo J. Zoubka, který sepsal stručný přehled minulosti Kostelce nad Orlicí, v jehož úvodu se autor odvolává ke sloům F. Palackého, podle něhož “je

---

⁵⁹⁶ F. B. Mikovec, Den 23. máje 1618. In: Obecné listy naučné a zábavné, roč. 1, č. 2–4, Praha 1860, s. 30–34, 55–58, 77–80.

⁵⁹⁷ Památka ze Sepekow, aneb, Popsánj paměti hodného a ozdobného chrámu Páně i milostného obrazu blahoslawené Panny Marie. Tábor 1859. Dostupné on-line:
<https://ndk.cz/view/uuid:2d666970-5f12-11de-bf56-000d606f5dc6?page=uuid:37e19e26-054b-4b04-bd01-062eb677ca63> (vyhledáno 19. 8. 2023).

⁵⁹⁸ J. Němeček, Památnosti poutnického chrámu Páně v Boskově. Praha 1859. Dostupné on-line:
<https://ndk.cz/view/uuid:74f060e0-00d6-11e5-93b2-001018b5eb5c?page=uuid:a4e2c200-0f51-11e5-b0b8-5ef3fc9ae86z> (vyhledáno 20. 8. 2023).

⁵⁹⁹ I. Bílek, Památné události poutního chrámu Páně na nebe wzetí Panny Marie w Nowé Pace w kraji Jičínském na památku slawného přenesení milostné sochy Rodičky Boží z farního kostela do swrchu jmenowaného chrámu dne 14. října 1858. Praha 1858. Dostupné on-line:
<https://ndk.cz/view/uuid:3689a590-d551-11dc-9e07-000d606f5dc6?page=uuid:ee76d4fo-79dc-11e6-8340-5ef3fc9ae867> (vyhledáno 20. 8. 2023).

⁶⁰⁰ K. V. Zap, Hlavní farní chrám Nanebevzetí Panny Marie před Týnem ve Starém městě Pražském jeho osudy, historické, starožitné a umělecké památnosti. Praha 1854. Dostupné on-line:
https://ndk.cz/view/uuid:e95eee20-063c-11dd-bc37-000d606f5dc6?page=uuid:f34265af-c990-450c-85bb-8b2fa3e1eae_b (vyhledáno 19. 8. 2023).

⁶⁰¹ F. B. Mikovec, Die königliche Burg Karlstein in Böhmen. Wien/Olmütz 1858. Dostupné on-line:
<https://ndk.cz/view/uuid:3689ce70-392f-11dd-b9e2-000d606f5dc6?page=uuid:206c84bo-ecb4-11e6-bcoe-005056827e51> (vyhledáno 19. 8. 2023).

⁶⁰² Tenýž, Das Cistercienserstift Hohenfurt in Böhmen. Olmütz und Wien 1858. Dostupné on-line:
<https://ndk.cz/view/uuid:09a999fo-48fa-11e2-bco8-005056827e52?page=uuid:85ab708ec4c4bd388afd1708dd2ead97> (vyhledáno 20. 8. 2023).

⁶⁰³ A. Ambros, Dom zu Prag. Prag 1858. Dostupné on-line:
<https://ndk.cz/view/uuid:f4282bdo-a688-11de-beae-000d606f5dc6?page=uuid:ba8e1440-of60-11e7-ac02-5ef3fc9ae86z> (vyhledáno 19. 8. 2023).

⁶⁰⁴ J. A. Gabriel, Hrad Rábí. Praha 1859. Dostupné on-line:
<https://ndk.cz/view/uuid:a2936d10-c346-11dc-b53d-000d606f5dc6?page=uuid:742a9970-9467-11e6-89b1-5ef3fc9ae867> (vyhledáno 19. 8. 2023).

⁶⁰⁵ F. Petry, Das Schloß Dux in Böhmen nach seiner neuesten Umgestaltung mit einer kurzen Beschreibung der daselbst besindlichen bemerkenswerthen Gegenstände. Leitmeritz 1851. Dostupné on-line:
<https://ndk.cz/view/uuid:48ae2240-db6c-11e4-97af-005056827e51?page=uuid:989a58fo-f3e5-11e4-8ded-5ef3fc9ae867> (vyhledáno 20. 8. 2023).

⁶⁰⁶ V. V. Tomek, Paměti újezdu Polického čili nynějších panství Polického a Broumovského až do začátku Husitské války. Praha 1857. Dostupné on-line:
<https://ndk.cz/view/uuid:a14a60ao-7bdc-11dc-924d-000d606f5dc6?page=uuid:39ea65do-def7-11e6-9964-005056825209> (vyhledáno dne 20. 8. 2023). Totéž i v soudobé německé mutaci. *Tentýž*, Älteste Nachrichten über die Herrschaften Braunau und Politz bis zur Zeit des Hussitenkrieges, Prag 1857. Dostupné on-line:
<https://ndk.cz/view/uuid:c3bf4a50-5a84-11de-8144-000d606f5dc6?page=uuid:795ac530-7c71-11e7-8b50-001018b5eb5c> (vyhledáno 20. 8. 2023).

*toto místo odedávna znamenité ve vlasti a zasluluje bychom znali jeho minulost.*⁶⁰⁷ Podobné spisky bychom našli i pro Telč⁶⁰⁸ nebo Náchod.⁶⁰⁹

Okrajovým žánrem se jeví v tomto směru doboví průvodci pro návštěvníky vyhledávaných lokalit, na jejichž stranách se našel prostor i pro nejrůznější popisy stavebních památek. I když je třeba počítat s jistou úrovní beletrizace a faktografické zkratky, průvodce naplňují tentýž osvětový účel. Nejčastěji se to týkalo navštěvované Prahy⁶¹⁰. Speciální publikační formou, která měla značný potenciál dostávat se do domácností i venkovského obyvatelstva, představovaly hospodářské kalendáře, kde byly příležitostně otiskovány i kratší příspěvky dotýkající se historie a památek. Na jejich strany se během 50. let dostaly články např. o pomníku maršála Radeckého (1854)⁶¹¹, o stavbě Votivního kostela ve Vídni (1857)⁶¹², o katedrále sv. Víta (1859)⁶¹³.

V úplném závěru padesátých let vyšlo naráz několik ilustrovaných prací či alb. Mezi nimi i *Malerisch-historisches Album vom Königreich Böhmen*, soubor vedut českých měst zcela bez doprovodného textu; taková alba naplňovala společenskou poptávku po obrazech míst české historie, byť v některých případech ještě zahalené v romantickém oparu za svitu měsíce. U Vyšehradu to platí i doslova.⁶¹⁴

A konečně Mikovcovo opus magnum: *Alterthümer und Denkwürdigkeiten Böhmens*, dílo zaměřené přímo na starožitnosti a pamětihodnosti z Čech⁶¹⁵ z roku 1860, které symbolicky završuje dekádu padesátých let a tuzemské vlastenecké snahy o památkovou osvětu a

---

⁶⁰⁷ J. Zoubek, Kostelec nad Orlicí. Česká Lípa 1860. Dostupné on-line:

<https://ndk.cz/view/uuid:776e2450-f027-11dc-a89d-000d606f5dc6?page=uuid:9efec740-df6f-11e6-9e7e-001018b5eb5c> (vyhledáno 20. 8. 2023).

⁶⁰⁸ J. Kypta, Stručný dějepis města a panství Telče. Brno 1857. Dostupné on-line:

<https://ndk.cz/view/uuid:f0b1e3bo-5a7f-11de-961f-000d606f5dc6?page=uuid:adc7e4fo-9c43-11e7-920d-005056827e51> (vyhledáno 20. 8. 2023).

⁶⁰⁹ J. M. Ludvík, Památky hradu, města a panství Náchoda i vlastníkův jeho. Díl 1, Hradec Králové 1857. Dostupné on-line:

<https://ndk.cz/view/uuid:8d968200-0946-11e5-ae7e-001018b5eb5c?page=uuid:1c470e90-136d-11e5-a599-5ef3fc9bb22f> (vyhledáno 20. 8. 2023).

⁶¹⁰ Například ilustrovaný *T. Legis-Glückselig*, Miniaturgemälde von Prag. Neuester Prager Taschen-Wegweiser und alphabetischer Auskunfts-Sekretär. Prag 1853. Dostupné on-line:

<https://ndk.cz/view/uuid:eb28e490-6bb2-11de-b2ee-000d606f5dc6?page=uuid:95ef78do-a7c3-11e7-8394-5ef3fc9ae86z> (vyhledáno 20. 8. 2023). — *V. Merklas*, Geschichtliches und topografisches Gemälde von Prag und seinen

Umgebungen. Prag 1852. Dostupné on-line:

<https://ndk.cz/view/uuid:214boao0-d5aa-11e4-ae4e-5ef3fc9ae867?page=uuid:odd28e30-ee73-11e4-b834-005056827e51>

1

⁶¹¹ Pražský hlawnj chrám sw. Wjta. In: Kalendář hospodářský na rok Páně w kterémž mimo potřebné rubryky a powětrná oznámenj ec. následugjcy gednánj se obsahuj, Praha 1854, s. 92–94.

⁶¹² Totéž, Praha 1857, s. 91–92.

⁶¹³ Totéž, Praha 1859, s. 39.

⁶¹⁴ E. Hölzel, A. C. Haun, *Malerisch-historisches Album vom Königreich Böhmen*. Olmütz 1860. Dostupné on-line:

<https://ndk.cz/view/uuid:370f2010-5b22-11e2-bcaf-005056827e52?page=uuid:00233e7a32358c5f5e88e7936224658d> (vyhledáno 20. 8. 2023).

⁶¹⁵ F. B. Mikovec, *Alterthümer und Denkwürdigkeiten Böhmens*. Prag 1860. Dostupné on-line:

<https://ndk.cz/view/uuid:41ce9930-9c23-11dd-a665-000d606f5dc6?page=uuid:425920ao-fb8c-11e7-9854-5ef3fc9ae867> (vyhledáno 20. 8. 2023).

popularizaci. Spis je de facto ilustrovaným albem s doprovodnými texty, které osvětlují dějiny vybraných památek české historie. Vybrané stavby a umělecká díla realisticky zachytili J. V. Hellich a V. Kandler. I když je třeba přiznat, že v obdobném formátu vyšly již roku 1853 *Obrazy starožitných staveb v Čechách* od A. P. Schmitta.⁶¹⁶

Z předchozího přehledu můžeme vypozařovat patrnou tematizaci památek prostřednictvím historicko-topografických textů či stručných zpráv o památkách, které prostupují napříč celou dekadou a prostřednictvím periodik a dalších tiskovin a zasahují poměrně široký okruh čtenářů. Alespoň to platí pro obyvatelé měst a větších obcí, kamž se zmíněný tisk vůbec dostal.

—

Vzhledem k proporcím předkládané práce jsem se rozhodl vedle sebe postavit a blíže analyzovat dva hlavní reprezentanty z řad dobových periodik, na jejichž stranách se odehrával dobový diskurz o památkách: *Památky archaeologické a místopisné* coby tribuna českých vlasteneckých badatelů na poli tuzemského místopisu a historie a vedle toho *Mittheilungen der k. k. Central Commission für Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale* jakožto reprezentativní a sjednocující platforma oficiální (úřední) rakouské památkové péče. Obě periodika totiž dokáží velice věrně reflektovat přístupy, postoje, ambice a možnosti stran, které reprezentují.

Krom *Mittheilungen* a *Památek* sehrály formující roli pro tuzemskou památkovou péči i další periodika vydávaná mimo území Čech. Spíš než prostor k publikování vlastních článků (k tomu tuzemští autoři snad krom Vocela prakticky postrádali ambice) posloužila zahraniční periodika především jako zdroj informací z okolních evropských zemí.

Pozorný čtenář si již v prvním čísle *Památek* může všimnout, že se K. V. Zap odkazuje k článku ochraně stavitelských památek, publikovaném ve vídeňském **Allgemeine Bauzeitung**. Periodikum primárně určené pro čtenáře z řad architektů, stavitelů, stavebních inženýrů a příbuzných profesí začal F. L. Förstel vydávat jako oborové periodikum již roku 1836. S rostoucím zájmem o stavitelské památky a institucionalizací památkové péče se k jeho sešitům upínaly zraky konzervátorů a dalších badatelů. Díky účasti zahraničních přispěvatelů nabral časopis mezinárodní charakter. Během 50. let v *Allgemeine Bauzeitung* publikovali své texty čelní reprezentanti památkové péče napříč Evropou (S. Boisserée, P. Merimée, L. Vitet, A. N. Didron a další) a mohly se tak potenciálně dostat do rukou i českých konzervátorů.

Například francouzský komisař památek L. Vitet tu publikoval studii o katedrále v Noyonu⁶¹⁷, francouzský historik umění a archeolog A. N. Didron zpracoval shrnutí literatury o archeologii stavitelského umění v Anglii⁶¹⁸ a v oddílu literárních přehledů byl otisknut výtah z knihy P. Merimée *Restes des antiquités de quelques parties de la France connus sous le nom de*

⁶¹⁶ A. P. Schmitt, *Obrazy starožitných staveb v Čechách dle přírody kreslené a do ocele leptané* = *Abbildungen der Baualterthümer in Böhmen*. Prag 1853.

⁶¹⁷ L. Vitet, *Die Kathedrale von Noyon*. In: *Allgemeine Bauzeitung*, Jg. 17, Wien 1852, S. 29–66.

⁶¹⁸ A. N. Didron, *Die Literatur der Archäologie der Baukunst in England*. In: *Allgemeine Bauzeitung*, Jg. 17, Wien 1852, S. 187–194.

*monuments celtiques ou druidiques*⁶¹⁹. S. Boisserée zde zveřejnil sérii textů věnovaných dějinám kolínského dómu a jeho dostavbě.⁶²⁰ Z hlediska metodologického je zajímavé upozornit i na drobný názorový střet. Na stranách tohoto periodika došlo roku 1853 k veřejnému odmítnutí přístupu J. Ruskina. Redakce otiskla výtah brožury R. Hastingse *Something on Ruskinism*, v němž autor zasypává dosavadní Ruskinovy práce ostrou kritikou a mluví o jeho *architektonické nechápavosti*. „Sami architekti, [...] neprojevili s panem Ruskinem žádné sympatie, čemuž se nemůžeme divit, neboť Ruskin pohlíží s opovržením na architekturu posledních tří století a založil si dogmatismus, který na sebe bere fantastické a romantické mlhavé formy, a tak se v přestrojení jeví jako prorok, aniž by mezi architekty našel ty ctitele, v něž doufal.“⁶²¹

Současně s *Mittheilungen der k. k. Central-Commission* začali konzervátor uměleckých památek v Prusku Ferdinand von Quast a evangelický duchovní Heinrich Otte vydávat v Lipsku **Zeitschrift für christliche Archäologie und Kunst**. Důvod byl prakticky totožný s ostatními soudobými periodiky. „Všichni bolestně pocítují, že naši vlasti, ačkoli její středověké umělecké památky počtem ani významem nijak nezaostávají za památkami jiných zemí, chybí takový orgán, který by se důstojně postavil po bok podobných zahraničních podniků, již dávno existujících, a věnoval se výhradně studiu křesťanského umění a archeologie, aby sloužil jako středisko pro všechny badatele a přátele téhož.“⁶²² Autoři rovněž deklarovali, že budou upřednostňována témata z dějin umění oproti umění současnému, které bude bráno v potaz jen tehdy, pokud se prokáže jeho *organická souvislost s minulostí*. Stejný přístup bude uplatňován i pro umění křesťanské; *nekřesťanským starožitnostem* bude věnována pozornost jen tehdy, ukáže-li se jejich přímá souvislost s křesťanským uměním a usnadní-li tak jeho pochopení.⁶²³ A rovněž přislíbili i neodmyslitelnou část periodika, která bude podávat přehled o činnosti památkových spolků, referovat o jejich časopisech na německém území i v zahraničí.

V tomto nastavení spatřujeme kontrast s tuzemskými *Památkami archaeologickými a místopisnými*, které se jaly schraňovat poznatky a příspěvky o tuzemských vlasteneckých památkách, dokladech o historii národa. I když se v důsledku publikované příspěvky rovněž ve valné míře věnovaly církevním stavbám, nepotřeboval redaktor Zap takové kritérium v programu zvláště akcentovat. Naopak díky četným topograficko-historickým pojednáním lokalit vstupovalo na scénu i nepřehlédnutelné do jisté míry sekularizované pojetí památkových témat. A témat o pohanském dávnověku a pravěkém umění se v českém prostředí badatelé štítily výrazně méně.

Vrátíme-li se k *Zeitschrift für christliche Archäologie und Kunst*, už od prvního čísla v něm krom redaktorů Quasta a Otteho publikovaly přední badatelské osobnosti jako historik Wilhelm

---

⁶¹⁹ P. Merimée, Restes des antiquités de quelques parties de la France connus sous le nom de monuments celtiques ou druidiques (výtah knihy). In: Allgemeine Bauzeitung, Jg. 18, Wien 1853, S. 305–309.

⁶²⁰ S. Boisserée, Ansichten, Risse und einzelne Theile des Doms von Köln. In: Allgemeine Bauzeitung, Jg. 18, Wien 1853, S. 110–151. — Tentýž, Denkmal der Baukunst am Niederrhein. In: Tamtéž, S. 110–152. — Tentýž, Geschichte und Beschreibung des Doms von Köln. In: Tamtéž, S. 109–150. — Tentýž, Histoire et description de la Cathédrale de Cologne. In: Tamtéž, S. 109–150.

⁶²¹ Something on Ruskinism. In: Allgemeine Bauzeitung, Jg. 17, Wien 1852, S. 194–195.

⁶²² F. v. Quast, H. Otte, Vorwort. In: Zeitschrift für christliche Archäologie und Kunst, Jg. 1, Nr. 1, Leipzig 1856, S. [3–6].

⁶²³ Totéž.

Wattenbach, G. F. Waagen či J. D. Passavant. Právě zmíněný Passavant roku 1849 navštívil Čechy a své badatelské poznatky pojednal v průběhu prvního ročníku v příspěvku o středověkém umění v Čechách a na Moravě, v němž citoval obligátní pražské stavby jako rotundu sv. Kříže v Poštovské ulici, baziliku sv. Jiří, katedrálu sv. Víta. Kromě nich ale jmenuje i díla knižního malířství jako Vyšehradský kodex, Mater Verborum, či kodex Liber viaticus. Svůj text doplnil obrazovou přílohou zachycující například kostel sv. Jakuba v Jakubu u Kutné Hory či titulní list Mater verborum.⁶²⁴

Směrem k německojazyčným oblastem Evropy, Čechy nevyjímaje, představoval *Zeitschrift für christliche Archäologie und Kunst* jeden z důležitých informačních kanálů se vzdálenějšími státy západní Evropy, který zpřístupňoval jinak hůře dostupné texty širším skupinám badatelů. To je případ i architekta E. E. Viollet-le Duc, jehož velkolepému opusu *Dictionnaire raisonne de l'Architecture française du XIe au XVe. siècle* byla věnována rozsáhlá recenze. F. v. Quast v ní zejména oceňuje rozsah, zpracování a především autorovu pečlivost, která se vymyká dosavadním architektonickým slovníkům jako například Glossary of Architecture od J. H. Parkera. Quast vystihl Viollet-le-Ducův přístup k architektuře tak, že „*zatímco my ostatní se učíme poznávat organismus starého umění, jako se anatom učí poznávat tělo, mistr stavitel je nucen se do tohoto těla vžít, používat jeho orgány a dle potřeby je doplňovat.*“⁶²⁵

Situaci kolem památek v Čechách příležitostně sledoval i čtrnáctideník **Organ für christliche Kunst**, jež v letech 1851–1873 vydával Christlicher Kunstverein für Deutschland v Kolíně nad Rýnem pod redakcí kolínského silně katolicky orientovaného malíře Friedricha Baudriho. Hned v prvním čísle z roku 1851 se objevila zpráva (dle převzaté zprávy z *Augsburger Postzeit*) o snahách M. Pešiny k započetí dostavby pražské katedrály. Vzhledem k příslušnosti vydavatele je zpráva formulována v duchu německého nacionalismu, v jejím závěru redakce se samozřejmě prezentuje katedrálu sv. Víta jako německý chrám, což bylo nepochybně pískem v očích českých vlastenců. „*Nechť tato katedrála, započatá podle vzoru kolínské, zůstává od smrti Karla IV. nedokončena jako ona, ale v dokončeném chóru ji předčí jemností, čistotou proporcí a lehkostí kamenického zpracování, nechť se tato německá katedrála zde na východě vlasti vznese vysoko k nebi, jako se vznesla kolínská na západě! Uprostřed těchto nádherných bran by se pak klenul velký chrám německé země v omlazené kráse a nevyčerpitelné síle! [...] zároveň vyjadřujeme přesvědčení, že naši bratři na Východě mohou počítat i s naší energickou podporou. V této vzájemnosti se myšlenka velkého německého chrámu zcela jistě přiblíží svému uskutečnění!*“⁶²⁶ V dalších ročnících podal *Organ* zprávu o výstavách a činnosti, které pořádal pražský Kunstverein für Böhmen⁶²⁷. Ve čtvrtém ročníku (1854) historik umění a pražský rodák Anton Springer (1825–1891) publikoval studii o nástěnných malbách z kláštera v Emauzích v Praze s popsáním výjevů a historie kláštera.⁶²⁸

⁶²⁴ J. D. Passavant, Ueber die mittelalterliche Kunst in Böhmen und Mähren. In: *Zeitschrift für christliche Archäologie und Kunst*, Jg. 1, Nr. 4–6, Leipzig 1856, S. 145–165, 193–213, 241–249.

⁶²⁵ v. Q. [= F. v. Quast], Literarische Anzeigen. Viollet-le Duc, *Dictionnaire raisonne de l'Architecture française du XIe au XVe. siècle*. Paris 1854. Tome 1, 2. In: *Zeitschrift für christliche Archäologie und Kunst*, Jg. 2, Leipzig 1858, S. 138–143, 183–187, 234–240.

⁶²⁶ Vermischtes. Aus Prag. In: *Organ für christlicher Kunst*, Jg. 1, Nr. 6, Köln 1851, S. 48.

⁶²⁷ Kunstverein für Böhmen. In: *Organ für christlicher Kunst*, Jg. 2, Nr. 21, Köln 1852, S. 181–183.

⁶²⁸ A. Springer, Die Wandbilder im Emauser Kreuzgange zu Prag aus dem XIV. Jahrhunderte. In: *Organ für christlicher Kunst*, Jg. 4, Nr. 9–10, Köln 1854, S. 65–67, 74–76.

Od šestého ročníku (1856) redakce *Organu* pravidelně anoncovala *Mittheilungen der k. k. Central-Commission* s rejstříkem příspěvků, mezi nimiž například probleskl i odkaz na článek F. X. Beneše o chrámu v Sedlci u Kutné Hory.⁶²⁹

9.1. Památky archaeologické a místopisné

Vydání prvního čísla *Památek archaeologických a místopisných* představuje jasný milník v tuzemském úsilí o popularizaci a propagaci vlasteneckých památek. Narozdíl od zavedeného muzejního časopisu, jehož zaměření nebylo tak striktně tematicky vymezeno, *Památky* se staly výhradním místem pro texty z ranku historické topografie, archeologie, dějin umění, archivnictví a příbuzných témat. Role vydavatele se chopil Archeologický sbor, nákladu se ujala Matice česká, tudíž o ryze vlasteneckém zaměření nemohl být pochyb. **Karel Vladislav Zap** (1812–1871), první redaktor *Památek* podrobně vypsál poslání periodika v úvodním programu. Prioritu a současně i cíl spatřuje ve vytvoření soupisu tuzemských památek. Jestliže se doposud příspěvky tříštily do různých periodik a tisků, mají to být napříště právě *Památky*, na jejichž stranách se budou scházet badatelské výsledky i drobné zprávy o památkách. To vše v populární formě pro snadnou dostupnost všem vrstvám vlasteneckého čtenářstva, u něž je potřeba probouzet úctu a šetrnost k památkám. Zap to nepsal náhodou, protože Archeologický sbor měl s pokusy o záchranu historických památek již mnoho zkušeností a někteří jeho členové dobře věděli, jak obtížné je přesvědčovat na svou stranu zúčastněné úředníky. Své vyzvání následně umocňuje rozsáhlou statí *Zachování starožitných památek, především stavitelských*⁶³⁰, jenž je překvapivě přepracovaným a českým poměrům uzpůsobeným textem francouzského inspektora historických památek **Ludovica Viteta** (1802–1873), jehož německý překlad otiskl architekt Förster ve svém *Allgemeine Bauzeitung*.⁶³¹ S jistou dávkou potměšilosti na tento drobný detail s odstupem času upozornila i Ústřední komise.⁶³² Tímto drobným kompilátem se česká památková péče přímo a jasně dotkla francouzské zkušenosti.

Redakce *Mittheilungen* prezentovala v rámci podpory společných zájmů *Památky archaeologické a místopisné* (podobně jako i jiná periodika) a upozorňovala na příspěvky aktuálních čísel. V druhém ročníku *Mittheilungen* redakce vykreslila *Památky* ve velmi příznivém světle: „Množství materiálu, které nabízí již první svazek, si zaslouží veškerou pozornost, a to jak po stránce obsahové, tak i formální, tím spíše, že sám editor se s velkou pečlivostí a aktivitou snaží udržet současný stav archeologického bádání ve vztahu k umění středověku a také umí obratně provést třídění a uspořádání materiálu, který mu byl předložen z druhé ruky, pomocí své podrobné a místní znalosti.“⁶³³

⁶²⁹ Literatur. *Mittheilungen der k. k. Central-Commission*. In: *Organ für christlicher Kunst*, Jg. 6, Nr. 7, Köln 1856, S. 83–84.

⁶³⁰ *Zachování starožitných památek, především stavitelských*. In: PAM, roč. 1, díl 1, sešit 1, s. 2.

⁶³¹ L. V. (= *Ludovic Vitet*), *Ueber die Reparatur, Restaurazion, Erhaltung und Vollendung mittelalterlicher Baudenkmäler*. In: *Allgemeine Bauzeitung*, Jg. 17, Wien 1852, S. 305–375.

⁶³² *Památky archaeologické a místopisné*. In: MTT, Jg. 2, Nr. 2 (Februar), Wien 1857, S. 50.

⁶³³ Totéž.

Ohláška vydání prvního sešitu *Památek archaeologických a místopisných* proběhla v *Bohemii* už na začátku prosince 1853.⁶³⁴ V prvním dílu, který v sobě zahrnoval dva ročníky (1854, 1855), vyšlo celkem osm plánovaných čtvrtletních čísel a separátní příloha s rejstříkem příspěvků a ilustrací. Co do zastoupení příspěvů, jednotlivá vydání zpočátku bytostně závisela na textech samotného redaktora K. V. Zapa, jež počtem příspěvků dorovnával pouze A. N. Vlasák. Příležitostně se Zapovi podařilo sehnat články od V. V. Tomka, V. Hanky, či A. Rybičky. J. E. Vocel v prvních dvou letech publikoval pouze dva kratší popisné příspěvky, a to *Byzantinský krucifix nalezený v rumech kláštera Ostrovského*⁶³⁵ a *Miniatury musejního rukopisu „Mater Verborum“*⁶³⁶. V sešitech druhého dílu (1856, 1857) stále zajišťovali většinu obsahu Zap s Vlasákem, vesměs pravidelným příspěvatelem se stal A. Rybička a v rejstříku autorů se ojedinele objevily i výraznější jména jako H. Jireček, M. Trapp a H. Toman. Mezi nimi Vocel zveřejnil z metodologického hlediska zásadní příspěvek *Kostely románského slohu v Čechách*⁶³⁷, jehož součástí tvořil soupis doposud známých raně středověkých kostelů na území Čech. Zapova úloha redaktora a současně příspěvatele setrvala i ve třetím díle (1858, 1859), v němž pokračoval ve svém dlouhodobém konceptu systematického popisování kostelů (ve Staré Boleslavi, v Hradci Králové, v Milevsku, kaple sv. Kříže a sv. Kateřiny na Karlštejně)⁶³⁸, na což tematicky navázal Vocel s článkem o chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře⁶³⁹.

Rozhlédneme-li se po rejstřících jednotlivých sešitů, příspěvky publikované od založení časopisu do začátku 60. let celkem pečlivě navazují na počáteční Zapův program, který deklaroval otiskovat příspěvky obohacující poznání tuzemského památkového fondu. Užší tematické zaměření udával přímo redaktor Zap svými příspěvky o církevních stavitelských památkách. Na stranách periodika rezonovala i aktuální debata kolem snah o zahájení dostavby katedrály sv. Víta a založení Svatovítské jednoty roku 1859, což se projevilo ve třetím dílu, kde se postupně objevily texty s tématem pražské katedrály: Zapův rozsáhlý příspěvek *Pražský hlavní chrám sv. Víta*⁶⁴⁰, *Stavba kostela sv. Víta* od V. V. Tomka⁶⁴¹ a *Hrob sv. Václava na hradě Pražském* od V. Hanky⁶⁴².

I přes dominantní tuzemské zaměření se čas od času dostaly do *Památek* i texty o památkách zahraničních či texty od zahraničních autorů, které se na první pohled vymykaly z původního konceptu navrženého Zapem, je dost možné, že se k jejich

⁶³⁴ Local- und Provinzialchronik. In: *Bohemia*, roč. 26, č. 286 (3. 12. 1853), s. 4.

⁶³⁵ J. E. Vocel, *Byzantinský krucifix nalezený v rumech kláštera Ostrovského*. In: *PAM*, díl 1, seš. 3, Praha 1854, s. 136–140.

⁶³⁶ *Tentýž*, *Miniatury musejního rukopisu „Mater Verborum“*. In: *PAM*, díl 1, seš. 4, Praha 1854, s. 186–188.

⁶³⁷ *Tentýž*, *Kostely románského slohu v Čechách*. In: *PAM*, díl 2, seš. 3, Praha 1856, s. 118–124.

⁶³⁸ K. V. Zap, *Stará Boleslav a její poutnický chrám Panny Marie*. (Dodatek ku kolegiálnímu chrámu sv. Václava tamže) In: *PAM*, díl 3, seš. 1, Praha 1858, s. 8–17. — *Tentýž*, *Kaple sv. Kříže a sv. Kateřiny na Karlštejně*. In: *Tamtéž*, díl 3, seš. 2, s. 75–80. — *Tentýž*, *Biskupský chrám sv. Ducha v Králové Hradci*. In: *Tamtéž*, díl 3, seš. 4, Praha 1858, s. 160–186. — *Tentýž*, *Milevsko*. In: *Tamtéž*, díl 3, seš. 5, s. 213–225.

⁶³⁹ J. E. Vocel, *Chrám sv. Barbory v Kutné Hoře*. In: *PAM*, díl 3, seš. 2, Praha 1858, s. 81–86, seš. 3, s. 111–124.

⁶⁴⁰ K. V. Zap, *Pražský hlavní chrám sv. Víta*. I: *PAM*, díl 3, seš. 1, Praha 1858, s. 1–7.

⁶⁴¹ V. V. Tomek, *Stavba kostela sv. Víta za císaře Karla IV. a za Václava IV.* In: *PAM*, díl 3, seš. 7, s. 310–316.

⁶⁴² V. Hanka, *Hrob sv. Václava na hradě Pražském*. In: *PAM*, díl 3, seš. 2, s. 88–90.

otisknutí uchýlil z ryze pragmatických důvodů, protože zrovna neměl k dispozici tematicky příhodnější příspěvek. Na druhou stranu dosavadnímu tuzemskému repertoáru příležitostně dodaly něco nadregionálního lesku. Takto A. V. Šembera představil *Vídeň, Chlum u Vídně, hrad Ostroh*⁶⁴³, Jan Bohuslav Müller rozsáhle pojednal o *Historii řecké plastiky*⁶⁴⁴.

Teprve od čtvrtého dílu (1860, 1861) přestala být vydání jednotlivých sešitů existenčně závislá na textech K. V. Zapa a A. N. Vlasáka a přicházelo do redakce již dostatečné množství příspěvků od dalších badatelů. Topograficko-historická vyspání a popisy jednotlivých památných staveb sice ještě dominovaly, přesto se tu místy objevovaly již vybroušené umělecko-historické studie jako Vocelova *Miniatury passionalu abatyše Kunhuty z r. 1312*⁶⁴⁵. Dle Vocelova vzoru se pokusil obdobné téma pojednat i Zap v příspěvku *Miniatury v breviáři křižovníkův s červenou hvězdou v Praze*⁶⁴⁶.

Čtvrtý díl přinesl i další změny. Došlo též k úpravě názvu periodika, přesněji ke zkrácení na *Památky* s podtitulem *Časopis Musea království Českého pro dějepis hlavně český*, který potvrdil směřování ve vlasteneckém duchu i do dalších let. Když K. V. Zap při té příležitosti bilancoval dosavadní působení periodika, upozornil na obtíže, které dosud vydávání doprovázely. Ty namnoze vycházely z *rozmrzelosti a ochablosti myslí* v době po roce 1848, která nepřála vlasteneckým snahám a tím i činnosti Archeologického sboru včetně bádání o národní historii.⁶⁴⁷ Založení *Památek* bylo Zapovou reakcí na nedávný neutěšený stav a zároveň nanejvýš odvážným záměrem založit zbrusunové periodikum, jehož zeměření vystihuje už samotný název.

Prodej sešitů a jejich distribuce rovněž přinášely úskalí, ještě na konci roku 1860 nebyly náklady předcházejících tří dílů (tj. sedmi ročníků) zcela vyprodané. Tou dobou vedla redakce v patrnosti na 600 vesměs stálých odběratelů, což bylo vzhledem na úzké zaměření periodika slušný počet.⁶⁴⁸ Pokud nepočítáme členy a příznivce sborů muzea, ostatními abonenty byli vlastenecky smýšlející jednotlivci z řad veřejnosti, kteří buď z vlastní iniciativy vyslyšeli výzvu k odebrání, nebo k němu byli vyzváni některým z členů například Archeologického sboru. Například směrem k Ústřední komisi zajišťoval distribuci *Památek* J. E. Vocel, který sešity zasílal společně s vlastní konzervátorskou korespondencí do Vídně.⁶⁴⁹

K. V. Zap coby redaktor došlé příspěvky rozřazoval podle rozsahu a zaměření do šesti (od čtvrtého dílu do čtyř) základních oddílů: A. *Monografie historicko-topografické a archeologické*, B. *Popsání jednotlivých archeologických předmětův*, C. *Poučné články*, D. *Zprávy*, E. *Literární repertorium*, F. *Rejstříky*, G. *Obrazy*. Hlavní rozsáhlé články byly

⁶⁴³ A. V. Šembera, *Vídeň, Chlum u Vídně a hrad Ostroh*. In: PAM, díl 4, seš. 2, Praha 1860, s. 75–77.

⁶⁴⁴ J. B. Müller, *Historie řecké plastiky*. In: PAM, díl 4, seš. 2–4, Praha 1861, s. 78–85, 97–109, 153–162.

⁶⁴⁵ J. E. Vocel, *Miniatury passionalu abatyše Kunhuty z r. 1312*. In: PAM, díl 4, seš. 3, Praha 1860, s. 97–108.

⁶⁴⁶ K. V. Zap, *Miniatury v breviáři křižovníkův s červenou hvězdou v Praze*. In: PAM, díl 4, seš. s. 35–

⁶⁴⁷ *Tentýž*, *Proslov*. In: PAM, díl 4 (roč. 8), seš. 1, Praha 1861, s. 1.

⁶⁴⁸ *Totéž*, s. 2.

⁶⁴⁹ AUK, JEV, ka 1, složka korespondence rok 1855, korespondence, CC–J. E. Vocel, odesláno 3. 7. 1855, čj. 144/CC.

předvídatelně zařazovány mezi monografie, drobnější texty do oddílu B či D. Oddíl poučných článků byl zařazován nepravidelně a objevil se do konce 50. let pouze v 1. a 3. dílu; byl vyhrazen pro příspěvky, které bychom dnes zařadili do ranku preventivní ochrany, historických konstrukcí, materiálů a technologií apod. Mezi poučné články zařadil Zap i svůj výše uvedený kompilát o *Zachování starožitných památek, především stavitelských* na začátku prvního dílu. Později zde otiskl stať J. Jirečka *O škodlivých účincích rostlinstva na staré stavby*⁶⁵⁰, který se mimochodem v závěru odkazoval ke spisu štyrského konzervátora Josefa Scheigera o zachování a výstavbě starých hradů a zámků.⁶⁵¹

Jestliže *Památky archaeologické* se staly tribunou českých vlasteneckých badatelů a hlavní uplatnění nacházely především v Čechách a na Moravě, na rozdíl od *Mittheilungen*, jehož ambice sahaly napříč všemi korunními zeměmi monarchie

9.2. *Mittheilungen der k. k. Central-Commission*

Založením měsíčníku *Mittheilungen* na začátku roku 1856 Czoernig realizoval zcela zásadní krok: spustil nástroj, jímž mohl soustavně motivovat konzervátory i jejich spolupracovníky a utvrzovat je v přesvědčení, že jejich poslání a vůbec činnost komise postupuje dál, má smysl a přináší své ovoce. Se zakládáním periodik měl Czoernig předchozí zkušenosti, neboť už v dubnu 1849 založil na pokyn ministra Brucka časopis *Austria* – obchodně-politické periodikum řízené ministerstvem, jehož redakci si podržel do doby, než začal vycházet periodicky.⁶⁵²

Sešity *Mittheilungen* byly primárně určeny pro texty konzervátorů a zapojených spolupracovníků komise z jednotlivých korunních zemí. Publikční začátky autorů z Čech byly zpočátku skromné, což bylo dáno i značnou autorskou konkurencí renomovaných osobností. Prvně se objevilo stručné oznámení o probíhajících opravách soch na Karlově mostě v Praze⁶⁵³, následovaly zpráva F. X. Beneše a L. Zettla o chrámu Nanebevzetí P. Marie v Sedlci u Kutné Hory⁶⁵⁴, představení Archeologického sboru⁶⁵⁵, přehled oprav uskutečněných na hradu Karlštejně v letech 1852–1854⁶⁵⁶, na které navázal popis ruin bývalé synagogy v Chebu⁶⁵⁷ a zpráva o nálezu klenáku z kostela ve Chvalkovicích⁶⁵⁸. Redaktor *Mittheilungen* K. Weiss přispěl drobnou materiálií o tzv. kamenné kašně v Kutné Hoře s doprovodnou ilustrací.⁶⁵⁹ První

⁶⁵⁰ J. Jireček, *O škodlivých účincích rostlinstva na staré stavby*. In: PAM, díl 3, seš. 1, s. 7–8.

⁶⁵¹ J. Scheiger, *Andeutungen über Erhaltung und Herstellung alter Burgen und Schlösser*. Graz 1853.

⁶⁵² Czoernig Freiherr von Czernhausen Karl (biografický medailon). In: BLKÖ, 3. Theil, Wien 1858, S. 119.

⁶⁵³ Notizen (Die drei Statuen der Heiligen Ignatius, Luitgardis und Cajetan auf der Prager-Brücke.). In: MTT, Jg. 1, Nr. 1 (Januar), Wien 1856, S. 14.

⁶⁵⁴ Die Kirche zu Sedletz in Böhmen, viz pozn. 76.

⁶⁵⁵ Notizen. (Der archäologische Verein der Gesellschaft des böhmischen Museums.). In: MTT, Jg. 1, Nr. 3 (März), Wien 1856, S. 45–46.

⁶⁵⁶ Die Burg Karlstein und die Karlshofer Kirche in Böhmen. In: MTT, Jg. 1, Nr. 5 (Mai), Wien 1856, S. 89.

⁶⁵⁷ Notizen. (Die Ruinen der ehemaligen Juden-Synagoge zu Eger.). In: MTT, Jg. 1, Nr. 5 (Mai), Wien 1856, S. 89–90.

⁶⁵⁸ Notizen. (Gewölbsstein aus der Kirche zu Chwalkowitz in Böhmen.). In: MTT, Jg. 1, Nr. 7 (Juli), Wien 1856, S. 140.

⁶⁵⁹ K. W. (= Karl Weiss), *Der gothische Brunnen in Kuttenberg*. In: MTT, Jg. 1, Nr. 7 (Juli), Wien 1856, S. 137–138.

rozsáhlá studie od J. E. Vocela o románských stavbách v Čechách, jež obsahuje stručný přesto zcela zásadní soupis doposud známé románské architektury na území Čech, se objevila až v osmém čísle.⁶⁶⁰ První ročník ovšem naprosto grandiózně završil Bernhard Grueber svým rozsáhlým článkem o povaze stavebních památek v Čechách⁶⁶¹, který se stal pískem v očích pro české badatele, protože nebyl zkrátka dostatečně vlastenecký.

Co se týče šíření *Mittheilungen*, maximálně komise využívala oficiálních úředních struktur, čili výzvy k předplatnému postupovala sítí politických úřadů. Na plošnou distribuci a výzvam k předplácení po ose politické správy mohla redakce *Památek archaeologických* sotva pomyslet.

V polovině prosince 1856, v době, kdy byl dvanáctým číslem završen první ročník, neměl Karl Czoernig nejmenší pochybnosti o tom, že zavedení vlastního periodika byl dobrý strategický tah. A rovněž byl přesvědčen, že *Mittheilungen* mají potenciál stát se nepostradatelným prostředkem pro upevnění pozice komise jako takové, i pro propagaci její činnosti. „Čím více jsou publikace c. k. Ústřední komise rozšířené, tím trvalejší je jejich účinek a vliv na ochranu a výzkum architektonických památek.“ Sděloval Czoernig své nadšení místodržiteli Mecsérymu, když jej žádal o podporu distribuce stávajícího prvního i budoucího druhého ročníku, čímž také přispěje „k rozšíření poznání historických a památkových pokladů císařského státu“.⁶⁶² Mecséry hned v lednu obeslal Zemské stavební ředitelství a jednotlivé krajské úřady s požadavkem, aby byli vhodným způsobem vyzváni k předplácení všichni příznivci vlastivědy a stavitelství žijící v dotyčném kraji. Roční předplatné činilo 4 zl., v případě zaslání po korunních zemích 4 zl. 20 kr.⁶⁶³ O necelé dva týdny později se nechalo Zemské stavební ředitelství slyšet, že doposud se přihlásilo již 40 předplatitelů.⁶⁶⁴ Podobná oznámení přicházela z dalších úřadů a obcí, z Chebu⁶⁶⁵ (5), Jáchymova⁶⁶⁶ (1), Rokycan⁶⁶⁷ (1), Velvar⁶⁶⁸ (1), Stádlece⁶⁶⁹ (1) a později i Stríbra⁶⁷⁰ (1). Druhý ročník si předplatili státní úředníci jako guberniální rada Alois Lill von Lilienbach v Příbrami a krajský představený Maxmilian von Obentraut.⁶⁷¹ K dalším vysoce postaveným předplatitelům patří i Karl

⁶⁶⁰ [J.] E. Vocel, Übersicht der romanischen Baudenkmale in Böhmen. In: MTT, Jg. 1, Nr. 8 (August), Wien 1856, S. 145–149.

⁶⁶¹ B. Grueber, Charakteristik der Baudenkmale Böhmens. In: MTT, Jg. 1, Nr. 10–12, Wien 1856, S. 189–200, 213–222, 241–248.

⁶⁶² NA, PM, ka 409, fasc. 3-1-1, korespondence, CC (Czoernig) – PM (Mecséry), odesláno 15. 12. 1856, čj. 387.

⁶⁶³ Tamtéž, koncept korespondence, PM – KÚ/ZSŘ, 11. 1. 1857, čj. 12588 praes.

⁶⁶⁴ Tamtéž, korespondence, ZSŘ – PM, odesláno 21. 1. 1857, čj. 5 praes.

⁶⁶⁵ Tamtéž, korespondence, OH Cheb (Herget) – KÚ Cheb, odesláno 18. 2. 1857, čj. 1268.

⁶⁶⁶ Tamtéž, korespondence, OH Jáchymov – KÚ Cheb, odesláno 28. 3. 1857, čj. ad 478 Pol.

⁶⁶⁷ Tamtéž, korespondence, OH Rokycany – KÚ Plzeň, odesláno 26. 2. 1857, čj. 1567 pol.

⁶⁶⁸ Tamtéž, korespondence, OkÚ Velvary – KÚ Praha, odesláno 1. 4. 1857, čj. 1880 pol.

⁶⁶⁹ Tamtéž, korespondence, OkÚ Tábor – KÚ Tábor, odesláno 19. 6. 1857, čj. 4719.

⁶⁷⁰ Tamtéž, korespondence, OkÚ Stríbro – KÚ Plzeň, odesláno 1. 7. 1858, čj. 50 präs. — Tamtéž, korespondence, KÚ Plzeň – PM, odesláno 24. 1. 1858, čj. 44.

⁶⁷¹ Tamtéž, korespondence, KÚ Praha (Obentraut) – PM, odesláno 10. 3. 1857, čj. 2519.

Friedrich Stadion z Koutu na Šumavě,⁶⁷² nebo Joseph von Westphalen zu Kulm⁶⁷³. Ne u všech předplatitelů z řad aristokracie můžeme počítat s jejich osobním zaujetím pro památky a jejich ochranu, někteří svým předplatným vyjádřili prostou loajalitu a podporu činnosti seriózní státní instituce.

Společně s *Mittheilungen* komise umocnila svou propagaci vydáním ročenky (*Jahrbuch der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*), v níž jednak zveřejnila dokumenty, podle nichž se řídí činnost komise, konzervátorů a dalších svých orgánů, resumovala své personální obsazení a otiskla vybrané reprezentativní příspěvky svých členů (mezi nimi např. R. Eitelbergera von Edelberg či J. Arnetha).

Myšlenku o potřebě šíření *Mittheilungen* a vůbec všech publikací vydávaných Ústřední komisí přijal za vlastní i ministr kultu a školství Lev Thun-Hohenstein (1811–1888). Na konci října 1857 byly sešity prvního ročníku již prakticky rozebrány, proto zaslal na české místodržitelství alespoň čtyři exempláře ročenky za rok 1856 s pokynem, aby byly předány univerzitní knihovně, Polytechnickému ústavu a české i německé vyšší reálce v Praze. Dále Thun přislíbil, že publikace za rok 1857 obdrží tyto instituce včetně Staroměstského a Malostranského gymnázia, gymnázií v Českých Budějovicích, Chebu a Hradci Králové již přímo od Ústřední komise.⁶⁷⁴

Alespoň drobným důkazem o zapojení českého konzervátora do distribuce *Mittheilungen* svědčí aktivita F. R. Bezděky, který se v květnu 1856, tedy v době, kdy vyšlo již páté číslo, aktivně zapojil do shánění předplatitelů. Do oficiální výzvy, která běžela po linii úřadů a cílila zejména na abonenty z řad úředníků se ochotně zapojil představený krajského úřadu v Písku F. K. Miltner. Ve spolupráci s Bezděkou oslovili úředníky všech třinácti píseckých okresů, se podařilo se jim získat čtyři nové předplatitele. Bezděka tu rovněž prostředkoval i zaslání obnosu předplatného do vídeňské redakce.⁶⁷⁵ Bezděka pokračoval ve shánění dalších předplatitelů i v dubnu 1857, kdy zaslal komisi do Vídně roční předplatné od varvažovského kaplana Martina Benáka a tažovického statkáře Antona Šafaříka.⁶⁷⁶

Nepočítáme-li úřední korespondenci, staly se *Mittheilungen* a ročenka svými publikovanými texty důležitým komunikačním kanálem s Ústřední komisí i dalšími spolupracovníky. Díky svému dosahu napříč korunními zeměmi dodávaly *Mittheilungen* soudobému oborovému diskurzu významný nadregionální rámec a nastavovaly metodologické i tematické trendy, které pomalu a pozvolna modelovaly další generaci (nejen) českých badatelů.

⁶⁷² Tamtéž, korespondence, OkÚ Nová Kdyně – KÚ Plzeň, odesláno 18. 2. 1857, čj. 686 p.

⁶⁷³ Tamtéž, korespondence, OkÚ Chabařovice – KÚ Litoměřice, odesláno 20. 7. 1857, čj. 3857 pol.

⁶⁷⁴ Tamtéž, korespondence, CUM (L. Thun) – PM (Mecsey), odesláno 23. 10. 1857, čj. 1447/CUM. — Tamtéž, koncept korespondence PM, 26. 12. 1857, čj. 9656 pr.

⁶⁷⁵ NA, PÚR, ka 60, složka Písek, korespondence, F. R. Bezděka – CC, odesláno 10. 5. 1856, čj. 144/[CC].

⁶⁷⁶ NA, PÚR, ka 106, složka Zvíkov, korespondence, F. R. Bezděka – CC, odesláno 8. 4. 1857, čj. 157/[CC].

10. Závěrem: *Co jednou jest zničeno, nedá se více zachovati čili konservovati.*⁶⁷⁷

Výše uvedený podtitul je citací z usnesení městské rady pražské – reagovala tak na Vocelovu výzvu k obnově tzv. *distych* (tj. nápisů) na jižním křídle Staroměstské radnice, které zanikly po unáhleném zásahu při opravách fasády. A svým způsobem symbolicky uzavírá i tuto pozoruhodnou epizodu dějin památkové péče na území Čech, již jsem se pokusil v předkládané dizertační práci analyzovat a popsat. Tato práce se rovněž pokouší naplnit jeden z nevyřčených cílů, a to nahlížet tuto dobu s větším pochopením a pokorou, neboť právě generace konzervátorů a dalších badatelů činná v průběhu 50. let se valnou měrou přičinila na položení oborových základů, na nichž stavíme naše poznání dodnes.

Památková péče v 50. letech 19. století se doposud vesměs jevila jako čas hledání, tápání a rozjezdu. Doba průkopníků a diletantů. Časy doznívajícího romantismu a pozdních romantiků. Zároveň je tato doba neprávem nahlížena jen jako období příprav a zkoušení před nástupem „těch opravdových“ profesionálů oboru, školených historiků umění a památkářů, kteří pracují na vědeckých základech a dokáží si poradit se stylovou kritikou.

Doba Bachova režimu na jedné straně cenzurovala a potírala jakékoliv náznaky otevřeného vlastenectví, které mohly jakkoliv narušit pořádky centrálně řízeného rakouského státu, na straně druhé pod taktovkou Ústřední komise vznikl bezpečný prostor pro bádání národní historie a poznávání vlasteneckých památek.

V 50. letech probíhá vypořádání s odkazem topografických prací předchozích badatelských generací i latentní reflexe užívaných literárních forem vzhledem ve snaze o rozšiřování skupiny čtenářstva o poučené laiky a vůbec čtenáře vnímající vlastenecká témata. Při tom se projevuje i proměna předmětu zájmu od místopisného vypsání veškerých historických událostí k historické památce jako uměleckému artefaktu. Neustále přítomná byla vidina budoucího soupisu uměleckých památek země. Velkou službu v tomto snažení bezpochyb sehrála dobová periodika, která měla být jednak zásobnicí poznatků a dílčích prací jinak rozptýlených, zároveň přípravou pro budoucí práci na soupisu, i účinným prostředkem pro sdílení a šíření informací.

Založení Ústřední komise poskytlo zcela nový zastřešující a nadregionální rámec pro památkářskou agendu napříč korunními zeměmi. Tu do té doby vesměs moderovaly lokální historické spolky a společnosti, v případě Čech zejména Archeologický sbor zřízený při Museu Království českého. Jeho ustanovení v roce 1843 naplnilo poptávku po orgánu, jenž by mohl účinněji hájit zájmy ohrožených vlasteneckých památek. Do poslání Ústřední komise vstupovaly potřeby bližšího poznání uměleckých památek na území zemí Habsburské monarchie, a to za účelem jejich následného vědeckého průzkumu, které formuloval především E. Eitelberger von Edelberg. Společnou řeč nalezl s představeným komise K. Czoernigem, který se úkolu chopil jakožto zkušený statistik a organizátor. Krom odborným

---

⁶⁷⁷ AHMP, Magistrát hl. m. Prahy I. – hl. spisovna odd. B, ka B 22, (1855–1864), usnesení městské rady pražské, odesláno 14. 8. 1862, čj. 12881/1134.

ambic komise je třeba brát v potaz skutečnost, že ve svých počátcích byla zřízena jakožto organizační složka spadající pod rakouské Ministerstvo obchodu, řemesel a veřejných staveb a v jejím čele stanul K. Czoernig z pozice sekčního šéfa zmíněného ministerstva. Úřednické či spíše byrokratické postupy v organizaci činnosti komise velmi dobře ilustruje právě dochovaná konzervátorská korespondence.

Úřednické postupy a napojení na čerstvě reorganizovanou síť politické správy země reflektuje i proces výběru vhodných kandidátů na post krajských konzervátorů, kterými se Ústřední komise zamýšlela účinně rozprostrít vlastní činnost i do odlehlých regionů. Vzhledem k povaze funkce, která byla od začátku nehonorovaným čestným úřadem, bylo při výběru osob zohledňováno i jejich stávající hmotné zajištění. Z toho důvodu se jeví ideálními kandidáty duchovní, kteří mají krom toho i náležité vzdělání, jazykové schopnosti, autoritu u veřejnosti, snazší přístup k církevním památkám a relativně i dostatek času věnovat se konzervátorským záležitostem. Očekávání komise o kněžích coby ideálních konzervátorech se alespoň v případě Čech nenaplnila. Krom agilního F. R. Bezděky a vcelku ještě příčinnivého K. Vinařického byla aktivita ostatních duchovních konzervátorů celkem mizivá. Velkým překvapením bylo i zjištění, že se tito konzervátoři věnovali církevním památkám s velkou obezřetností, neboť se chtěli vyvarovat případným názorovým střetům se svými představenými. Nutno také podotknout, že v té době v podstatě neexistovalo nic jako specializované oborové studium, z toho důvodu během studia jednotlivých osobností konzervátorů zcela přirozeně vykristalizovaly tři profesní skupiny, jež jsem v průběhu práce zohlednil. Krom zmíněných duchovních vyvstala i početná skupina konzervátorů z řad úředníků a politiků, v níž se vedle J. E. Vocela nachází i F. X. Beneš, J. S. Grüner či prakticky neznámý V. Růžička. Třetí a nejméně zastoupenou skupinu stavitelů a architektů reprezentuje především činorodý F. Schmoranz.

Jakmile proběhla jednotlivá kola výběru a ministr obchodu jmenoval Ústřední komisí vybrané kandidáty, zahájili konzervátoři svou činnost. J. E. Vocel nezávahal a využil udělené funkce ve prospěch pražských památek. Ovšem neobmezoval se výhradně na Prahu a z pozice činovníka Archeologického sboru podnikal badatelské cesty i po Čechách. Stal se tak do značné míry nepsaným zemským konzervátorem, protože obratně vstupoval do dialogů s ostatními konzervátory. Co do aktivity dorovnávali Vocelovo nasazení především F. X. Beneš a F. R. Bezděka. Naopak značně liknavý přístup se ukázal od *libušského jemnostpána* A. Marka, který své zájmy obracel literárními směry.

Nerovnoměrné zapojení konzervátorů se Ústřední komise během 50. let pokoušela korigovat rovněž jmenováním korespondentů, kteří nebyli fixováni k určitému území a poskytovali konzervátorovi vhodnou podporu. A narozdíl od konzervátorů jmenovala korespondenty komise bez nutného schválení ministra. Takto byl roku 1856 jako první korespondent v Čechách jmenován architekt B. Grueber, jednak za dosavadní úspěchy v oblasti obnov stavebních památek, za své znalectví v oblasti umění a taky zřejmě i proto, že nebyl český vlastenec. Ústřední komise totiž vlastenecké ladění některých českých konzervátorů ve skrytu vnímala, což se projevilo i nejmenováním vlasteneckého kněze A. N. Vlasáka do funkce korespondenta.

Samotná agenda konzervátorů se zvláště ve své psané dokumentační fázi velmi silně vyrovnává se zažitou tradicí tuzemských topografů jako byli J. Schaller a J. G. Sommer. Konzervátoři tak předmětné památky obalují do pečlivých místopisných pasáží, které více či méně prokládají popisem stavby či jejích částí. Součástí činnosti konzervátora bylo i navazování dialogů s vlastníky památek a dotyčnými místními úřady, a to zejména ve chvíli, kdy měla být stavební památka přestavována či přímo zbourána. Takové situace odkrývají někdy až nečekanou míru konzervátora aktivismu, který byl spíš výjimečným úkazem než pravidlem. Krajním případem se jeví jednání F. R. Bezděky, který se do poslední chvíle zasazoval o záchranu Budějovické brány v Písku. Při té příležitosti neváhal rozporovat i odborný posudek B. Gruebera, který osobně do Písku přijel provést obhlídku stavby.

Doposud málo reflektovanou částí činnosti této generace konzervátorů je i jejich praktické zapojení do průzkumu či záchrany památky. V takových situacích se ocitl J. S. Grüner, který v chebském chrámu sv. Mikuláše objevil pod částí odpadlé omítky fragment starší nástěnné malby. Zvědavost jej dovedla k odhodlání pokusit se odkrýt další části malby, kdy po mechanickém seškrábání vrchní vrstvy zkoušel i její rozpuštění kyselinou chlorovodíkovou. Obdobný případ nastal i v kostelu sv. Erasma v Rohozné, kde došlo rovněž k náhodnému odhalení části starší nástěnné výmalby. Přivolaný konzervátor F. Schmoranz osobně vyzkoušel pevnost vrchních vrstev omítky a ověřil si, jak obtížné by bylo původní malby odkrýt. Coby zkušený stavitel dokonce nechal vystavět provizorní zastřešení nad presbytářem, neboť hrozilo zatečení vody do zdiva.

Tím se dostáváme k iniciativám konzervátorů a stavebních úředníků na zhotovení obrazové dokumentace památek, jejíž pořízení Ústřední komise zvláště vítala. Kromě nákrešů a plánové dokumentace, která spíš spadala do ranku stavebních úředníků, se někteří konzervátoři pokoušeli o alternativní reprodukční metody. Mezi ně bezesporu patří sádrové odlitky stavebních článků z hradní kaple v Chebu či zmenšený model pamětního kamene zhotovený z mastku. Velké naděje byly přirozeně vkládány do techniky fotografie, o jejímž využití se nesly zprávy ze zahraničí. Kromě profesionálního fotografa A. Grolla, který do Čech v polovině 50. let zavítal a zachytil zde výjevy z Prahy, Plzně a Kutné Hory, tu zaznamenáváme i další vesměs anonymní pokusy o fotografování památek, a to z Plzně, Mostu, Prahy a Písku. V 50. letech stále obstarávali obrazovou dokumentaci památek výkonní umělci. Veduty a městská zátiší českých měst zachycoval se značnou přesností například Vincenc Morstadt, jeden z kandidátů na post konzervátora. Řadu stavebních památek zaznamenali i J. V. Hellich a V. Kandler.

Důležitým vzhledem do dobové památkářské rozpravy přinášejí dobový tisk a periodiky, které představovaly informační kanál pro konzervátory, ale i spolky a širší veřejnost. U denního tisku byl rozsah zpráv zpravidla omezen na stručná informativní sdělení. Mnohem více prostoru poskytovaly již beletristické časopisy, zejména Lumír, do něhož přispívali i mnozí badatelé jako K. V. Zap či F. B. Mikovec. Přelomovým se stalo založení Památek archaeologických a místopisných roku 1854, který na jedné straně udržoval veřejnosti stále srozumitelnou beletrizovanou linii a zároveň se tématicky profiloval podle svého názvu na archeologii a místopis. Redaktor Památek K. V. Zap se již v počátečním programu odvolával

na text o potřebě ochrany památek francouzského komisaře historických památek Ludovica Viteta. Protipólem k českým Památkám se o dva roky později stalo ryze oborové periodikum Mitteilungen der k. k. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale, které bylo primárně určeno pro publikování textů konzervátorů a spolupracujících badatelů. Mitteilungen se směrem k českému prostředí staly významným informačním kanálem, oproti Památkám ale poskytovaly jen omezený prostor pro publikování textů o českých památkách vzhledem ke značné autorské konkurenci.

Prameny a on-line zdroje

AHMP, Magistrát hl. m. Prahy I. – hl. spisovna odd. B, ka B 22, (1855–1864)

Architektura českých Němců 1848–1891 / Architektur der Deutschen in Böhmen 1848–1891.

Dostupné on-line na: <https://cizidum.umprum.cz/cz/home/architect/540> (vyhledáno 16. 3. 2023).

AUK, fond Jan Erazim Vocel

Císařský otisk stabilního katastru dostupný online na:

https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=cioc&idrastru=B2_a_6C_1225-1_3 (vyhledáno 31. 1. 2023).

Josef Ackermann (heslo). In: Biografický slovník českých zemí. Přístupný on-line:

http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/ACKERMANN_Josef_8.3.1803-3.12.1875 (Vyhledáno 15. 3. 2023).

Národní archiv, fond Památkový úřad Vídeň 1852–1918, č. NAD 236.

Národní archiv, fond České místodržitelství – prezídium 1850–1920, č. NAD 873/2.

Národní archiv, fond Policejní ředitelství I, konskripce, ka 668, obr. 240. Dostupné on-line:

<http://digi.nacr.cz/prihlasky2/index.php?action=link&ref=czarch:CZ-100000010:874&karton=668&folium=240> (vyhledáno dne 29. 8. 2023).

SOA Litoměřice, Sběrka matrik Severočeského kraje, sign. L 134/56.

SOA Litoměřice, Sběrka matrik Severočeského kraje, sign. L129/9.

SOA Praha, sbírka matrik, matrika zemřelých Mladá Boleslav 1851–1863, sign. 38.

SOkA Karlovy Vary, fond Archiv města Karlovy Vary, díl 4 – Spisy městského úřadu (1785) 1850–1945, ka 1712, č. 61.

SOkA Prachatice, fond AM Prachatice.

Stenoprotokol 54. schůze Ústavodárného rakouského říšského sněmu 1848–1849 ze dne 27. 11. 1848.

Dostupné on-line: <https://www.psp.cz/eknih/1848urrs/stenprot/054schuz/so54003.htm> (Vyhledáno dne 13. 8. 2023).

Toncich F., Kandler Pietro (biografický medailon). In: ÖBL (Online-Edition), Lfg. 10 (20. 12. 2021).

Přístupné on-line: https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_K/Kandler_Peter_1804_1872.xml

(Vyhledáno 3. 8. 2023).

LA PNP, fond František Bezděka

Ludwig Zettl (heslo). In: Architektenlexikon. Wien 1770–1945. Dostupné on-line:

<http://www.architektenlexikon.at/de/1338.htm> (vyhledáno 29. 7. 2023).

Plašil F., Jmenování prvních notářů pro Království české roku 1851. Dostupné on-line:

https://www.nkcr.cz/casopis-ad-notam/detail/39_737-jmenovani-prvnich-notaru-pro-kralovstvi-ceske-roku-1851 (vyhledáno dne 21. 4. 2021).

Rudolf Hönigschmidt. In: Kohoutí Kříž. Šumavské ozvěny. Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích. Dostupné on-line na: <https://www.kohoutikriz.org/autor.html?id=honig> (vyhledáno dne 14. 8. 2023).

Seykora (Sýkora), P. Hugo (Václav) (1793–1856), Geistlicher und Maler (heslo), in: ÖBL ab 1815 (2. überarbeitete Auflage – online.),

https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_S/Seykora_Hugo_1793_1856.xml, (vyhledáno dne 12. 5. 2021)

Sykora, Wenzel (heslo), in: BLKÖ, Bd. 41 (1880), S. 89.

https://de.wikisource.org/wiki/BLK%C3%96:Sykora,_Wenzel (vyhledáno 17. 9. 2023).

Gottfried Uhlig von Uhlenau. Siluety ze starého Krumlova. In: Kohoutí Kříž. Šumavské ozvěny. Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích. Dostupné on-line na: <https://www.kohoutikriz.org/autor.html?id=uhlig> (vyhledáno 16. 8. 2023).

Literatura

Allgemeiner Anzeiger der K. Kreisstadt Saaz, Nr. 27 (2. Juli 1843), S. 216, Nr. 28 (9. Juli 1843), S. 223, Nr. 30 (23. Juli 1843), S. 239.

Ambros A., Dom zu Prag. Prag 1858.

Archeologické sbírky Musea král. Českého. In: PAM, roč. 7, č. 5, Praha 1868, s. 459.

Aubrecht R., Antonín Prokop Schmitt, In: Minulostí Západočeského kraje 37, Plzeň 2002, s. 127–149.

Bartěček I., Moravskoslezská společnost pro zvelebení orby, přírodovědy a vlastivědy a Christian d'Elvert. In: Historická Olomouc, roč. 11, Olomouc 1998, s. 263–267.

Bartlová M., Naše, národní umění. Studie z dějin dějepisu umění. Brno 2009.

Benda K., Jan Erazim Vocel. In: R. Chadraba a kol., Kapitoly z českého dějepisu umění I, Praha 1986, s. 87–105.

Beneš F. X., Náhrobník pána Zbislava v Čáslavi z první polovice 13. století. In: PAM, roč. 3, č. 7, Praha 1859, s. 329–330.

Beneš F. X., Hrádek nad Páchem v Kutné Hoře. In: PAM, roč. 5, č. 1, Praha 1862, s. 33–40.

Beneš F. X., Chrám sv. Petra a Pavla v Čáslavi. In: PAM, roč. 6, č. 4, Praha 1864, s. 120–138.

Beneš F. X., Steinmetzzeichen und Marken an alten Baudenkmalen Böhmens gesammelt. In: MCC, IX. Jg., Wien 1864, S. XLI–XLIV.

Beneš F. X., Arciděkanský chrám sv. Jakuba na Horách Kutných. In: PAM, roč. 12, č. 6, 7, 8, 1865, s. 208–213, 263–269, 290–297.

Beneš F. X., Stadice. In: PAM, roč. 5, č. 1, Praha 1868, s. 35–42.

Beneš F. X., Týnský misál. In: PAM, nové řady (1871/1872/1873), 1874, s. 397–412.

Besprechungen, Mittheilungen etc. Prag. In: Organ für christliche Kunst, Jg. 5, Nr. 9, Köln 1855, S. 105–106.

Bílek I., Památné události poutního chrámu Páně na nebe vzetí Panny Marie w Nowé Pace w kraji Jičínském na památku slavného přenesení milostné sochy Rodičky Boží z farního kostela do swrchu jmenovaného chrámu dne 14. října 1858. Praha 1858.

Bock F., Die Inschriften und Büsten der Gallerie im Dome von St. Veit zu Prag. In: MTT, Jg. 2, Nr. 7 (Juli), Wien 1857, S. 185–186.

Boháč J., Cheb / Eger – Stadt. Domažlice 1999.

Bohemia, roč. 28, č. 250 (21. 10. 1855).

Boisserée S., Ansichten, Risse und einzelne Theile des Doms von Köln. In: Allgemeine Bauzeitung, Jg. 18, Wien 1853, S. 110–151.

Boisserée S., Denkmal der Baukunst am Niederrhein. In: Allgemeine Bauzeitung, Jg. 18, Wien 1853, S. 110–152.

Boisserée S., Geschichte und Beschreibung des Doms von Köln. In: Allgemeine Bauzeitung, Jg. 18, Wien 1853, S. 109–150.

Boisserée S., Histoire et description de la Cathédrale de Cologne. In: Allgemeine Bauzeitung, Jg. 18, Wien 1853, S. 109–150.

Brückler Th., Zur Geschichte der österreichischen Denkmalpflege. Die Ära Helfert, Teil 1: 1863–1891. Wien 2020.

Burgerstein J., Adalbert Ruffer (nekrolog). In: MTT, Jg. 16 (1871), Wien 1871, S. LXXVII.

Bužgová-Rambousková E., Vinzenz Morstadt. Popisný seznam grafického díla, Praha 1958.

Bývalá staroměstská kašna. In: Květy, roč. IV., č. 8, Praha 1869 (22. 2. 1869), s. 57 (vyobrazení), 62–63.

Catalogus universi cleri in dioecesi episcopali Litomericensi existentis anno 1851.

Catalogus universi cleri in dioecesi episcopali Litomericensi existentis anno 1858.

Catalogus universi cleri in dioecesi episcopali Litomericensi existentis anno 1869.

Catalogus universi cleri in dioecesi episcopali Litomericensi existentis anno 1870.

Catalogus universi cleri in dioecesi episcopali Litomericensi existentis anno 1871.

[*Czoernig K.*], Zur Orientirung in der österreichischen Frage. [Frankfurt a. M.] 1848.

Czoernig Freiherr von Czernhausen, Karl (biografický medailon). In: *Constantin von Wurzbach*, BLKÖ. Theil 3, Wien 1858, S. 117–120.

Část neúřední. In: Pražské noviny, č. 140, Praha 1862 (14. 6. 1862), s. p. [1–2].

Černohous J. G., Klášter B. P. Marie Sněžné v Praze. In: Lumír I, roč. 9, č. 32–35, Praha 1859, s. 760–762, 782–786, 808–809, 828–831.

Das Marmorbassin. In: Local- u. Provinzialchronik. In: Bohemia, roč. 37, č. 234, Praha 1864 (30. 9. 1864), s. 950.

Der Altstädter Marmorbrunnen. In: Local- u. Provinzialchronik. In: Bohemia, roč. XXXV, č. 276, s. 1237.

Der Leitmeritzer Kreis, seine neuen Verwaltungs- und Gerichtsorgane von Dr. P. in Leitmeritz. Leitmeritz 1855, S. 21.

Der Marmorbrunnen vom Altstädter Ringe. In: Local- u. Provinzialchronik. In: Bohemia, roč. 35, č. 146, Praha 1862 (22. 6. 1862), s. 1462.

Didron A. N., Die Literatur der Archäologie der Baukunst in England. In: Allgemeine Bauzeitung, Jg. 17, Wien 1852, S. 187–194.

Die Burg Karlstein und die Karlshofer Kirche in Böhmen. In: MTT, Jg. 1, Nr. 5 (Mai), Wien 1856, S. 89.

Die Kirche zu Sedletz in Böhmen. (Nach Berichten des k. k. Conservators Franz Benesch und des k. k. Ingenieurs J. Zetzl.). In: MTT, Jg. 1, Nr. 2 (Februar 1856), Wien 1856, S. 25–26.

Dohaličky (heslo). In: Umělecké památky Čech 1, A–J, Praha 1977, s. 281.

Dohaličky (heslo). In: *Antonín Cechner*, Soupis památek historických a uměleckých v království českém od pravěku do počátku XIX. století. XIX. Politický okres královéhradecký. Praha 1904, s. 20–21.

Doucha F., Historické drobnosti (Obraz Karla Škréty). In: Lumír, roč. 6, č. 7, Praha 1856, s. 164–165.

Doucha F., Historické drobnosti (Náhrobní kámen Jakuba Krčina z Selčan a na Selčanech). In: Lumír I, roč. 5, č. 12, Praha 1855, s. 285–286.

Eitelberger v. Edelberg R., Die Aufgabe der Alterthumskunde in Österreich. In: MTT, Nr. 1, Jg. 1, Jänner 1856, Wien 1856, S. 2.

F. L. S., Připomínání a zachování historických památek. In: Lumír I, roč. 4, č. 1, Praha 1854, s. 14–15.

- F. M. [= F. Mertens], Prag und seine Kunst. In: Allgemeine Bauzeitung, Jg. 10, Wien 1845, S. 15–38.
- Fiedler, František (životopisný medailon). In: *Klečácký M. a kol.*, Slovník představitelů politické správy v Čechách v letech 1849–1918, Praha 2020, s. 164.
- Flídr A., Stavební omyly, záměrné návraty či snahy po modernitě? Osudy nejen západního portálu baziliky Porta coeli v Předklášteří u Tišnova. In: *Opuscula historiae artium*, roč. 59, č. 1, Brno 2010, s. 4–29. Dostupné on-line: <https://digilib.phil.muni.cz/flysystem/fedora/pdf/115799.pdf> (vyhledáno 18. 9. 2023).
- František Rudolf Bezděka (heslo). In: *Ottův slovník naučný*, díl 3, Praha 1890, s. 920.
- Frodl W., Idee und Verwirklichung. Das Werden der staatlichen Denkmalpflege in Österreich. Wien 1988.
- Fürst Graf Windisch-Grätz gestorben. (*Neuigkeits Welt Blatt*). 24. 11. 1918, Jg. 45, N. 269, Wien 1918, S. 6.
- G. H. [= Gustav Heider], Literarische Anzeigen. Achräologischen Karte des Königreiches Böhmen, zusammengestellt und herausgegeben von Anton Schmitt. Prag 1856. J. G. Calve'sche Verlagsbuchhandlung. In: *Mittheilungen*, Jg. 2, Nr. 1 (Jänner 1857), Wien 1857, S. 26.
- Gabriel J. A., Vodolenka. In: *Lumír I*, roč. 4, č. 4, Praha 1854, s. 88–89.
- Gabriel J. A., Hrad Kašperk. In: *Lumír I*, roč. 6, č. 41–42, Praha 1856, s. 978–981, 1002–1005.
- Gabriel J. A., Hrad Rábí. In: *Lumír I*, roč. 9, č. 7–9, Praha 1859, s. 157–160, 182–185, 206–209.
- Gabriel J. A., Tvrz Kaškovice nedaleko Sušice. In: *Lumír I*, roč. 10, č. 3, Praha 1860, s. 63–65.
- Gabriel J. A., Hrad Rábí. Praha 1859.
- Gombrich E. H., Příběh umění (český překlad z původního 16. vydání z roku 1995). Praha 2003.
- Grueber B., Correspondenzen – aus Prag (Das Schloss Gross-Skal). In: *MTT*, Jg. II, Nr. 4 (April 1857), Wien 1857, S. 110.
- Grueber B., Biographie des Josef Sebastian Grüner. In: *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen*, Jg. 4, Prag 1865, S. 82–94.
- Grueber B., Joseph Sebastian Grüner (Biographie.). In: *Dritter Jahresbericht des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen*. Vom 16. Mai 1864 bis 15. Mai 1865. Prag 1865, S. 82–94.
- Grueber B., Kaiserburg zu Eger und die an dieses Bauwerk sich anschliessenden Denkmale, Prag/Leipzig 1864.
- Grueber B., Charakteristik der Baudenkmale Böhmens. In: *MTT*, Jg. 1, Nr. 10–12, Wien 1856, S. 189–200, 213–222, 241–248.
- Grüner, Joseph Sebastian (heslo), in: *BLKÖ*, Theil 11, Wien 1864, S. 422.
- Grüner, Joseph Sebastian (heslo), in: *BLKÖ*, Band 28, S. 344. Přístupné on-line:
- Grüner, Joseph Sebastian (heslo), in: *Sturm H.*, Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder. Bd I (A–H), München/Wien 1979, S. 479, 470.
- Halvová L., Dějiny školství v Bystrém (diplomová práce). PedF UPOL 2017, zejména s. 15–16, 22–23, 64. Dostupné on-line: <https://theses.cz/id/sax84f/21233642> (vyhledáno 10. 8. 2023).
- Hanka V., Hrob sv. Václava na hradě Pražském. In: *PAM*, díl 3, seš. 2, s. 88–90.
- Helfert J. A., Über Nationalgeschichte und den gegenwärtigen Stand ihrer Pflege in Oesterreich. Prag 1853.
- Herold E., Petr Brandl. In: *Lumír I*, roč. 2, č. 20–22, Praha 1852, s. 464–468, 487–493, 513–524.

Historické drobnosti (Jeden z nejlepších obrazů Brandlových). In: Lumír I, roč. 12, č. 26, Praha 1862, s. 617.

Historické drobnosti (Pomník Jakuba Fikara z Vratu). In: Lumír I, roč. 5, č. 1, Praha 1855, s. 20.

Historické drobnosti (Pamětihodný nápis v Sušici). In: Lumír I, roč. 5, č. 28, Praha 1855, s. 670.

Historické drobnosti (Nápis na zámku v Žihobci). In: Lumír I, roč. 8, č. 9, Praha 1858, s. 209–210.

Historické drobnosti. (Mosaiková dlažba v Čechách). In: Lumír I, roč. 12, č. 2, Praha 1862, s. 43.

Historické drobnosti (Insignie abatyš svatojiřských). In: Tamtéž, roč. 5, č. 50, Praha 1855, s. 1197–1198.

Historické drobnosti (Hrobní nápis rytíře Jana Krištofa Malovce). In: Lumír I, roč. 2, č. 6, Praha 1852, s. 139.

Historické drobnosti (Náhrobek Zděny, kněžny saské dcery Jiřího Poděbradského). In: Lumír I, roč. 6, č. 19, Praha 1856, s. 450–451.

Historické drobnosti (Pamětihodný zvon v Želivě). In: Lumír I, roč. 5, č. 27, Praha 1855, s. 645.

Historické drobnosti (Cena obou Rubensův u sv. Tomáše v Praze). In: Lumír I, roč. 7, č. 21, Praha 1857, s. 500.

Historické drobnosti (Starodávná křtitelnice u Matky Boží Sněžné). In: Lumír I, roč. 9, č. 37, Praha 1859, s. 881.

Historické drobnosti (Kostel sv. Klimenta v Bubnech u Prahy). In: Lumír I, roč. 5, č. 43, Praha 1855, s. 1029.

Historické drobnosti (Zajímavá zřícenina u Prahy). In: Lumír I, roč. 10, č. 43, Praha 1860, s. 1024.

Historické drobnosti (Bývalé malby na Hrušově). In: Lumír I, roč. 6, č. 22, Praha 1856, s. 526.

Hlavsa V., Praha v obrazech Vinzenze Morstadta, Praha 1973.

Hnízdová K., Antonín Marek a české národní obrození. K 200. výročí jeho narození. In: Slovanský přehled, 6/1985, Praha 1985, s. 484–490.

Hoffinger J. B. von, Grüner, Joseph Sebastian (heslo), in: ADB, Band 10, Leipzig 1879, S. 50.

Horáček J., Kapitola z historiografie dějin umění a památkové péče. František X. Beneš (1820–1888). (diplomová práce), Ústav pro dějiny umění, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, obhájeno 2015.

Horáček J., Jubileum Františka X. Beneše: průkopník památkové péče v Čechách a jeho konzervátorské aktivity v klášteře v Sedlci u Kutné Hory. In: Památky středních Čech, roč. 30, č. 1, Praha 2016, s. 35–42.

Horáček J., Starý kostel sv. Petra a Pavla v Čestíně a jeho zánik ve světle archivní korespondence. In: Památky středních Čech, roč. 31, č. 1, Praha 2017, s. 45–52.

Horáček J., Tetín v hledáčku rané památkové péče. In: Památky středních Čech, roč. 35, č. 1, Praha 2021, s. 1–7.

Horáček J., Jan E. Vocel, Alfred Woltmann (životopisné medailony). In: R. Biegel, R. Prahl, J. Bachtík, Století Ústavu pro dějiny umění na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, Praha 2020, s. 60–70.

Horáček J., František Xaver Beneš (1816–1888), konzervátor Ústřední komise. Neznámá osobnost počátků památkové péče v Čechách. In: Monumentorum tutela 30, Bratislava 2020, s. 85–94.

Hölzel E., Haun A. C., Malerisch-historisches Album vom Königreich Böhmen. Olmütz 1860.

Hrad Okoř jindy a nyní. In: Lumír I, roč. 8, č. 49, 51, Praha 1858, s. 1162–1165, 1215–1217.

Hrobky českých panovníků. In: Jasoň, roč. 1, č. 9 (20. 9. 1859), Praha 1859, s. 70.

Hubel A., Denkmalpflege. Geschichte, Themen, Aufgaben, eine Einführung. Stuttgart 2011 (3. vydání).

Huber M., Haßler, Konrad Dieterich (biografický medailon). In: NDB 8 (1969), S. 51–52.

Huizinga J., Ve stínech zítřka. Diagnosa duševní choroby naší doby. Praha 1970 (český překlad, 2. vydání).

- Ilwof F.*, Josef Edler von Scheiger. In: Mittheilungen des historischen Vereines für Steiermark, Bd 42, Gratz 1894, S. 231–256.
- Indra B.*, K organizaci památkové péče ve Slezsku v letech 1850–1945. In: Časopis slezského muzea XI (1962), č. 1, Opava 1962, s. 21–33.
- Instruction für die k. k. Baubeamten, bezüglich der Erhaltung der Baudenkmale. In: Jahrbuch der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale, Wien 1856, S. 28–32.
- J. V-k.*, Historické drobnosti (Brandlův Obraz čtrnácti pomocníků). In: Lumír I, roč. 8, č. 15, Praha 1858, s. 354.
- Jahrbuch der kaiserl. königl. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmal in Wien. Bd. 1, Wien 1856.
- Jahrbuch der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale. Bd. 2, Wien 1857.
- Jak vznikl obraz korunovačních klenotů. In: Národní politika, roč. 42, č. 280 (10. 10. 1924), Praha 1924, s. 4.
- Jakubec J.*, Antonín Marek: jeho život a působení i význam v literatuře české. Praha 1896.
- Jakubec J. (ed.)*, Sebrané básně Antonína Marka. Praha 1953.
- Jelínek C.*, Das ständisch-polytechnische Institut zu Prag: Programm zur fünfzigjährigen Erinnerungs-Feier an die Eröffnung des Institutes. Prag 1856, S. 314.
- Jireček J.*, O škodlivých účincích rostlinstva na staré stavby. In: PAM, díl 3, seš. 1, s. 7–8.
- Josef Ackermann (heslo). In: Ottův slovník naučný, díl 1. (A–Alpy), Praha 1888, s. 130.
- Josef Scheiwl. In: Světozor II, roč. 8, č. 11 (13. 3. 1874) Praha 1874, s. 126.
- Jungmair O.*, Adalbert Stifter als Denkmalpfleger. Linz 1973.
- K dějepisu nechvalného sboření pamětihodné Staroměstské mramorové kašny. In: Lumír I, roč. 12, č. 26, Praha 1862, s. 620–622.
- K. W. (= Karl Weiss)*, Literarische Besprechungen. In: MTT, Jg. 5, No. 6, (Juni 1860), Wien 1860, S. 183–184.
- K. W. (= Karl Weiss)*, Der gothische Brunnen in Kutteneberg. In: MTT, Jg. 1, Nr. 7 (Juli), Wien 1856, S. 137–138.
- Klečacký M. a kol.*, Slovník představitelů politické správy v Čechách v letech 1849–1918, Praha 2020.
- Klemp A.*, Feuilleton. Wilhelm Kandler. In: Prager Tagblatt, Jg. 10, Nr. 59 (28. 2. 1886), S. 1–2.
- Klenoty království Českého. In: Lumír I, roč. 7, č. 24, Praha 1857, s. 569–571.
- Kolář O.*, František Rudolf Bezděka (1788–1871). In: Výběř. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech. 36, č. 2, (1999,) s. 143–150.
- Kostílková M., Petrasová T.*, Jednota pro dostavění Chrámu sv. Víta na Hradě pražském I. 1842–1871 (Fontes historiae artium VIII), Praha 1999.
- Kop F.*, Pomněnky z Itálie (Kartouzy čili Certosa u Pavie). In: Lumír I, roč. 9, č. 37–39, Praha 1859, s. 879–881, 901–903, 925–928.
- Krins H.*, Die Gründung der staatlichen Denkmalpflege in Baden und Württemberg. In: Denkmalpflege in Baden-Württemberg, Jg. 12 (1983), Nr. 2, S. 34–42.
- Kučera P.*, Obraz stavitelské aktivity šlechtického rodu v období historismu. Stavební úpravy na hradě

- Kunstverein für Böhmen. In: Organ für christlicher Kunst, Jg. 2, Nr. 21, Köln 1852, S. 181–183.
- Křivoklát v 19. století. (diplomová práce), Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, obhájeno 2007, s. 63–64. Dostupné on-line: <https://theses.cz/id/c4z81g/402589> (vyhledáno 16. 2. 2023).
- Kůrka V.*, Rourní věž čili vodárna Staroměstská. In: Lumír I, roč. 3, č. 44, Praha 1853, s. 1051–1053.
- Květy, roč. 6, Praha 1871, s. 103.
- Kypta J.*, Stručný dějepis města a panství Telče. Brno 1857.
- L. V. [= Ludovic Vitet]*, Ueber die Reparatur, Restaurazion, Erhaltung und Vollendung mittelalterlicher Baudenkmäler. In: Allgemeine Bauzeitung, Jg. 17, Wien 1852, S. 305–375.
- Legis-Glückselig T.*, Miniaturgemälde von Prag. Neuester Prager Taschen-Wegweiser und alphabetischer Auskunfts-Sekretär. Prag 1853.
- Literatur. Mittheilungen der k. k. Central-Commission. In: Organ für christlicher Kunst, Jg. 6, Nr. 7, Köln 1856, S. 83–84.
- Local- u. Provinzialchronik. in: Bohemia, roč. 26, č. 283, Praha 1853 (30. 11. 1853), s. 4.
- Local- u. Provinzialchronik. In: Bohemia, roč. 27, č. 4, Praha 1854 (5. 1. 1854), s. 4.
- Local- u. Provinzialchronik. In: Bohemia, roč. 27, č. 6. Praha 1854 (7. 1. 1854), s. 3.
- Local- u. Provinzialchronik. In: Bohemia, roč. 27, č. 17, Praha 1854 (20. 1. 1854), s. 3.
- Local- u. Provinzialchronik. In: Bohemia, roč. 29, č. 103, Praha 1856 (30. 4. 1856), s. 584–585.
- Local- u. Provinzialchronik. In: Bohemia, roč. 29, č. 122, Praha 1856 (24. 5. 1856), s. 689.
- Local- u. Provinzialchronik. In: Bohemia, roč. 35, č. 284, Praha 1862 (30. 11. 1862), s. 1322.
- Local- und Provinzialchronik. (Eine böhmische Alterthumsausstellung in Prag). In: Bohemia, Jg. 34, Nr. 141 (16. 6. 1861), Prag 1861, S. 1332.
- Local- und Provinzialchronik. In: Bohemia, roč. 26, č. 286 (3. 12. 1853), s. 4.
- Ludvík J. M.*, Památky hradu, města a panství Náchoda i vlastníkův jeho. Díl 1, Hradec Králové 1857.
- Ludvík L., Prášek J.*, Písecké ulice, náměstí, samoty a komunikace. Písek 1998.
- Lübke W.*, Mittelalterliche Kunst in Westfalen. Nach den vorhandenen Denkmälern dargestellt. Leipzig 1853.
- M.*, Historické drobnosti (Hlavní obraz u sv. Jakuba v Praze). In: Lumír I, roč. 6, č. 27, Praha 1856, s. 645–646.
- M. Č.*, Josef Ehrenberger. *Světovzor*, roč. 10, čís. 37, Praha 1876 s. 503.
- Magirius H.*, Geschichte der Denkmalpflege Sachsen (Von den Anfängen bis zum Neubeginn 1945). Berlin 1989.
- Maloch A. V.*, Zpráva o nejstarší malbě v Jindřichově Hradci. In: Lumír, roč. 7, č. 52 (24. 12. 1857), Praha 1857, s. 1231–1238.
- Marek A.*, Logika nebo umnice. Praha 1820.
- Marek Antonín (heslo). In: Ottův slovník naučný, díl 16, Praha 1900, s. 828–830.
- Marmorbrunnen am Altstädter Ringe. In: Local- u. Provinzialchronik. In: Bohemia, roč. 35, č. 139, Praha 1862 (13. 6. 1862), s. 1395–1396.
- Mařan C., Pražák E., Malý F.*, Patriarcha slovanství P. Antonín Marek. Praha 1947.
- Merimée P.*, Restes des antiquités de quelques parties de la France connus sous le nom de monuments celtiques ou druidiques (výťah knihy). In: Allgemeine Bauzeitung, Jg. 18, Wien 1853, S. 305–309.

- Merklas V.*, Geschichtliches und topografisches Gemälde von Prag und seinen Umgebungen. Prag 1852.
- Mikovec F. B.*, Hrádek Křivoklát. In: *Lumír I*, roč. 2, č. 14–18, Praha 1852, s. 327–330, 355–357, 376–380, 399–404, 424–429.
- Mikovec F. B.*, Lví dvůr na hradě Pražském. In: *Lumír I*, roč. 3, č. 27, Praha 1853, s. 638–640.
- Mikovec F. B.*, Radnice Litoměřická. In: *Lumír I*, roč. 3, č. 42–43, Praha 1853, s. 1001–1003, 1024–1027.
- Mikovec F. B.*, Jan von Aachen. In: *Lumír I.*, roč. 1, č. 1, Praha 1851, s. 8–11, č. 2, s. 35.
- Historické drobnosti. (Chrudimský malíř Josef Ceregetti). In: *Lumír I*, roč. 10, č. 44, Praha 1860, s. 1049–1050.
- Mikovec F. B.*, Oltář pořádku malířského v kostele matky boží před Tejnem. In: *Lumír I*, roč. 2, Praha 1852, s. 613–617.
- Mikovec F. B.*, Památní náhrobky v chrámě sv. Jiří v Krnsku. In: *Lumír I*, roč. 11, č. 27, 28, Praha 1861, s. 638–640, 662–664.
- Mikovec F. B.*, Den 23. máje 1618. In: *Obecné listy naučné a zábavné*, roč. 1, č. 2–4, Praha 1860, s. 30–34, 55–58, 77–80.
- Mikovec F. B.*, Alterthümer und Denkwürdigkeiten Böhmens. Prag 1860.
- Mikovec F. B.*, Die königliche Burg Karlstein in Böhmen. Wien/Olmütz 1858.
- Mikovec F. B.*, Das Cistercienserstift Hohenfurt in Böhmen. Olmütz und Wien 1858.
- Müller J.*, Václav Hollar. In: *Obecné listy naučné a zábavné*, roč. 1, č. 4 (15. 8. 1860), Praha 1860, s. 80–82.
- Müller J.*, Jan Kupecký. In: *Obecné listy naučné a zábavné*, roč. 1, č. 6 (15. 9. 1860), s. 125–127.
- Müller J. B.*, Klášter armenský na ostrově San Lazzare u Benátek. In: *Lumír I*, roč. 4, č. 20, Praha 1854, s. 474–478.
- Müller J. B.*, Historie řecké plastiky. In: *PAM*, díl 4, seš. 2–4, Praha 1861, s. 78–85, 97–109, 153–162.
- Nejedlý V.*, Památková péče na Moravě I. In: *Umění*, roč. 31, č. 3, Praha 1983, s. 259–268.
- Nejedlý V.*, K organizaci památkové péče na Moravě v letech 1850–1918. In: *Umělecko-historický sborník*. Brno 1985, s. 51–66.
- Nejedlý V.*, K dějinám památkové péče na Moravě – od počátku 20. století do zániku rakousko-uherské monarchie. In: *Zprávy památkové péče*, roč. 54, Praha 1994, s. 351–367.
- Nejedlý V.*, Obrysy přístupů k památkové péči na Moravě do poloviny 20. století. In: *Ivan Reholka (ed.)*, Památková péče na Moravě, 150 let od vzniku první státní Instituce na ochranu památek. Brno 2002, s. 11–35.
- Nejedlý V.*, K vývoji péče o sochy na Karlově mostě v Praze. In: *Zprávy památkové péče*, roč. 68, Praha 2008, s. 44–51.
- Nejedlý V.*, Počátky památkové péče. In: *Památková péče na Moravě*, Brno 2002, s. 15.
- Nesvadbíková J.*, *Wirth Z.*, *Vinter V.*, K vývoji památkové péče na území Československa I–III, Praha 1983.
- Neunter Jahresbericht des Germanischen Nationalmuseums zu Nürnberg. Vom 1. Januar bis 31. Dezember 1862. Nürnberg 1863.
- Němeček J.*, Památnosti poutnického chrámu Páně v Boskově. Praha 1859.
- Notizen. (Anregungen zum archäologischen Studium in Oesterreich.). In: *MTT*, Jg. 2, Nr. 1, S. 21–22.
- Notizen. (Die Ruinen der ehemaligen Juden-Synagoge zu Eger). In: *MTT*, Jg. 1, Nr. 5, Wien 1856, S. 89–90.

- Notizen. (Die Ruinen der ehemaligen Juden-Synagoge zu Eger.). In: MTT, Jg. 1, Nr. 5 (Mai), Wien 1856, S. 89–90.
- Notizen. (Gewölbsstein aus der Kirche zu Chwalkowitz in Böhmen.). In: MTT, Jg. 1, Nr. 7 (Juli), Wien 1856, S. 140.
- Notitzen (Die drei Statuen der Heiligen Ignatius, Luitgardis und Cajetan auf der Prager-Brücke.). In: MTT, Jg. 1, Nr. 1 (Januar), Wien 1856, S. 14.
- Notizen. (Der archäologische Verein der Gesellschaft des böhmischen Museums.). In: MTT, Jg. 1, Nr. 3 (März), Wien 1856, S. 45–46.
- Obrazy vlasteneckého malíře Viléma Kandlera. In: PAM, roč. 1, č. 4, Praha 1854, s. 190–191.
- Orloj starého města pražského. In: Jasoň, roč. 1, č. 1 (1. 4. 1859), Praha 1859, s. 7.
- Otte H., Grundzüge der kirchlichen Kunst-Archäologie des deutschen Mittelalters. Leipzig 1855.
- [Oznámení o úmrtí] in: Národní listy, roč. 11, č. 80 (22. 3. 1871), s. 2.
- [Oznámení o úmrtí F. Slavíka] in: Národní listy, roč. 15, č. 297 (28. 10. 1875), s. [2].
- Památka ze Sepekow, aneb, Popsánj paměti hodného a ozdobného chrámu Páně i milostného obrazu blahoslawené Panny Marie. Tábor 1859.
- Památky archaeologické a místopisné. In: MTT, Jg. 2, Nr. 2 (Februar), Wien 1857, S. 50.
- Passavant J. D., Ueber die mittelalterliche Kunst in Böhmen und Mähren. In: Zeitschrift für christliche Archäologie und Kunst, Jg. 1, Nr. 4–6, Leipzig 1856, S. 145–165, 193–213, 241–249.
- Pavel J., Z počátků naší památkové péče. In: Acta regionalia 1966–1967, s. 32–47.
- Pavel J., Ochrana kulturních památek. Společenská nezbytnost památkové péče, Praha 1969.
- Pavel J., Dějiny památkové péče v českých zemích v 19. století. Od osvícenství do první světové války. In: Sborník archivních prací XXV, Praha 1975, s. 143–293.
- Petera F., Historické drobnosti (O náhrobcích v chrámu Dubeneckém sv. Josefa). In: Lumír I, roč. 7, č. 10, Praha 1857, s. 234–235.
- Petry F., Das Schloß Dux in Böhmen nach seiner neuesten Umgestaltung mit einer kurzen Beschreibung der daselbst besindlichen bemerkenswerthen Gegenstände. Leitmeritz 1851.
- Poche E. a kol., Umělecké památky Čech. Svazek IV. T/Ž. Praha 1982.
- Prager Abendblatt, Nr. 141 (17. 6. 1870), S. 2.
- Pražský hlawnj chrám sw. Wjta. In: Kalendář hospodářský na rok Páně w kterémž mimo potřebné rubryky a powětrná oznámenj ec. následugjčy gednánj se obsahuj, Praha 1854, s. 92–94.
- Pražský hlawnj chrám sw. Wjta. In: Kalendář hospodářský na rok Páně w kterémž mimo potřebné rubryky a powětrná oznámenj ec. následugjčy gednánj se obsahuj, Praha 1857, s. 91–92.
- Pražský hlawnj chrám sw. Wjta. In: Kalendář hospodářský na rok Páně w kterémž mimo potřebné rubryky a powětrná oznámenj ec. následugjčy gednánj se obsahuj, Praha 1859, s. 39.
- Prix D., Středověký kostel sv. Erasma v Rohozné u Poličky. In: Průzkumy památek, roč. 26, č. 1, Praha 2019, s. 25–58.
- Proschko F. I., Wilhelm Kandler: Biographische Skizze. In: Libussa: Jahrbuch für 1859, Jg. 18, Prag 1859, S. 291–374.
- Prospectus – Mittelalterliche Kunstdenkmale in österreichischen Kaiserstaate. Stuttgart März 1856, nestránkováno. Dostupné on-line: <https://www.digitale-sammlungen.de/de/view/bsb10212078?page=3> (vyhledáno 17. 9. 2023).
- Putna M. C., Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848–1918. Praha 1998.

Příspěvky k české terminologii 19. století. In: Humoristické listy, roč. 2, č. 27, Praha 1859–1860, s. 221.

Quast F. v., Otte H., Vorwort. In: Zeitschrift für christliche Archäologie und Kunst, Jg. 1, Nr. 1, Leipzig 1856, S. [3–6].

R. V. [= Roman Voříšek], Chrám sv. Jakuba v Nepomuku. In: Lumír I, roč. 7, č. 32, Praha 1857, s. 763–765.

Raberg F., Konrad Dietrich Haßler und das Ulmer Münster. Württembergs erster Landeskonservator rettete als „Reisender für das größte Haus Deutschlands“ das Wahrzeichen der Donaustadt. In: Denkmalpflege in Baden-Württemberg, Jg. 38 (2009), Nr. 2, S. 59–67.

Ressel A. F., Obce Raspenava, Luh a Lužec Popis a dějiny těchto míst. Podle nejspolehlivějších pramenů sepsal Anton Fr. Ressel. 1. díl, s. I., 1914.

Rohozná (heslo). In: E. Poche (red.), Umělecké památky Čech P/Š, sv. 3, Praha 1980, s. 229.

Rokyta H., Josef Helfert (1791–1847) a začátky kultu památek v českých zemích. In: Umění, roč. 9, č. 5, Praha 1961, s. 484–492.

Rokyta H., Dr. Fabian Rokyta (1818–1868). K stopadesátému výročí narození. In: Časopis Společnosti přátel starožitností, roč. 69, č. 1, Praha 1961, s. 42.

Rokyta H., Vincenc Weintridt a začátky péče o památky v Rakousku a na Moravě v době předbřeznové. In: Umění, roč. 12, č. 1, Praha 1964, s. 86–93.

Rößler Karl Hugo (biografický medailon). In: BLKÖ, Bd. 26, Wien 1874, S. 259–262.

Roštlapil J., P. Jan Karel Rojek (biografický medailon). In: Světozor, roč. 11, č. 33 (17. 8. 1877), s. 394–395.

Rudolf V. F., Staré obrázky boleslavské, II. doplněné vydání, Mladá Boleslav 1910.

Ruffer V., Historie Wyssehradská neb Wyprawowanj o hradu, o kapitole a městu hory Wyssehradu u Prahy w králowstwj Českém. Praha 1861.

Rundschau auf dem Gebiete der Kunst. In: Salzburger Postzeitung, Nr. 120 (24. 12. 1861), Salzburg 1861, S. 452.

Sbírka starožitností. In: Humoristické listy, roč. 1, č. 7, Praha 1858, s. 187.

Scheiger J., Der Fußreisende in Österreich, Wien 1829. —

Scheiger J., Andeutungen zu einigen Ausflügen im Viertel unter dem Wienerwalde, und seinen nächsten Umgebungen. Wien 1828.

Scheiger J., Ueber Schutz und Hilfe gegen Feuersbrünste. Wien 1835.

Scheiger J., Von dem Einflusse der Pflanzen auf die Zerstörung der Ruinen. In: Berichte und Mittheilungen des Alterthums-Vereines zu Wien. Bd 2, Wien 1857. S. 1–6.

Scheiger J., Ueber Reinigung der Alterthümer. In: Mittheilungen des Historischen Vereines für Steiermark, Hft 7, Gratz 1857, S. 97–110.

Scheiger J., Andeutungen über Erhaltung und Herstellung alter Burgen und Schlösser. Gratz 1853.

Scheiger, Joseph Edler von (biografický medailon). In: BLKÖ, Theil 29, Wien 1875, S. 169–171.

Scheiger Josef von (biografický medailon). In: ÖBL 1815–1950, Bd. 10, Wien 1994, S. 64–65.

Schmitt A. P., Obrazy starožitných staveb v Čechách. Dle přírody kreslené a do ocele leptané. (Abbildungen der Baualterhümer in Böhmen. Nach der Natur gezeichnet und in Stahl geätzt von Franz Lorenz). Díl 1, Praha 1853.

Schmitt A. P., Obrazy starožitných staveb v Čechách. Dle přírody kreslené a do ocele leptané. (Abbildungen der Baualterhümer in Böhmen. Nach der Natur gezeichnet und in Stahl geätzt von Franz Lorenz). Díl 1, Praha 1864 (2. vydání).

- Schmitt A. P.*, Archäologische Karte des Königreiches Böhmen. Prag 1856.
- Schůze Archeologického sboru Musea král. Českého (30. 7. 1867). In: PAM, roč. 7, č. 6, Praha 1868, s. 601.
- Schwoiser Eduard (biografický medailon). In: *Constantin von Wurzbach*, BLKÖ, Theil 33, Wien 1877, S. 194.
- Sieghart M.*, Geschichte und Beschreibung der Hauptstadt Straubing im Unter-Donau-Kreise des Königreichs Bayern. Straubing, Theil 1 (1833); Theil 2 (1835).
- Sitzungs-Protokolle der K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale (Im Jahre: 1853–1857), Wien 1858.
- Sitzungs-Protokolle der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale 1858–1862, Bd. 2, Wien 1863.
- Sklenář K.*, Poznámky k počátkům archeologických map v Čechách. In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. M, řada archeologická, roč. 49, č. M 5, Brno 2000, s. 189–200. Dostupné on-line: <https://digilib.phil.muni.cz/node/20961> (vyhledáno 3. 9. 2023).
- Sklenář K.*, Hradiště v Archeologickém sboru 60. let: Beneš, Hraše, Špaček a další. In: Archeologie ve středních Čechách, roč. 16, č. 2, Praha 2012, s. 497–611.
- Sklenář K.*, Archeologická činnost Josefa Vojtěcha Hellicha v Národním muzeu (1842–1847). In: Sborník Národního muzea v Praze. Řada A - Historie. Praha 1980 [vyd. 1981], č. 3–4, s. 109–235.
- Sklenář K.*, Hellichův pláněk tvrziště v Údrnicích na Libáňsku (1844). In: *Castellologica Bohemica* 7, Praha 2000, s. 351–355.
- Sklenář K.*, Archeolog J. V. Hellich na Libáňsku v roce 1844. In: *Listy starohradské kroniky* 23, č. 1, 2000, s. 9–12.
- Sklenář K.*, Jan Erazim Vocel. Zakladatel české archeologie, Praha 1981.
- Slavík F. A.*, Josef Vojtěch Hellich. In: Zlatá Praha II, roč. 4, č. 21, Praha 1887, s. 330–331.
- Slavík F. H.*, Notitzen über das deutsche (Rzihhi'sche) Haus in Pilsen. In: Pilsner Bote, N. 5 (15. 10. 1854), S. 3.
- Slovanský věstník (Dýmka Jana Sobieského). In: Vesna, č. 2 (7. 1. 1852), s. 7.
- Sňatek Karla Škréty Šotnovského ze Závěřic. In: Lumír I, roč. 8, č. 24, Praha 1858, s. 572.
- Something on Ruskinism. In: Allgemeine Bauzeitung, Jg. 17, Wien 1852, S. 194–195.
- Springer A.*, Die Wandbilder im Emauser Kreuzgange zu Prag aus dem XIV. Jahrhunderte. In: Organ für christlicher Kunst, Jg. 4, Nr. 9–10, Köln 1854, S. 65–67, 74–76.
- Stifter Adalbert (biografický medailon). In: ÖBL 1815–1950, Bd. 13 (Lfg. 61, 2009), S. 259f. Dostupné on-line: <https://biographien.ac.at/ID-0.3053424-1> (Vyhledáno dne 1. 8. 2023).
- Stifter A.*, Ueber den geschnitzten Hochaltar in der Kirche zu Kefermarkt. Linz, 1853. Dostupné on-line: https://www.zobodat.at/pdf/JOM_13_0001-0019.pdf (Vyhledáno 1. 8. 2023).
- Šembera A. V.*, Vídeň, Chlum u Vídne a hrad Ostroh. In: PAM, díl 4, seš. 2, Praha 1860, s. 75–77.
- Šimák J. V.*, O Antonínu Markovi. Na paměť 50. výročí Markova úmrtí. Turnov 1927.
- Tischler F. A.*, Hřbitovní kostel sv. Petra a Pavla blíž Prachatic. In: Lumír I, roč. 8, č. 52, Praha 1858, s. 1239–1243.
- Toman H.*, Archeologické procházky po jižních Čechách. In: PAM, roč. 2, č. 7, Praha 1857, s. 319–324.
- Tomek V. V.*, Paměti újezdu Polického čili nynějších panství Polického a Broumovského až do začátku Husitské války. Praha 1857.

Tomek V. V., Älteste Nachrichten über die Herrschaften Braunau und Politz bis zur Zeit des Hussitenkrieges, Prag 1857.

Tomek V. V., Stavba kostela sv. Víta za císaře Karla IV. a za Václava IV. In: PAM, díl 3, seš. 7, s. 310–316.

Tonner E., Stavitelé chrámu sv. Víta. In: Zlatá Praha II, roč. 5, č. 35, Praha 1888, s. 555–558.

Ulm B., Rint Johann (biografický medailon), in: ÖBL 1815–1950. Band 9, Wien 1988, S. 170–171.

Trnková P., Faber M. (a kol.), Andreas Groll: neznámý fotograf 1812–1872. Vídeň / Praha 2015.

Unger J., Denkwürdigkeiten der Deutschen mit besonderer Hinsicht auf die böhmischen Kronlehngüter Asch und Fleißen und ihre Umgegend. Erster Theil, Vorurkundliche Geschichte der böhmischen Kronlehngüter Asch und Fleißen und ihrer Umgegend. Eger 1841.

Umělá kašna mistra Strážryby v Lounech. In: Lumír I, roč. 5, č. 3, Praha 1855, s. 64–66.

Urban O., Česká společnost 1848–1918, Praha 1982.

Urzidil J., Goethe in Böhmen. Darmstadt 1965.

V. Č. St., Svatá Hora Athos. In: Lumír I, roč. 4, č. 26, Praha 1854, s. 619–621.

v. Q. [= F. v. Quast], Literarische Anzeigen. Viollet-le Duc, Dictionnaire raisonne de l'Architecture française du XIe au XVe. siècle. Paris 1854. Tome 1, 2. In: Zeitschrift für christliche Archäologie und Kunst, Jg. 2, Leipzig 1858, S. 138–143, 183–187, 234–240.

Verkauf der Dr. Puttrich'schen Sammlung von Zeichnungen und anderen einzelnen Abbildungen mittelalterlichen Kunstwerke. In: Allgemeine Bauzeitung, Jg. 18, Wien 1853, S. 301.

Vermischtes. Aus Prag. In: Organ für christlicher Kunst, Jg. 1, Nr. 6, Köln 1851, S. 48.

Verzeichniss der Mitglieder des Alterthumsvereins zu Wien. In: Berichte und Mitteilungen des Alterthums-Vereines zu Wien, Bd. 1, Wien 1856. S. XII–XIX.

Veselský P. M. (?), Historické drobnosti (K dějepisu stavé stavby chrámu sv. Barbory na Horách Kutnách). In: Lumír I, roč. 6, č. 50, Praha 1856, s. 1197.

Veselský P. M., Chrám Páně Nejsvětější Trojice u Kutné Hory a Smíškové z Vrchovišť. In: Lumír I, roč. 10, č. 24–26, Praha 1860, s. 565–569, 590–593, 616–618.

Veselský P. M., Památky někdejšího cisterciatského kláštera v Sedlicích [= v Sedlci]. In: Lumír I, roč. 8, č. 13–18, Praha 1858, s. 303–306, 327–329, 351–353, 374–377, 399–403, 423–426.

Veselský P. M., Historické drobnosti (Škrétův obraz u sv. Jakuba na Hoře Kutné). In: Lumír I, roč. 12, č. 5, Praha 1862, s. 116.

Veselý T., Šlechtické znaky na kulturních památkách v okrese Benešov (bakalářská práce). Univerzita Hradec Králové, 2019. Dostupné on-line: <https://theses.cz/id/id1bj6/31907264> (vyhledáno 16. 8. 2023).

Veverka E., Něco o Levém Hradci. In: Lumír I, roč. 9, č. 49, Praha 1859, s. 1166–1168.

Vinter V., Úvod do dějin a teorie památkové péče I–II, Praha 1971.

Viollet-le-Duc E. E., Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle. Tome 1–10, Paris 1854–1868.

Vitet L., Die Kathedrale von Noyon. In: Allgemeine Bauzeitung, Jg. 17, Wien 1852, S. 29–66.

Vlasák A. N., Historický popis bývalého panství Vlašimského. In: Lumír I, roč. 2, č. 19–21, Praha 1852, s. 445–45, 468–472, 496–499.

Vlasák A. N., Louňovice. In: Lumír I, roč. 2, č. 33, Praha 1852, s. 786–789.

Vlasák A. N., Radošovice. In: Lumír I, roč. 2, č. 44, Praha 1852, s. 1051–1052.

Vlasák A. N., Český Šternberk. In: Lumír I, roč. 2, č. 49, Praha 1852, s. 1165–1172.

- Vlasák A. N.*, Votice. In: Lumír I, roč. 3, č. 25, Praha 1853, s. 593–596.
- Vlasák A. N.*, Soutice. In: Lumír I, roč. 3, č. 33, Praha 1853, s. 785–786.
- Vlasák A. N.*, Benešov. In: Lumír I, roč. 3, č. 39, Praha 1853, s. 925–932.
- Vlasák A. N.*, Ostředek. In: Lumír I, roč. 6, č. 17, Praha 1856, s. 398–401.
- Vlasák A. N.*, Hrady Rataje a Pirkštejn v kraji Čáslavském. In: Lumír I, roč. 7, č. 28–29, Praha 1857, s. 664–666, 688–691.
- Vlasák A. N.*, Hrad Kámen v okrese Pacovském. In: Lumír I, roč. 7, č. 47, Praha 1857, s. 1119–1121.
- Vlasák A. N.*, Někdejší město Sezimovo Ústí a jeho okolí v Táborsku. In: Lumír I, roč. 8, č. 37, Praha 1858, s. 875–879.
- Vlasák A. N.*, Hrady Příbenice v Táborsku. In: Lumír I, roč. 9, č. 10, Praha 1859, s. 231–233.
- Vlasák A. N.*, Neustupov, městečko v Táborsku. In: Lumír I, roč. 9, č. 13–14, Praha 1859, s. 303–305, 326–329.
- Vlasák A. N.*, Hrad Choustník v Táborsku. In: Lumír I, roč. 9, č. 36–37, Praha 1859, s. 856–857, 877–879.
- Vlasák A. N.*, Smilkov a jeho okolí. In: Tamtéž, roč. 5, č. 45–46, Praha 1855, s. 1075–1078, 1097–1102.
- Vocel J. E.*, Vyvinování křesťanského umění a nejstarší jeho památky zvláště v Čechách. Praha 1852.
- Vocel J. E.*, Correspondenzen. Bericht über die Restaurirung der Kreuzcapelle in der altstädter Postgasse in Prag - Prag am 29. December 1864. In: MTT, Jg. X, Wien 1865, S. L–LV.
- Vocel J. E.*, Byzantinský krucifix nalezený v rumech kláštera Ostrovského. In: PAM, díl 1, seš. 3, Praha 1854, s. 136–140.
- Vocel J. E.*, Miniatury musejního rukopisu „Mater Verborum“. In: PAM, díl 1, seš. 4, Praha 1854, s. 186–188.
- Vocel J. E.*, Kostely románského slohu v Čechách. In: PAM, díl 2, seš. 3, Praha 1856, s. 118–124.
- Vocel J. E.*, Chrám sv. Barbory v Kutné Hoře. In: PAM, díl 3, seš. 2, Praha 1858, s. 81–86, seš. 3, s. 111–124.
- Vocel J. E.*, Miniatury passionálu abatyše Kunhuty z r. 1312. In: PAM, díl 4, seš. 3, Praha 1860, s. 97–108.
- Vocel J. E.*, Obrazy a legendy svatojiřské v Jindřichově Hradci. In: Lumír I, roč. 8, č. 1, Praha 1858, s. 14–15.
- Volkery A.*, Diptychon sacerdotum Dioecesis Litomericensis inde ab anno 1886 pie in Domino defunctorum in eorundem memoriam. Leitmeritz 1937.
- Voříšek R.*, Basilika Hagia Sofia v Cařihradě a dějiny její. In: Lumír I, roč. 4, č. 28–29, Praha 1854, s. 665–668, 687–691.
- Vostřelová V.*, Zkamenělá hudba. Tvorba architekta Bernharda Gruebera 1806–1882. Praha 2018.
- Wocel [J.] E.*, Bericht über die kunstarchäologische Reise in Böhmen und Mähren. In: MTT, Jg. 3, Nr. 7 (Juli 1858), Wien 1858, S. 169–180.
- Wocel J. E.*, Die Wandgemälde der St. Georgslegende in der Burg zu Neuhaus. In: Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Bd. 10, Wien 1860, S. 59–92.
- Wocel J. E.*, Bericht über die im Jahre 1858 unternommene kunstarchäologische Reise im westlichen Böhmen. In: MTT, Jg. 4, Nr. 5, 6, 8, Wien 1859, S. 135–137, 158–163, 212–218.
- Wocel [J.] E.*, Übersicht der romanischen Baudenkmale in Böhmen. In: MTT, Jg. 1, Nr. 8 (August), Wien 1856, S. 145–149.
- Weech F. von*, Bayer August von (biografický medailon). In: ADB, Bd. 46 (1902), S. 277–278.
- Weinmann J.*: Egerländer Biografisches Lexikon mit ausgewählten Personen aus dem ehemaligen Regierungsbezirk Eger. Bd 1, Männedorf 1965, S. 181.

Wiener Zeitung, N° 250, Samstag 20. 10. 1855.

Wirth Z., Vývoj zásad a praxe ochrany památek v období 1800–1950. In: Umění, roč. 5, č. 2, Praha 1957, s. 105–116.

Z Prahy a z venkova. In: Lumír I, roč. 9, č. 22, Praha 1859, s. 524.

Z Prahy a z venkova. In: Lumír I, roč. 10, č. 49, Praha 1860, s. 1171.

Zachování starožitných památek, především stavitelských. In: PAM, roč. 1, díl 1, sešit 1, s. 2.

Zap K. V., Dělení snímkův s plastických starých nápisů. In: PAM roč. 2, č. 2 (1856), Praha 1857, s. 46–47.

Zap K. V., Kostel na Prosíku. In: Lumír I., roč. 1, č. 21, Praha 1851, s. 496–498.

Zap K. V., Miniatury v breviáři křížovníkův s červenou hvězdou v Praze. In: PAM, díl 4, seš. s. 35–

Zap K. V., Proslov. In: PAM, díl 4 (roč. 8), seš. 1, Praha 1861, s. 1–2.

Zap K. V., Hlavní farní chrám Nanebevzetí Panny Marie před Týnem ve Starém městě Pražském jeho osudy, historické, starožitné a umělecké památnosti. Praha 1854.

Zap K. V., Stará Boleslav a její poutnický chrám Panny Marie. (Dodatek ku kolegiátnímu chrámu sv. Václava tamže) In: PAM, díl 3, seš. 1, Praha 1858, s. 8–17.

Zap K. V., Kaple sv. Kříže a sv. Kateřiny na Karlštejně. In: Tamtéž, díl 3, seš. 2, s. 75–80.

Zap K. V., Biskupský chrám sv. Ducha v Králové Hradci. In: Tamtéž, díl 3, seš. 4, Praha 1858, s. 160–186.

Zap K. V., Milevsko. In: Tamtéž, díl 3, seš. 5, s. 213–225.

Zap K. V., Pražský hlavní chrám sv. Víta. I: PAM, díl 3, seš. 1, Praha 1858, s. 1–7.

Zelinka F. V., Působení Antonín Marka, děkana v Libuni, co biskupského vikáře a školdozorce bývalého okresu Turnovského. Praha 1875.

Zemanová M., „Můj drahý příteli“ nebo vlastně „vážený pane řediteli“. Vztah hraběte Františka Thun-Hohensteina a Christiana Rubena ve světle vzájemné korespondence. In: Ústecký sborník historický, č. 1–2, Ústí nad Labem 2013, s. 21–38.

Zemanová Oubrechtová M., Idea dostavby chrámu sv. Víta na Pražském hradě v době předbřeznové jako svatý trojhlas náboženského, vlasteneckého a uměleckého významu. In: Víra, kultura a společnost: náboženské kultury v českých zemích 19. a 20. století, Červený Kostelec 2012, s. 359–389.

Zettl, Ludwig Ritter von (biografický medailon). In: *Constantin von Wurzbach*, BLKÖ. Theil 59, Wien 1890, S. 351.

Zoubek J., Kostelec nad Orlicí. Česká Lípa 1860.

Zprávy Pražské a z venkova. Dne 20. června. In: Pražské noviny, č. 145, Praha 1862 (21. 6. 1862), s. p. [3].

Zprávy o schůzkách archeologického sboru Musea kr. Českého dne 23. 1. 1864. In: PAM, roč. 11, č. 1, Praha 1864, s. 37.

Zprávy o schůzkách Archaeologického sboru Musea kr. Českého. Schůzka dne 23. 12. 1859

Přílohy – edice vybraných archivních textů

---

[1] Scheigerovo provolání

ANM, FXB, ka 4, inv. č. 167, opis Scheigerova provolání z 3. 1. 1856.

Abschrift

des von dem Konservator für Steiermark Herrn Josef Scheiger unterm 26 April 1855 Z 21-C an das Gremium der bürgerlichen Baumeister in Gratz gerichteten Schreibens.

Durch den bedauerlichen kürzlich eingetretenen Sall, daß bei einem Baue in Gratz unter der Erde vorgefundene alte Gefäße zerschlagen und samt einem ebenfalls ausgegrabenen Gerippe wieder in die Erde verschart wurden, finde ich mich verpflichtet, das Ansuchen an das löbliche Gremium zu stellen:

„Es mögen die verehrlichen Mitglieder desselben aufgefordert werden, sowohl bei den Bauherrn als bei den Polieren dahin zu wirken, daß von ähnlichen Funden welche bei Ausgrabung von Grundvesten, Demolierung alter Gebäude u. s. w. häufig vorkom[m]en, der unterzeichnete Konservator /: Facominiplatz № 150, 1 Stock ./ unverzüglich in die Kenntniß gesetzt und bis zu dessen Eintreffen ganz besondere Sälle ausgenom[m]en an der Lage des Fundes und dessen nächster Umgebung nichts geändert, namentlich aber etwa vorkommende kleinere Gegenstände nicht vor der Ankunft des Konservators verschleppt oder auf nur gereinigt oder gar zerbrochen werden.“

„Es wird hiebei zweckmässig sein die Bauherrn und Poliere aufmerksam zu machen, daß durch die Intervention des Konservators, ein Anspruch auf die gefundenen Gegenstände durchaus nicht beabsichtigt und daß der Konservator es für seinen Pflicht halten werde, Polieren oder Arbeitsleuten, welche sich bei ähnlicher Gelegenheit um die Erhaltung der entdeckten Gegenstände und um die Vermeidung der Verschleppung mit Erfolg bemüht haben, – verhältnißmäßige Anerkennungen und bezüglich Belohnungen zu erwirken.“

Indem ich von den Herrn Baumeistern deren wissenschaftliche und künstlerische Bildung ihnen den Werth der vaterländischen Alterthümer nicht verkennen läßt, die kräftigste Mitwirkung zu der Entdeckung und Erhaltung solcher Überreste unserer Vorzeit mit Grund gewärtige, beehre ich mich schließlich zu erfunden mir seinerzeit das in dieser Beziehung verfügte genneigtest mitzutheilen um dasselbe zur Kenntniß der hohen Central-Com[m]ission für Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale bringen zu können.

Wien am 21. Janner 1856
für die richtige Abschrift
Petrani

---

[2] Návrhy kandidátů na konzervátory od policejního ředitele L. Sacher Masocha

NA, PM, ka 68, fasc. 6-1-36, PP (Sacher Masoch) – PM (Mecséry), odesláno 14. 12. 1853, čj. 4936/PP.

Nº 4936. P. P.

Euere Excellenz!

Mit dem hohen Erlaße vom 10ten August l. J. Z 6876 *praes.* haben mir *Euere Excellenz* unter Mittheilung des Wirkungskreises der zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale ins Leben gerufenen k. k. Zentralkommission, und der zu demselben Zwecke aufzustellenden Conservatoren den Auftrag ertheilt, Persönlichkeiten in Vorschlag zu bringen, die zur Uibernahme des Amtes eines Conservators geeignet und bereit wären.

Um diesen Auftrag befolgen zu können habe ich mich mit mehreren Personen, die ausgebreitete Bekanntschaften auf dem flachen Lande haben, ins Einvernehmen gesetzt; meine Bemühungen hatten jedoch nicht den Erfolg, den ich im Interesse der Wissenschaft gewünscht hätte; insbesondere bin ich dabey auf Schwierigkeiten gestoßen, die zum Theil in der Instrukzion selbst liegen. Die Geschäfte, welche durch die §. §. 4 – 9 der Instrukzion den Conservatoren auferlegt werden, sind so zahlreich, verwickelt und schwierig, daß die gesammte Thätigkeit eines in diesem Fache erfahrenen Mannes erforderlich ist, um den gestellten Anforderungen zu genügen. Die Anlegung der Verzeichnisse der Baudenkmale allein, wie sie das Formular fordert, ist ungemein schwierig und mühsam, indem zur Ausfüllung der Rubriken nicht bloß genaue Untersuchungen an Ort und Stelle, sondern auch nicht selten Forschungen in der Landtafel vorausgesetzt werden. Die im §. 6. geforderte Erhaltung der Baudenkmale ist nicht minder schwierig, überdieß mit bedeutenden Zeitverlust und mit Geldopfern verbunden. Die folgenden Paragraphesetzen eine bedeutende ämtliche Correspondenz voraus, und fordern ebenfalls eine Thätigkeit, die häufig der Autophie der betreffenden Baudenkmale und kommissionelle Verhandlungen voraussetzt. Die mit dem Amt eines Conservators verbundenen Schreibgeschäfte, als ämtliche und Privatkorrespondenzen, Verfassung von Tabellen, Berichten, die Anlegung eines Archivs u. s. w. sind überhaupt so zahlreich, daß der Conservator der Aushilfe eines Schreibens kaum wird entbehren können. Es folgt hieraus, daß, wenn der Bezirk eines Conservators auch möglichst beschränkt, und allenfalls auf Einen Kreis erstreckt würde, doch bey der großen Anzahl der zu berücksichtigenden Baudenkmale die Wahl zum Conservator wohl nur einen Mann treffen könnte, der durch keine anderweitigen Berufspflichten gebunden und auch materiell so gestellt wäre, daß ihm baare Geldopfer nicht schwer [?] fallen. Es ist nur zu bekannt, daß sich diese Eigenschaften in Männern, denen eine besondere Liebe für Wissenschaft inwohnt, nur ausnahmsweise vereinigen.

Da es jedoch die Sache der h. k. k. Centralkom[m]ission seyn dürfte, die an die Conservatoren zu stellenden Anforderungen mit den persönlichen Verhältnissen derselben in Einklang zu bringen, so unterlasse ich nicht *Euere Excellenz* folgende Männer namhaft zu machen, die ich mit Rücksicht auf ihre wissenschaftliche Bildung und ihre Vorliebe für archäologische Studien, zum Theil auch mit Rücksicht auf ihre gesellschaftliche Stellung zu dem Ehrenamte eines Conservators für befähigt halte. Vor Allen den Professor der Archäologie an der Prager Universität Johann Erasmus *Wocel*.

Als im Jahre 1843 das archäologische Museumskomit e gegr undet wurde, ist derselbe zu dessen Mitglied und Geschäftsleiter gewählt worden. Ein Jahr darauf schon gab er in Folge Auftrags dieses *Comit es* sein Werk "Grundz uge der böhmischen Alterthumskunde" heraus, welches sich in inn- und ausländischen Blättern der günstigsten Beurtheilung zu erfreuen hatte, wie namentlich in den "oesterreichischen Blättern für Literatur und Kunst", Wien 1845 No 51, in den Heidelberger-Jahrbüchern der Literatur No 58-59 Jahrgang 1845, dann in den Blättern für literarische Unterhaltung, Berlin, 1846 No 84, 85 & 86. Seit jener Periode hat sich *Wocel* unausgesetzt mit der böhm. Archäologie beschäftigt; die Resultate seiner Forschungen sind meist in böhmischer Sprache in der Vierteljahrsschrift des böhmischen Museums niedergelegt, und nur einzelne dieser Aufsätze sind auszugsweise auch in deutscher Sprache in die "Abhandlungen der k . böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften" aufgenommen worden. Im Jahre 1850 wurde er zum Professor der böhm. Archäologie und Kunstgeschichte an der Prager Universit t ernannt, und sein Wirkungskreis in Folge einer allerhöchsten Entschlie ung vom 5^{t(en)} Juni 1853 auch auf allgemeine Archäologie und Kunstgeschichte ausgedehnt. Liebe zur Wissenschaft, gediegene Kenntni e und ein solider Charakter befähigen ihn vorzugsweise zu dem Amte eines Conservator; nur ist er durch sein Amt als Professor an den Aufenthalt in Prag gebunden und zu mittellos, als daß er Wissenschaft bedeutendere Geldopfer bringen könnte.

Außer *Wocel* glaube ich, für das flache Land auch in Vorschlag bringen zu können; den gräflich *Bouquois*chen Glasfabrikendirektor Karl Hugo *R ssler* in Silberberg bei Gratzen, Verfa er der Lieder von der neuen Tafelrunde; den Dechant zu Neustadt a. d. *Mettau*, *Rojek* und den Pfarrer *Danesch* in Perutz. Alle drey sind bewährte Freunde und Kenner der böhmischen Alterthümer; endlich den Canonikus *Ruffer* am Vyschehrad, der mir als Freund archäologischer Forschungen bekannt, und auch durch Berufsgeschäfte nicht gehindert ist, seine Zeit den Geschäften eines Conservators zu widmen.

Uiber *Provinsky*, dessen *sub ./.* zur ckfolgendes Gesuch mir *Euere Excellenz* mit dem h. Erlasse vom 15^{t(en)} August l. J. Z. 7376 *praes.* mitgetheilt haben, kann ich mich nicht aussprechen, da er mir ganz unbekannt ist; doch scheint er Liebe für das Fach zu haben, und dürfte vielleicht mit Erfolg in der an Alterthümern reichen Gegend des Leitmeritzer Kreises zu verwenden seyn.

Prag am 14. Dezemb[e]r.
SacherMasoch

---

[3] Nařizen  ministra vnitra A. Bacha k ochran  pam tek

ANM, FXB, ka 4, inv.  . 169, kopie nařizen  Ministerstva vnitra z 2. 12. 1855 (opis 3. 1. 1856),  j. 11157/M.I.
NA, PM, ka 409, fasc. 3-1-1, korespondence, MI (A. Bach) – PM, odesl no 2. 12. 1855,  j. 11157/MI.

11157./M. I.

Laut einer Mitteilung der k. k. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale ist kürzlich der Fall vorgekommen, daß eines der interessantesten *Monumente* altr mischer Baukunst theilweise zerstört wurde.

Nachdem derartige Vorgänge nicht nur im Interesse der vaterländischen Geschichte und der Kunst bedauernswerth sind, sondern auch dem, auf der allerhöchsten EntschlieÙung vom 31. *Dezember* [1]850 beruhenden Grundsätze, wornach die bestehenden Baudenkmale unter den Schutz der Regierung gestellt sind, und nach Möglichkeit erhalten werden sollen, widerstreiten so nehme ich, über Anregung der gedachten Central-Commission aus diesem speziellen Falle AnlaÙ, das löbliche kais. kön. *Præsidium* mit Bezugnahme auf den, anlässlich der Errichtung der genannten *Central-Commission* von dem k. k. Handelsministerium ergangenen ErlaÙ vom 24ten Juli [1]853 Z. 1256 aufmerksam zu machen, zur Erhaltung solcher Denkmale, insbesondere, wo dieselben von der Zerstörung oder Vernichtung bedroht sind, durch die ämtliche EinfluÙnahme beizutragen, daÙ deren Verwüstung soweit möglich, Einhalt gethan werde.

Wien den 2 *Dezember* 1855

Bach

An das Löbliche *Præsidium* der kais. kön. Statthalterei in *Prag*.

---

[4] Zpráva Jana Erazima Vocela o nálezu středověkých nástěnných maleb v kostele sv. Erasma v Rohozné

NA, PÚ/R, ka 81, složka Rohozná, korespondence, J. E. Vocol – CC, odesláno 6. 9. 1854, čj. ad 140/[CC].

---

ad 140⁵⁴/CC

Hochloebliche k. k. Central-Commission!

Am 4. d. M. erhielt ich vom Herrn Moritz Trapp, Erzieher im SchloÙe Swojanow eine überaus wichtige Zuschrift, aus welcher ich folgenden Auszug *Einer k. k. Commission* mitzutheilen mir erlaube:

Die gothische Kirche des Dorfes Rohozna /: Pardubitzer Kreis, Bezirkskom[m]issariat Polička :/ wird gegenwärtig auf Kosten der Gemeinde reparirt; bei dieser Gelegenheit fand man unter den 5 bis 6maligen, leicht ablösbaren Kalküberzuge zahlreiche Freskogemälde, welche der höchsten Aufmerksamkeit würdig sind. An der Evangeliumseite zeigt die Wand die Auferstehung Christi mit der zurückprallenden Wache nebst mehren Figuren mit Kelch u[nd]. Kreuz; die Epistelseite den Einzug der h[eiligen]. drei Könige mit den erhaltenen Minuskelschrift **r-melchior-baltha**; die Mittelwand die Sendung des h[eiligen]. Geistes u[nd]. die zwölf Apostel /: wundervoll gezeichnet :/ dan[n] ein *Ecce homo* u[nd]. einen Engel im Gitterfenster, nebst mehren Priestern u[nd]. Thieren, umrankt von lauter im byzantinischen (?) Styl gehaltenen Verzierungen; kurz die ganze Kapelle besitzt Malereien selbst an der Decke, die aber noch mit Kalk verdeckt sind. Der baierische Maler Herr [Eduard] *Schwoiseher* [!], ein Schüler *Kaulbachs*, der jetzt auf Besuch bei der Barorin [Ernestine] von *Languet* in Bistrau ist, kan[n] nicht genug diese Meisterwerke loben, u[nd]. ist entzückt über den Charakter der Figuren. Ferner berichtet Herr Trapp, daÙ die Gemeinde, welche auf ihre Kosten die Kirche repariren läÙt, diese unschätzbaren Malereien trotz aller Gegenvorstellungen wieder <...> übertünchen lassen {will}, damit das Kirchlein ein recht helles u[nd]. blankes Aussehen habe; vergeblich sind die Bitten u[nd]. Bemühungen des erwähnten Herrn {Trapp} gewesen; in nächster Zeit, wen[n] einem solchen barbarischen Verfahren nicht höheren Orts Einhalt gethan werden sollte, wird das herrliche Kunstdenkmal abermals die Pracht der Vergessenheit decken.–

Da ich jene Fresken nicht selbst in Augenschein genom[m]en u[nd]. daher über ihren Kunstwerth kein Urtheil abzugeben vermag, so führe ich blos die Worte meines Berichterstatters an; glaube aber, daÙ

dieselben um so glaubwürdiger sind, da sie durch das Antheil eines Künstlers, der in München seine Bildung erhalten, gehoben u[nd]. gekräftigt werden. Die nachgeahmten Züge der oben angeführten Aufschrift haben durchaus den Charakter der Zweiten Hälfte des XIV. Jahrhunderts.— Es wäre überflüssig über die Wichtigkeit u[nd]. Bedeutung diesen Entdeckung weiter zu schreiben; ich bin überzeugt, daß die *Hochloebliche k. k. Commission* die geeigneten Mittel ergreifen wird, um diese aus ihrer uralten Kalkhülle hervorgetretenen Kunstreste vom weiterem Verderben zu schützen. Ich habe alsogleich u[nd]. zwar noch am 4. d[ieses]. M[onats]. ein Schreiben an den Conservator für den Chrudimer Kreis Herrn Schmorantz gerichtet, worin ich ihn ersuche, so rasch als möglich dahin zu wirken, daß dem Uibertüchungseifer der Dorfgemeinde zu Rohozna Einhalt gethan werde.

[...]

Prag am 6 September 1854.
Joh. Er. Wocel

---

[5] Popis stavby kostela sv. Erasma v Rohozné od F. Schmoranze

NA, PÚ/R, ka 81, složka Rohozná, korespondence, F. Schmoranz – CC, odesláno 22. 12. 1854, čj. ad 35/CC.

B. Die Bauliche Beschreibung der Kirche sct. Erasmus zu Rohozna mit Bezug auf beiliegenden nach der örtlichen Aufnahme gezeichneten Plane A.

1. Benennung des Baudenkmal und sein Standort.

Das Filial-Kirchlein zu Rohozna gegenwärtig zum pardubitzer – früher chrudimer Kreise u. dem Bezirkskommissariate Polička im Kronlande Böhmen gehörig, ist unter dem Patronate des Guts Svojanov, und stehet am unterem Ende des Dorfes an der westlichen Seite am Anlauf der Anhöre des nur schmalen Thales, im Mitten des ummauerten Gottesackers, worauf die vergangenen Geschlechter – seit undenklichen Zeiten zum ewigen Wiedererwachen ruhen.

Die Lage ist weihevoll; zumal die ansteigende Thaleswand in ihrem grünen Kleide als Folie dient, und die im Süden nahen *svojanover* Wälder den malerischen Horizont angenehm begränzen.

2. Zeit der Erbauung und Name des Erbauers.

Obzwar bis nun über die Zeit der Erbauung noch gar nichts urkundliches vermittelt werden konnte, so läßt doch die Art des Baues als auch die *Construction* auf ein sehr hohes Alter schließen; und er dürfte wohl bis in die erste Hälfte des 13ten Jahrhunderts zurück reichen. Eben so weiß man auch den Namen des Erbauers nicht.

3. Zeit der Abänderungen, Zuthaten und Erneuerungen.

Auch darüber sind keine urkundlichen Datum vorhanden, obwo[h] auch hier der Unverstand und der kranke Schönheitssinn den 17ten Jahrhunderts nur zu viel gethan hat.

Wie die angebrannten Giebelmauern ob dem Schiff zeugen, ist das Dach und mit ihm auch sicher die Schiffsdecke wahrscheinlich durch ein Blitzschlag ausgebrannt, wo von sich aber unter den

Dorfsbewohnern auch nicht einmal die mündliche Überlieferung erhalten hat, und daher schon in die ferne – Vergangenheit zurück reichen muß; das Dach ob dem *Presbyterium* ist aber bei diesem Brande verschont geblieben, weil die von der Dachseite nicht angeworfenen beiden Giebelmauern noch so unversehrt aussehen, wie sie die Hand des Maurers hergestell[t] hat, – was auf einen Ostwind während dem Brande deutet.

Nach diesem Brande mögen dann auch die beiden jetzt bestehenden Thürme hergestellt worden sein, welche dem *Styl* ganz widersprechen.

Von den ursprünglichen Spitzbogen-Fenstern hat sich nur noch jenes in der östlichen Stirn hinter dem Hochalter erhalten, die Ubrigen wurden durch Ausbrechen alle mit Halbkreisbögen erweitert, die 3 Fenster des Schiffes wurden bei der heurigen Reparatur nochmals vergrößert.

In der Stirn ob dem Haupteingange ist ein schön profilirtes Rodfensterchen von 9“lichen Durchmesser, wo man aber den äußerst netten „dreipaß“ herausgeschlagen hat.

Das Sakristeithürfutter hatte ursprünglich auch einen Spitzbogen, erhielt aber in den 30er Jahren unseres Jahrhunderts von einem zu großen Pfarrer des besseren Durchkommens wegen, die jetzige *vandale* Bogenform.

Der Musikchor, welcher ursprünglich wo[h]l gar nicht bestanden haben mag, weil sich annehmen läßt, daß man bei dem äußerst auffallend massiven Bau auch für eine ummauerte Stiege gesorgt hätte; – ist mit einem sehr schwerfälligen elliptischen Bogen gewölbt, Hoch- und Seitenaltar als auch die Kanzel, {sind} Machwerke neuer Zeit.

Die im Westen angebaute Vorhalle ist auch so ein Werk eines weiland *Duquesneyschen* Jüngers.

Der heurige Sommer bescherte das schon so oft gemißhandelte Gotteshaus mit einer neuen Rohrdecke statt der Holztäflung, das Schiff mit größeren Fenstern und einer weißen Kalktünche, welche letztere auch dem *Presbyterium* zugedacht war, die Kanzel mit einer erbärmlichen Staffirung, und einer neuen zweimal zu großen Orgel.

4. Ursprünglicher Zweck, Baumaterialie und Styl des Denkmals

Gleich als <die> Kirche gebaut. Das Baumaterialie ist ein sehr sandhaltiger fester Thonstein, der sich in der ganzen Gegend in verschiedenen Variationen häufig vorfindet [!]; das Bindungsmittel ist ein guter Kalkmörtel.

Der ursprüngliche Styl ist der rein gotische, und mit besonderem Vergnügen ergötzt man sich an dem Anblick des äußerst schönen Gewölbes im *Presbyterium*, das sich noch unbeschädigt erhalten hat. Die Reihungen des Gewölbes sind aus Sandstein, zwar sind sie auf die geringe Spannweite etwas zu stark, jedoch behebt sich das Schwerfällige durch den massiven Charakter des Gemäuers; und erinnert unwillkürlich an den Spruch des Psalmisten [?] „Dein Haus ist meine Burg“. Ein sehr origineller Gedanke ist hier besonders noch zu beachten, was dem ehrfurchtsvoll Gefertigten noch nicht vorgekommen ist. Bei dem Unstade, als der Abschluß des *Presbyteriums* nach der geringen –

Breit von 14 Schuh zu kleinlich ausgefallen, – und an den Seiten des Hochaltars der Raum zu eng geworden wäre, behielt man im – Hauptgemäuer die einfache *quadratische* Form, führte aber die Reihungen diagonal über die Winkel weg, wodurch der optische Effekt des achtseitigen Abschlusses der Wölbung wunderschön erreicht ist; und da die – Grundlinie dieser Diagonalen Reihungen nur kurz ist, so sind die beiden Spitzbögen sehr hoch und geben eine prächtige Perspektive. Die ganze Wölbung ist aus Bruchstein. Der Rippenschluß ob dem Hochalter enthält als Flachbild einen byzantinischen *Christuskopf*, und der Zweite näher gegen das Schiff den heiligen Geist als Taube vorstellend, – beide Figuren sind schön und charakterisch gearbeitet, als auch gut erhalten.

Das einfache u[nd]. schöne *Sacramenthäuschen* ist inwendig mit Brettern ausgefüllt, das ursprüngliche Thürel ist aber verloren gegangen und wird gegenwärtig nur durch ein einfaches Brettel ersetzt.

Rippenquerprofil u. Rippenanlauf sammt *Console*.

Sehr interessant ist die im Dienste des Herrn ganz grau u. braun gewordene Sakristeithür, welche gewiß jeder Antikensammlung zur Zierde gereichen würde!

Der Luftzug der durch ihre getrennte Fugung bläht, säuselt leise den Hauch längst vergangener Jahrhunderte, u[nd]. der christlich fromme Sinn des Schloßers hat die Eisenstäbe zu Blättern, Knospen, Blüten u[nd]. Hoffnungsankern gebogen, gezogen, gemeiselt, gehäminert.

Das Haupteingangsthürfutter hat dem ehrfurchtsvoll Gefertigten bei der Zeichnung um so mehr Freude gemacht, als sich dabei die Fried – Hoffstadt'sche Projektionstheorie durch die Überstellung der *Quadrate* ganz genau herausgestellt hat, mit hin ein Beleg ist, daß die alten Meister in der noch guten göthischen Zeit, allgemein nach diesen Regeln gearbeitet haben.

Das Seiteneingangsthürfutter ist nur im Bogen und an der rechten Seite gegliedert. Auffallend sind noch die ungewöhnlich starken Giebelmauern.

Das Kreuz auf der Giebelzinne der östlichen Stirn ist von Stein, und an der linken Seite schon beschädigt. Der Dachstuhl ist ein ganz leeres Gebinde, ohne Stuhl; die Eindeckung von Schindeln, die Basen der Thürme sind mit Brettern verschalt, und die Hauben gleichfalls mit Schindeln eingedeckt.

5. Jetzige Widmung desselben, sein Eigenthümer, Benützer, oder bisheriger Erhalter.
Dient auch jetzt als Kirche *Patron* ist der Besitzer *Svojanov's*, – gegenwärtig die FreiFrau von Christen. Benützer sind die Bewohner des Dorfes *Rohozna*, welche auch den heurigen Bau so wie alle gemachten Beischaffungen aus eigenen Mitteln durch fromme Beiträge, ohne Antheilnahme des Patrons, bestritten haben.

Die Priesterlichen Verrichtungen liegen dem Pfarrer von *Svojanov* ab.

6. Ausdehnung und Dimensionen des Baudenkmals.

Anmerkung

Die älteste Glocke „Klaštěrník“ genannt, mit der gotischen Majuskelschrift: +LUKAS.

Die Kirche bestehet aus dem *Presbyterium*, der Sakristei, dem Schiff und der Vorhalle. Das *Presbyterium* ist im Lichten 24'-4" lang 14' breit und bis zum Gewölbschluß 18'-9" hoch, die 3 Einschlußmauern sind zu 5 ½ Schuh stark. Das Schiff ist 31 Schuh lang, 24' breit, und vom Pflaster bis zur Rohrdecke 20 Schuh 7 Zoll hoch.

MAR.CU.S.)(JOHANNES.MATHEUS+.MARTINUS.MEFECIT+. zeigt nach Form der Buchstaben auf das 13te Jahrhundert. Die 2te Glocke mit böhmischer Inschrift und gotischen *Majuskel* wie sie im 13ten Jahrhunderte vorgekom[m]en, ist wegen zu vielen Abkürzungen schwer zu <ent>ziffiren u. lautet: leta ° božiho ° tysiceho ° osem ° desateho ° vreteho ° tveho – zvon ° vdelan ° Stemb ° ien mety ° Sliptycomha °. Die 3^c [?] Glocke mit Lapidalschrift aus dem 16ten Jahrhunderte u[nd]. heißt: TENTO ° ZVON ° MA ° BECZY ° PANU ° BOHU ° VSEMOHOVCZIMU ° KE ° TCZY ° § A^cHALE § IVXXXII § ° Auf dem Sterbeglöckel mit gotischer Inschrift aus dem 15ten Jahrhunderte läßt sich nur daß „MARIA“ vollständig lesen. Da die gegenwärtigen Thürme aus der 17 o[der]. aus der ersten Hälfte des 18ten Jahrhundertes stam[m]en,– u. im Falle auch schon Glocken von dem Brande des Kirchen Daches dawaren so sind sie bei dem Feuer zu Grunde gegangen, weißhalb die gegenwärtigen Glocken von Anders [?] wo zur Kirche gekommen sind daher der Name „Klaštěrník“ erklärlich.

Die südliche Hauptmauer ist 4'-9" die Nördliche 4'-4" und die westliche Stirn 5 Schuh stark.

Die Vorhalle ist 14'-4" lang 9'-9" breit und bis zur Rohrdecke 7'-3" hoch. Das Dach ob dem Schiffe hat 21 Schuh und ob dem *Presbyterium* 20 Schuh Pfeilhöhe. Der große Thurm hat 3 Glocken aus verschiedenen Zeiten, und ist sammt Kreuz 25 ½ Schuh über den Dachfirst hoch.

Das *Sanctusthürmel* mit einem Glöckel, hat sammt Kreuz 14' Höhe.

An der Nordseite war in dem Winkel auch noch ein Beinhaus, das aber ganz verschwunden ist. Wie fast bei allen alten Kirchen, ist auch hier das äußere Freidhof durch das stette aufwählen mit den Gräbern so angewachsen, daß in dem Haupteingange die Thürschwelle erhöht, und noch eine Stufe angebracht werden mußte.

7. Inschriften, welche an demselben vorfindig sind.

An dem Gebäude ist keine *Inschrift* vorfindig, nur an dem entdeckten Gemälde ist bei der Gruppe der heiligen drei Könige, soweit diese von der Kalktünche entkleidet ist, der Name „*Melichar*“ in altgotischer Schrift vorhanden,– u[nd]. vielleicht dürfte noch ein Mehres entdeckt werden, falls die gänzliche Entkleidung der Gemälde hohenorts beschlossen werden sollte.

8. Wert des Denkmals entweder vom baulichen oder historischen Standpunkt.

Der bauliche Wert gehet aus dem Asatz 4 hervor; u[nd]. es kann nicht genug bedauert werden, daß die Reparaturen, welche heuer die Gemeinde gemacht hat, so einklangswidrig mit dem ursprünglichen Bau ausgefallen sind, wo die neuen vergrößerten Fenster im Schiff mit denselben

Kösten der gotischen Form wieder zugeführt werden konnten.–

Der Herr Patron soll von der ganzen Reparatur gar nichts gewußt haben! Bei dieser traurigen Wahrnehmung erlaubt sich der ehrfurchtsvoll Gefertigte zu bemerken, daß solche nachtheilige Mißgriffe an abseitigen Orten gewiß noch immer häufig geschehen, u[nd]. können nur durch Verpflichtung der Seelsorger, willkürliche Zuthaten und Veränderungen an Alterthümern und Kunstsachen dem frommen Unverstande ohne Kenntniß u[nd]. Billigung der betreffenden hohen Behörden u[nd]. Kenner nicht geschehen lassen zu dürfen,– radikal verhütet werden, zumal ohne Wissen des Seelsorgers so was nie geschehen kann.

9. Bestehen Abbildungen o[der]. Beschreibungen? Welche Urkunden und Quellen geben näheren Aufschuss.

Wie schon erwähnt, ist in Urkunden nicht das Geringste vorhanden,– was wohl auf eine stiefmütterliche Bedachtnahme dieses Denkmals schließen läßt. Auch jetzt wußte man von dem Allen nichts {wen[n] nicht} zufällig Herr *Moritz Trapp*, Erzieher auf Schloß *Svojanov*, während der heurigen Reparatur dahingekommen wäre u. von dem überraschend schönen Gewölbe im *Presbyterium* angezogen, die fraglichen Gemälde entdeckte, die man gerade wieder neue übertünchen wollte.

Herr *Moritz Trapp* als großer Alterthumsfreund und unermülicher Sammler auf dem archäologischen Felde, wird nächstens eine Geschichte des Guts *Svojanov* in Form einer Reisebeschreibung herausgegeben, und mit *Rohozna* und seiner Kirche beginnen.

10. Jetziger Zustand, u[nd]. wie fern die Erhaltung des dermaligen Zustandes gesichert ist.
Mit besonderem Vergnügen muß bemerkt werden, daß das sämmtliche Gemäuer der ganzen Kirche und Wölbung des *Presbyteriums* felsenfest dastehet; und das nicht der geringste Sprung vorhanden ist.

Die Ecken hatten ursprünglich im Verputz radierte Quadern.

Der Dachstuhl, die Thürme und die säm[m]tliche Eindeckung ist gegenwärtig auch gut,– deren Erhaltung sich auch künftig hoffen läßt.

11. Classificirung in Beziehung auf die Würdigkeit der Erhaltung.
Als ein so altes, und in Bezug auf die Festigkeit noch solied erhaltenes Bauwerk, hängt die Erhaltung für weiter Jahrhunderte ohne dieß nur von gehöriger *Conservirung* der Eindeckung,– mithin von keinen großen Kösten ab; und wenn bei den künftigen Herstellungen stets auf den ursprünglichen Styl zurückgegangen wird, so kann nach u. nach Alles in vollen Einklang gebracht werden.

Chrudim am 22ten Dezember 1854.

Franz Schmoranz
Conservator

---

[6] Popis maleb v presbytáři kostela sv. Erasma v Rohozné od F. Schmoranze

NA, PÚ/R, ka 81, složka Rohozná, korespondence, F. Schmoranz – CC, odesláno 22. 12. 1854, čj. ad 35/CC.

Die Beschreibung der in dem gothischen Presbyterium der Kirche zu Rohozna unter der Kalkübertünchung entdecken alten Malereien

Die Malereien in dem *Presbyterium* der Kirche zu *Rohozna* erstrecken sich so wo[h]l an den ganzen 3 Wandseiten als auch über die totale Gewölbfläche, u[nd]. haben die Erscheinung des Heilandes vom englischen Gruße bis zur Him[m]elfahrt in den wichtigsten Stadien bei folgender Nebeneinanderstellung zum Vorwurfe Zunächst dem Schiff an der Süd- resp: Epistelseite ist die, von der Wölbung mit Spitzbögen umgrenzte Mauerfläche durch die 1te Fenstereröffnung durchbrochen, und hier eröffnet sich die heilige Handlung.

Oben in der Fensterhöhe rechts d. h. an der Seite gegen das Schiff, ist der himmlische Bothe, den ewigen Rathschluß *Jehovas* verkündend, links, d. h. an der Seite gegen das – Hochaltar, kniet Maria auf einem Beststuhl bei brennender Kreuze, von dem unbegreiflichen Geheimiß in tiefster Seele erschüttert. Beider ist diese schöne Scene durch die Fenstererweiterung beiderseits abgebrochen und neuzugeputzt worden; dieses mag wahrscheinlich beim ersten Übertünchen geschehen sein.

b: Unter diesen zwei Figuren und dem Fenster ist, u. z. unter der Maria, die Geburt Christii im Stall zu Betlehem mit den anbetenden Hirten, u[nd]. unter dem Erzengel, die Opferung der heiligen drei Könige, wobei sich die, bei der Baubeschreibung erwähnte altgothische Inschrift – „*Melichar*“ vorfindet.

Die mörgenländischen Weisen kommen in größter Eile, – der eine mit schnaubenden Roße angesprengt, in der Weise hinter ihnen ist ein Wald sichtbar, der wol auf die fernen Fremdlinge u[nd]. auf das Heidenthum, welches dem von Ewigkeit Geschaffenen, auch zu opfern kommt, hindeuten mag.

c: Weiter gegen das Hochaltar ist unter dem zweiten Fenster der Kirchenlehrer *Hironimus* in einem Folianten über das Wunder der Menschenwerdung des Gottessohnes schreibend, dargestellt, dem auf seinen Schloß ein Löwe springt, womit symbolisch der „*starke*“ u. „*gewaltige*“ Kirchenvater bezeichnet erscheint.

{Anmerkung

An der Kanzel der Kirche zu Herrnburg in Schwaben ist der heil. Hironimus eben auf diese Art dargestellt, in Holz geschnitzt.}

d: Als letzter Act an der Epistelseite ist die Himmelfahrt Christi, und die Sendung des heiligen Geistes.

Sechs Apostel sind noc han der langen Wand der Epistelseite, die andern sehs aber schon an der östlichen Stirnwand gemalt; der heilige Geist ist an der langen Seite oberhalb der ersten Gruppe, und damit man dem Maler, der den Geist vom Vater u. Sohne, keines Falls in den Winkel malen wollte, nicht den Vorwurf machen könne, der heilige Geist sei nur den Aposteln erschienen oberhalb welchen er schwebt, so hat er von der göttlichen Taube aus gegen die Köpfe aller Zwölf Apostel tiefe Strahlen in den Anwurf eingereitzt.

Der zum Himmel fahrende Höllenbesieger ist ob der zweiten Apostelgruppe an der östlichen Stirn, u. bereits so hoch in den Wolken, daß mir noch ein kleiner Theil der Unterfüße zu sehen ist.

Die Apostel sind in sitzender Stellung 4 Fuß 3 Zoll hohe Figuren. Die ungeheuere Umwandlung die mit ihnen vorgehet, und ihre Seelen zu den welterrobenden Helden der messianischen Sendung neu gebärt, hat in ihnen den physischen Menschen zur steinernen Mumie gebannt, sie sitzen ohne Leben und Bewegung, es ist der letzte Moment des „alten Sauerteiges“. Auch der heilige ist ungewöhnlich groß – damit er ja genug Kraft ausgeben könnte.

Der ewige Sohn ist nur noch mit den Füßen zu sehen, weil Er schon als im Reiche der Herrlichkeit Seines Vaters, den versprochenen Tröster gesandt hat.

e: In der Mitte unter den Fenstern in der östlichen Stirn ist ein „*Exe homo*“ im Kerker gemalt.

f: Links am Ende der östlichen Stirnwand ist ob dem *Sacramenthäuschen* eine Scene aus der Peinigung des Erlösers im Kerker, welche aber der Kalkübertünchung noch zu wenig entledigt ist um es gehörig erkennen zu können.

g: Vis a vis dem 2ten Fenster ist an der Evangelienseite oben die Auferstellung des Gekreuzigten, und unten das Grab von den Römern bewacht.

Die Figur des Auferstandenen ist kolossal, den der Fuß hat 14 Zoll Länge, Er ist als Sieger über Tod und Verderben gedacht.

Sehr interessant ist die Gruppe der Zwei am Grabe hütenden Wächter, und es läßt sich kaum die Stelle des Evangelisten, „Vor Furch aber entsetzten sich die Wächter, und wurden wie todt,“

Math. 28C. 4. V. charakterischer denken.

Die Zwei Römer sind unter allen Figuren am besten gezeichnet.

h: Gegenüber dem ersten Fenster befindet sich an der Evangelium – Seite ob der Sakristeithür der Tod des Gottmenschen am Kreuze, von Seinen Freunden und der Mutter umgeben.

Dieses Bild ist aber noch faßt ganz vertüncht, zumal es erst im Jahre 1838. – bis wohin es verschont geblieben war, – verweißt wurde, dazu wurde der Kalk um gut zu decken, nach Aussage mit vieler Asche gemengt; daher er sehr hält. Das Kreuz ist grün.

Mit diesem Gemälde ist die Reise an den Wänden geschlossen.

Zwischen dem Pflaster und den Gemälden läuft ein gemalter Zackel mit byzantinischen Verzierungen, ringsherum.

i: An der Decke sind die vier Felder des Kreuzgewölbes mit den vier *Symbolen* der Evangelisten, und die Flächen zwischen den Reihungen ob dem Hochaltar mit Sonne, Mond und dem gestirnten Himmel geziert.

Obwohl an jedem Bilde u. an faßt jeder Figur ein Theil der Übertünchung abgeschält ist, so kann im Ganzen doch nur angenommen werden, daß der dritte Theil befreit, zwei Drittel der Fläche aber noch abzulösen sind.

Um die gänzliche Befreiung der Malerei zu erzielen, rißte der ehrfurchtsvoll Gefertigte noch zweimal hin, konnte es aber nicht erreichen, – weil die Arbeit sehr mühsam ist, besonderer Vorsicht und Geduld erheischt; zu dem mächten es die Gemeindeglieder lieber verweist haben, weil es ihnen nicht gefällt.

Bei diesen Umständen wußte der ehrfurchtsvoll Gefertigte die weitere Ablösung gänzlich untersagen, zumal auch die Jahreszeit bis zum Winter vorgerückt war – und die gänzliche Entfernung nur unter der ununterbrochenen Aufsicht und Leitung eines erfahrenen Künstlers mit Erfolg zu Stande gebracht werden kann.

Aus dem bereits Angeführten ergibt sich, daß die Beschreibung der ganzen Malerei mir *Fragmentarisch* sei, und nur im Falle der vollgeführten gänzlichen Entfernung der Übertünchung vollständig gegeben werden kann.

Die *Composition* des Ganzen durchweht ein tiefer religiöser Sinn, und zeigt von großer Verständniß der christlichen Dogmen als auch den misteriosen *Symbolen*.

Die Zeichnung ist im Ganzen freilich höchst mangelhaft, und die Mittel dabei zum Ziele zu kommen, oft naiv und *originell*.

So weit sich die Sache für gegenwärtig beurtheilen läßt, dürfte das Ganze auch nicht durchaus *Original*, sondern verschiedenen alten Holzschnitten wie sie das 14te u. 15te Jahrhundert geschaffen hat, entlehnt sein.

Gründe hiefür sind 1ten die Bäume des Waldes in der Gruppe bei den 3 heiligen Königen, die gerade so gezeichnet sind, wie in den altdeutschen Holzschnitten, nemlich als ein gleichseitiges Dreieck ohne Andeutung weiterer Partien, wie ein junger Baum aus der Entfernung auch wirklich aussieht.

2ten die Ungleichheit in der Größe der Figuren, und

3ten die merkliche Verschiedenheit in den Händen und Füßen.

Die Malerei ist nicht in den ursprünglichen Verputz der Mauern – sondern in einen, auf diesen aus Kreide, Thon, Kalk, Quark u. Milch bestehenden, mitunter fast eine Linie dicken Patschoch, den man auf die stark gemähte alte Mauer mit einem sehr groben Pinsel recht fett auftrug – (den man sieht fast durchgehends alle Pinselstreiche u. Züge) – mit Milch u. Kalkfarben gemalt, – daher auch keine eigentliche Freske.

Zu dem hat man beim Abschälen der Tünche an zwei Stellen unter dem angeführten Patschoch in dem eigentlichen Anwurf die ebenfalls gemalten *Consecrationskreuze* gefunden, die mit dem zum Behufe der Malerei hergestellten Patschoch – überzogen sind.

Die *Consecrationskreuze* sind medailenartig mit kreisrunden Verzierungen umgrenzt, – und diese Kreise sind in den alten Putz eingeritzt.

Dieser Umstand stellt es sicher, daß die Gemälde bedeutend später entstanden sind, zumal angenommen werden kann daß die *Consecrationskreuze* nicht gleich neu mit Patschoch verstrichen wurden. Die Farben der Gemälde die ursprünglich sehr lebhaft gewesen sein müssen, haben aber durch dreimalige Übertünchung sehr gelitten; und jene aus Bleioxiden oder Zinnober sind grau – schwarz, der reine Zinnober aber ganz schwarz geworden; weißhalb auch an Gesichtern und Händen, die Fleischfarben ganz grau sind.

An jenen Stellen, welche licht gemalt waren, /: war der ursprünglichen Farbe mehr Kalk beigemischt, welcher sich mit den Auftünchungen auch fester verbunden hat, ./ geht die Ablösung auch schwer vor sich.

Sehr auffallend ist aber die grüne Farbe, welche sich durchaus sehr gut erhalten hat.

Zur fälligen Entfernung der Kalkübertünchung dürften 3 geschickte Maurer a. 40 xr CMze. zur Tag in zwei Wochen fertig sein, – jedoch müßte es unter der persönlichen Aufsicht und Leitung eines erfahrenen Künstlers v. Kenners geschehen.

Die Erhaltung dieses Denkmals wäre für die väterländische Kunstgeschichte gewiß im höchsten Grade wünschenswert – müßte aber von einer dazu berufenen Künstlershand total renovirt werden, was für die Wiederbelebung in dem ursprünglichen Geiste immer eine schwere Aufgabe bleiben wird, zumal viele Linien nur mit der größten Mühe wieder zu finden sein werden. Sollte: *Eine Hochlöbliche k. k. Centralcom[m]ission* die *Renovation* dieser Gemälde für gut finden, so könnte der Künstler gleichzeitig die noch weitere Ablösung der Kalktünche leiten. Ein, dem ehrfurchtsvoll Gefertigten bekannter Maler u. zugleich Alterthumsfreund hat sich erklärt, für 60 fl CMze die ganze Malerei streng zu kopieren, und dabei die Entfernung der noch vorhandenen Tünche zu leiten.

Chrudim am 22ten Dezember 1854.

Fr: Schmoranz

Conservator.

---

[7] Posudek o rotundě sv. Kříže v Praze od J. E. Vocela

NA, PÚ/R, ka 68, složka rotunda sv. Kříže, korespondence, J. E. Vocel – CC, odesláno 3. 8. 1861, čj. ad 150/CC.

Hohe k. k. Central-Commission!

Seit mehreren Monaten ziehen sich die Unterhandlungen über das Sein und Nichtsein der romanischen Kapelle in der Postgasse Prags hin, und werden wir es scheint zu einem traurigen Abschlusse gelangen.

Am 2 Mai wurde ich zu einer Com[m]ission beigezogen, welche vom Prager Magistrate zur Feststellung des historischen und künstlerischen Werkes jener Kapelle anberaumt war. Das von jener Commission, die aus den beiden Architekten Kaura und Ullman[n] mir bestand – an den Magistrat abgegebene Gutachten schloß mit den Worten, es sei eine Ehrensache nicht bloß der Hauptstadt Prag, sondern nach des ganzen Königreichs Böhmen, daß die Kapelle des heil[i]gen]. Kreuzes erhalten und von dem gegenwärtigen Besitzer derselben angekauft werden möge. Es wurde ferner hervorgehoben, daß der Stadtrath auf würdigere Weise die neue Ära seiner Thätigkeit inauguriren könne, als durch die Rettung dieses uralten

Gotteshauses vor der ihm drohenden Vernichtung, wodurch zugleich die Aussicht auf die entsprechende Herstellung und Adaptirung desselben zu gottesdienstlichen Zwecken sich eröffnen würde. Der Stadtrath fand sich dennach bewogen einen Beitrag von 1000 fl. für den proponirten Ankauf der Kapelle zu votiren; da aber der gegenwärtige Eigenthümer derselben, Baumeister Schücker, für die geringe Area des Kirchleins die Summe von 10.000 fl. verlangt, so steht jener Beitrag in keinem Verhältnisse zu dem Kaufpreise.

Ich wandte mich sodann an den Herrn Grafen Franz Thun mit der Bitte, daß derselbe als Mitglied des Landsausschußes und als vormaliges Mitglied der k. k. Central-Commission sich des gefährdeten Baudenkmal annehmen und dahin wirken wolle, daß aus Landesmitteln wenigstens ein Theil jener Kaufsumme angewiesen werde. Der Herr Graf machte dagegen die allerdings richtige Bemerkung und Einwendung, daß bloß der Landtag, nicht aber der Landsausschuß berechtigt sei, über Geldbeiträge zu ähnlichen Zwecken zu disponiren. Es ist aber leider möglich, daß ehe nach der böhmische Landtag zusammenkom[m]t, die Kapelle in der Postgasse vom Erdboden verschwunden sein wird.

Am 2 Juli ward ich abermals zu einer Commission eingeladen, welche zur Ausmittlung der Regulierungslinie und Prüfung der Pläne des Wohngebäudes auf dessen Bauparzelle jene Kapelle steht, zusammenberufen wurde. Bei dieser Commission gab ich die Erklärung ab, daß ich von meinem Standpunkte als Conservator gegen die Demolirung der h[eiligen]. Kreuzkapelle protestiren müßte, und daß ich, wenn diese doch eingerissen werden sollte, mein Conservator-Amt niederlegen würde. – Der Magistrat war jedoch genöthigt, den Baukonsens dem Architekten Schücker zu ertheilen, der aber, wie verlautet, einige Beschränkungen in Beziehung auf die Kapelle des h[eiligen]. Kreuzes enthält. Das Haus N 299 wird bereits eingerissen, die Kapelle steht aber noch unversehrt, und es ist noch immer möglich das drohende Verderben von derselben abzuwenden.

Meiner Uiberzeugung nach gibt es nur ein Mittel, wodurch das Schicksal, welches der Kapelle des h[eiligen]. Kreuzes droht, von ähnlichen Baudenkmalen in Öst[er]reich abgewendet werden könnte, und dieses ist, daß die historischen Monumente unseres Vaterlandes auf ähnliche Weise wie in Frankreich und Belgien unter den Schutz des Staates gestellt und daß auf dieselben die gesetzliche Bestimmung der Expropriation für Zwecke des öffentlichen Nutzers angewendet werde.

Ob die Berechtigung zur Crei[e]rung eines solchen Gesetzes dem Reichsrathe oder den betreffenden Landtagen zusteht, mag dahingestellt bleiben; jedenfalls wäre ein solches Gesetz das geeignete Mittel, durch welches die übertriebenen Forderungen der Privatbesitzer solcher Denkmale auf das richtige, billige Maß zurückgeführt wedren könnten. Die Anzahl solcher im Privatbesitze befindlicher Baudenkmale ist in Böhmen nicht groß; dieselben müßten genau verzeichnet und als historische unter dem Schutze des Staates stehende Monumente proklamirt werden, auf welche in vorkommenden, gewiß nur seltenen Fällen

das Expropriationsgesetz anzuwenden wäre. – Ich erlaube mir die Ansicht auszusprechen, daß die hohe k. k. Central-Commission vor Allen berechtigt erscheint, ein solches Gesetz dem Reichsrathe vorzuschlagen; die Ausführung desselben dürfte auf geringe Schwierigkeiten stoßen: denn es würde bloß mit den unbilligen Forderungen weniger Interessanten kollidiren, hingegen von allen Freunden der Kunst, des Alterthums und der historischen Würde der einzelnen Kronländer mit freudigem Beifall begrüßt werden.

Am 11 Mai erfuhr ich zufällig, daß man die ehemalige *St. Pauls*kirche in der Vorstadt Karolinthai einreißt. Ich begab mich allsogleich dahin und fand, daß der Thurm bereits zur Hälfte und das Kirchendach völlig abgetragen sei. Nach wenigen Tagen war jede Spur der Kirche verschwunden, und gegenwärtig erheben sich die Mauern eines Fabrikgebäudes an ihrer Stelle. An die Gründung jener nur verschon[n]enden Kirche knüpft sich die Erinnerung an eine seltne That christlicher Nächstenliebe. Als nemlich [!] im J. 1500 die Pest in Böhmen wüthete, wurden die meisten Pestkranken aus der Stadt vor das Poříčer Thor geschafft und in Strohhütten untergebracht; ein edler Priester *Mattias Hlawně* mit Namen erbarmte sich den Verlassenen, verpflegte und tröstete sie und gründete endlich für dieselben ein Spital und die Kirche des h[eiligen]. Paulus. Bei der Vertheidigung Prags gegen die Schweden im J. 1648 wurde jene Kirche zerstört. Bloß der gotische Thurm war von der ursprünglichen Anlage übrig geblieben und erhob sich malerisch am Ufer der Moldau; die Kirche ward aber im J. 1757 im Renaissancestile wieder aufgebaut, jedoch unter Kaiser Joseph aufgehoben und bildete in neuerer Zeit eine Appertinenz der Beer-Porges'schen Kattunfabrik. Jenes Kirchlein vor ein solider Bau, und hätte sich zur zweiten Kirche der stark bevölkerten Vorstadt Karolinthai wohl eignen können. Ob über das Einreißen dieses Baudenkmals mit den höheren Behörden und insbesondere mit k. k. Central-Commission Unterhandlungen gepflogen waren, ist mir nicht bekannt, da diese Kirche im Prager Kreise, somit außerhalb der Sphäre meines Wirkungskreises als Conservator lag.

Ich ergreife diese Gelegenheit um wenigstens eine erfreuliche Nachricht der hohen k. k. Centr[al]. Com[mission]. mitzutheilen: daß nemlich der hochw[ohlgebo]rene Herr Hauptpfarrer am Teyn in die Lage gesetzt wurde, die Restaurirung der alterthümlichen *St. Ludmila*-Kapelle vorzunehmen. Diese Kapelle stößt unmittelbar an die Sakristei der Teynkirche an und stellt sich als der älteste aus dem 13 Jahrh[undert]. herrührende Bestandtheil jener Kirche dar. Dieselbe bildet im Grundriße ein Viereck, aus dessen Ecken schlanke Halbsäulen emporsteigen, die mit rein ornamentiren Capitälen, welche an jene in der Prager Agneskirche erinnern, geziert sind; an den kräftigen Deckplatten dieser Kapitäle ruhen die Rippen der Wölbung auf, welche den Raum der Kapelle überspannt. Die Halbsäulen und die stark beschädigten Kapitäle derselben werden jetzt auf entsprechende Weise restaurirt. Das einzige niedrige Fenster der Kapelle wird verlängert und in seiner ursprünglichen Form und Größe hergestellt und das gesammte Innere des seit Jahrhunderten verwahrlosten geweihten Raumes zweckmäßig renowirt. Diese Restaurationsarbeiten leitet H[err]. Prof. Grueber.

Endlich habe ich die Ehre die beiliegende, auf die Baulichkeiten der Dekanatkirche zu *Nymburg* sich beziehende Zuschrift der k. k. böhm[ische]. Statthalterei, und das 2te diesjährige Heft der *Památky* Einer hohen Commission zu übersenden.

Prag am 3 August 1861
J. Er. Wocel

---

[8] Posudek o rotundě sv. Kříže v Praze od architekta F. Schmidta

NA, PÚ/R, ka 68, složka Praha 1 – rotunda sv. Kříže, korespondence, F. Schmidt – CC, odesláno 5. 12. 1861, čj. 230/CC.

Hohe kk. CentralKommission für Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale zu Wien.

Der Gefertigte beachtet sich hiermit über die im Auftrage Einer hohen Centralkommission vorgenommenen Besichtigung der sogenannten Kreuzkapelle in der Altstadt Prag Bericht zu erstatten und seine genommene Ansicht über die Frage der Erhaltung dieser Kapelle auszusprechen.

Der Bau dieser Kapelle stammt ohne Zweifel aus dem 12ten Jahrhundert für welche Annahme sowohl die allgemeine Form des Gebäudes als auch die wenigen vorhandenen Details sprechen.

In den Beiliegenden Zeichnungen, welche der Gefertigte nach einer eigenen specialen Aufnahme ausführte, ist der Bau in seinem jetzigen Zustande dargestellt, voraus hervorgeht, daß ersterer im Laufe der Zeit mehrere Umwandlungen erlitten hat. Die erste Umgestaltung datiert ungefähr aus dem Beginn des 14ten Jahrhunderts; die Kapelle hatte nämlich zu Anfang nur kleine sehr schmale Rundbogenfenster nach Analogie der Formverwandten Kapelle an St Peter in Prag wie solche in Fig. 6 verzeichnet stehen.

Diese Fenster waren ohne alle Verglasung und gestatteten jedenfalls nur nothdürftig den Zutritt des Lichtes, so daß später das Bedürfniß rege [?] wurde diese schmalen Fenster durch größere im Spitzbogenstyl zu ersetzen, welche verglast wurden.

Aus dieser Zeit stammt auch das kleine Wandtabernakel, Fig. 4. welches leider sehr beschädigt ist[.] Von einem Altare hat sich keine Spur erhalten. Die letzte Umgestaltung erfuhr die Kapelle im Laufe des 17ten Jahrhunderts, wie solches aus einer über dem Eingange angebrachten Inschrift in böhmischer Sprache hervorgeht deren beiliegende Uebersetzung der Gefertigte der Gute des Herrn Conservators Professor Wocel verdankt. Es wurden zu der Zeit noch zwei Fenster gebrochen und der Eingang in seiner jetzigen Gestalt hergestellt.

Das Innere der Kapelle, welches ursprünglich auch im rohen Steinbau gehalten war[,] ist jetzt verputzt und finden sich noch da und dort Ansätze barrocker Gesimse.

Abgesehen nun von den hier angeführten Umbildungen ist der Bau vollkommen gut erhalten und vermag noch Jahrhunderte lang zu stehen. Das Mauerwerk besteht aus kleinen etwa 1' langen 6" hohen regelrecht behauenen Bruchsteinen und zeigt nirgendes den geringsten Riß oder Abweichung von der verticalen Linie, auch ist keine Verwitterung des Steinwerks ersichtlich.

Augenblicklich dient diese Kapelle als Kohlenmagazin, wodurch sie allerdings ein wenig empfohlenes werthes Ansehen gewonnen hat und welchem Umstande auch wohl theilweise ihre Außerachtlassung zuzuschreiben ist.

Wie aus dem Situationsplan Fig. 5 ersichtlich ist, liegt diese Kapelle in einem belebten Theile der Altstadt Prag an der Ecke der alten steht und Convictgasse auf einem durch eine niedrige Mauer eingeschlossenen Platze und hat somit eine für den Besuch, wie für die Betrachtung vortheilhafte Lage.

Der Gefertigte kann sich daher der Ansicht nicht verschließen, daß die Erhaltung dieses ehrwürdigen Baudenkmales in jeder Hinsicht gerechtfertigt erscheint.

Folgerichtung schließt sich jedoch hieran das Bedürfniß einer Restauration, welche wenigstens die Zurückführung des Rohbaues auf seine ursprüngliche Form umfassen müßte. Für die weitere Ausschmückung dürften sich auf andere Weise die Mittel finden wofür sich in Prag schon viele Stimmen kundgegeben haben.

Die Kosten der Restatauration würden sehr mäßige seyn, indem es sich hier beinahe lediglich um Maurerarbeit handelt und dürften sich auf etwa 800 bis 1000 Gulden belaufen.

Vorausgesetzt muß dabei werden, daß eine solche Arbeit unter Kundigerleitung ausgeführt wird, in dem nur nach Abnahme des äußeren und inneren Anwurfes die wenigen Indicien ersichtlich werden nach denen die alten Fenster und Thürformen zu erneuern sind.

Wien am 5ten Dec[emm]b[er] 1861

Friedrich Schmidt

kk. Professor.

---

[9] Překlad dnes již nečitelného českého nápisu na vnější straně kaple sv. Kříže menšího v pražské Poštovské ulici od J. E. Vocela

NA, PÚ/R, ka 68, složka Praha 1 – rotunda sv. Kříže, překlad českého nápisu z rotundy sv. Kříže v Praze, [listopad 1861], čj. ad 230/CC.

Uebersetzung der böhmischen, gegenwärtig nicht mehr lesbaren Aufschrift an der Außenseite der Kapelle des kleineren heil. Kreuzes in der Postgasse Prags.

Im Jahre 1673 wurde diese Kirche erneuert zum Ruhme und zur Ehre Gottes auf Kosten des Herrn Johann Jedlička, – gewöhnlich Morawec genannt – und dessen Gattin. Er ließ die Mauer um die Kirche erneuern und eindecken. Derselbe ließ sie im Inneren ausweißen und die Vorhalle wie auch das Beinhaus eindecken. Derselbe ließ die Kirche im][ahre]. 1674 von Außen anwerfen und ausweißen, wie auch das Dach des Chores herstellen, ließ ferner eine neue Thüre zum Kirchhof, im Inneren die Stufen machen, der Glockenstuhl erneuern und den Fußboden neu pflastern. Am 12 Mai wurde in diesem Kirchlein unter dem Fußboden ein großes Krucifix gefunden.

---

[10] Oznámení o přestavbě zámku Hrubá Skála od A. Marka

NA, PÚ/R, ka 22, složka Hrubá Skála, korespondence, Antonín Marek – Ústřední komise, odesláno 14. 7. 1857, ad čj. 296.

Hochlöbliche kk Central-commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale.

In gehorsamer Beachtung der ergangenen hohen Aufforderung vom 7 Nov[ember]. v[origen]. J[ahres]. Z. 346 erlaubt sich der Gefertigte zu berichten das der gegenwärtige Besitzer der Domaine und alterthümlichen Bergschlosses *Grosskal (Hrubá Skála)* im turnauer Amtsbezirke, der Wohlgeborene Herr *Johann Lexa* Freiherr von *Aehrenthal* einen kostspieligen und splendiden Umbau {des Schlosses} im mittelalterlichen Styl seit 3 Jahren vorgenom[m]en habe. – Der Schloßthurm, der wahrscheinlich nach irgend einem Brand blos mit einem Schindeldache eingedeckt war[,] ist erhöht und mit 4 kleinen Nebenthürmchen versehen werden, wodurch derselbe eingedeckt mit einem Schieferdache nun eine wahre Zierde der alterthümlichen Burg geworden.

Nebst dem ist an der südwestlichen Schloßecke ein vorspringendes Thürmchen angebracht, das den Charakter der Alterthümlichkeit sehr sprechend ausdrückt. –

Der Gefertigte hat sich bei dem Herrn Baron um Mittheilung der auf den Umbau Bezug habenden Risse und Pläne im Interesse der *Hochlöblichen k. k. Central-commission* verwendet, ist jedoch dahin beschieden werden, daß Herr Professor *Bernhard Grueber* dem dieser Umbau anvertraut ist, nicht ermangeln werde, diese Sachen an die *Hohe k. k. Centralcom[m]ission* selbst zu befördern. – Ob er dieß bereits gethan hat oder nicht, ist dem Gefertigten nicht bekannt, jeden Falls ist aber kein Grund vorhanden, daß es geschehen werde, zu zweifeln.

Libun am 14 Juli 1857

AntMarek

Conservator –

---

[11] Oznámení o stavebních památkách v Jindřichově Hradci od K. Vinařického

NA, PÚ/R, ka 30, složka Jindřichův Hradec, korespondence, K. Vinařický – CC, odesláno 3. 1. 1858, čj. 11, ad 23/[CC].

N. 11. Conserv[ator]. f[ür]. d[en]. Budw[eiser]. Kr[eis].

Hochlöbliche k. k. Central-Commission zur Erhaltung der Baudenkmale!

Nachdem ich von der Auffindung eines kunstvoll gearbeiteten Gruftsteines in der S. Nikolaikapelle an der Johanskirche zu Neuhaus durch die böhmische Wochenschrift Lumír Ende September 1856 Kunde erhalten, verfügte ich mich Mitte Oktober 1856 an Ort und Stelle, besah dieses in Hinsicht auf die Meiselung

ausgezeichnete Denkmal aus dem XV. Jahrhunderte, und äußerte sogleich den Wunsch eine Zeichnung desselben für die hochlöbliche k. k. Centralcommission zu erwerben, worauf der mich freundlichst führende Herr Probst versicherte, der gerühmte Mahler Herr Wilhelm Kandler habe schon die Zeichnung davon abgenommen und nach Prag abgesendet.

Nun enthält das Jahrbuch *Libuša* für 1858 das treue Abbild mit der Beschreibung desselben. In dem benannten Almanache befindet sich auch die gestochene Ansicht der alten Marien-Statue in der Stadt Neuhaus nebst einem Bericht über deren Restauration aus Wilhelm Kanders Tagebuche.

Meinen vorjährigen wegen Zeitdrang gekürzten Ausflug nach Neuhaus benützte ich noch zur rapiden Besichtigung des alten Schlosses, und stellte dabei die Bitte an den Herrn Gutverwalter *Bartunek* um eine Beschreibung der interessanten Wand-*Basreliefs* in der alten Rotunda im Schloßgarten, und an den P. Joseph *Claudius* um Notizen über die Baudenkmale der Stadt Neuhaus. Der letztgenannte ehrwürdige seitdem hinübergeschiedene Jubelgreis sendete mir am 13. November mit seinen Wahrnehmungen:

a./ über die Wandgemälde und die Inschrift in der vermeintlichen S. *Dionys*-Kapelle;

b./ über die kleinere Kapelle mit dem Bilde des Englischen Grußes;

c./ über eine böhmische Steinschrift vom Jahre 1528;

d./ über die im Schlosse sich vorfindende Sammlung der Abbildungen böhmischer Herzoge und Könige; und

e./ über das schon früher besprochene Grabdenkmal der *Magdalena Comitissa de Gleichen*.

Vom Herrn *Bartunek* erhielt ich bisher nichts von dem Gewünschten. Er wird wahrscheinlich unmittelbar einen Bericht darüber abgestattet haben.

Indessen erschien in dem letzten Blatte des *Lumír* 1857. eine ausführlichere Beschreibung der in der vermeintlichen *Dionysi*-Kapelle entdeckten Wandgemälde durch den Herrn Gymnasiallehrer *Maloch*, und eine Refutation der Meinung des P. *Claudius* bezüglich dessen offenbar gezwungenen Deutung des Wortes *ballista* in dem Sinne als Versammlungen der Balleyen des deutschen Ordens. P. *Claudius* ward zu dieser Deutung durch die Wahrnehmung versucht, daß in dem engen Raume der Kapelle unmöglich XVI große Steinwurfmaschinen hätten aufbewahrt werden können. Indessen heißt *ballista* – vorausgesetzt, daß die Les'art sicher ist – auch eine Armbrust, womit Bolzen abgeschlossen werden (*Comenius Janua linguarum* 712); sechzehn Armbrüste hätten wohl hier Platz gehabt. Ich selbst habe die gemeinte *Dionysii*- nach Prof. *Maloch* aber S. *Georgi*-Kapelle nicht gesehen. Indessen wird Prof. *Wocel*, welcher Neuhaus im letztverflossenen Sommer besucht haben soll, eine nähere Auskunft über das wahre Sachverhältniß abgeben können.

Moldautein am 31. Dezember 1857.

Karl Winařický

Conservator f. d. Budweiser Kr. Böhmen.

---

[12] Popsání kostela sv. Mikuláše v Lounech od zemského stavebního ředitele J. Wachtela

NA, PÚ/R, ka 46, složka Louny, korespondence, J. Wachtel – CC, odesláno 17. 10. 1855, čj. 88 praes., ad 229/CC.

St: Nicolaus-Kirche in Laun.

<p>1. Benennung des Baudenkmales und sein Standort.</p>	<p>Die Kirche St: Nicolai steht als Dekanalkirche gegenwärtig mitten in der Stadt Laun von allen Seiten frey, ist jedoch bloß durch schmale Räume von später zugebauten Häußern getrennt, so daß die Ausenseite derselben nur von der auch nicht geräumigen Dekanalgasse mit einer Befriedigung betrachtet werden kann.</p>
<p>2. Zeit der Erbauung und Name des Erbauers.</p>	<p>Die Bewohner <i>Launs</i> nennen nach der <i>Tradition</i> den Erbauer ihrer schönen <i>Nikolauskirche Benesch</i> und seinen Geburtsort <i>Laun</i>, dieser ist derselbe Meister, welcher den Bau der k: Burg zu <i>Prag</i> im Jahre 1502 vollendete, und sich bei seinen Bauunternehmungen überhaupt durch gelungene Ausführung überaus kühner Ideen unsterblich machte. – Nach dem Tode Königs <i>Wladislaus II</i> beschloß der Künstler nach <i>Laun</i> zurückzukehren und da den Abend seines Lebens zuzubringen. Hier in seiner Vaterstadt sollte <i>Benesch</i> noch ein Gotteshaus bauen, vermuthlich an der Stelle der früheren Hauptkirche, von welcher bereits in den Jahren 1384 und 1396 als von einer Pfarrkirche Erwähnung geschieht und welche im Jahre 1517 durch einen auf der kleinen Launer-Vorstadt ausgebrochenen Brand mit dem größten Theile der k: Stadt, bis auf den Thurm eingeäschert wurde. Die Wiederaufbauung dieser Kirche wurde im Jahre 1520 auf Kosten der Bürger von diesem eingebohrnen Architekten <i>Benesch</i> unternommen. Dieser Bau war sein letztes Werk, er starb am 20ten September 1531 als ein achtzigjähriger Greis. Seine irdische Hülle war die erste, welche in dieser Kirche ihre Ruhestätte fand. Sein Tod wirkte stöhnend auf die Fortsetzung des Bauwerkes und so kam die Vollendung desselben erst im Jahre 1838 zu Stande.</p>
<p>3. Zeit der Abänderungen, Zuthaten und Erneuerungen</p>	<p>Diese Kirche <mit> steht so, wie sie ursprünglich war. Niemand in <i>Laun</i> will von einer Abänderung oder Erneuerung etwas wissen. – Bloß an der Nordseite wurde weit später eine geräumige, zweckmässige Sakristei nahe am Presbyterium angebaut und mit Zink gedeckt, dagegen die alte sehr kleine und unzweckmässige an der Südseite abgetragen. Auch wurde die Kirche gegen Süden von einer Ringmauer, welche 3 Thore hatte und von Schulgebäude bis zum Bürgershause N^{ro} Cons: 39 neben der sehr schmalen Dekanalgasse sich erstreckte, befreit, der innern Fußgang mit der Gasse gleichgemacht und gepflastert und 6 Stufen in der gewölbten Vorhalle angebracht.</p>
<p>4. Ursprünglicher Zweck Baumateriale und Styl des Denkmals.</p>	<p>Diese Kirche ist natürlicher Weise ursprünglich zu gottesdienstlichen Verrichtungen von diesem berühmten Architekten aus Stein und zwar im gottischen Style gebaut worden; und</p>
<p>5. Jetzige Widmung desselben sein Eigenthümer Benützer, Erhalter.</p>	<p>Die jetzige Widmung derselben ist dieselbe, wie es die ursprüngliche war, sie gehört der Stadtgemeinde <i>Laun</i>, von welcher diese Kirche auch theils aus den Gemeinderenten der Stadt, theils auch aus den Einkünften dieser <i>in jura temporum</i> sehr verarmten Kirche erhalten werden soll.</p>

6. Inschriften welche auf demselben vorfindig sind.	Oberhalb der der Eingangsthüre auf dem Musikchore steht an der Mauer in altgotischer Schrift: <i>Anno dominicee nativitalis 1520 feria quiunta ante reliquiarum posita sunt fundamenta hujus templi parochialis; consumatum est omne aedificium 1538 feria sexta ante Margaritae (festum) opera et impensis civitaetis hujus!</i> Auf der Glocken befinden sich eingegrabene Schriftzeichen, ähnlich der glagolitischen Form. Nebst dem sind im Innern der Kirche unterhalb des Chors 3 marmorne Grabsteine in den Fußboden eingelegt, deren Inschriften ausgetreten und fast unleserlich sind.
7. Werth des Denkmals entweder von baulichen oder vom historischen Standpunkte.	Der Werth dieser Kirche ist vom baulichen Standpunkte betrachtet wirklich groß.
8. bestehen Abbildungen Beschreibungen? welche Urkunden o/ Quellen geben näheren Aufschluß.	Frühere oder spätere Abbildungen und näheren Aufschluß gebende Quellen findet man hier in <i>Laun</i> nirgend.
9. Jetzige Zustand, und in wie fern die Erhaltung des dermaligen Zustandes gesichert ist.	Der jetzige Zustand ist der Art beschaffen, daß auf die <i>Reparatur</i> 4000 fr CMze: veranschlagt sind. Die Erhaltung ist von der Gemeinde gesichert.
10. Klassifizirung in Beziehung auf die Würdigkeit der Erhaltung.	Diese Kirche ist würdig, daß sie als Hauptkirche der k: Stadt <i>Laun</i> und als ein altes berühmtes Bauwerk der Baukunst erhalten werde.

---

[13] Zpráva o městské bráně v Ústěku od J. Ackermanna

NA, PÚ/R, ka 98, složka Úštěk, korespondence, J. Ackermann – CC, odesláno 7. 7. 1859, čj. 213/CC.

Hohe kk. Centralcom[m]ission!

Wie Hochdieselbe aus dem anruhenden, auf das gleichfalls beigebogene *Protocole* sich berufenden Berichte des Leitmeritzer kk. Kreisamtes dtto 28. Mai l[aufenden] J[ahres]. Z. 6587 zu entnehmen geruhen wolle, wird aus Anlaß einer neulichen Feuersbrust in dem Städtchen Auscha (*Ústí, Aušt, Auštěk*) die

Abtragung eines Thorthurms beabsichtigt, um eine Erbreitung und Regulirung des nach Böhmisches-*Leipa* durchführenden Hauptstraße zu ermöglichen.

Nach der hochachtungsvolle gefertigte *Conservator* durch die angezogene kreisämtliche Zustellung von diesem *Projecte* in Kenntniß gesetzt worden war, hat er sich instruktionsgemäß in Begleitung des Herrn *Oberingenieurs Bregha* und des Herrn *Bezirksingenieurs Krauschner*, die eben wegen Ermittlung eines *Interimsfahrweges* nach *Auscha* führen, dahin begeben, um den Bauzustand des fraglichen, am Ostende der Stadt gelegenen Thurmthors selbst in Augenschein zu nehmen und zugleich sich ein Urtheil zu bilden, ob dasselbe in architektonischer oder archäologischer Beziehung erhalten zu werden verdiene.

Was nur erstlich den Bauzustand betrifft, so dieses Thor wo[h] noch mit einiger Beihilfe einer Reihe von Jahren trotzen, obgleich dasselbe von außen und innen schon öfter durch verheerende Brände merklich gelitten hat. Da es jedoch nur ein schadhafte Nothdach deckte, die theilweise zerklüfteten Mauern von ausgebrannten Steinen keine Bundtramen in den Stockwerken mehr zusam[m]enhalten und es überdies durch die beständige Erschütterung von schweren Lastwägen, die den steilen Weg durch dasselbe hinabkollern, um so mehr gefährdet wird: so dürften die, wenn auch verhältnißmäßig nicht sehr hoch anzuschlagenden Restaurationskosten doch die Kräfte der durch kurz auf einander gefolgte drei Feuersbrünste sehr herabgekomm[m]enen Stadtgemeinde weit übersteigen.

Gleichwo[h] wäre dies nur eine Nebenfrage, wenn dieses Thor sich sonst in archäologischer oder architektonischer Beziehung auszeichnen würde, und wäre vielleicht, wenn auch nicht gleich, so doch mit der Zeit hiefür Rath zu schaffen.

Um nun hinsichtlich der Bauart u. des Styles Einer hohen kk. *Centralcom[m]ission* die Möglichkeit einer Beurtheilung zu biethen, wird eine von dem Herrn *Oberingenieur Bregha* gefertigte – für das Centralarchiv bestim[m]te – genaue, profilirte Zeichnung angeschlossen, welche nach meiner Ansicht einer kostspieligen Erhaltung dieses Thores kaum das Wert reden dürfte.

Über die archäologische Bedeutung dieses Thores gibt endlich die auf der Westfronte angebrachte Aufschriftstafel selbst die erforderlichen Daten an die Hand. Zufolge der treu kopirten Inschrift wurde es im J. 1526 von *Johann Sezema* von u. auf *Austi*, Erbvorschneider des Königreich Böhmens, abermals angelegt. Derselbe *Johann Sezema* hatte ein Jahr früher (1525) auch an dem Westende der Stadt einen Stadthurm aufzuführen begonnen, welche aber um das Jahr 1830, zu welcher Zeit so manche alterthümliche Stadthöre in Böhmen den damals schwunghaft betriebenen Straßenbauten freien Platz machen mußten, rasirt worden ist, und von dessen Bestehen und Begründer jetzt nur mehr eine davon entnom[m]ene, an einem Hause in dem obern Theile der Stadt eingemauerte Widmungstafel in böhmischer Sprache mit gothischen Minuskeln Zeugniß ablegt.

Welche Rolle nur dieser Johann von u. auf *Austi* in der Landesgeschäfte spielte, kann wegen Mangel an specialhistorischen Behelfen nicht angegeben werden. So viel ist aber gewiß, daß er der mit der Herrschaft *Libeschitz* erworbenen Stadt *Auscha*, wie es die damalige Zeittendenz mit sich brachte, als ein sehr wo[h]lgemeinter Grundherr sich erwies [?]; indem die nach vorhandenen, in dem alten Stadtbuche aufgezeichneten städtischen Privilegien von ihm ausgestellt sind.

Hiebei ist aber auch die Jahreszahl uns[e]res Thores darum merkwürdig, weil sie die Angaben unserer Topographen [...]ichtlich [?] der Besitzer dieser Herrschaft berichtet. Es läßt nämlich *Schaller*, wie auch sein treulicher Nachschreiber *Sommer*, die Herren *von Sezema* erst nach dem J. 1542 in den Theilbesitz von Auscha gelangen, während das oberwähnte Stadtbuch, das mit dem J. 1515 beginnt und bis 1583 fortgeführt ist, wie auch uns[e]re beiden Thoraufschriften die *Sezema* schon im dritten Jahrzehnt des 16 Jahrhunderts als Herren zu Auscha aufführen.

Die *Sezema* von u. auf *Ústí* führen aber keineswegs, wie es der im Altböhmischen gleichlautende Ortsname Auschas vermuthen laßen könnte, ihr Adelsprädikat von letzterem die *Sezema* (alt *Sazema*, später auch *Sezyma*) waren ursprünglich ein Zweig des Hauses Rosenberg, wie auch ihr Wappen – eine blaue Rose im weißen Schilde – bezeugt. Sie waren anfänglich in der Umgegend des heutigen *Tabor* begütert, bis die Hussiten sich diese feste Burg begründeten und die *Sezema's* aus ihrem Besitzthum vertrieben. Wo jetzt Alttabor steht, da stand im 14. Jahrhundert eine Stadt, welche von ihnen u. sie von ihr den Beinamen führten: *Ústie Sezemow*. – Erst im J. 1496, nachdem die hussitischen Stürme ausgetobt, setzte König *Wladislaw* den *Johann Sezema* wieder in den erblichen Besitz dieser Gegend und verlieh zugleich deßen Bruder *Zděnko* das Erbvorschneideramt im Königreiche *Böhmen*. Bald hierauf scheinen sie auch Auscha an sich gebracht zu haben. Das Geschlecht der *Sezema* erlosch im J. 1656, worauf die Ehrenstelle des Erblandesvorschneiders an die *Waldsteine* übertragen wurde.

Noch glaube ich bemerken zu sollen, daß das an der Ostfacade des Thores angebrachte Wappen das der Herrn *Berka von Duba* ist, denen im 15. Jahrhunderte die Herrschaft Libeschtitz gehörte, u. von welchen dieser Schild mit zwei kreuzweis gelegten Birkenästen in das Auschaer Stadtwappen übergang, wie der ebenfalls beiliegende Abdruck zeigt.

Mit dieser Vorstellung glaubt der gehorsamst Gefertigte hinlänglichen Stoff zur Entscheidung des vorliegenden Frage, ob dieses Stadtthor abgetragen werden könne, geliefert zu haben; und erlaubt sich nur noch die Bitte beizufügen, womit eine baldige Entscheidung erfolgen möge, da seitdem schon wieder ein noch größeres Brandunglück das bedauernswerthe Auscha heimgesucht hat, und das noch brauchbare Materiale des abzutragenden Thores eine sehr willkom[m]en und gut zu verwerthende Aushülfe gewähren würde.

Leitmeritz d. 7. Juli 1859.

Der Conservator für den Leitmeritzer Kreis Jos. Akermann

Domkapitular.

---

[14] Zpráva o hradu Rabí od F. R. Bezděky

NA, PÚ/R, ka 80, složka Rabí, o. Klatovy – farní kostel, zříceniny hradu, korespondence, F. R. Bezděka – CC, odesláno 26. 2. 1859, čj. 27, 78/[CC].

N^o: 27.

Hochlöbliche kais. koenigl. Central-Commission!

Für die gnädige Sendung des Handbuches /: 3. Jahrgang :/ wiederhole ich den innigsten Dank. Denn diesem habe ich in Hinsicht der Baudenkmale des Mittelalters bis zu Ende des 13. Jahrhunderts sehr Vieles zu danken. Alle die Bücher, die ich bis her daüber gelesen hatte, so nützlich sie immer sind, enthalten, mit diesem verglichen, kaum einige Buchstaben des Alphabeths. Was ist das für ein Mann, dieser Herr Essenwein – den bewudere ich! –

—

Diesem füge ich für die Mittheilungen, wenn es für tauglich erkannt wird, einen kurzen Bericht, den ich Seiner Durchlaucht dem Fürsten Gustav Lamberg schuldig zu seyn glaube. Nämlich: Vor einigen Jahren ließ ich den fürstlichen Besitzer von Rábí, einer der merkwürdigsten Ruinen Böhmens, sowohl der Größte, als der Vergangenheit wegen, durch dessen Wirthschaftsdirektor, meinen ehemaligen braven Schüler am hiesigen Gymnasium ehrfurchtsvoll bitten, sich dieses verlassenem, armen Weisen [?] gnädigst anzunehmen und zu seiner Erhaltung, wenn auch noch so wenig nach und nach beizutragen, damit nicht ein Jeder, den die Luste anwandelt [?], mit dessen Materiale sich etwas aufzzubauen, die ohnehin stark ruinirte Burg, dessen Geschichte in die allgemeine Geschichte Böhmens so wichtig eingreift, noch ärger mißhandeln. Und Seine Durchlaucht Gustav Fürst zu Lamberg ließ in dem dritten Hofe oder Platze, wo in einem länglichten Vierecke ein mächtiges Gebäude von vier Stockwerken sich befindet, dessen Mauern gegen 15 Klaftern Höhe haben, und welches, wie man an den abgebrachten Balkon [?] sieht, durchs Feuer zu Grunde ging /: was man bei andern Theilen dieser ausgedehnten Burg nicht bemerkt :/ eine Stiege herrichten, mittelst hinauf steigen kann; und nachdem selbe durch Regen und Schnee und wieder Sonnenschein gelitten hatte, und dadurch unverläßlich geworden, ließ sie Wochderselbe [?] voriges Jahr abermals ganz neu herstellen. Oben ist der Boden mit Pfosten belegt, mit einem festen Geländer versehen, und in der Mitte eine schöne Fahne.

Dieser Ort ist für jenen, der die merkwürdige Veste besucht, der wichtigste. Dann es eröffnet sich dem Gaste eine weite und breite Aussicht über die ganze Gegend rings herum mit einer außerordentlichen Varietät, nämlich mit dem unten liegenden Städtchen Rábí, mit vielen Dörfern, Kirchen, Schlössern, Pfarreien, Schlulen, Wirthschaftsgebäuden, dem Fluße Otava, vielen Teichen u. s. w. – Und hat sich das Auge des Freunde in der Ferne an so vielen Gegenständen orientirt und angenehm unterhalten, so hat es nun unter seinen Füßen alles Gemäuer der Burg im Ganzen un en detail, welches von dem reinsten Kalkstein erbaut im Sonnenscheine, wie vom frischen Schnee bedeckt, glänzet, und man findet ungeachtet der vandalischen Zerstörung, und da eine so geraume Zeit daselbe kein Dach schützt, doch noch so vieles Feste, daß man staunen muß. Alles steht auf einem unverwitterten Felsen, besonders jener Theil gegen Süden, und namentlich die Umfangsmauer, welche 9 Ellen stark ist, so daß man oben bequem und sicher herumfahren könnte.

Auch hat dieser gnädige Herr ein Thor zum Sperrern machen lassen, und in einem Häuschen dabei einen Mann angestellt, welcher den Besucher überall herumführt und der weitem Zerstörung steuert, damit sich Niemand einfallen ließ dort Schütze zu suchen, und die Mauern zu untergraben.

Nicht nur ich halte mich für verpflichtet, Siener Durchlaucht für diese Sorgfalt den wärmsten Dand zu sagen, sondern auch so viele ausgezeichnete Männer, die die [?] Kenntniß genom[m]en [?], es erkannten und gestanden. Der gütige Him[m]el möge Hochdieselben segnen und recht lange erhalten.

Pisek am 26. Harnung 1859.

unterthänigster Diener Franz Rud. Bezděka

---

[15] Zpráva o průběhu demolice Budějovické brány v Písku od F. R. Bezděky

NA, PÚ/R, ka 60, složka Písek, korespondence, F. R. Bezděka – CC, odesláno 28. 5. 1861, čj. 115/[CC].

Hochlöbliche kk Central-Commission für Baudenkmale!

Vor einigem Jahren hat der hiesige Stadtrath beschlossen, das budweiser Thor, nur noch einzige Baudenkmal in Pisek zu demoliren, um für den neuen Bau einer Schule Steine zu gewinnen. Die Lizitazion auf das dort befindliche Holzwerk ist schon abgehalten worden, und der Herr Kreishauptmann Franz Karl Miltner hat es kaum erfahren, als er /: sonst ein großer Liebhaber der Alterthümer :/ es verbot, und das Dach zu verbessern befehl. Das geschah, und Thor steht so fest, wie damals. Aber nun ist es anders. Zum Land- und dann zum Reichstage ist von der hiesige Stadt /: der Wunsch des H[errn]. Miltner gar nichts wissend, sondern nur die höhere Beamten :/ gewählt worden der ihr von dem Prager Comité empfolene Kreisgerichtsrath *Havelka*. Daß dieser mehr Stimmen erhielt, als jener, das erzeugte einen solchen Haß gegen die ganze Stadt, daß er nun nicht mehr, wie früher, zur Verschäuerung derselben etwas anordnet, sondern Alles zerstören möchte /: und dem soll auch die arme Thurm zum Opfer fallen :/ obwohl er heuer zum Ehrenbürger der Stadt und zum *Protector* des privilegierten Schützenkorps mit einer großen Feyerlichkeit, als noch Niemand Anderer, gewählt worden ist.

Dies hat der Besitzer eines Hauses und zugleich der linke Anrainer [?] des Thores, der Jude Kohn benutzt und den Fall desselben einige Tage vor der Commission angekündigt, dann sich mit dem H. Kreisingenieur Rott ins Einvernehmen gesetzt, indem er bauen will und der Thurm ihm im Wege steht. Die übrigen Ingenieur, und die städtischen Baumeister von der der Gunst des ersten abhängig, und den Wunsch des H. Kreishauptmanns erfahren oder bemerkt, blasen nun alle in dasselbe Horn gebene [?] Berichte meistens auf Erdichtungen, auch Lügen, gegründet und dringen auf die Zerstörung mit einer solchen Eile, daß itzt nur 4 kahle Mauern da stehen, es schon seit der dargestellten so fürchterlichen Baufähigkeit und äußersten Gefährlichkeit, daß einige Stunde nach der abgehaltenen Com[m]ission schon Zimmerleute, das Thor mit Brettern verschallten und Niemanden durchschließen, ist es heute der 12. Tag und dazu ein Jahrmarkt, und hundert führen fahren durch, und Tausende vor Menschen vornahm und gemein, ohne furcht und Schnee, weil sich nichts rührt.

Auch diese 4 glatte Mauern würden schon verschwinden, wenn der Pächter des Niederreißens und wegführens ungeachtet aller dringenden Befehle sich nicht vorgenommen hätte, erst Montag den v. Juni anzufangen. Unter Einem schreibe ich heute an S[ein]e Excellenz in Prag, Ihn um Schutz, um die Sistirung der weitem Demolirung nur bis dahin, als ein unpartheiischer Sachverständige von Prag von Ihm zur Untersuchung geschickt wurde. Selbst meine rührende Vorstellung, daß der Thurm Freitag den 24. Mai die härtesten Profen zu seinem Vortheile bestanden hatte, haben kein Gehör gefunden. Nämlich: Bei der Abnahme des Daches haben die Zimmerleute einige lange, schweren Balken in das Innere des Thurmes herabgeworfen; diese fielen auf die dort horizontal-liegenden, in die Seitenmauern eingelassenen Balken, und schlugen von/vor Manchem ein Stück ab, mit einer solchen Gewalt, daß dadurch die Hölzer, und von diesen das ganze Mauerwerk ungemein erschüttert werden mußte, und es zeigte sich keine nachtheilige Folge. – Dann sind andere Balken unßer dem Thor herabgeworfen worden, und zwar gerade auf die für so

gefährlich angezeigte Seite. Einige von diesen fielen perpendikulär auf das Pflaster, nahe an dem Thurme, und sprangen zur Unterhaltung und Bewunderung so vieler Zusetzer, /: auch ich sah es, da ich nahe daran wohne :/ von dem steinernen Pflaster zurückgeprellt, Mannes hoch hinauf, bevor sie sich legten. – Denke man sich nun die ungeheuer Erschütterung des Pflasters und von dem Pflaster des Thores, und doch rührt sich nichts. Dieses alles hat einen schrecklichen Laune [?] verursacht, und in den Nachbarhäusern ein solches Leben, daß man mir sagte, es wäre ärger gewesen, als jeder Donnor, und Donnorschlag. Auch dieses habe ich dem H. Kreishauptmann berichtet, aber vergeblich.

Montag den 3. Juni wird man anfangen, die Mauern einzurissen. Bis dahin, wenn einen unparteiischen Sachverständigen von Wien schicken könnten, der ohne Neigung zu seinen Kunstverwandten, ohne Rücksicht auf den Wunsch des Vorstehers der Wahrheit gemäß den Befund schildern wollte, dadurch könnte noch dieses in *Pisek* einzige Baudenkmal für die Gegenwart und Nachwelt gerettet, und die gutgesinnte Bürgerschaft wurde dankbar diese Wohlthat immer anerkennen.

HochDero
unterthäniger, gehorsammer Diener Franz Rud. Bezděka
Pisek am 28. Mai [1]861.

---

[16] Zpráva o kostelu sv. Perta a Pavla v Čestíně od F. X. Beneše

NA, PÚ/R, ka 12, složka Čestín, korespondence, F. X. Beneš – CC, odesláno 3. 12. 1858, čj. 7, ad 405[/CC].

Nr. 7

Bericht über die Pfarrkirche Sct. Peter und Paul zu Čestín im Czaslauer Kreise.

In Folge des an den Gefertigten ergangenen Ersuches von Seite des k. k. Kreisamtes zu Časlau de dato 13 Okt. 1858 Z. 10329 auf Grundlage des h. Statthaltereydekrets vom 3 Okt[ober]. Nr. 46565 betreff des alten romanischen Portals und einer alten Säule, welche Bauobjekte sich in der Pfarrkirche zu Čestín časlauer Kreises befinden ein Gutachten abzugeben, wird dennach gleichzeitig nachstehendes Einer k. k. Central-Commission zu einer geneigten Kenntniß gebracht.

Dem Gefertigten, war es nicht eher möglich diesen Gegenstände seine objective Aufmerksamkeit zu schenken, als erst am 5 u. 6 November l. J. die Kirche zu Čestín ist längst als ein hystorisch merkwürdiges Object bekannt, indem der äußerst verdienstvolle böhmische Hystoriker Bohuslav Balbin in seinen Miscell. hist. reg. Boh. lib. III. cap. X. Čestín als eines stemplerisches erwähnt. Woher er diese Nachricht geschöpft, kann bis zur Stunde nicht erörtert werden, obwohl selten ein Ort im czaslauer Kreise der hystor[ischen]. Daten so viele aufzuweisen hat, wie eben dieser kleine 80 Nummern haltende und von 700 Seelen bewohnte Marktflecken Čestín. Das Jahr 1350 ist das erste sichere Datum wo dieser Kirche erkundlich erwähnt wird, u. z. in dem alten Verzeichnisse der Zupen u. Dekanate, welche aus den Errichtungsbücher der prager Domkapitels eben Balbin in seinen Miscell reg. Boh. lib. V. p. 17 Z erwähnt, wo die Kirche von Čestín dem Stepanower Decanate zugewiesen war. Wir wollen der Geschichte dieses Ortes insofern ein Augenmerk widmen, als deren Momente diese Kirche berühren.

Die erwähnten Libris erectionum nennen uns die alte Familie der Ritter von Petrowic, als die freygebigsten Wohlthäter und Patrone dieser Kirche.

1361 hat Mojko v. Petrowic auf Čestín hier eine Kaplanie errichtet.

1363 hat dessen Sohn der Priester Zbinek von Čestín ein Altar zu Ehren der h. Katharina,

1387 ein zweites zur h. Maria von Magdalla,

1388 eines der allerheiligsten Dreienigkeit gewidmet und in dem genannten Jahre noch vier andere Altäre zu welchen er, zu jedem einen Altaristen dottirte, welche 8 ss [= sexagenas] prager groschen Gehalt erhielt, errichtet und fundirt.

Diese Altaristen waren verbunden die Horen u. Psalmen abzusingen, unterstanden dem jeweiligen Plebanus u. nur deer Altarist von dem unter seinem Tittel noch vorhandenen S. Annenaltar war von diesem Dienste exempt.

1411 wird in dem Lib. Erect. lib. VIII., Q. 3 noch dieses frommen, priesterlichen Besitzers von Čestín gedacht. Nun kam der Hussitenkrieg, der dem Vaterlande tausend schwere Stunden schlug und Čestín junge fromme Stiftungen gingen unter. Wer damals Herr auf Čestín gewesen. Niemand weiß dieß zu sagen. Später erst, nennen Urkunden der Landtafel, Riegers Materialien zu einer Statistik Böhmens, das Pfarrarchiv und Schallers Topographie die Besitzer und Kirchenpatrone Čestíns in ununterbrochener Reichenfolge; worunter

1547 Dionis Slawata auf Chlum die Reihe nach einer 136 jährigen Lücke eröffnet. Er verweiß die katholische Lehre und trat den Kelchnern bei, wodurch er auch diese Domaine verlor sein Sohn Adam erhielt nach ihm die Herrschaft wieder und gehörte in die Reihe hervorragender, thätiger Staatsbeamter. Er war ein eifriges Mitglied der böhmischen Brüder und Vater des berühmten katholischen Verfechters der königlichen Rechte Wilhelm Slawatas der hier am 1 Dezember 1572 geboren ward u. den Fenstersturz zu Prag 1619 mit erlitten hat.

1602 verkaufte Adam das Gut Čestín sammt Zubehör an Karl Mazanec von Frühmburg Herrn auf Niemes u. Děwin, welcher es wieder 1616 an Bohuslav Hrobschitzky von Hrobschitz käuflich abtrat, dem es confiscirt und 1623 an Frau Kunigunde von Kunowic um 28125 ss meißner Groschen, später an die Frau Katharina Salomona von Salawa geborene von Kokořowa [?] käuflich abgetreten wurde. Diese reiche Witwe heurathete den obersten-Landschreiber Ulrich Skuhrovský von Skuhrow und das Gut Čestín kam einer ihrer Töchter: der Elisabeth Katharina verehlichten von Kaiserstein zu. Von ihr erkaufte Čestín Sebastian Freyherr von Vernier und 1672 kam diese Domaine an den Freyherrn von Freyesleben, welcher 1680 von seinen eigenen Unterthanen auf dem hießigen nur zum Theile noch bewohnbaren, meist in Schult versunkenen Schlosse ermordet wurde.

1699 gelangte es an Franz Hanibal von Bennier welcher hier am 12 Februar 1699 starb und in der Kirche seine Grabesstätte fand. Sein Nachfolger war Anton Wenzl Miseroni von Lison [?] und seit dem 19 Februar 1713 Karl Joachim Graf von Bredau Herr auf Kazow. Hier ward Čestín mit dieser Domaine vereinigt.

1724 war Karl Freiherr von Schmidlin [?], zwei Jahre später 1726 Maria Franziska Herzogin von Toskana Besitzerin dieser Herrschaft. Seit deren Tode, 15 Okt. 1741 ward Erbin ihre Tochter Maria Anna Karolina,

vermählte Herzogin von Bayern – Besitzerin von Kazow, Bustěhrad u. Reichstadt. Dieser Folgen aufeinander 1751 der Sohn Klemens Franz Herzog in Bayern und Max Josef Churfürst von Bayern [aus der bayerischen Linie]. Lezterer starb 1777 ohne Leibeserben u. die Herrschaften gelangten an Karl August Herzog von Zweibrücken, welcher sie 1784 auf Christian August Fürsten zu Waldek, Grafen zu Pymont und Rappoldsstein, verstaufte, der jedoch nicht landtäflicher, sondern nur bis 1795 Naturalbesitzer war, in welchem Jahre die Herrschaft durch Vertrag wieder an den Herzog von Zweibrücken zurück fiel. Lezterer starb 1795 und hinterließ Kazow seinem Bruder Maxmilian Josef nachmaligen Churfürsten von Bayern. Dieser besaß die Herrschaft bis zu seiner Erhöhung zur Königswürde im Jahre 1805, wo er sie nebst alten Zweibrückischen Gütern an Böhmen mittelst Staatsvertrag an Erzherzog Ferdinand, damaligen Churfürsten von Salzburg u. später 1814 Großherzog von Toskana, abtrat. Von diesem erbte sie 1824 sein Sohn, der Erzherzog von Österreich und [?] Großherzog von Toskana Leopold II. von dem toskanischen Hause gelangten sie in den Besitz Sr Majestät Ferdinand dem Gütigen, durch welchen die Kirche von Čestín, was [war?] sie im Laufe eines halben Jahrtausendes verlohrt durch ihren neuen Aufbau wieder gewinnen soll.

Laut den mir mitgetheilten Professionisten u. Materialkosten im präliminirten Betrage von 43.786 f. 19 ? x Ö. W. welche aus der Privatkassa des A. h. Patrons bestritten werden, erübrigt nur noch die Leistung der Hand- und Zugarbeit im präliminirten [?] Betrage von 11.593 f. 25 ? x Ö. Mz., wermach der ganz neue Bausammt Abtragung des alten auf 55.379 f. 45 xr. Ö. Mz. zu stehen kommen dürfte.

Uiber Čestín hinterließ aus Herr Pfarrer Anton Wlassák in den Památky archaeologické a místopisné II Theil, 7. Hft, Seite 315-316 und 317 v. J. 1857 einen schätzbaren Aussatz u. hebt darin den dortigen Kirchenturm, das alte Portale und die unter dem Musikchore stehende Säule als Objekte alter Zeit und Bauweise hervor, die den alle Beachtung verdienen.

—

Betrachtet man nun den Bauzustand dieser Kirche, so kann man ohne Mühe 3 Theile unterscheiden, welche auf 3 verschiedenen Bauperioden angehören. Der Grundriß ist wenig von den häufigen Dorfkirchen des czaaslauer Kreises verscheiden.

Das östliche Chor sammt seinem Schiffszubau, der zur Vereinigung der engen alten Kirchleins diente oder einem bereits baufälligen alten, hat nachfolgen müssen, geführt in das 16te Jahrhundert, während Thurm, Portale, Musikchor sammt der erwähnten zu dessen Träger dienenden Säule, als Uiberreste des XII sicher XIII Jahrhunderts anzusehen sind, weil sie der alte in Böhmen damals übliche romanische Styl charakterisirt.

Ein unförmlicher, häßlicher, stillloser, düsterer Vorbau hat sich später an die südliche Längenseite des nun baufälligen Gebäudes angeschlossen und vermehrte dessen Ungestalt und Unregelmäßigkeit in einem hohen Grade.

Der Chorschluß ist aus dem achteck construiert und durch drei mächtige Pfeiler armirt. 4 Fenster beleuchten sein Inneres. Dieses Chor, welches ein Kreuzgewölbe deckt hat 1° 5' 6" in seiner Tiefe. Das ganze, gothisch gewölbte, einfach verrip[p]te Schiff ist 3° breit 6° 2' 3" lang. Zwei Vorsprünge von 2' 6" mit einer 5' 6" breiten Gurte, trennen es von dem mit einer Rohrdecke versehen, alten romanischen Kirchenschiffe, welches in sich jene Fragmente der alten Zeit birgt, die einer näheren Begutachtung unterzogen werden müssen. Dieser

Raum ist 5° lang und 3° breit, sonach resultirt die ganze Kirchenlänge mit 11° 1' 8", ihre Breite mit 3° im Lichten.

An diesen Baukörper schließt sich links eine Empore an, die sonst mit einer hölzernen Gallerie mit dem alten Schlosse, als bequemer Zugang den Kirchenpatrone diene, mit einer engen Spitzbogenthür versehene 1° 5' lange 1° 4' 9" breite Sakristey an.

Später hat in gleicher Breite der von einem Fenster beleuchtete eckelhafte, formlose Zubau der Kirche alles schöne bennomen, und es blieb die Pforte vielleicht aus Pietät stehen. Neben ihr brach man durch die 3' 9" dicke Hauptmauer eine 5' 11" lige [?] – weiter eine zweite 1° breite Öffnung in ebenderselben Langenwand aus, so daß dieser Zubau das Unglück hatte in einer Reihe durch 3 verschieden hohe ungleich breite u. hohe Oeffnungen mit dem eigentlichen Kirchenraume verbunden zu sein.

So jaennervoll [?] der äußere Zustand dieser Kirche ist, so dem entsprechend ist auch ihr Inneres das schlechtgeschnittene Hochaltar ziert ein elendes Bild der h. Apostel Petrus und Paulus oben jenes der H. Dreieinigkeit.

Das rechte Seitenaltar ist dem h. Johann von Nep. das linke der h. Jungfrau Maria endlich das versteckte, in dem Zubau befindliche der heil. Anna geweiht. Alle drei Altäre haben im Bilde und Schnitzwerke eine höchst nüchterne Form. Ein inschriftloser Grabstein ruht vor dem Präsbiterium und deckt das Grab des erwähnten Brunier; während das Musikchor zwei hohe Bögen tragen, welche aus den Seiten der Hauptmauer fließen und sich auf die niedere, sockellose Säule, die denn ein Denkmal alter Zeit ist stützen. Diese Säule ist aus röthlichem Sandstein gemauert ihr Schlaf tist 3' 4" hoch und hat 8" im Durchmesser. Das der romanischen Bauweise eigenthümliche Würfelkapitäl ist nach unten zu abgerundet, um so den Übergang zu dem lillieder [?] des Säulenschaftes zu gewinnen. Die viereckige Platte von 4 ?" Stärke ruht über einer 2 ?" breiten Hohlkehle und ist undekorirt, während das 10 ?" hohe Capitäl der Säule in seinem nach unten zu gekehrtem Bogen mit seiner Periferie dreimal parallellaufende schmale Streifen trägt, dann noch eine wie ein Thau gedrehte Einfassung einen siebenspitzigen Stern umschließt in dessen Mitte zwei Kreise erscheinen. Oben deckt ein 3" breiter mit einer gekreuzten Bordur verzierter Rand das so beschriebene Capitäl.

Diese niedrige Säule ist sehr gut konservirt und jedenfalls der Erhaltung werth.

Treten wir nun zu dem erwähnten, alten, romanischen Portale, welches in der Ländenwand der Südseite angebracht war. Dieses schrägt sich mit seinen doppelten Gliederungen in drei Absätzen zu der 1° hohen 2' 6" breiten rechteckigen Eingangsöffnung ab. Eingeschlossen ist dieses Portale durch ja [je?] 2 an einer Seite angebrachten in die dafür ausgeheckte Mauer hieneingeordneten Säulchen, welche zugleich Träger der zwei ungleich starken Portalbögen sind.

Die hohe ihrer schlanken Säulenschäfte beträgt 5' 3", das einfache Capitäl, dessen Kern der an 4 Ecken abgerundete Würfel bildet ist bei allen 6" hoch. Der Durchmesser der zwei innern Säulchen beträgt 6, jener der der äußern 4 ?". Der Durchmesser des äußern schwächeren Bogens ist mit seiner Säulenstärke, so wie der innere, ebenfalls mit dieser congruent. Der Diameter der Bogenstellung oberhalb des Thürpfostens betragt zur äußern Periferie 4' 6". Ein einfacher 1' 7" hoher Sockel aus Bestandtheilen der attischen Basis, bildet den wohl erhaltenen Fuß des Ganzen.

In dem Bogenfelde 9" ob [ab?] dem Thürpfosten finden wir von einem gegliederten Bogensegment ein einfaches, gleicharmiges Kreuz umgeben, welches wieder ein dünner bogenförmiger auf zwei halberhabenen Säulchen ruhender Streifen umgibt.

Die Stelle, wo dieses Portale steht ist die der alten Anlage, wo die mit einer einfachen Holzdecke versehene Kirche nur einen bescheidenen Raum von 20 □° bedurfte. Alles deckt eine starke Kalktünche und die beiden innern Säulen sind sehr stark in ihren Schäften ledirt. Sehr gut conservirt ist die Füllung, die beiden Bögen, die 2 äußern Säulen, sammtliche Capitäl und der einfache Sockel. Das Portal verdient seines hohen Alters, weniger seines Kunstwerthes wegen berücksichtigt zu werden.

Schließlich muß noch des alten 9° 2' hohen und 2° 4' breiten ins Viereck construirten Thurmes gedacht werden, welcher durch die Menschenhand und die Elemente so nachtheilige Veränderungen erlitt [?], welche bis zu dessen völliger Baufälligheit führten u. seine gänzliche Abtragung zur Folge haben dürften.

Die glatten, aus Sandsteinquadern gefügten, schmucklosen vier Seitenwände, sind einst durch 8 schön construirten, einfacher Arkadenbögen gebildeter Schallöffnungen verziert worden. Die zarten Rundbögen trugen schlanke Säulchen mit dem einfachen Capitäl, das kelchartig eingeschmiegte [?] Wände hatte u. bildeten somit in den 4 Seitenwänden 24 derartige Fensteröffnungen, deren jede 5' 3" hoch 2' 7 ?" breit gewesen. Der Sockel bestand [bestand?] aus drei durch schmale Blättchen verbundene Glieder. Das Ganze mußte früher einen wirklich schönen Anblick gewährt haben; allein man fand es für gut die untere Abtheilung dieser Fenster gänzlich zu vermauern. In der obern Abtheilung wurden je zwei auf einer jeden Seite belassen die mittlere Bogenöffnung jedoch gänzlich vermauert – womit noch eine holzerne Gallerie zur Verunstaltung des Thurmes entstand die ein Zwiefeldach mit Laterne heuntigen Tags noch verunziert. Das Innere enthält 2 größere und eine kleinere Glocke, dann eine Schlaguhr mit einem Zifferblatte. Die Inschriften beider größeren Glocken lauten:

I.

Já hlas wolagicýho na paussi, zprawte cestu Panie – Tento zwon dielan gest od Tomašse zwonarze a konwarze w Horze 1562.

II.

Tento zwon dielan gest kee cti a chwale Pana Boha zkrze mistra Tomasse zwonarze na horach kutnach 1562.

—

Über diesen Thurm, dessen oberste Mauerdicke 2' 6" die unterste 4' 6" mißt läßt sich so viel sagen, daß er oben, wo die dünne Mauerwand Zeit u. Brand mürbe gemacht haben sehr baufällig ist und daß dieser Thurm zu dem beabsichtigten Neubau nicht nur unpassend sondern auch störend erscheint.

Der Gefertigte sich am 20 November l. J. zu der Bauinspektion S^{[eine]r} Majestät des Kaisers Ferdinand zu Prag um seine Wahrnehmungen zu motivieren um Portal, Säule dann den Thurm der weitem Erhaltung als Denkmale alter Zeit die an das 13 Jahrhundert mahnen bittlich zu befürworten. Er hat die herrlichen Pläne zur neuen Čestiner Kirche, ihre perspektivische Ansicht, bewunderte die Zartheit und Schönheit der romanischen Motive welche in dem ganzen Baue hervortreten und völlig sicher gewordene Selbstständigkeit des Architekten beweisen. Dieß ganze Bauwerk trägt Ruhe und Würde, als ein treues Abbild der lautersten Empfindung seines Meisters auf der Stirn. Der Gefertigte muß nur hiebei die Genialität ihres Schöpfers des kaiserlichen Bauinspektors Branter bewundern und nebst dem auch die zarte Sorgfalt rühmen, wie dieser Architekt Orte fand, wo das alte Portal die Säule ja die romanischen

Thurmfenster angebracht werden sollen; um ja nicht das Mindeste dieser Alterthümer zur Seite zu setzen. Hiezu ist die neu anzulegende Taufkapelle auserkehren, wo innerhalb dieser das Portal, die Säule und selbst die Fensterbögen des alten Thurmes zum Andenken mit dem herrlichen Neubau vereinigt werden sollen. Auch wolle die kaiser. Bau-Inspektion jeden Wunsch der k. k. Centralcommission und der hohen k. k. böhmischen Statthalterey sehr gern erfüllen um zu zeigen daß nicht Zerstören sondern das Erhalten des Alterthums auch ihre Aufgabe sei.

Diese befriedigende Äußerung des kais. Herrn Bauinspektors so wie die hystorische Skitze über Čestín, diene daher mit dem Bemerken zur hohen Kenntniß, daß genauer Grundriß, Quer- u. Längenprofil der alten Kirche und des Portals u. der Säule Abbildung sich in den Händen des Gefertigten befinden, welcher gleichzeitig über dieses Baudenkmal einen Bericht an die k. k. Statthalterey abgesendet hat.

Prag am 3 December 1858.
Franz X. Benesch
Conservator für den czaaslauer Kreis.

---

[17] Zpráva o Německém domě v Plzni od J. E. Vocela

NA, PÚ/R, ka 62, složka Plzeň, korespondence, J. E. Vocel – CC, odesláno 7. 8. 1854, čj. 121/CC.

Hochlöbliche k. k. Central-Commission!

Eines der ältesten und interessantesten Baudenkmale der Stadt *Pilsen* ist bekanntlich das sogenannte deutsche Haus, ein Gebäude, welches seine ursprünglichen mittelalterlichen Formen und Verzierungen beinahe unverletzt erhalten hat. Dieses Haus hat eine historische Bedeutung; denn es war der Sitz der deutschen Ritter, welche zu Pilsen bis zur Mitte des 16. Jahrh[undert]. eine Commende hatten; der Erker der Kapelle, die Verzierungen des Bogens am Eingange, wie auch die eigenthümlichen, wohlerhaltenen Fresken verleihen dem Gebäude einen höheren artistischen Werth. Die Erhaltung dieses Baudenkmal wird somit durch die archäologische, historische und artistische Bedeutsamkeit desselben geboten, ja sie erscheint als Ehrensache, wenn man bedenkt, daß Böhmen äußerst wenige, so wohl erhaltene Bauwerke dieser Art aufzuweisen hat. Dieses Haus sollte bereits vor etwa 12 Jahren abgebrochen werden, um einem modernen Gebäude Platz zu machen; die Erhaltung desselben hatte man dazumal vorzüglich S^{[eine]r} kais[erlichen]. Hoheit dem Erzherzog Franz Karl zu verdanken, an welchen sich, als Hochderselbe durch Pilsen reiste, die Besitzerin des Hauses mit der Bitte wandte, daß er ihre Bemühung, dieses Alterthumsdenkmal zu erhalten, unterstützen möge. In folge der mächtigen Fürsprache S^{[eine]r} kais. Hoheit wurde auch dieses Haus nicht angetastet, so lange diese Frau, die an demselben mit besonderer Pietät hing, lebte. Die alte Besitzerin *Říha*, geb. Freiin von Schorlemer ist aber vor 7 Wochen gestorben; ihre Erbschaft fiel mehreren Erben zu, welche gezwungen sind dieses Haus zu verkaufen; nächstens kommt es zur Versteigerung und denn höchst wahrscheinlich zum Abtragen desselben.

Diese, dem höchst interessantesten alterthümlichen Baue drohende sehr nahe Gefahr drängt mich, Eine hochlöbl[iche]. Central-Com[m]ission zu bitten, daß dieselbe Ihre Aufmerksamkeit diesem Gegenstande so bald als möglich zuwenden, und durch den für den Pilsner Kreis bestellten Conservator die nöthigen Schritte einleiten wolle, damit das nahende Verderben von dem deutschen Hause zu Pilsen abgewendet

werden möge. Dieses Haus ist nicht bloß in Böhmen, sondern auch im Auslande als ein historisches Baudenkmal bekannt; das Einreißen desselben würde daher auch in weiter Ferne einen unangenehmen Eindruck machen und einen traurigen Beitrag zur Geschichte des Vandalismus der neueren Zeit darbieten.– Möge es allein meiner äußersten Besorgniß für die Erhaltung dieses Denkmals beigemessen werden, daß ich mir durch diese Zuschrift einen Eingriff in die Befügniß des Conservators für Pilsen erlaube, der vielleicht auch schon die Aufmerksamkeit der hochlöbl[ichen]. Commission auf die dem deutschen Hause drohende Gefahr gewendet hatte – doch es ist in diesem Falle besser etwas Ueberflüßiges gethan als etwas Nothwendiges versäumt zu haben.

In einigen Wochen werde ich die Ehre haben, einen detailirten Bericht über meine Thätigkeit als Conservator, die jetzt ziemlich stark in Anspruch genom[m]en wird, Einer hochlöbl[ichen]. Commission einzusenden.

Prag am 7 August 1854.

Joh. Er. Wocel

---

[18] Oznámení o objevených nástěnných malbách v kostele sv. Mikuláše v Chebu od J. S. Grünera

NA, PÚ/R, ka 23, složka Cheb, korespondence, J. S. Grüner – CC, odesláno 10. 1. 1857, čj. 16[/CC].

Hochlöbliche kk CentralCom[m]ission!

In der *Decanal-Kirche* der Kreisstadt Eger hat sich bei dem Altar der heiligen Drey Könige ein großer Theil der Wand an der südlich innern Kirchenmauer von der Anweißung des Anwurfs abgeschält, wodurch sich ein Theil eines *fresco* Gemäldes die heiligen Drey Könige bei der Geburt Christii vorstellend, veroffenbart. Dieses Gemälde beurkundet einen nicht ungeübten Maler aus der alt deutschen Schule. Die Chroniken haben aufgezeichnet, daß ein gewießer *Lucas* die Kirche im Jahre 1478 gemalt habe, ohne dabey zu bemerken wer, woher er gewesen sey. Es dürfte aber die Entstehung weder [?] dem *Lucas Cranach*, noch weniger dem *Lucas von Leyden* zuzuschreiben seyn, denn Letztere nicht, der 1494 geboren und 1533 gestorben und sehr reich war, dem *Lucas Cranach* nicht, weil er viel später gemalt hat, denn er hat das Altarblat[t] in der Weinar Kirche, nach Versicherung Goethes, gemalt, in welchem er den *Martin Luther* ein zugemachtes Buch, welches wahrscheinlich die Bibel vorstellen soll, in der Hand haltend, dargestellt hat. Er konnte daher diese Kirche 1478 nicht gemalt haben.

Da dieser Theil des *fresco* Gemäldes die Aufmerksamkeit so vieler Kenner auf sich zoh, so habe ich die Vorsicht getroffen, daß es nicht zerstört werde, bis es anher geprüft werden seyn wird.

In dieser so merkwürdigen *Decanalkirche* zu *St Niklas*, welche mit den Thürmen durch Feuersbrünste [?] im Jahre 1270, 1742, 1809 so großen Schaden erlikten [?] hat, befindet sich unter Andern ein *Sacramentarium* oder Sakramenthäusel, welches ich von einm jungen Maler aus der Münchner *Maleracademie* Prökl seiner nach der Natur zeichnen laß, welche Zeichnung ich mit der gehorsamen Bemerkung beilege, daß der mittlere Theil durchaus von Marmor, die beyden Flügeln *Rococo* von Holz gearbeitet sind, und daß über die Zeit der Errichtung über den Urheber, oder auf wessen Kösten es errichtet wurde, niegends Etwas aufgefunden werden konnte.

Es wird auch dort eine silberne Monstranze aufbewahrt, welche mit der Presspunger [?] sehr viele Anhelichkeit [?] hat aber noch größer und schöner ist. Der so verdienstvolle gelehrte Patriarch Erzbischoff Pirker, der mich von mehreren Jahren mit einem Besuche beehrte, hat nach Ansichtwendung derselben mich dringend aufgefordert, sie *lithographiren* zu lassen. Da ich in Erfahrung brachte, daß der alte Fürst *Metternich* eine kostbare Maschine zum *Photographiren* diesen Som[m]er in Königswarth angeschafft habe, so hat mir der dortige *Custos* Professor Rath zugesichert, sie zu *photographiren*. Sobald er seiner Zusicherung nachkom[m]en wird, werde ich mich beeilen das *Elaborat* ehrerbietigst einzusenden.

In tiefster Verehrung
JS Grüner
Conservator

---

[19] Zpráva o zamýšlené demolici Pražské brány v Táboře od F. Kralerta

NA, PÚ/R, ka 92, složka Tábor, korespondence, F. Kralert – CC, odesláno 1. 5. 1857, čj. 185/[CC].

Hohe k. k. Centralcommission.

In Folge hohen Auftrages vom 13. Okt[o]b[er] [1]855 Nro 201 beehre mich ehrfurchtsvoll gefertigter die auf das äußere prager Thor zu Tabor, dessen Demolirung von Seite des k. k. Bezirksamtes mit Auftrag vom 16. August 1855 N. E. 7217 angeordnet wurde, Bezug nehmenden Zeichnungen und Akten zur hochgeneigten Schlußfassung sub 1/1 2/2 3/3 4/4 5/5 6/6 vorzulegen und erlaube mir folgendes zu bemerken:

Die Ursache, daß dieses Operat so spät eingesendet wird, liegt theils darin, daß die Bemerkungen des Gemeinderathes zu Tabor ungeachtet sie lange auf sich warten ließen, dennoch sehr unvollständig ausgefallen, theils in der Nothwendigkeit einer genaueren Besichtigung des Gegenstandes der Frage, wozu sich ist erst Gelegenheit gebothen hat;

das äußere prager Thor stellt mit den beiderseitigen Zubauten ein festes Vorwerk vor undsteht ostwärts von Tabor an dem einzigen; schmalen zur Stadt führenden Wege; die Gestalt des Portals an der Ost- und Westseite desselben so auch jene der Giebel ist aus den beiliegenden Zeichnungen 2/2 5/5 zu entnehmen, die Seitenflächen der beiderseitigen Portale bestehen aus gemeiselm Granit, sind gerad, und werden durch ein oberhalb der Durchfahrt angebrachtes, auf geraden aus Bruchstein gebauten Mauern ruhendes Tonnengewölbe vereint. An dieses Einfahrtsthor schließen sich zu beiden Seiten Zubauten, deren polygone Form aus den Zeichnungen ersichtlich ist, und befindet sich zwischen diesem Vorwerke und dem inneren, gegen Westen gelegenen prager Thore, an welches letztere die Schanzmauern angebaut sind, ein polygoner, kleiner freier Raum, ähnlich dem Vorhofe der Burgfesten Böhmens.

Dieses oben erwähnte innere prager Thor hat dieselben Bauformen wie das äußere, die Eingänge desselben laufe jedoch in einem minder gedr[ü]kten Spizbogen zusam[m]en und ihre eingeschrägten Seitenwände sind mit parallel laufenden Rundstäben und Hohlkehlen bedec[ü]kt und aus hartem Sandstein gemeiselt. Die Einrahmung der Fenster und die Giebel dieses innern Thores bestehen aus Stein, wä[h]rend der Oberbau und der Giebel des äußern prager Thores an der Ostseite desselben aus Stein und Ziegeln gebaut

ist. Die Höhen- und Breitendimensionen der Portale und der Giebeln dieser beiden Thöre kom[m]en einander ziemlich gleich und der Baustein ist in jenen Theilen der Mauern, an welchen Reparaturen in spätern Zeiten nicht vorgenom[m]en wurden, derselbe.

Diese Gleichförmigkeit der Bauformen dieser beiden Bauobjekte, /: des äußern und das innern prager Thores :/ die ziemlich gleichen Dimensionen und das gleiche Baumaterial bestim[m]en mich dafür zu halten, daß diese beiden Bauobjekte in einer Zeitperiode entstanden sind, sie lassen aber auch die vielen Abänderungen erkennen, welche das äußere prager Thor durch später vorgenom[m]ene Reparaturen erlitten hat.

An dem Gegenstande der Frage finden sich weder Ornamente, noch Innschriften, noch andere Merkmale vor, welche die Zeit der Erbauung dieses Thores, oder die Gründer desselben bezeichnen, und ich bin auch nicht in der Lage solche historische Quellen anzuführen, welche dieses mit Bestimmtheit angeben. In Palacký's Geschichte von Böhmen kom[m]t ein Citat vor, welches wörtlich lautet: *eodem anno /1420./ in carnispravis [?] D. Procopius de Usk et de Kamenicz civitatem Usk acquisivit et monachos expulit abinde; et in jejunio in deserta civitate propa [?] Usk, dicta Hradisstie coeperunt si aedificare et populus ibi confluere, prius acquisito illo castro in Hradisst; et in sabbato ante palmas exusserunt civitatem Usk et omnes fere exierunt in Hradisstie et ibi se firmarunt, appellantes ipsam civitatem Tábor, et abiende dicti sunt Taboritae.*

Diese historische Stelle bezeichnet die Zeit der Gründung der Stadt Tabor durch die Husiten genau, versetzt die neugegründete Stadt an den Ort wo vorhin Hradischt gelegen, und die Worte, *coeperant [?] se aedificare* sind auf den Bau von Befestigungswerken zu beziehen und gleichbedeutend mit dem böhmischen Ausdruc]ke *počali se obezdívati* /: sie verschanzten sich mit Mauern :/; es geschieht hier wohl die Erwähnung vom Baue der Befestigungswerke überhaupt, werden aber die nach der Einnahme der verädeten Stadt Hradischt durch die Husiten von den Letzteren in Angriff genommenen [?] Bauten nicht spezifisch angeführt. Aller Wahrscheinlichkeit nach sind diese wenigen Andeutungen vom Befestigungsbaue lediglich und insbesondere auf jene Befestigungsanlagen zu beziehen, welche das Vorwerk, das äußere prager Thor umfassen. Die Lage des Ortes ist von Natur aus befestigt u. umgeben denselben ringsum tiefe Thäler u. Schluchten mit schroffen Felsenabhängen; ein einziger kaum 20 Schritte breiter Weg führt in den Ort und diesen Weg spert der Gegenstand der Frage, das Vorwerk ab. – Es gab nichts natürlicheres u. konnte die Nothwendigkeit nichts früher erheischen als an diesem Punkte ein Vorwerk aufzubauen welches die Husiten vor jedem Angriffe sicherte.

Die Tradition schreibt den Bau der sämtlichen Befestigungsanlagen zu Tabor, das Bechiner Thor ausgenom[m]en, den Gründern dieser Stadt, den Husiten zu, und gewin[n]t diese traditionelle Überlieferung um so mehr Glauben durch Berücksichtigung des Umstandes, als es die Absicht des kriegserfahrenen Führers der Husiten war, Tabor zu einem festen uneinnehmbaren Size seiner Parthei zu gestalten. Der mächtige Einfluß der Stadt Tabor unter der Herrschaft der Husiten ist geschichtlich bekan[n]t und bestehen daselbst keine anderweitigen aus dieser geschichtlich merkwürdigen Epoche herrührenden Denkmale.

Weit entfernt von dem Gedanken meiner Ansicht Geltung verschaffen zu wollen, überlasse ich ehrfurchtsvoll gefertigter die Beurtheilung der Frage, ob dieses äußere prager Thor in geschichtlicher Beziehung in die Reiche der Baudenkmale aufzunehmen sei oder nicht, einer hohen k. k.

Centralcom[m]ission und beehre mich darauf aufmerksam zu machen, daß der beabsichtigte Zwe[c]k der Erweiterung der Fahrstrasse und Regulirung derselben auch dann erreicht wird, wenn der vorwärts gelegene, größere Zubau von a bis x [?] wie dieß auf der Zeichnung 2/2 angedeutet ist, abgetragen werden würde.

Pilgram am 1. Mai 1857

Dr Kralert

---

[20] Zpráva o Pražské bráně v Hradci Králové od A. Slivky ze Slivic

NA, PÚ/R, ka 21, složka Hradec Králové, korespondence, A. Slivka ze Slivic – CC, odesláno 26. 10. 1856, č. 331/[CC].

Hohe k. k. Central-Commission!

Die k. Stadt Königgrätz hat unter mehrern Baudenkmalern 2 Thöre aufzuweisen, die wenn gleich nicht einem hohen Alterthume angehörig dennoch durch ihre geschichtliche Beziehung, ihren wohl erhaltenen Umfang, alte Zeugen eines festen Baues, eine besondere Aufmerksamkeit verdienen. Unter diesen berühmt sich das so genannte prager alte Stadtthor, die Einfahrt von der prager Strasse in die Stadt hinein, einer besonderen architektonischer Schönheit im römischen Baustile durch Gefälligkeit des mit einem lobenswerthen regen Eifer für Baudenkmale sich interessiren. Den k. k. Ingenieurs Herrn Wenzl Čížek erhielt der Gefertigte den über das besprochene Bauobjekt verfaßten Plan /Beil./ zur weiteren Beförderung an Eine hohe k. k. Central-Commission dieses in den Jahren 1583–1584 von die Stadtgemeinde erbaute Thor mißt in seiner größten breite 10° – 2' in seiner größten Höhe 7° – 4' – 2" das dreieckige Giebelornament eingerechnet, welches welches [!] von 2 Säulen eingeschlossen für sich 2° – 4' hoch ist, worin der grosse kaiserliche Doppeladler anbraucht ist, unter welchem sich in lateinischer Sprache nachstehende Aufschrift befindet.

“Dem geheiligten Rudolph II, der Römer Kaiser, dem stäts majestätischen, Könige der Hungarn, Böhmen, u. s. w. Erzherzoge Oesterreichs, Markgrafen Mährens, milde herrschen, der Senat des Volk von Königgrätz zu werden gemacht.”

Das darunter befindliche bis in das Hauptthor gehende mit dem Giebelaufsaze zu einem Ganzen verbundene länglichte Ornament, 4° – 10" in der Länge, wird von 4 sam[m]t Pockl [?] 1° – 4' hohen Säulen, welche züglich den Giebelaufsaz tragen, in 3 Felder getheilt, wovon das Mittlere den Heiland am Oelberge betend, und seine Kreuzerhöhung mit den 2 biblischen Frauen kniend bei derselben darstellt, darunter in böhmischer Sprache die Aufschrift aus Joan. 1 B. 1 C. 70. *“Das Blut des Herrn Jesu Christi reiniget uns von jeder Sünde.”*

In dem rechts anstossenden Felde steht unter einer Arabeske der böhmische Löwe aufrecht, darunter böhmisch die Aufschrift: *“Gott ist die Liebe, und wer in Liebe in Gott verbleibt, in ihre Gott verbleibt.”* 1 B Joan. 4 e. 16 v.

Im linken Felde ist in einer Arabeske der Buchstabe C, der sich auch in der rechts angebrachten ersten Giebelverzierung befindet – darunter böhmisch die Aufschrift: “der Schu[t]z der Stadt beruht in der Eintracht, Liebe, Einheit im Glauben ohne Uneinigkeit.”

Das Einfahrtsthor ist 2° – 5’ – 8” hoch, 1° – 5’ – 5” breit. Der Einlaß für Fußgänger 1° – 4’ – 6” hoch, 5’ – 5” breit. Das Ganze ist ein schöner Nachlaß eines tiefreligiösen Lebens und einer plausiblen Pietät gegen den Landesherrn für die Nachkom[m]en.

Schloß *Kwasnei* am 25^t Okt[o]b[er] 856

Anton Ritter v. Sliwicz Konservator für den königgräzer Kreis.